TARTU ÜLIKOOL
1632
UNIVERSITAS TARTUENSIS

ELLINOR RÄNGEL

ÕNNE JAHIL

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1961

E
R93

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
51348

Рянгель Эллинор Густавовна
В ПОИСКАХ СЧАСТЬЯ
Роман
На эстонском языке
Оформление О. Соанс
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja Ü. Poots. Kunstiline toimetaja R. Pangsepp
Tehniline toimetaja A. Tõnisson. Korrektorid M. Pedajas ja
V. Pillau.

Ladumisele antud 27. XII 1960. Trükkimisele antud 4. II 1961. Paber 54×84 1/16. Trükipoognaid 18,75. Formaadile 60×90 kohaldatud trükipoognaid 15,75. Arvutuspoognaid 15,87. Trükiarv 14 000. MB-00822. Tellimise nr. 1985. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 54/58.

Hind 76 kop.

7—3

ESIMENE PEATÜKK

Liina kinnitas küünlaid pisikesele kuusele valge linaga kaetud laual. Väljas pladises vihm. Kui tuuleiil mõne sahmaka vastu akent paiskas, tundus, nagu tahaks raju iga hinna eest õhukese klaasi purustada ja täie hooga alla keldrituppa tormata.

Meenusid vana-aasta õhtud noorusajast. Ta istus akna all, vaatas välja lumisele teele ja ootas, et nüüd-nüüd hakkavad tilisema kuljused ja kõrgete hangede vahelt sõidab lustakalt õue uhke saan, millel istub kosilane — tema suur õnn. Ta naeratas endamisi. Kui hea on, et nooruses niiviisi unistada osatakse, see teeb hiljem rängad päevad kergemaks.

Kojast kostis sügav köhimine. Liina avas ukse. See oligi oodatud külaline.

«Oled aga sina, Madisson, täpne, justkui kellavärk. Kas ligunesid kõvasti läbi?»

Pikk vimmas mees võttis palitu seljast, raputas tahedamaks ja tõstis varna. Siis ulatas ta Liinale oma kõhna kollase käe.

«Head vana-aasta lõppu! On ikka koerailm küll, aga suurt märjaks ei saanudki. Kui tead, et lõke ootab, siis muudkui annad jalgadelegi tuld, et rutem pärale jõuda.»

Ta võttis taskust kammi ja hakkas oma hõredaid hiirekarva juukseid kammima. Uus köhahoog tuli peale. Selle vaibudes ütles mees hingeldades:

«Tee mis tahad, aga Liiva-Hannus pressib vägisi ligi. Hea vähemalt seegi, et kuningad ja pursuid meist tuhkagi vanemaks ei ela. Kui nende elu kestaks tuhat aas-

tat, meiesuguse oma aga kaugelt alla saja, siis küll läheks hing nii kõvasti täis, et...»

Liina naeratas. Et Madisson jalgadele tuld võis anda või tal hing kõvasti täis läheks, see oleks juba viimsepäeva tundemärk. Kes siis teda ei tea, põlist tuttavat! Varsti saab neliteist aastat, kui nad saabusid Venemaalt Narva karantiini. Liinal oli Lilli, Madissonil kaks paljasjalgset poega käekõrval ja pisike tütreke süles. Üle öö leseks jäänud, õnnetu ning abitu oma elava koormaga. Tütar suri plikakesena tiisikusse, poisid jätsid vanamehe varakult üksi, ei hoolinud temast. Nii oligi Liina jäänud ainsaks inimeseks, kes teda vahel lohutas, mõne rõõmsama mõttega virgutas.

Kas pole nüüdki vaja kohe midagi ütelda?

«Sinu kõha, Madisson, pole üldse kõneväärt. Kus mina alles möödunud nädalal paukusin, nii et rinde alt paistetas üles. Rikka Alma ütles, et see on südamest, see olla palju halvem kui kopsukõha. Sinu südamel aga pole midagi viga.»

Madisson muheles. Ei, kus sellega, süda on tal nii terve, et mõni noorgi võiks kadedaks minna. Arst ise oli seda kinnitanud, kui ta kord kopsupõletikuga maas lamas.

Liina askeldas köögi ja nõndanimetatud toa vahet õhukese vaheseina taga. Siis kutsus ta külalise kähku lauda, söök jahtuvat selles põrgupugerikus ruttu.

Liina ajas huuled torru ja puhus. Hingeõhku polnud tänase sulailmaga siiski näha.

«Jah,» lausus ta ohates, «eks igal halval asjal ole ka hea külg. Kuivas soojas toas oleks jõulukuusest ainult rootsud järel, meie oma aga on veel nii haljas, nagu oleks just metsast toodud.»

Kui Madisson «tuppa» astus, aurasid laual hapukapsad, liha ja muredad kartulid. Ka «asunik» ja kaks klaasi ootasid. Madisson võttis pudeli kätte ja uuris silti.

«Pika elu tinktuur... Mis naljavärk see on?»

«Kohe näed!» Liina valas klaasid poolenisti täis, siis lisas vett juurde ja lükkas ühe klaasi Madissoni ette.

«Rüüpa korraga ära, siis tunned, kui soojaks ihu võtab.»

Madisson vaatas kõhklevalt Liinale, kelle klaas juba

suu juurde tõusis. Ta ei võinud ometi maha jääda. Kuum juga käis südame alt läbi, silmad võttis vesiseks, aga köhima ei pannud. Ikka tõesti rohi, mõtles ta. Ka Liina pühkis silmi ja aevastas.

«See on jälle Rikka Alma kunst. Hakkaja eit. Muudkui jookseb metsipidi ja korjab taimi, teeb leotisi, müüb turul igasugust rahvarohtu ja sellest elabki. «Pika elu tinktuuris» on üsna tublisti liikvat, sellepärast võtabki silmad tilkuma. Aga kui siin niiskuses vahel luid murdma hakkab, siis võtad tilga, katad ennast soojalt kinni, varsti jääb valu rahulikumaks ja jalad liiguvad jälle, pole enam nii kanged.»

Madisson sõi isutult, kuigi ta alati Liina juures ennast nii mugavasti tundis. Kui ilus nägu oli vaesusel siin, hakka seda või armastama. Jah, naisekäsi võib tinatüki kullana särama panna. Paar pilti seinal, põrandariie maas, valged kardinad akna ees — mida sa hing veel soovid! Tema punker oli nii kõle ja elutu nagu tolmunud kolikamber. Oleks võinud pühadeks sealgi natuke korda luua, aga kelle jaoks? Vanem poeg juba naise sabas kinni, noorem — untervits, muudkui tantsitab Sõdurite Kodus preilikesi. Ei tea, kas tulevadki su haua juurde peotäit mulda järele viskama, ammugi siis uueks aastaks õnne soovima.

Liina ei puudutanud peaaegu sööki. Ta aina kuulatas, kas kojas ei kosta samme. Kõik oli vaikne, ainult väljas valas vihma nagu oavarrest.

«Vaata,» alustas Madisson pärast pausi oma pikaldasel viisil, «ma olen palju kordi mõtelnud, et mis me sellest ikka saanud oleme, et nii kangesti siia kippusime. Just nii nagu tookord Narvas see leitnant minu ees piitsa plaksutas, nii on ka elu läinud, ei head kuskil. Ja see raibe — kapten oma suurte labajalgadega karjus ikka päris õigesti mulle näkku, et mis mina, paljasjalgne, oma värdjatega sealt paradiisist siia otsisin. Ei oleks pidanud tulema jah. Aga see koduigatsus on niisugune narr asi, et muudkui veab sind nagu imejat last ema rinnale.»

Liina tõmbas sügavalt hinge.

«Ka mina olen seda tuhat ja üks kord mõtelnud. Lillistki oleks seal inimene saanud, nagu sai Martast.»

Madisson tõstis uudishimulikult pea.

«Marta? Kas tema siis . . .»

Liina vaatas toas ringi, nagu võiks keegi pealt kuulata, ja lausus siis ettevaatlikult:

«Mul pole ju õigeid teateid, aga kord suvel käis üks noormees ja küsis, kas võib oma sumadani paariks päevaks siia jätta. Ja tema ütles, et ärgu ma Venemaale jäänud tütre pärast muretsegu, Martal olla kaks last, elab oma Kazjukiga hästi ja saab varsti lõikuse professoriks. Kuidas see mind peast ja südamest segi lõi! Hakkasin kirja ootama, aga ei tulnud midagi. See poiss ütles, kui pärima hakkasin, et ta lähemalt midagi ei tea. Üldse üks saladuslik asi kõik. Aga ma olen kindel, et Marta elab. Oh, kuidas see teadmata olek vahel närib! Pea meeles, et sina oled esimene ja viimane hing, kellele sellest räägin.»

Madisson kiskus pea õlgade vahele. Liina avameelsus tuli nii ootamatult, et ta ei leidnud midagi sobivat ütlemiseks. Või Marta kohta teateid! Lõpuks ütles ta tasa:

«Naine ja professor! Aga eks seal on ju naised samade õiguste peal mis mehedki. Meil oleks see ime. Võib-olla oleks seal minu vanemast pojast ka insener saanud. Nüüd aga — lihtne raudteetööline, käib laternaga ringi ja muud ei ühtegi.»

Kell lõi kaksteistkümmend rasket lööki. Nad tõusid, lõid jälle kokku klaasid pika elu tinktuuriga. Vaikisid. Kibe tunne nööris mõlemal kurku. Vihma sadas endiselt. Küünlad kuusel vaakusid hinge, heites seintele ja lakke tontlikke varje.

Madisson asutas vähehaaval minekut. Liina keelas. Oodaku, vast vihm annab järele, nii aga võib ta saada uuesti kopsupõletiku ja siis pole enam nalja.

«Üks surm puha,» heitis Madisson käega, «töölgi juba tahetakse minust lahti saada, meistri pojal kohta vaja. Nüüd olen äkki aeglane, ei oska tööd teha. Peale selle ajan kõik kohad tiisikust täis. Arst ise ütles, et pole nakkav, aga kui tahetakse, öeldakse ühel päeval üles ja oledki uulitsal. Ütle ise nüüd, Liina, kas saab peent Lutri mööblit ülepeakaela teha? Igal asjal peab ju ilu ka olema.»

Liina pani talle kaasa tüki kodusaia ja liha, et hommikul võtta oleks. Madisson puikles vastu, et tal endalgi leiba ja rasva kodus, aga nägu muutus rõõmsamaks. Keegi ometi mõtles sellele, et tal hommikul oleks uue aasta maik suus.

Liina koristas laua, tegi oma voodi magamiseks üles, võttis ka Lilli tekist kinni, siis laskis jälle lahti ja istus taburetile, pilk kuusel. Talle paistis, nagu kulgeks okste vahelt edasi veel jalatäis teed, siis aga on ees umbne sopp. «Lõppjaam, kuhu enam ükski kiir ei ulatu,» libises läbi mõtete.

Kuuldus auto peatumist.

Liina lükkas kardina kõrvale ja vaatas välja. Autorattad suplesid rentslivees. Tume märg kere läikis laterna ähmases valguses. Keegi ei väljunud, keegi ei sisenenud. Nagu kummitus, mis pimedusest ujunud tema akna ette. Kell lõi üks.

Kojast kostsid kerged kiired sammud, siis löödi uks lahti. See oli Lilli. Õhetav ja värske, kübar kuklasse vajunud, tõi ta tuppa nagu pilvetäie karget õhku. Ta vaatas imestunult ringi.

«Kas Madisson ei tulnudki? Ma käisin veel eile ekstra tema juures, et ta mu memme vana-aasta õhtul üksi ei jätaks. Vaat sulle tore Madis!»

«Head uut aastat, mu laps,» ütles Liina tõsiselt, rõhutades iga sõna.

«Oh jumal küll, mu kallis memme! Unustasin hoopis. Head uut aastat! Head uut aastat!» Ta suudles ema suule, põskedele ja juustele, siis hakkas kiiruga ühes kastis tuhnima.

«On mul aga kanapea! Unustasin hommikul oma peokingad koju... Jälle oled sa oma vanad kotad kasti visanud. Nad vajutavad ju minu brokaadid lössi.»

Ta võttis kingad välja ja silus neid, kulm kipras. Mähkis siis paberisse. Joonud kopsikust tubli sõõmu külma vett, seletas ta õhinal:

«Mul on nii palav ja kiire, memme. Onu Mihkel kinkis mulle maaniulatuva musta sametkleidi ja me peame Jüriga tantsima seltskonna ees tangot «Kas mäletad neid suuri pruune silmi». Me oleme nii hästi kokku harjutanud, ja niisugune oivaline viis.»

Ta ümises paar takti, siis kuulatas: Auto andis signaali.

«Las ootab. Pool kaks peame esinema, onu Mihkel nõuab kõike täpselt, aga küll me jõuame.»

Liina lausus nagu millestki kõrvalisest kõneldes:

«Kes seal's ootab? Pärtels?»

Lilli vaatas emale varjamata imestusega. Jumal, kui naiivne võib küll memme olla! Ta julgeks näidata doktor Bertelsile seda haisvat agulimaja!

«Ei, memme, see on ainult Jüri. Sa võid mind Bertelsiga narrida, kui tahad, aga ta on siiski suurepärane, ja igapidi haritud inimene. Ta teab nii palju anekdoote, lõbusaid laulukesi, ja kui rüütellik ta on! Mitte niisugune mats nagu mõnigi onu Mihkli kunde: tuleb ülikonnariiet ostma ja tahaks ka sind kohe nagu kaupa katsuda, et mis sa õige maksad... Ja memme, usu, kui ma selle musta maani kleidi selga panen, siis olen otse saatanlik. Vamp! Seda nimetatakse seltskonnas sex-appealiks. Aga nüüd good-bye, memmeke!»

Liina tõrjus tütre, kes teda uuesti suudelda tahtis, pehmelt eemale.

«Kui sa Mihkli juurde jääd, siis söö seal ka lõunat. Kodus võid saada ainult kapsaid ja tükikese liha.»

Lilli seisatas, märkas etteheidet ema näos, kaalus.

«Ära siis kohe nii pahane ole, memme. Mul on suured plaanid meie tuleviku kohta ja neid ei saa ometi pooleli jätta. Ma annan sulle ausõna, et tulen koju. Sellest rõõmust ma sind küll ilma ei jäta. Aga saa ometi aru, et seal on seltskond, on lõbus olla. Usu, memme kallis, ma pole ju kurja peal väljas, olen onu Mihkli juures.»

Ta lehvitas käega ja jooksis minema. Liina oli jälle üksi. Mure hakkas südant närima. Mis plaanid Lillil küll võivad olla? Kas on võimalik takistada mõnd mõtlematut sammu, millega tüdruk oma noorusetuhinas võib hakkama saada? Ei, milleks end petta... Ta ei suuda midagi takistada. Vennas Mihkel on võimsam. Liina ohkas raskesti. Ta oli juba selleni jõudnud, et teda kosutas isegi tütre mokaotsast antud, omamoodi välja pressitud lubadus koju tulla. See oli nagu sandi suumaigutus palukese ootel sakste laualt.

Mihkel Palu oli viimase külalisega jumalaga jätnud ja igatses piduriided seljast võtta, toatuhvlid jalga tõmmata ja magusa tunnikese oma arveraamatuga veeta, et möödunud aastale lõplik joon alla tõmmata. Oli ju pidulaudki eelmise aasta arvel korraldatud, samuti kingitused äriteenijatele, õnnesoovitelegrammid ja igasugune muu asjata raiskamine. Järjest väsitavamaks ja kulukamaks läheb see uude aastasse ronimine. Millegipärast tuli meelde, et Bertels oli viisakalt, aga kaunis mossis näoga lahkunud, nagu oleks teda siin halvasti koheldud. Viskas Lilli viimati mõne vembu? Mihkel tahtis kohe aru pärima minna, siis aga otsustas ümber. Jõuab hommegi, mis ta ikka tüdruku tuju enneaegu rikub. Aga oma eidega klaarib ta asjad otsekohe. Mis komme see on külalised peremehe hooleks jätta ja ise mitmeks tunniks puhkama kaduda. Inimene peab suuteline olema seltskondlikult käituma, kui ta juba ise suurema seltskonna liige on. Mis tähendab, et pea valutab? Kas temal, Mihklil, ei valuta pea. See lõhub vahel ööd ja päevad, kui äri eest tuleb väljas olla ja valvata, et keegi sind ei tüssaks. Ta avas sõjakalt magamistoa ukse, kui äkki Lilli Anna voodiservalt, kus ta istunud oli, üles hüppas, Mihklil ümber kaela kinni võttis ja teda mööda tuba tiirutama hakkas.

«Trahvilöök, onu, trahvilöök, et sa mind kordagi tantsima ei kutsunud.»

«Jäta vanainimene rahule,» ütles Mihkel leebelt. «Ütle parem aitäh kleidi eest. See on ju pansamet, mitte mõni lihtne kraam. Noh, Bertelsi südame panid sa küll hõõguma. Ei maitsnud talle enam söök ega jook. Läks ära nagu hapukurk.»

Anna, kes oli juba voodis, naeratas. Talle ei meeldinud selle naisteküti lipitsemine Lilli ümber ja ta küsis ilmsüütult:

«Mulle paistis, et sa täna temast suurt ei hoolinud. Ei läinud vist tantsimagi . . .?»

Lilli naeratas kavalalt, siis lõi pea püsti.

«Ega ma enam rumal plika ole. Kevadel saan kaheksateist, siis võin juba mehele minna. Ja mõtlen nagu teisedki peaga tüdrukud: mees olgu või saja-aastane, see ei loe, aga ta peab rikas olema. Tüdruk aga peab ausana

altari ette astuma, puhas leht olema. Hiljem võib ju mõni sõber ka olla. See Bertels aga tahtis juba nüüd mind pimedas nurgas suudelda. Andsin talle kõrvakiilu ja mul pole sellest sugugi kahju.»

Anna ajas ennast voodis istukile. Ja kuigi teda Lilli toores jutt jahmatas, tundis ta ometi heameelt, et Lilli seda jäära õpetanud oli.

«See oli külli esimest korda elus, kus see sinder tüdrukult vastu vahtimist sai. Paras talle.»

Lilli sattus virgutusest hoogu.

«Ta ütleski, et keegi pole teda kunagi nii julmalt kohelnud ja seadis ka teise põse ette. Ma olin sõnakuulelik ja täitsin kohe tema soovi.»

Lilli pilgutas kelmikalt silmi. «See teine kõrvakiil tuli vist kogemata veel valusam kui esimene.»

Mihkel ei avaldanud oma arvamust, aga südames tegi ka temale lugu nalja. Oleks Lilli Bertelsile mõne labasuse öelnud, see oleks halvem olnud, aga nii... Ega Mihkli kasutütar, nagu ta Lillit nimetas, nii vedelast taignast tohigi olla, et vajub kohe esimese puudutuse juures kaela. Aga küll ta selle tohtri endale ikkagi väimeheks saab. See oleks nende suguseltsis siis esimene kõrgema haridusega ja laialt tuntud peen mees.

«Oled ikka veel tuisupea,» ütles ta tehtud rangusega, ja lisas tüdruku juukseid sasides leebemalt: «Pole viga, küll lepite jälle ära.»

«Ei iialgi!» hüüdis Lilli trotslikult. «Sina võid ju teda mulle ei tea kui suureks õnnistuseks pidada, aga mina sellest ei hooli.»

Ta hüüdis kiiresti «head ööd» ja lahkus. Mihkel muigas:

«Küll sa hoolid, eputa palju tahad,» ja pöördus noomivalt oma naise poole:

«Mis sina ennast meie asjade vahele segad. Katsu sa veel talle seletama hakata, et õppigu edasi. Me leppisime Lilliga juba kokku, et ta tuleb homsest päevast päris kindla palga peale tööle. Meeste pudi-padi osakonda kulub ta just marjaks ära. Ja kui lõpetakski kooli, mis targemat sest ikka saaks. Kas ma iga päev neid koolitatud plikakesi kümnete kaupa tagasi ei saada. Oleksid

õnnelikud, kui müüja käealuseks saaksid. Ja see puupea Liina, laps vireleks enda tema kõrval surnuks.»

Anna vaikis. Ta teadis, et paar õrritavat sõna ja Mihkel kostitab teda hommikuni Metsade suguseltsi kirumisega. Eriti kõvasti on siin hamba all Liina kadunud «punane Gustav». Oli ju Annagi sündinud Mets, eks seegi pahandas kaupmehehärrat. Ta pööras ennast seina poole ja püüdis uinuda.

Lilli läks saali, kus nüüd valitses poolhämarus, vaatas üle ukse söögituppa, kus teenija ja abiline askeldasid, nõjatus vastu ahju. Ta polnud äkki endaga rahul. Kui suureks ta oli puhunud oma tänase loo! Bertels oli teda nii ootamatult seljale katsunud suudelda, et ta instinktiivselt oli tõstnud käe, aga kohe jälle tagasi tõmmanud. Siis oli Bertels talle põse ette seadnud, Lilli oli sellele pehme laksu andnud, mis võis tunduda rohkem paitusena, ja naerdes minema jooksnud. Tantsima ta doktoriga küll enam ei läinud ja hoidus eemale. See kõik oli ju nagu meelega narritamine, solvunud uhkuse näitamine. Ja juba sellestki tõmbus tohtrihärra nii vingu, et koguni onu Mihkel seda märkas! «Aga õigem oleks olnud talle kohe päriselt vastu vahtimist anda ja tädi Annat tõejutuga rõõmustada... Ehk avaneb veel võimalus,» trööstis ta ennast ja süda läks hulga kergemaks.

Ta seisatas peegli ees, kust ta endale täies elusuuruses vastu vaatas. Ta tõstis graatsilise liigutusega laia kleidi ääre nagu lehviku kõrgemale ja tegi mõned tantsusammud, ümisedes omaette «Kas mäletad neid suuri pruune silmi». Oh, kui vaimustav oli tema esimene tõeline peokleit!

Keegi plaksutas ja pahvatas siis naerma. Jüri oli oma sõbrad välja saatnud ja sattus parajasti jaole.

«Oi, Lilli, sa edvistad juba iseendagagi. Mis mõistlikku sinust niiviisi välja tuleb?»

«Ma ei tahagi mõistlik olla. Tahan olla rõõmus ja õnnelik.»

«Tule, vaata parem minu kindlat õnne!»

Nad läksid Jüri tuppa, mille seinad olid kaunistatud igasuguste maa- ja merekaartidega. Jüri näitas reale lipukestele, mis sel nädalal juurde tulnud. Kümme uut läbiuuritud punkti meresõitjatele.

Lilli kehitas õlgu. Ta teadis, et Jüri juba aastaid unistas meremehekutsest, aga oli seni üsna vähe huvi tundnud onupoja salaharrastuste vastu.

«Kevadel on kool läbi, siis hiivame kohe ankru,» seletas poiss uhkelt. «Rein, Olav ja mina andsime üksteisele vande ja keegi meist ei tagane!»

Jüri kõhn nägu sügaval asetsevate tarkade silmadega ja kantja lõuaga oli nii otsustav ja kindel, et tema kiitsakas kogu nagu tahaplaanile jäi, ja Lilli nägi enda ees järsku tõsist meremeest, kes tormi ei karda, isegi hiiglast, kes kuskil palmisalus kookospähkleid nagu päevalilleseemneid plõksutab. See lipukestega märgistatud kaartide juures seisev vandenõulane äratas aukartust. «Miks pole mina mees,» mõtles Lilli kahetsuse ja väikese kadedusega. «Siis võiksin elus läbi lüüa, nagu Jüri seda kindlasti teeb.»

«Sa vilistad siis isa rahadele? Kui sa vastu tema tahtmist merele lähed ja advokaadiks või arstiks ei õpi, ei näe sa temalt sentigi,» ütles Lilli hoiatavalt.

«Tean ja ei hooli,» tuli lühike vastus.

«Aga mina hoolin väga rahast,» õrritas Lilli edasi. «Raha eest saab kõike, isegi õnne. Ilma rahata õnn on ainult väljamõeldud asi rumalate jaoks.»

Jüri oli siiamaani Lilliga hästi läbi saanud, aga nüüd, pärast Bertelsi majja ilmumist, ei olnud neil enam pikemaid jutuajamisi ega ühiseid kinoskäike, mis alati elavaid mõttevahetusi pakkusid. Kas tõesti räägib Lilli nüüd täie tõsidusega raha võimust?

«Võiks vist juba kihla vedada, et sina tahad proua Bertelsiks saada?» ütles ta põlglikult.

Lilli ümmargused silmad tõmbusid vidukile, ta laotas oma kleidi peaaegu üle terve sohva laiali ja lehvitas endale käega tuult. Jüri vangutas pead. Ta ei saanud Lilli poosist aru.

«Oh, oled aga sina, Jürikene, taipamatu! See on armeenia mõistatus. Bertelsid Nizzas . . .»

Jüri küsis peaaegu vanameheliku tõsidusega, kas Lilli üldse kujutleb, mis on abielu. Lilli tegi tõrjuva liigutuse: tema pärast ei maksa muretseda. Karile ta juba ei jookse.

«Nali naljaks, aga võib-olla saab minust tõesti proua

Bertels, kuid vähemalt kolm korda peab ta minu kätt paluma, enne kui olen nõus. See kõik on praegu veel tulevikumuusika, aga ütle, kuidas ma memmele selgeks teen, et ma enam kooli ei lähe? Ta vihastab, ma tean, aga onu Mihkliga me juba otsustasime nii. Haritlasi on jalaga segada, ja memm peab ometi aru saama, et patt oleks teda veel poolteist aastat minu koolitamisega piinata.»

Jüri ei kuulanud viimaseid lauseid, ta kõrvus olid kõlama jäänud Lilli sõnad rahast kui võimust ja kolmest abieluettepanekust kui äriasjast. Jüri pidas armastust nagu tema sõbrad-meremehedki millekski suureks, õnnestavaks, tütarlast, kes kord teele satub, peaaegu pühakuks. Teda valdas äkki tarve tormi ja tuule kätte minna, vabas õhus ringi tuisata. Nii oli ta varemgi teinud, kui isa järjekordselt külvas ema üle teenimatute etteheidetega. Ta ühmas midagi ebamäärast ja ütles siis juba selgemalt, et kohe algab jooksukross mere äärde. Lilli heitku puhkama või tehku, mis endale meeldib. Varem oli Lilli teda sagedasti selliste elamuste otsinguil vapralt saatnud, olgu see soome kelguga mäest liuglemine, nii et surm silmaga näha, või ujumine üle Pirita jõe, või siis süstaga lainetuses maadlemine. Õnnejahi Lilli oma uhkes tualetis enam kaaslaseks ei sobinud.

«Ei! Oota natuke.»

Lilli jooksis minema. Kui ta tagasi tuli, säras üleni.

«Lähme, Jüri. Jookseme Russalka juurde. Küll võib seal praegu tore olla. Külma vihma sajab kaela, meri kohiseb, valge vaht kobrutab. Ja üle kõige seisab ingel, rist käes, ja valvab kadunud meremehi, kes ühel tormisel ööl hukkusid.»

«Ta hoiatab ka neid, kes kaugel, et nad karile ei sõidaks. Russalka mõte on palju sügavam.» Jürile oli praegune Lilli, kantud kingades, lihtsas palitus, mütsike peas, jälle tükk maad lähedasem.

Tänavad olid tühjad. Tuul vihises, sadas lobjakut, mis kleepus riietele, silmadesse ja takistas edasiliikumist. Lilli haaras Jüril käest ja hüüdis: «Jube!» Jüri peatus.

«Kui sa ei taha kaasa tulla, siis saadan su enne koju. Mina lähen, tulgu taevast või tõrva.»

«Loll, ma ju ütlesin, et «tore»!»

Lilli hingeldas, aga rühkis vapralt edasi. Külm õhk jahutas meeli ning kui pimedusest juba selgesti kuuldus merekohinat, peatus Lilli hetkeks. See tundus nagu muusika, millega ei saa võrrelda ühtki tangot ega foksi. Kui ängistavalt võimas ja samal ajal kui ilus! Jüri sammus kindlalt, huuled kokku surutud, küünarnukkidega tuulest läbi raiudes nagu meremees kunagi, kes loeb palle, arvestab ohte ega kuule tormi möllus mingit sümfooniat. Lõpuks seisid nad Russalka ees. Kuus palli, arvas Jüri ja lõi palitu lahti, et külm rinda karastaks, võttis mütsi peast, et torm juukseid sasiks. Laine paiskus vallatult jalgadele ja nad seisid kederluust saadik vees. Esimesena taganes Lilli. Ka Jüril käis külmavärin üle selja ja ta järgnes Lillile.

«Ei midagi, täditütar, nüüd algab tagasisõit täispurjede all, et rutem soojematesse vetesse jõuda!» Jüri kamandas Lilli enda kõrvale, joondati samm ja siis algas kiirjooks nii, et vesi lirtsus jalgade all ja pritsis üle pea. Mõlemad aurasid nagu traavlid, kui nad Lilli kodu ette jõudsid.

«Issand kui tore oli! Memme ütleb muidugi, et kergemeelsus. Kas keegi vanadest saab üldse aru, et elu on ka sajus ja tormis nii ilus, et võtab hinge kinni.»

Tänulik Lilli suudles Jüri vihmast märjale ninaotsale ja jooksis kiiresti mööda koda oma memme juurde varju.

Liina, kes oli rahutus unes vähernud ja nüüd, kell viis hommikul, Lillit enam ei oodanud, tõusis voodis istukile ja vaatas tütre korratut välimust. Lilli heitis kingad jalast, viskas palitu toolikorjule ja tõmbas käega üle märja näo.

«Räägi ise.» Rohkem küsida polnud Liinal jõudu. Midagi eriti halba pidi Lilliga juhtunud olema.

«Pärast, memme. Las ma rüüpan natuke sinu elutinktuuri. Aevastus kipub peale.»

Lilli pani oma veest nõretava palitu puule, riputas nöörile ja seadis pesukausi alla. Ta sädistas veel kaua möödunud peost, ainult Bertelsi loo vaikis ta maha. Ja et enam kooli ei lähe — selle küsimuse lükkas lõunasöögini edasi. Liina rahunes ja hakkas unne suikuma.

Kööġist kostis aga veel kaua «tilk-tilk» vastu pesukausi põhja. Liina nägi unes sooja talutuba, ta ise oli noor ja kuulatas ahju taga laulvat kilki.

TEINE PEATÜKK

«Vaadake, mu härra, võib-olla see lips sobiks selle päevasärgi juurde?»

Lilli hoiab käes halli punakate täppidega lipsu, mida ta proovib letil seisva sinaka põhitooniga särgi juurde. Ise ta naeratab sõbralikult, edvistamata. Ostja vaatab kaupa, vaatab müüjannat, ostab soovitatud esemed, lubab jälle tulla. Lilli tänab, naeratab korraga lahkujale ja uuele leti ette asunule.

«Sa oled mul pagana osav,» kuuleb ta onu Mihklilt, kui see oma osakondi üle vaatab ja müüjate tegevust jälgib. «Kas sa ei tüdine naeratamisest? Hommikust õhtuni ikka samasugune nägu peas.»

«Oh, onu, naeratus ei maksa ju midagi, aga äri läheb, nagu näed. Ja see osakond on hea osakond. Siin käib vähe naisi. Teised räägivad, et kui mõni naine laseb sul letitäie kaupa ette laduda ja ostab siis ainult mõnekümne sendi eest pesupaela, kaob igasugune tahtmine viisakas olla. Siin aga ma ei pruugi ennast pingutada.»

Mihklile meeldis Lilli suhtumine töösse. Ta oli alati täpselt kohal, töölt lahkudes oli kaup oma kohale tagasi pandud ja kui Mihkel talle vahel ütles, et ta kui omainimene võiks ju endale mõne vaba päeva võtta või hiljem tulla, sai ta vastuseks, et see oleks teiste ees inetu, rikuks teistega läbisaamist ja memme ei salliks seda silmaotsaski.

Ka Bertels seisis vahetevahel Lilli leti ees ja ostis asju, mida ta õieti ei vajanudki. Siis oli Lilli erakordselt lahke teiste ostjate vastu, eriti kui see mõni soliidne mees oli, kes talle ilmselt meeldida püüdis. Bertels arvas, et Lilli tööleasumisega ärisse kaob tema huvi tüdruku vastu hoopiski, sest mis on üks müüjanna? Kaunis odav kaup! Ta ei saanud isegi aru, miks teda pikapeale vihastama pani, et Lilli jagab oma lubavaid

naeratusi kõikidele ühteviisi, kaasa arvatud ka tema. Bertels. Teda hakkasid need naeratused uneski painama. Viibides paaril korral Palude juures kohvil, ei õnnestunud tal Lilliga pikemalt koos olla. Tüdruk kadus pärast lauast tõusmist kohe Jüri tuppa, kust varsti kuuldus naeru ja elavat jutuajamist. Nähtavale ta enam ei ilmunudki.

Fred käis nüüd äris harvemini, aga möödus sealt üsna sageli. Kord juhtus ta jälle mööda minema, kui Lilli juba suletud kauplusest väljus.

«Tervist, preili Mets! Milline õnnelik juhus. Kas olete alati tööga nii hirmus kinni?»

«Just parasjagu,» vastas Lilli oma poenaeratusega.

Fred otsustas riskida ja Lilli kohvikusse kutsuda. Tüdruk nägi nii hea välja, et piinlikkust tema pärast teiste ees küll tekkida ei võiks.

«Kas me ei läheks tunnikeseks kohvikusse? Ma pole nii ammu teiega rääkida saanud.»

«Ma helistan teile, doktor Bertels, millal tulla saan. Eks?»

Ta noogutas sõbralikult ja läks kiiresti minema, jätmata Fredile võimalust ennast saata.

Tuhatoosis oli hulk konisid. Fred Bertels ei olnud harjunud ootama — juba pool tundi istus ta kohvikus, tõmbas kärsitult suitsu, vaatas kella ja pööras pead ukse poole, kui keegi sisenes. Mõnigi tuttav oleks taht-nud tema lauda istuda, kuid lühike «ootan» tõrjus iga läheneja otsekohe eemale. See neetud plika! Missugu-sed daami kombed juba küljes, nagu oleks tema, Bertels, varnast võtta. Veel viis minutit, siis sõitku põrgusse. Kauem ta ei oota ja ennast narriks pidada ei lase. Mehe näkku aga valgus otsekohe naeratus, kui sisenes Lilli. Missugune kehaehitus! Kui võluv näoke ja vaba liikumine — daam mis daam!

«Vabandage mind,» ütles Lilli istet võttes. «Minu ema jäi haigeks. Vana tuntud reuma. See vaevab teda vahel hirmsasti. Hõõrusin tal käed ja jalad mingi hirmsalõh-nalise vedelikuga kõvasti sisse, tegin veel pohlateed — see kõik võttis aega.»

«Olete hea tütar, nagu näen. Mina aga kartsin, et

solvute ja lähete ära. Ma nimelt ei saanud viimaseid patsiente minema saata ja tulin alles mõne minuti eest.»

Lilli heitis põgusa pilgu tuhatoosile. Paari minutiga niisugune hulk konisid — noh, olgu nii, see on siis vorst vorsti vastu. Kui ettekandja tellitud kohvi ja koogi tõi, tasus Lilli kohe oma arve.

Fredi nägu läks pilve, siis tabas ta Lilli altkulmu heidetud pilgu ja pidi naeratama. Las laps mängib iseseisvust! See on koguni lõbus. Lillit tõsiselt võtta ta ei saanud. Liiga läbipaistev veel oma naiivsuses, nagu suurem osa temavanuseid plikakesi.

«Kas käite tihti kohvikus, Lilian, kui teid nii nimetada tohin?»

«Minu nimi on Lilli, nagu te isegi teate. Lilian mulle ei hakka. Te mõtlete muidugi Lilian Harveyd. Tema on ilus, blond. Kõik mehed, isegi poisikesed, nagu Jüri oma merevallutajatega, ei lase ühtki filmi mööda, kus tema mängib.»

«Ilus? Mis ilu on juba pooleldi närtsinud filmitähel selle tüdruku kõrval siin,» mõtles Fred ja sukeldus vaatlemisse. Need elujanulised silmad siledas õrnas näos, nagu suudlusteks loodud pakatavad huuled ja prink rind, mis valge õhukese pluusi all tõuseb ja vajub.

«Minu jaoks olete siiski Lilian. Harveyl pole sellega midagi ühist, aga üks «n» «liiliale» juurde. Lepite?»

«Olgu siis pealegi, kui ma teile liiliat meenutan. Kui mul endal oleks võimalik olnud nime valida, oleksin ennast Reseedaks ristinud.»

«Miks just Reseedaks, nii tähelepandamatu lilleke. Ei, see nimi poleks teile üldse sobinud.»

Lilli vaatas unistava pilguga Fredist mööda. Talle meenus onu Mihkli aed Paides. Möödunud aastal oli ta seal kõik lilled läbi nuusutanud, seda peent magusat lõhna taga ajades, mis lillepeenralt tõusis. Lõpuks sattus ta jälile, et meeldiva aroomi levitajaks oli tõesti kõige tagasihoidlikum reseedake.

«Pealtnäha tühine taimeke, aga tunned tema hõngu ka mälestustes. Seepärast oleksingi endale valinud selle nime.»

Fred võttis uue sigareti, koputas seda vastu oma kuldportsigari ja süütas. Ta puhus suitsu vastu lage, ja Lilli

märkas, et mees püüdis ilmselt sel kombel vältida uue kohvikukülalise tähelepanu. See oli Lilli arvates juba kaunis vana naine, uhke peahoiakuga, mis teda põrmugi nooremaks ei teinud. Lilli jälgis varjamatu uudishimuga, kuidas naine nende läheduses väikeses lauas istet võttis ja pika pilgu Fredile heitis, elegantse liigutusega karbist sigareti võttis, värvitud huulte vahele pani, hoolimatult süütas ja tiku tuhatoosi viskas.

«Kes see naine on?» küsis Lilli kõige siirama uudishimuga.

Fred ei vastanud kohe. Ta suu kõverdus, sinakas raseeritud lõug vajus allapoole.

«Ausalt öeldes võiks ka vastamata jätta, aga miks peaksite teie seda mitte teadma, mida kõik teised teavad? See naine seisis mulle kord väga lähedal.»

Lillil oli äkki kahju naisest, kes nii üksinda istus ja püüdis nägu teha, nagu ei huvitaks teda midagi peale oma sigareti ja pannoo seinal.

«Miks te ta maha jätsite?»

Fred kustutas järsult oma sigareti, tasus mööduvale ettekandjale arve ja ütles:

«Lähme parem värske õhu kätte, Lilian. Tihti ei pane inimene tähelegi, kui palju viirastusi tal kannul kõnnib, nagu polekski maailmas muud teha kui neid peletada.»

Nad läbisid kohviku. Lilli tundis, et tema taga ei kõnni tavaline mees, vaid mingi kuulsus, keda peaaegu igast lauast tervitatakse. Lillit tema kaaslasena vahiti kui imelooma, kirtsutati ka nina. Kui nad puhveti kohale jõudsid, puudutas Lilli nõrgalt Fredi küünarnukki.

«Oodake, palun, üks silmapilk. Ma võtan siit siiski ühe teeroosi kaasa.»

Nüüd ei lasknud Bertels ennast enam narrida. Ta valis letil seisvast vaasist viis kõige ilusamat õit ja pani nad Lilli käevarrele. Ise lausus poolsosinal, intrigeerivalt:

«Ega te mulle ometi pahane ole, et julgesin need õied teile nii koduselt üle anda?»

Lilli ei kuulnud Bertelsi sõnu. Ta pilk oli peatunud täidlasel daamil, kes teda häbenematult vaatles.

«Kes see õgivate silmadega daam seal vasakul on?» küsis ta tasa.

Bertels vaatas daami suunas, tegi siis sügava kummarduse. Seal oli ju tema «akadeemilise isa», professor Pendriku abikaasa.

Kui nad tänavale jõudsid, ütles Bertels, et see on väga auväärne daam ja seltskonnas tuntud naiste õiguste eest võitlejana. Lilli kehitas õlgu, ta ei mõistnud, missuguste naiste õigusi see naljakas eit küll võiks kaitsta. Ta ei hakanud pärima ja nuusutas meelsamini roose.

Bertels seadis sammud Kadrioru poole ja Lilli kõndis kuulekalt tema kõrval. Sel mehel nagu polnudki liiklemisel takistusi. Talle vaadati näkku ja anti kohe teed. Aupaklikku teretamist võis Lilli tänavalgi märgata, aga see oli nii naljakas, et teretati Bertelsit, kuid vaadati teda, Lillit.

Ta uuris vargsi meest enda kõrval. Jah, mitte enam väga noor, aga esinduslik, aristokraatse välimusega. Pika kasvuga, sirgete näojoontega, veidi ülespoole tõstetud lõuaga. Kui lisada veel tema vaba rüht — kes küll võiks temale teed mitte anda. Issand, niisuguse mehe naine olla — missugune õnn!

Bertels peatus ühe aeda peidetud maja ees, avas jalgvärava ja ütles endastmõistetavusega:

«Palun, Lilian! See siin on minu residents. Astugem sisse, Marie pakub meile kindlasti midagi suupärast. Ta on väga hea kokk.»

Lilli taandus, Bertels hoidis hetke värava avatuna, siis lasi jälle kinni langeda ja ütles imestunult:

«Ma pole ometi gangster.»

Lilli punastas ja peitis näo roosidesse.

«Ma tean, et teie pole gangster, aga minu memme ei salliks niisugust külastust.»

«Missugust külastust?» Bertelsi hääl oli äkki järsk ja Lilli tundis, et oli meest oma edvistavalt-tõrksa käitumisega riivanud.

«Vabandage, ma tulen teine kord.»

«Millal?»

Lilli jäi vastuse võlgu, vaatas igatsevalt mere poole ja ütles siis kohmetult naeratades:

«Võib-olla läheksime kunagi mootorpaadiga merele sõitma. Võib nii tore olla vuhiseda läbi lainete, veepritsmed nagu sadu järel. Jüri on mind õpetanud merest lugu pidama, memme aga kardab vett. Ta ei istu isegi siis paati, kui see on kaldale kõidetud.»

Lilli naeris vaikselt, omaette, silmad aga vaatasid nagu küsimärgid Fredile, avalalt ja lapselikult.

«Oh neid tütarlapsi küll,» tõreles Fred naljatledes. «Täpselt ei tea nad kunagi, mida tahavad. Miks järgmine kord merele minna, kui seda võib teha otsekohe. Ma olen vaba, ilm on ilus ja teil poleks vist midagi selle vastu.»

Muidugi ei olnud Lillil midagi selle vastu. Fred vabandas, lubas kohe tagasi tulla ja kadus kiirel sammul majja. Lilli vaatas nüüd uudishimulikult õue ja aeda, mida piiras maja tänavapoolsest küljest ainult madal tara. Jalgvärava tulbal läikis vaskplaat: Dr. F. Bertels. Maja oli juba väliselt kaunis — kohe näha, et üksikelamu. Mis ta seest veel võib olla? Lilli arvestas välja, et seal on vähemalt kuus eluruumi. Ja sisustus... Liikuda sellises majas läikival parketil, jagada käske Mariele! Lilli ei jõudnud oma unistustes veel kööki ja panipaikadesse, kui ilmus Bertels, jaanalindudega tikitud siidjakike käes.

«Igaks juhuks, ulgumerel ei ole nii soe, nagu meile siit paistab. See jakk on vateeritud udusulgedega, nii et kerge õlal hoida ja soe.»

Lilli nägu tumenes hetkeks. Ta oli äkki kade, et siin majas on selline ese, ja see tuuakse nii endastmõistetavalt välja. Aga ta võttis ulatatud jaki tõrkumatult vastu ja pani roosid selle mustale taustale.

«Kui hästi nad siia sobivad! Kardan ainult, et nad närbuvad ära, enne kui koju jõuan.»

«Ma olen ometi arst,» hüüdis Bertels lõbusalt ja läks uuesti majja. Varsti tuli ta tagasi märja marlitükiga ja vahapaberiga. «Teeme neile kosutava kompressi. Nad oleksid ju võinud meie merelttulekuni siin mõnes vaasis või ämbris seista, aga teile sobib nii muidugi kõige paremini.»

Lilli polnud äkki enam sugugi kindel, kas ta Fredile eriti meeldibki, aga trots ei lubanud taganeda.

«Jah, just nii sobib mulle kõige paremini,» vastas ta iseteadvalt ja võttis oma kimbu. «Küll näete, nad ei närbu, ka siis mitte, kui marli ära kuivab. Ma ei luba neil närbuda.»

Bertels oli telefoni teel paadisadamast tellinud luksusmootorpaadi «Diana», mida ta varemgi oli oma seiklussõitudel kasutanud. Kui nad silla juurde jõudsid, seisis sõiduk juba ootevalmis. Valges mütsis mees tervitas Fredi, nad vahetasid mõned sõnad. Siis hüppas Fred paati ja ulatas Lillile käe. Lilli heitis pilgu kajutisse.

«Issand, siin võib ju mugavasti ööbidagi!»

Fredi ilmest oleks Lilli selgesti võinud lugeda, et mis sellest üldse rääkida, siin on temagi üsna mitu korda väga mõnusasti ööbinud, aga Lilli ei osanud veel nii sügavalt mehe hinge näha. Ta leidis, et õhu käes on palju huvitavam olla ja lükkas kabiiniuksed koomale. Ta istus Fredi lähedusse, kes mootori käivitas ja sportliku naudinguga hakkas kaldast eemalduvale paadile järjest kiirust lisama.

«Mootorratas ja mootorpaat on mu hobby, aga ma olen mugav, vaatan meelsamini teiste sõitu, ka see erutab.»

Lillil jäi hing kinni, kui Fred teda voogudes ringi tiirutas, siis otsenoolena edasi viis, siis lainetesse sukeldus, nii et vesi pritsis üle parda. Fred tahab teda meelega hirmutada, arvas Lilli.

«Ma ei karda, pöörake või paat kummuli,» hüüdis ta elavalt, kuigi südame all hooti üsna kõhe hakkas. Talle meeldis hasartne hoolimatus, millega mees mootorilt ähvardas viimase jõu välja võtta.

Suure ringiga jõudsid nad lõpuks Naissaare juurde. Fred otsustas siin lühikese peatuse teha. Kui Lilli maale astus, käis tal siiski pea natuke ringi, aga mõnekümne sammu järel oli ta juba kindlalt jalgel.

Mets polnud kuigi meelitav pikemaks jalutuskäiguks. «See mets näeb niimoodi välja, et siin on tingimata usse,» ütles Lilli, pelglikult edasi liikudes. «Ma kardan usse. Ussimürk viib ruttu hauda, kui kohe abi ei saa.»

Fred nägi, et Lilli ei heida niisama nalja.

«Kullakene,» ütles ta pehmelt, «kui muud abinõu

käepärast ei ole, siis tuleb rästikumürk haavast välja imeda, arsti käes on see naljaasi, ja kohe võite jälle nagu hirv keksida ja elust rõõmu tunda.»

Fred kummardus ja noppis pisikese valge õiekese, mis meenutas kujult tibatillukest hüatsinti.

«Kui ma veel koolipoiss olin,» kõneles ta lille sõrmede vahel keerutades, «armusin selle lille ladinakeelsesse nimetusse. Kas ei kõla see ilusasti: Linneae Borealis? Millegipärast arvasin, et just Itaalias peaks leiduma tütarlaps, kelle nimi on Linneae Borealis. Jah, see oli kunagi . . .»

Kas see oli tõesti seesama Fred, keda onu Mihkel ja teisedki nagu hoolimatut seelikukütti, raha kokkukühveldajat ja külma kaalujat iseloomustasid? Ei, nii soojalt ei saaks ükski külma südamega inimene rääkida. Lilli kõndis vaikides, ta tahtis Fredile midagi head ütelda. Ta mõtiskles omaette, kui teda ootamatult haarasid jõulised käed.

«Kallis Lilian. Kaunis Lilian! Kuradile kõik möödunu! Näen ainult sind, igatsen ainult sind.»

Kuumad ahned huuled sulgesid Lilli suu. Tal oli tunne, et teda tahab lämmatada midagi vastikut, ängistavat. Ta püüdis ennast vabaks rabelda, aga ei suutnud. Teda valdas metsik hirm. Ühtki mõtet tulevikust, suure šansi kaotamisest! Ainult pääseda, pääseda selle mehe haardest! Nagu iseenesest tõmbusid käed rusikasse ja kui Fred tema silmi kippus suudlema, sai ta lõua alla tugeva hoobi ning taandus nii järsult, et Lilli pidi maha kukkuma. Lilli jooksis tagasi vaatamata mõnikümmend sammu, siis aeglustas käiku ja vaatas tagasi. Fred seisis ikka endisel kohal, seljaga Lilli poole.

«Olgu kõik läbi. Nii metsikuks muutuda, nagu hunt kallale tormata, kui sina mõtled, kuidas paar südamlikku sõna öelda.»

Ta ei vaadanud enam tagasi, hirm oli kadunud, ta naeratas koguni, et oli enesele aru andmata Jüri õpetatud enesekaitse võtte nii õigel ajal ära kasutanud.

Kui ta paadi juurde jõudis, hakkas teda huvitama, missuguse näoga see iseteadev naistejumal nüüd kohale ilmub . . .

Kui esimene jahmatus vaibus, tabas Fredi äge raevuhoog. Selline vastupanu tundus talle koguni solvavana. Nii polnud temaga veel ükski naisolevus käitunud, aga ka tema, Bertels, pole kunagi taganenud ja loobunud naisest, keda ihaldas. Ei loobu ka nüüd. See rahustas teda, tõstis tema peremehetunnet, sest varem või hiljem on ta niikuinii selle õitsema puhkeva ilu peremees.

«Kas minu Lilian on ikka veel pahane?» hüüdis ta paati astudes reipalt nagu seltskonnainimene kunagi, kes igas olukorras ennast valitseb.

Lilli istus juba oma kohal, roosid süles ja naeratas talle vastu.

«Ma kartsin, et kui ma solvunud nägu näitan, siis jätategi mu siia üksikule saarele ja memme nutab silmad peast.»

Fred ei leidnud sellise ootamatu vastuvõtu puhul kohe sõnu. Ta süütas sigareti ja hakkas seda ahnelt pahvima. Ta lootis südames, et leiab eest pisarais ujuva tüdruku, kel varuks rida etteheiteid. Kui lihtne oleks niisuguse trööstimine! Siin aga istus daam, kes sundimatult siidjaki õlgadele heitis, jala üle teise tõstis, et Fred tema ümaraid põlvi imetleda võiks, siis käekotist kammi ja peegli võttis ning oma soengut korraldama hakkas.

«Oh, missugune vaenlane on tuul korralikule soengule. Ega ma nüüd enam paapua moodi välja ei näe, eks?»

«Ei,» vastas Fred järsult ja käivitas mootori. See tüdruk oli niisugune paapua, millist ta veel näinud polnud!

Sume öö laskus aeda. Fred seisis rõdul ja vaatas merd, mis ribadena puude vahelt helkis. «Energiat nõudev tirts, aga tasub vaeva,» mõtiskles ta, meenutades tagasisõitu Naissaarelt, siis lahkumist Palude maja ukse all.

«Tänan lõbusõidu eest, veel rohkem aga hea õppetunni eest, mis mulle, tuulepeale, nii väga ära kulus,» ütles ta Fredile nipsakalt, siis lisas andestavalt: «Ärge arvake, doktor Bertels, et ma teile pahane olen, — ei, mitte põrmugi, aga ma ei saa teid enam usaldada.»

Kätt andmata, tagasi vaatamata läks ta minema ilmel, nagu kuuluks terve maailm ainult temale. Lihtsalt võrratu!

Nüüd, tagantjärele, oli Fred tüdruku käitumisega isegi rahul. Polnud kahtlust, et Lilian läheb puhtana mehele ja arvatavasti saab temast korralik ja truu naine.

KOLMAS PEATÜKK

Bertelsi arstikabinet asus kesklinnas. Vastuvõtt oli läbi ja ta arvutas laua taga kokku oma päevast honorari. Päris rahuldav! Igapäevane keskmine — mõne ametniku poole kuu palk. Paaril naisel oli ta soovitanud kannatlik olla ja mõned kuud ennast edasi ravida, küll siis on tervis nii kaugel, et emaseisus võib paistma hakata. Kaks daami jälle ei soovinud emaks saada ja ta andis ka neile abi. Keegi eakam patsient oli tulnud lihtsalt nõu küsima, mida ette võtta, et mehe armastust tagasi võita. Bertels oli tuntud tröstija. Ta kiitis naise kaunidust, pühkis tal oma taskurätiga silmad kuivaks, ja koketse naeratusega ulatatud honorar oli tõendiks abi tõhususest. Bertels lükkas rahad hooletult laekasse, kus juba ennegi krabisevat leidus, lukustas sahtli ja jäi mõttesse. Kas ta siiski ei teinud rumaluse, kosides oma neljakümne viie aasta juures plikakese, kes aja jooksul üsna igavaks võib muutuda? Pulmad alles ees, võiks ju loobuda. Aga noh, mis seal ikka. Nii abielusõlmimine kui ka -lahutus on ainult formaalsed tehingud... Vabaks saab igal ajal. Peaasi, et keegi aguli sugulasist kaela ei tule. Palu kinnitas pühalikult, et Lilli ema, selle peale võivat ta mürki võtta, oma keldriurkast juba ei lahku. Palu, see naljavend, on ise rikas ja ammugi sulle krae vahele ei kipu, nii et sellest küljest on asjad korras. Ja Lilian, eks seda näeb, see oleneb ainult temast, Fredist.

Ta asus rõõmsalt vilistades käsi pesema.

Teenija koputas ja teatas naeruse näoga, et veel üks patsient soovib tungivalt jutule. Fred käskis teatada, et tema vastuvõtt on läbi, kirjutagu ennast homseks sisse.

Patsient aga ei kuulunud tagasihoidlike hulka. Ta seisiski juba uksel.

«Härra doktor, saage aru, ma pean ometi teada saama, miks ma järjest paisun. Ausõna, olen elanud nii kasinalt, et ainult püha vaim võib siin mängus olla.»

«Tont võtaks sind oma naljadega,» hüüdis Bertels ja ruttas külalisele vastu. See oli tema tudengiaegne «akadeemiline isa», korporatsiooni kaasvilistlane professor Pendrik kogu oma maises olemises. Laiaäärset panamakübarat hoidis ta käes, halliga läbi kootud kikkhabe vudises lõbusalt, ta paksud kulmud laias näos olid kokku kasvanud, nii et jäi mulje, nagu pistaks ta kohe pragama.

«Ilmusin jälle kord Tallinna linna peale, ja mis ma kuulen, sa olevat peast veidi segi läinud. Tulin vaatama, kas poleks viimane aeg sind ravile pista, tead, sinna mere poole kanti.» Ta näitas põidlaga Paldiski maantee suunas.

Vastuse asemel avas Bertels arstiriistadekapi ja tõi alumiselt riiulilt nähtavale konjakipudeli. Pendrik vangutas pead. Bertels kinnitas, et pudel on ka väliselt steriliseeritud, nii et pisikud arstiriistu ei ähvarda, võttis kapist veel kaks klaasi ja pani lauale.

«Mul on siin alati konjak käepärast. Minestab mõni patsient ära, on kasulik seda vedelikku elustamiseks sisse anda, tuleb mõni burš nagu sina Bertelsi-poisile aru pähe panema, piserdad teda veidi ja ta ei nori sinu kallal nii kurjasti, nagu kavatses. Hea mõju on konjakil igapidi, keda elustab, keda rahustab.»

Pendrik lõi oma pika varrega piibu näkku, vaatas ringi, et panamale õiget paika leida, lõpuks pani pähe.

«Tead sa, vanapoiss, miks juut palvetades pigimütsi peas hoiab?»

«Et mitte näidata oma patust, varakult paljaks läinud pealage,» arvas Fred, kes seda lugu Pendrikult juba mitu korda oli kuulnud, aga ei tahtnud jutustajat segada.

«Ei, eksid, vanapoiss,» hakkas Pendrik põrinal naerma. «Juut hoiab mütsi sellepärast peas, et äkki tekib tal palvetamise ajal mõni suurepärane äriidee ja jumal näeb ning näppab selle ära. Kas pole tore? See-

pärast panin ka mina oma panama pähe tagasi, et sa seal minu ideid ei näeks.»

«Ära muretse, kulla mees. Sul on ju kübara all veel nii tihe parukas, et ükski idee ei paista läbi,» naljatas Bertels vastu.

Pendrik rüüpas väikeste lonksudega konjakit, teravad hallid silmad kiindunud lakke, nagu naudiks ta mõnuga jooki.

«Kuule, vanapoiss,» küsis ta äkki tõsiselt, «meile on mõistatuseks, mis põhjustas sul selle vaimse trauma? Viimane aeg aru anda, vastutame ju kogu korbiga sinu hingeõnnistuse eest, sest pühakirjas, see tähendab — meie põhikirjas on selgesti öeldud, et sinu patud langevad meie kõikide peale.»

Bertels naeratas omaette, siis tõstis kõrgele klaasi, mis pooleni oli veel täidetud kuldse vedelikuga.

«Minu magusa Liliani terviseks! Ja keda see peaks segama, kui ma endale oma raha eest meeldiva püha söömaaja valmistan?»

Pendrik silus oma habet. Jah, mis viga Bertelsil niiviisi hõisata. Ta on vaba, tal pole Matildet nagu temal, Pendrikul. Muudkui anna aga aru, kus käisid, kellega rääkisid, palju sõid, palju jõid. Ta ohkas südamepõhjast.

«Tont sa tead, mis see kõige õigem on? Saate noorikuga viimaks mõlemad oma noosi kätte. Sina teed läbi noorenemiskuuri, ammutad inspiratsiooni, temake aga tühjendab rõõmutuhinas sinu taskuid, kogub hilpe ja ehteid. Matilde ütles, et nägi sind kevadel tüdrukuga kohvikus. Arvas, et on sedasorti eksemplar, kellest on kerge jälle lahti saada!»

See taktitus riivas Bertelsit. Ainult temal üksi on siin õigus arvata ja arutada, nagu soovib, teistel pole selleks mingit voli.

«Mis teised arvavad, see mind ei huvita,» purskas ta ootamatu ägedusega, «ja parem on, kui minu isiklik elu jäetaks ainult minu hoolde. Basta.»

«Na-na-na,» tegi Pendrik tõrjuva liigutuse. «Ära siis kohe tuld sülitama hakka. Me oleme ju kõik sinu sõbrad. Natuke haasima ometi peab, ega sa tita ole. Võid päris kindel olla, et ka mul poleks selle vastu midagi,

kui leiaksin äkki kõrvalvoodist Matilde asemel mõne värskema lillekese. Oi jeerum, jeerum, jeerum, õnnis vabadus ei tule iial enam tagasi.»

Bertels pidi tahtmatult muigama. See vana tore känd siin on veidi kadegi, aga kulub talle ära. Niikaua kui Fred professorit tundis, oli see alati hoobelnud oma võitudega, milliseid aga polnud olemaski. Matilde, see kõikvõimas heategevuse juht, tundis nii palju inimesi, et Pendriku ainus katsegi abielu sirgelt teelt kõrvale põigata oleks paratamatult hirmsa skandaaliga lõppenud, võib-olla professuurigi kõikuma löönud.

«Millal sa siis kavatsed rangide vahele joosta, vanapoiss?» küsis Pendrik tusaselt.

«Pühapäeval kahe nädala pärast. Varsti saadan ka sulle koos perekonnaga kutse. Pulmad teeb Liliani onu, kaupmees Palu. Ma ei saa siin vahele astuda, see oli Liliani kasuisa soov, aga tema laua taga on varemgi mõni riigi tuusadest istunud, nii et kõige kehvem seltskond just ei ole. Ajame läbi, eks ole?»

Pendrik sügas kukalt, läitis siis uuesti piibu. Talle ei istunud kogu see lugu põrmugi. Bertels ei mõtle oma armutuhinas üldse enam kainelt. Mis ütlevad seltskonna daamid? Nende hulka ta peab ka oma agulipupe viima, teisiti pole see mõeldavgi.

«Vaata, Bertels, ei saa ju oma kallimaga eluaeg luku taga istuda. Kas sa oled ka mõelnud, kuidas meie nõudlikud daamid teda oma ringi vastu võtavad?»

Bertels ei vastanud kohe, pakkus külalisele veel konjakit, ja kui see keeldus, pani pudeli tagasi kappi. Siis süütas sigareti ja seda pikkamisi tõmmates ütles rõhuga:

«See küsimus peaks küll kõige vähem muret tegema. Minu Lilian oskab, kui vaja, väga seltskondlikult käituda, isegi paremini kui mõni daam meie ringist, ja mõistuselt, omavahel öeldes, annab ta paljudele mitukümmend silma ette.»

«Eks me seda näe,» lausus Pendrik kahtlevalt ja tõusis. Selle mehega polnud praegu midagi mõistlikku peale hakata, ja arvatavasti kestab see trauma veel tükk aega. Professori naljatlemistuju oli kadunud. Ta ulatas Fredile käe.

«Noh, kadunud poeg, ela siis hästi. Ära pane pahaks, kui meie pere ja võib-olla mõnedki kutsutuist sellele suurele sündmusele ei ilmu. Astuksid sa praegu altari ette Silviaga, oleksin mina vähemalt kohal nagu viis kopikat. Ilus intelligentne naine, armukesena nii truu nagu seda mitte iga seadusliku abielunaise kohta ütelda ei või.» Ta patsutas Bertelsile õlale ja oma panamat kuklasse lükates lahkus väärikal sammul.

Fred vaatas talle tummalt järele. Sa vana mürgisüstal! Aastate kaupa oled sa mulle selgeks teinud, et abielluda Silviaga oleks seltskonna teotamine, oma nime häbistamine. Ja nüüd . . .

Ta hakkas mööda tuba edasi-tagasi kõndima. Painajalikult vajusid Silviaga seotud aastad kaela. Alles mõni hetk tagasi pidas ta seda minevikuks, millel lõplik kriips peal, nüüd aga elustus vastu tahtmist kõik teravalt, selgelt.

Jah, see sai alguse Valges Saalis. Seal nägi ta kord, kui ta oma lesepõlvele kavatses lõpu teha, uuesti elama hakata, kontrastset paari: idamaise ilmega noort naist ja tema kõrval heledapäist sihvakat ohvitseri. Talle näis, et nad on teineteisesse niivõrd kiindunud, et ümbrust nende jaoks nagu ei eksisteerikski. Fredi vallutas viha, et naine teda, Fredi, üldse ei näe. Ta palus ohvitserilt luba naist tantsima viia ja kogenud mehena mõistis endast hea mulje jätta. Nad kohtusid hiljem mõned korrad juhuslikult, siis juba kokkuleppel, kuid alati rahva ees. Fred ei rutanud. Ühel päeval tuli Silvia usaldavalt tema kabinetti arstlikku nõu küsima. Fred püüdis teda veenda, et ükski veetlev naine ei tohi oma noorust nii varakult maha matta ja lapsi karjatama hakata. Selleks on aega küll ja küll . . . Mõne päeva pärast tuli Silvia uuesti. Nad olid mehega järele mõelnud. Kui mees tõuseb kraadides, ja sellega tõuseb palk, siis . . . Leitnant komandeeriti kaugemasse suvelaagrisse ja Fred võitis Silvia suurema vastupanuta. Naine kiindus temasse ootamatu kirega. Leitnant ei teinud skandaali, hakkas jooma, vallandati sõjaväest ja kadus silmapiirilt. Iseloomutu mees, nagu Fred järeldas! Silvia muutus truuks imetlejaks, kes midagi ega kedagi peale oma Fredi ei näinud ega vajanud. Aastaid kestis see tormi-

deta side. Ei läinud ka siis tormiks, kui Fred teatas, et armastab teist. Silvia ütles rahulikult: «Kas varem või hiljem — seda tundi olen alati arvestanud. Saa õnnelikuks!» Et ta kannatas, mälestustele truuks jäi, siin ei saanud Fred aidata. Hea seegi, et ta oma igakuist toetust tagasi ei lükanud, kuigi esimeses puhangus sellest ära ütles.

Helises telefon. Fred võttis toru ja ta nägu selgines. See oli Lilian, kes talle meelde tuletas, et nad pidid ju koos fotograafi juurde minema, et Liliani neiupõlvest mõned pildid teha.

«Silmapilk, kallis. Oled onu Mihkli juures? Jaluta mulle vastu.»

Nagu poisike, kes kohtamisele läheb, silus ta ennast peegli ees, tõmbas siis kiiruga palitu selga, vaatas rahataskusse, kas täheke laulatussõrmuste kättesaamiseks on kaasas, ja tormas naerdes välja oma koristaja proua Vende imestuseks, kes doktorit süngeks, isegi kurjaks pidas.

NELJAS PEATÜKK

Liina vaatas oma tütre leerikleiti ja pesu. Talle tundus, et neid esemeid ei tohi karedamate sõrmedega katsudagi, pudenevad laiali. Lillile tegi ema selline kartus nalja.

«Kleit on šifoonist, memme. Kallis riie. Aga kui sa veel mu laulatuskleiti näed! Kõige kallim taft. Sulle näha tuua polnud mõtet, ainult kortsuks ära.»

Lilli seadis endale peegli ees kaela kuldketti ristikesega — Fredi leerikingitus.

«Hea seegi,» mõtles Liina, «et vähemalt leeri lähed ema kodust.» Lõug hakkas võbisema, ta läks pliidi juurde, kust Lilli teda ei näinud, ja pühkis pisaraid. Ta ei saanud täna ennast kuidagi vaos hoida, kuigi oli ette valmistatud, et tuleb tütrest lahkuda, lahkuda alatiseks.

«Memme, miks sina ei riietu,» hakkas Lilli teda kiirustama. «Ei olegi ju enam palju aega. Ja onu Mihkel

ütles, et pead tingimata selle musta siidkleidi selga panema. Ma palun, memme, pane selga.»

«Sinu onu Mihkel mingu õige seenile,» hüüdis Liina meelepahaga. «Mulle on ta ainult kergats-vend ja muud midagi. Sinu pärast panen selle tema saadetud hirmutise selga, aga kirikusse lähen jala, tehke mis tahate.»

Lilli põimis käed ümber ema kaela ja seletas õhinal, et memmel pole midagi karta. Jüri tuleb autoga järele. Mitte Fred, kes oleks seda küll tahtnud, aga onu Mihkel sai kohe aru, et nii ei lähe. Majarahvas kõik rinnuli akendel, ja Fred on mees, kes pole vist elus jalga isegi oma maja keldrisse viinud.

«Ja vaevalt sinagi, mu laps, oma jalga veel kord siia tood,» tahtis Liina öelda, aga kurku nööris nii kõvasti, et ta ainult neelatas.

Lilli suudles ema põsele, seletas, et onu Mihkel oleks ammu nad paremasse korterisse elama pannud, aga mis temagi niisuguse jonnipunniga teha saab. «Ma ei tea küll, miks ma sind, memme, ikkagi nii väga armastan.»

Liina vabastas ennast tütre embusest ja vaatas kella.

«Ise kiirustasid, nüüd aega küll. Ja mis sa sellest «armastan» ja «armastan» ikka laulad. Armastad sellepärast, et emal pole õigust midagi ütelda, ema aina täitku kõik sinu soovid.»

«Aga sa tegid ju meelsasti kõik, mida palusin, memme.»

Liina silmad hakkasid jälle kipitama, ta ei saanud ütlemata jätta, mis järk-järgult sapina südamesse kuhjunud.

«Mis seal enam arutada, Lillikene,» ütles ta pehmelt. «Oli mis oli. Sellest ajast, kui onu Mihkel sind oma võimu alla sai, muutusin mina vastikuks torisevaks vanaeideks, keda peab kuidagimoodi sallima, sest ta on sind sünnitanud.»

Lilli nägu muutus nukraks. Fredi kingitud kallis kaelakee-ristike nagu ei säranudki enam kalliskividest, nii raskeks tegid memme sõnad südame. Ta ütles etteheitvalt:

«Niiviisi saadad sa siis oma tütre leeri, memme! Ja ma olen ju sinu ainus varanatukene, kõik, mis sul järele jäänud.»

Liina püüdis naeratada, ehkki see naeratus tuli nagu kahvatu valguseviirg läbi tinaraske sügispilve.

«Kulla tütreke, igaüks on ise oma õnne sepp. Kui valisid selle tee, siis sinu vana ema soovib sulle ainult head. Kuid usu, Lillikene, peale sinu on veel keegi, kes on mu südamele väga kallis, mis sest, et ta on nii kaugel.»

Lilli muigas omaette, siis ütles veendunult:

«Küll oled sa põikpea, ema. Sa mõtled muidugi Martat. Aga usu, teda ei ole enam elavate kirjas, ei saagi olla. Venemaal pole ju muud kui taudid, nälg ja pokripistmine. Onu Mihkli juures räägitakse hirmsaid asju Venemaast. Olen sulle surmani võlglane, et mina seal ei pidanud üles kasvama.»

«Tänu minu lollusele,» lisas Liina kibestunult ja hakkas seesmise tõrkumisega musta siidkleiti selga ajama.

Lilli ei pannud ema viimaseid sõnu tähele. Ta oli tegevuses oma kastanpruunide lokkidega, mis helkisid nõrgalt kullakana. Oleks ikka pidanud blondeerima. Pruunid silmad ja kulmud ning heledad juuksed — see teeks temast tõelise iluduse.

«Memme, miks nii tõsine? Sul nagu polekski hea meel, et mul hästi läheb? Usu, memme, ma olen lihtsalt õnneseen. Mu kooliõed on nii kadedad, lähevad mööda, suud viltu. Ja kas Fred pole suurejooneline? Onu Mihkel rääkis kõik ära. Et mu isa oli marupunane, et Marta jättis meid maha ja jäi venelaste juurde. Sa mõtle, memme, kui hullud asjad need ikka on, aga Fred ei teinud sellest üldsegi numbrit,» sädistas Lilli heatujuliselt.

Liina hammustas huulde, seadis kleidil valge žaboo korda ja küsis nagu muuseas, kas Lilli toredad öösärgid ja pesu on juba Fredi korteris või veel Mihkli juures?

Lilli pea vajus äkki longu, nägu muutus kahvatuks ja silmad vaatasid hirmunult emale otsa. Ta näis oma uhkes kleidis nii armetuna, et Liina tema pea vastu oma rinda surus ja kogu emasüdame õrnusega ütles:

«Sa ju ise ütled, et armastad Fredi, mida peaksid sa siis kartma? Mina olin küll väga õnnelik, kui sinu isa

naiseks sain. Ma kohe igatsesin, et ta mind oma tugevate käte vahele võtaks. Ma häbenesin küll ja vigurdasin ka, nagu see kombeks, aga ma ei kartnud tema omaks saada. Ja mida sina äkki kartma lõid? Elu on ikka selleks, et armastada inimest ennast, olgu ta siis rikas või vaene.»

Lilli nuuksus natuke aega ema rinnal, siis pühkis silmad kuivaks.

«Ma ei karda midagi, võid päris rahulik olla. Ja truuks jään juba tänu pärast, et ta minu, vaese tuhkatriinu, siiski kosis ja mulle oma kuulsat nime ei keela.»

Lilli õiendas veel ringi, pani pitsräti kleidi vöö vahele ja nähes läbi akna auto peatumist, suudles rutakalt Liinat.

«Kahju, memme, et sa meiega ei tule. Saaksid onu Mihkli juures Frediga tuttavaks, sõidaksime koos kirikusse . . .»

«Ära muretse, Lillikene. Küll jõuan sinu peremehega sada korda tuttavaks saada. Lippa nüüd ruttu, viimaks peab Jüri sind siia keldrisse otsima tulema.»

Lilli punastas, lehvitas käega ja lahkus jooksusammul. Liina upitas pea üle aknalaua ja nägi, kuidas vilksatas valge kleidiäär, läigahtasid lakknahast kingad. Kostis minema veereva auto mürin. Seejärel aga paistsid kõnniteel kellegi narmendavad püksisääred ja pragunenud kotad.

Liina lahkus oma valvepostilt, läks pesuköögi, tõi jahedas hoitud kimbukese meelespealilli, pigistas juurtelt vee välja ja pani neile siidpaberi ümber. Varsti hakkas ta raske südamega kiriku poole astuma. Kirikaias tervitasid teda esimesed koltunud lehed põlispuudel. Liina ei pannud neid tähelegi. Vaikselt astus ta kirikusse ja võttis viimasel pingil nurgas istet.

Kirik oli rahvast täis. Orel mängis. Päike helendas läbi kirevate klaaside. Ta silmad otsisid Lillit. Jah, seal ta oli, ja kaunis kleit, kaunim kõigist, ehtis noorusest pakatavat ilu. Liinale meenus, kuidas tema leeris käis, kodukootud paks kleit seljas. Tüdrukud ja poisid, kõik olid siis surmtõsised, näod nagu krampis, ei kuulnud ega näinud midagi.

Siin aga kohendati end vabalt, edvistati, pead olid

tähtsalt püsti ja sisemise värinata oodati püha toimingu algust. Liina nägi, kuidas Lilli karikast «Kristuse verd» rüüpas, siis aga läks tunglemine nii suureks, et kadus igasugune võimalus edasiseks vaatlemiseks.

Kiriku ukse ees oli suur sagimine. Õnnitleti, ulatati lilli ja auto auto järel vuras minema. Oli see ju jõukamatest perekondadest pärinevate tütarlaste eraleer.

Väljus Lilli. Liina ei pääsenud ligigi. Fred, Mihkel, Anna, Jüri, hulk Mihkli ärisõpru ja mõned Fredi korporatsioonikaaslased moodustasid tüdruku ümber hiina müüri. Äkki märkas Lilli ema. Ta heitis oma lillekandami Fredi kätele, jooksis ema juurde ja kaelustas tormiliselt.

«Memme, kallis memme. Mõtlesin juba, et sind ei olegi, ja mu süda nii väga valutas.» Siis sosistas ta emale: «See lillekuhjaga ongi Fred. Kas ta pole tore?»

Liina ulatas oma kimbukese, ise naeratades:

«Kui ei kõlba teiste toredate hulka, viska minema.»

Lilli surus ema annetuse vastu rinda.

«Ei iialgi! See on kõige kallim kimp,» hüüdis ta tuliselt, tõmbas ema Fredi juurde ja ütles:

«See on minu memmeke, Fred, ja varsti on ta sinu ämm ja hästi kuri ämm.»

Fred surus jahedalt Liina kätt:

«Tervist, mammi. Heameel teiega tutvuda.»

Liina vaatas Fredi juba närtsivat nägu, suunurgas vilkuvat kuldhammast ja tundis pistet südames.

«Täna ma siiski tulen, kas soovitakse või mitte. Oma tütre pulmad teen ikkagi kaasa. Edaspidi ärge muretsege — kuri ämm teid rohkem ei tülita.»

«Väga kahju,» ütles Bertels viisaka ükskõiksusega ja pöördus oma kaasvilistlaste poole. Polnudki kõige hullem, see mammi. Ta oli oodanud mingit pleekinud sitsis lihtlabast eite. Siin aga seisis korralikult riietatud naine, kelle murekortsude taga võis aimata endist iludust. Sarnasus tütre ja ema vahel oli praegugi vaieldamatu.

Mihkelgi surus Liina kätt ja ütles üsna sõbralikult:

«Päeval leer, õhtul pulmad — küll praegusel ajal läheb kõik kähku.»

Liina märkas, et Lilli teda silmadega otsib. Ta ei

tahtnud kaasa minna Mihkli poole, kus omaksed pidid nüüd püstijalu klaasi veini jooma, ja tõmbus tütre otsivate pilkude eest kirikuukse varju.

«Ah niisugune see Fred siis ongi,» mõtles Liina, vaadates, kuidas see Lilli kõrvale autosse istus. «Jah, juba enne pulmi on ta Lillist Liliani teinud. Vaene laps! Aga ei ole võimalik, et Lillile pole midagi Metsadest külge jäänud. Ja kaheksateist aastat on ta ikkagi pidanud minu jorisemist kuulma, kas meeldis või mitte.»

See lohutas mõnevõrra tusast meeleolu, Liina rahunes vähehaaval. Kodus vaatles ta oma kleiti ja leidis, et pulmadeks peaks seda veidi üles kohendama. Ta tuulas Lilli kaasavara jääkides, mis talle veel mälestuseks oli jäänud, ja leidiski pudi-padi hulgast žaboo jaoks tüki helerohelist siidi ja pitsi. Akna taga keerutas luud tolmupilvi ja Liina tundis mõnu, et see oli naabermaja kojanaine, mitte tema. Lihunikust-peremees muidugi irvitab homme, et vaat kus miljonär väljas, võtab endale tänavapühkija. Aga olgu. Üks päev üle nii pikkade aastate võib ka tema endale sakste kombeid lubada.

«Kõrgesti austatud härra kaubandusminister koos abikaasaga ja kõik külalised, daamed ja härrad! Ma pole küll suur kõnemees, olen rohkem äriinimene, aga eks paar sõna oska minagi ütelda,» alustas Mihkel Palu pulmalauas oma kõnet, mida tal tähtsate külaliste ees oli palju raskem maha pidada kui öösiti voodis ette valmistada. Siis oli ta enda arvates nii osav kõnemees, et ühtki kivi ega kändu ei juhtunud teele. Sorav jutt algusest lõpuni. Nüüd aga tundis ta juba esimeste lausete järel, et peast on kõik kadunud, ainult tühjus haigutab vastu. Ta võttis kogu oma jõu kokku ja jätkas katkendlikult: «Kui nii võtta, siis mina algasin oma elu väikese mehena. Täna aga ei ole ma enam väike Mihkel Palu, vaid suurärimees, ja see kõik on oma mõistuse ja oma kahe käe vili . . .» Ta takerdus, siis märkas Jürit ja näitas ülestõstetud käega tema poole. «Ja nüüd on juba nii, et üle hulga aja tegin kord jälle juurdelõikuse tööd. Ülikond minu poja seljas on juurde lõigatud minu oma kätega — see läheb minu suuräri

muuseumi, kui mälestus peremehe enda kätetööst sel ajal, kus tal pole enam vaja nii prostoi tööd teha, aga oma pojale rõõmuks ja oma kasutütrele eeskujuks, et vaat millest algas tema lihane onu, võtsin käärid... Jüri, tõuse püsti, näita...»

Jüri, kes istus Liina kõrval, punastas kõrvuni, kuid ei liigutanudki ennast. Mihkel muutus abituks, vaatas ministrile, kes sõbralikult muigas, vehkis sõnatult kätega ja lõpetas äkki oma sissejuhatuse sõnadega «jah, ja nüüd tõstame klaasid noorpaari õnne peale».

Pärast aplausi ja klaaside kõlinat tundis Mihkel äkki, et oli suurepäraselt kõnelnud, ja heitis võidutseva pilgu Liina poole. Liinal aga oli häbi oma venna pärast, piinlik kogu rahva ees, klaas tema käes lõi värisema ja punane veniv vedelik valgus piimvalgele linale. Liina kuivatas taskurätiga lina. Teda jälgisid paljud silmapaarid.

«Jõllitage pealegi ja vaadake, kui harimatu ja missugune käpard on rikka ärimehe vaene õde, kes oma lapsele ei suutnud õiget õnne leida.»

Jah, Lilli tulevast õnne võis igaüks näha, kes aga soovis. Mihkli esimese «kibe» peale tõmbas Bertels Lilli häbenematult kaenlasse ja suudles nii ahnelt, nagu polekski teisi inimesi ümberringi. «Oh, Lillike, mingit halastust sul sellelt mehelt küll loota ei ole,» mõtles Liina ängistuses, tõusis ja läks kõrvaltuppa kingituste laua juurde, et mitte näha, kuidas see Bertels Lilliga käitub. Kristallist, hõbedast, ilukastikestest ja sohvapatjadest laskis ta pilgul niisama üle käia, aga üks väheldane maal köitis ta tähelepanu: ema lamab voodis, selle ees seisval lauakesel on hulk rohupudeleid. Tütar istub voodi ees, pea on vajunud ettepoole, raamat on käest iga hetk maha libisemas. Sassiaetud lõngakera on põrandal, kassipoeg on ennast voodijalutsis kerra tõmmanud. Päike valgustab koduselt-mugavat tuba.

«Ema vist paraneb, et nad kõik magavad,» mõtles Liina. See siin polnudki nagu pilt, vaid tõeline elu, kus otse tunned, kui suur armastus seob ema ja tütart, isegi kassipoeg on nagu osaline nende kokkukuuluvuses. Kuidas võib küll üks pilt nagu elu ise olla!

Tema kõrval peatus pikk mees briljantsõrmusega vasema käe nimetissõrmes.

«Vaat see on tõeline kunstiteos, mille ees seisatab hardunult isegi lihtne pesunaine,» seletas ta rohkem iseendale kui Liinale.

«Kust teie teate, et ma pesunaine olen?» küsis Liina üllatunult.

Mees näitas maalile sõrmustatud näpuga, pööramata pead, nagu oleks küsimus tulnud õhust.

«Ma räägin tõelisest kunstist, mitte teie tööst, see mind ei huvita.»

Liina eemaldus, jättes pika härra näpuga pilti sihtima. Ei tea, kas selle kaelkirjaku pesu ei pestagi maa peal või, kui pesunaisi ainult kunsti jaoks vaja on, mõtles ta ja vaatas toas ringi. See oli ju Mihkli kabinet, nagu ta ise seda nimetas. Siin nurka lükatud kirjutuslauale olidki kingitused välja pandud. Nahksohva ja tugitoolid seisid seina ääres, klaver ja mitmed teised pillid ootasid mängijaid. Ta vaatas ukselt saali. Söögitoa ja saali vahel oli uks-sein, nii et ruumid sai üheks suureks saaliks kokku lasta. Siin võib tantsuga pikad otsad maha keerutada, isegi masurkat lüüa. Ja kui veel juurde arvata vanapaari magamistuba ja Jüri tuba, siis on ikka vägev mõisavärk küll. Liina oli vahepeal unustanudki selle korteri väljanägemise. Kaks korda ongi ta siin üldse käinud — Anna viiekümne aasta sünnipäeval ja kord Annal külas, kui Mihkel oma Mimiga Saksamaal oli... Vanasti hüüdis kadunud Gustav Mihklit kehkadiveiks ja sõrmkübaraks. Kui ta nüüd seda sõrmkübarat näeks! Revolutsioon pühiks küll selle pursui koos oma punasest puust mööbli ja parkettpõrandatega nagu saepuru minema. Ja kahju ei oleks Liinal temast põrmugi, olgugi et Mihkel on ta lihane vend. Ei sugulus palju enam loe, kui inimesed on oma saatustega ise teed läinud.

Saalist hakkas kostma paisuvaid hääli, kahvlite ja nugade klõbinat. Jah, eks Lilli koduski hakatakse pidusid pidama, kuhu vahel ehk kutsutakse Mihkelgi nagu Lilli «kasuisa».

Tuppa tuigerdas noor poiss, frakk seljas ja lakk-kingad jalas. Fraki reväär oli määrdunud, nägu oli kaame

nagu kooljal. Liina päris jahmus seda noorukit nähes. Ta oli alati arvanud, et hästi riides peenemad inimesed on seltskonnas viisakad, tehku nad mõnes salajases kohas mis tahavad.

Noormees jõllitas Liinale otsa, siis plõksutas sõrmi ja hüüdis kõvasti naerdes: «Servus, tipsi!» ning maandus laia kaarega tugitooli.

Ta uinus otsekohe, jalad sirakil ja pea lapseliku püstninaga taha lükatud.

Liina valis kõige hämarama nurga klaveri varjus. Ta tahtis veidi rahuneda päeva ärevusest. Käsipõsakil, küünarnukiga klaverikaanele toetudes, istus ta tükike aega ähmases arusaamatuses, kas kõik ümberringi on ikka tegelikkus või on ta mõistuse kaotanud ja näeb viirastusi. Noormehe järsk norsatus ja tuppa ilmunud paarike tõid ta jälle pulmamajja tagasi.

«Üks vend issandas juba varakult valmis,» hüüdis paksuke pastor lõbusalt ja tilgutas kõrgejalgsest klaasist veini noormehele pähe.

«Puhka rahus, väsinud poeg. Küll viimsepäeva pasunad su üles põrutavad.»

Tüdruk või naine, kes neist aru saab, naeris laginal paljaspäise kavaleri teravmeelsuse üle, kes laskus vabasse tugitooli ja patsutas endale vastu põlve.

«Võtke ometi istet, kallis proua Mairoos. Oleme ju vanad tuttavad.»

Heleblond lopsakas proua Mairoos toetaski ennast pastori põlvele, ikka edevalt oma ilusaid hambaid näidates.

«Pihiisa põlvel pole küll vist patt istuda. Mida pühakiri selle kohta ütleb?»

«Pühakiri ütleb, et sa ei pea oma ilu vaka all hoidma, sa pead seda oma jumalast seatud hingekarjasele avama, et ta võiks selle ilu loojat kiita nüüd ja igavesti. Aamen.»

Pastor tõstis klaasi proua Mairoosi huulte juurde, siis rüüpas ise pikalt, naudinguga.

«Kiitus ja imetlus! Oma huulte puudutusega te sooritasite suurema imeteo kui Kristus vanasti Kaana pulmas. Tema nõidus vee veiniks, aga teie nõidusite selle veini siin klaasis jumalate joogiks — nektariks.»

Nad rüüpasid jälle klaasist. Siis pani pastor oma lahmaka käe proua Mairoosi põlvele.

«Ma ütlen,» jorises ta poolpehme häälega, «Saalomoni ülemlaul oma armsamale on karjapoisi laul selle kõrval, mida mina teie ihule laulda tahaksin, kui te mind kuulda võtaksite. Ütelge, oh ütelge, kallis, millal võib hingekarjane oma karja kõige kaunima voonakese juurde armulauale tulla?»

Proua Mairoos lõi talle sõrmega vallatlevalt vastu nina ja libistas ennast pastori põlvelt maha.

«Mitte nii tormakalt, mu sõber. Truu abielunaine ei tohi kergemeelselt tulega mängida, olgu see või püha tuli.»

Liina tõusis tasakesi ja läks läbi Jüri toa ringiga kööki. Niiviisi siis räägib kirikuõpetaja! Ja niisugune tõbras õnnistas ja laulatas tema Lillit!

Köögis tundis ta ennast vabana. Siin askeldasid edasi-tagasi tüdrukud kandikutega, tõmbasid kiiruga kraani alt vett näole, et higi lausa voolama ei hakkaks, ja olid vist ise õhtust saadik söömata.

Varsti tuli ka Anna kööki ja vajus laua taha toolile.

«Ma ei jõua enam. Kahju on vaadata, missugust ränka vaeva Jüri peab nägema, et ministriprouat lõbustada,» ütles ta ohates. «Proua on nohus, muudkui aevastab, Mihkel aga vahib sundivalt poissi, nagu oleks meie kõigi eluõnn kaalul. Jüri ronib nahast välja, pakub üht, pakub teist, aga proua hoiab vist taljet, ei söö ega joo, aina pööritab silmi, vaata veel, et poissi ära ei kae.»

«Ära kohe nii pakilt-palavalt otsusta,» ütles Liina, võttes istet teispool köögilauda. «Räägitakse, et sel naisel ei ole isegi õigust puhvetivõtit enda käes hoida. Minister ise jagab suhkrutükke tee juurde, lapsed käivad kehvasti riides, aga proua peab daamet mängima ja tähtis olema. Vaatasin teda ja mõtlesin, et ta kugistaks vist korraga kümme kotletti ära, kui aga lauakombed lubaksid.»

Anna vaatas ümmardajaid. Lauas istuvad prouad huvitasid teda vähem. Vaesed tüdrukud, näod higised ja jalad valusad, muudkui traavivad köögi ja tubade

vahet, et aga külaliste kari saaks oma prisked vatsad täis laadida. Tal oli meeles, kuidas ta ise saksu teenides samuti pidupäevadel raskeid toidukandikuid vinnas, siis vastu hommikut jalad veeämbrisse pistis ja tundide viisi ootas, millal tuikamine ükskord järele annab. Kohvivesi pliidil hakkas kahisema.

«Siin on ikka kõige parem olla,» ütles ta, käsi õndsalikult kokku pannes.

«Paistab, et sulle proua-amet ikka veel selge ei ole, ei istu,» lausus Liina naeratades.

Anna tõusis ja võttis seinakapist mingi pudeli.

«Mis ta nüüd istub või,» ütles ta hajameelselt. «Aga vaata. See on ju kristallkümmel. Vanasti sai seda lihtsama rahva jooki pidupäevadel ikka pitsikene võetud. Mihkel pidas nüüdki teenijaid meeles, et neilgi, vaestel loomakestel, oleks täna tilk kangemat rüübata.»

Anna, kelle pea juba joodud terviseveinist natuke ringi käis, täitis nüüd kaks limonaadiklaasi pooleni kristallkümmeliga. Ta lõi käega.

«Ah, ükskõik, missugune see topka välja näeb. Joome õige kord omavahel meie mineviku mälestuseks. Oli nii raske, kui ta oli, aga mõelda võisid omaette, mis ise tahtsid. Nüüd Mihkel ei luba mõteldagi teisiti, kui tema tahab.»

«Mina olen praegu vabam kui kunagi varem. Täna veelgi vabam kui eile. Keegi ei saa käskida mind nii või teisiti mõtelda.»

Liina tõstis klaasi huultele, et Anna ei näeks, kuidas tema suu tõmbleb. Anna aga oli hoos, ei märganud midagi. Ta jõi oma klaasi tühjaks ja pani kolksatusega lauale.

«Vanasti kristallkümmel küll nii kange ja mõrkjas polnud. Jah, vanasti paistis, et palju ilusat on ees. Aga kus on minu õnn, Liinake? Selle on Mihkel matnud oma rahapatakate alla.» Ta muutus järjest tõsisemaks. «Mis saab lõpuks minu elust? Praegu on veel Jüri mulle rõõmuks, aga pea temagi oma lendu ei alusta... Ei, parem ma üldse ei mõtle.»

Kui Liisa, noor elavate silmadega punapõskne tüdruk, suur kandik mustade nõudega käevarrel, kööki tuli ja kandiku ettevaatlikult lauale pani, sidus Anna

endale ruttu põllekese ette, haaras tal käest ja hüüdis uljalt:

«Noh, Liisa, tule siruta ka oma sälujalgu, jääd muidu kangeks kui setu hobune. Teeme ühe lõbusa galopi.»

Liisa häbenes veidi oma vana prouaga Liina ees tantsu lahti lüüa, aga kuhu ta pääses.

«Nii, Liisa, nüüd läheb lahti. Tuppa tantsime välja, kohe ministeeriumi nina alla.»

Liina püüdis Annat tagasi hoida, see aga ei aidanud.

«Küllalt siin majas suurte sakste ees küürutatud, Liinakene. Ükskord tahan ometi ka mina teha, mis mulle endale meeldib. Ma olen ometi inimene, aga mitte pupe, kes istugu liikumatult toolil, kui teised oma tarka juttu ajavad. Ka mul on elav hing sees.»

Ta sööstis tõrkuvat tüdrukut enese järele tõmmates kabinetti, kuhu oli kogunenud lauast tõusnud seltskond.

«Jüri, istu klaveri taha ja mängi galoppi!» hüüdis Anna käskivalt.

Seltskond tardus. Mihkel oli kimbatuses. Ta kiskus kraed, nagu nööriks see kurku, ta laiutas käsi, avas suu, nagu oleks tahtnud paluda: «Halastage mu peale, ristirahvas. Mina pole süüdi . . . See põllega eit pole üldse minu naine. Aga tema on süüdi skandaalis . . . Issand, mis ütleb minister!» Ta viipas Jürile, et see ei mängiks, Jüri aga naeratas mõistvalt emale ja hüüdis lõbusalt:

«Läheb lahti!»

Mihkel pühkis higi, mõtles kramplikult, kuidas Anna ja Jüri ebasündsat käitumist pehmendada. Siis astus ta ministri ette, tegi sügava kummarduse ja tahtis vabandust paluda, kuid äkilisest ootamatusest jäigi ta hetkeks looka. Minister ruttas temast mööda, tõrjus teenija kõrvale ja galopeeris Annaga tuhatnelja üle saali.

«Hõissa, pulmad! Braavo! Braavo!» hüüdis Mihkel esimesena, kui tantsijad pärast hoogsat galoppi hingeldades seisma jäid ja kätega tuult lehvitasid. Mihkel ajas nüüd rinna ette, ja endine hirm ning tusk olid nagu käega pühitud.

«Tänan teid austuse eest,» valmistas ta mõtteis ette pöördumist ministri poole, kui teda üllatusest äkki jälle krae nöörima hakkas. Minister ise suudles Anna kätt!

Küll oli ikka hea, et ta Anna vastuseisust hoolimata oli maniküürija koju tellinud. Jah, Mihkel oli nüüd ka Anna tembuga rahul. Et suurem osa selle juures oli prantsuse konjakil, millele härra minister nii sügavalt oli silma vaadanud, — sellele Mihkel praegu ei mõelnud.

«Nii, minu daamed ja härrad, sellega kuulutan balli avatuks! Hea algus on tehtud. Ja nüüd kõlagu Strauss,» hüüdis Mihkel käsi plaksutades.

Ta kummardas ministriproua ees. Ta oli ju kaks talve tantsutunde võtnud, nii et häbeneda polnud midagi.

Fred tiirles oma noorikuga valsitaktis, teda kõvasti enese vastu surudes.

«Mu magus Lilian, lähme koju! Ma ei taha, et keegi peale minu sinuga tantsib,» sosistas ta kuuma hingeõhku oma naisele näkku puhudes.

«Ei, ei,» hüüdis Lilli hirmunult, «me jääme lõpuni. Ja Jürile ma lubasin, et tantsime meie kuulsat tangot «Kas mäletad neid suuri pruune silmi».»

«Aga mis ütles pastor? Ta ütles, et mees on naise pea. Kas oled juba unustanud?» küsis Fred täie tõsidusega.

«Ma pole midagi unustanud, aga jääme, Fred, me peame tingimata jääma.»

Valss lõppes, Lilli võttis läheduses seisval Jüril käest kinni ja kiirustas kabinetti, nähtavasti pillimeestele korraldusi tegema. Varsti tuli Mihkel, keda igale poole jätkus, saali, plaksutas käsi ja hüüdis ennast kikivarvule ajades:

«Minu daamed ja härrad! Palun tähelepanu! Palun tähelepanu! Nüüd tuleb soolonumber. Minu poeg ja minu kasutütar tantsivad austatud külalistele tangut: «Kas mäletad neid suuri pruune silmi».» Ta naeratas nagu laval, pead vasemale ja paremale pöörates. «Ja kes veel ei tea, sellele teen teatavaks, et minu kasutütrel Lilian Bertelsil on just niisugused toredad pruunid silmad nagu tangus juttu.» Ta tegi kummarduse ja jäi ministri kõrvale aupaklikult seisma.

«Paras konferansjee «Musta Kassi»,» ütles nina kirtsutades Bertelsi lauanaaber lastearst Audre, väike kühmus mehike tumedates raamides prillidega.

Fred ei kuulnudki ta sõnu, teda ärritas mõte, et kõik

need lõustad siin vahivad ühegi häbitundeta tema Liliani jalgu, figuuri ja liikumist noore poisi kaenlas. Juba kõlasidki tango helid ja Lilli koos Jüriga alustasid sujuvalt tantsimist lõunamaise viisi saatel. Fred heitis pilgu oma naabrile ja lükkas talle konjakiklaasi nina alla.

«Joo, Audre, ja ära jõllita.»

Audre, kes ennast naljalt ärritada ei lasknud, lükkas klaasi Fredi ette, pööramata silmi tantsijailt.

«Joo ise! Mitte mina, aga sina oled ärritatud. Kas on siis keelatud noorte nõtkeid liigutusi nautida? Päris kahju, et oleme sinuga juba eas, kus luud-liikmed enam nii paindlikud pole!»

«Lollus!» hüüdis Fred ja jõi oma klaasi ühe sõõmuga tühjaks.

Jüri hoidis Lillit õrnalt, nad naeratasid teineteisele vastamisi. Anna ja Liina, kes olid ka uksele vaatama tulnud, ei vahetanud sõnagi, aga mõlemad tundsid üht ja sama. Kaks noort puhast inimest on andunud tantsu võlule.

«Noh, Jüri, meremehega on läbi. Sinust sai ikkagi studioosus,» sosistas Lilli.

«Mine põrgusse,» vastas Jüri, morniks muutudes. «Mina võin alati merele minna, aga vaat sina oled nüüd eluks ajaks oma vanamehe külge tinutatud.»

«Ma võin lahutada,» vastas Lilli uhkelt.

«Juba! Ise ju kuulutasid, et kui on raha, siis on õnne jalaga segada.»

«Kas just jalaga . . . Aga nüüd naeratame teineteisele, muidu arvavad kõik, et me kakleme.»

«Olgu. Ajame siis jälle hambad irevile, nii see ju käib selles neetud peenemas seltskonnas või mis ta on.»

Jüri paljastas nii tarsanlikult oma hambad, et Lilli jäi seisma, tegi publiku poole kummarduse ja ootas muusika lõppu, mis varsti vaibuski. Tõusis aplaus. Jüri suudles kombekalt Lilli kätt, näitas talle siis salaja veel kord hambaid ja ütles:

«Mina lähen nüüd Russalka juurde merd hingama, aga sina . . . Päh! Kui tahaksidki kaasa tulla, ei enam saa!»

Lilli oleks meelsasti Jürile keelt näidanud, aga ta

ütles ainult väärika tooniga: «Päh, Russalka on rohkem plikakestele ja poisikestele lõbuks.»

Jüri saatis Lilli laua juurde Fredi kõrvale, läbis saali sirgel, otsekui sõdurlikul sammul, Anna juures tõstis parema käe, hüüdis rõõmsalt: «Ahoi, ema,» ja lahkus peoruumist.

Pastor seletas üsna Lilli läheduses proua Mairoosile, oma paljaksminevat pealage silitades, et oleks pidanud selle paari laulatamise eest paarkümmend krooni juurde kauplema, aga kust sa ette tead, palju tüdruk väärt on.

«Tants, vaadake, proua Mairoos, tõstab kõige paremini esile naise väärtust,» lisas ta mõtlikult proua ja enda klaase täites.

Mängiti foksi. Fred palus Lilli tantsima.

«Audre,» hüüdis ta lõbusalt, pilgutades silma proua Mairoosi suunas, «soovitan sul vahepeal imetleda tõelist armuroosi.»

«Minu asi, keda imetlen,» vastas Audre ja võttis prillid, milledeta ta vaid ähmaseid kontuure nägi, peast. Mis sa ikka vahid, kuidas Bertels oma saaki muljub ja tal kaelaaugust sisse vahib.

«Nüüd kaome, Lilian, las rahvas pidutseb edasi,» ütles Fred resoluutselt. Foks lõppes.

«Hea küll, hea küll,» nõustus Lilli, siis tõrjus mehe eemale. «Ma pean aga enne veel oma memmega rääkima. Ma otsin ta üles.»

Fredi otsmik tõmbus kipra.

«Tänasest peale olen mina see, keda otsid. Mina, ja ei keegi muu.»

Pilk, mis seni poolhirmunult ringi eksles, vaatas nüüd kindlalt ja selgelt mehele otsa.

«Kõik võib olla, Fred, jah, see ongi nii, aga et ma oma lihase ema peaksin maha salgama — eluilmas mitte.»

Ta lehvitas ja kadus, jättes Fredi keset tantsupõrandat seisma. Fred süütas sigareti ja muigas endamisi:

«Hüva! Varsti oled niikunii mul peos! Põgene siis veel memme otsima.»

Lilli otsis kõikjalt. Lõpuks leidis ta oma ema köögist, põll ees, nõusid pesemas. Liina pühkis pikkamisi käed puhtaks ja lähenes.

«Noh, laps. Tulid jumalaga jätma. Ela siis hästi. Kui su mees lubab ja sul tahtmist on, tule siis mind ka vahel vaatama.»

Lilli silmist purskusid pisarad ja ta põimis käed ümber ema kaela.

«Memme, sa kolid meie juurde, teisiti ei võigi olla. Ma ju mõtlesin ka sinu peale, sinu parema elu peale.»

Pisarad veeresid uhkele pulmakleidile. Liina süda tuksatas, aga ta ütles rahulikult ja pehmelt:

«Kullakene, minu elu paremakstegemiseks sa küll mehele ei läinud. Sa ju tead, et mina oma urkast välja ei tule. Saa õnnelikuks, laps, nagu ise tahtsid ja valisid.»

Siin ei pannud Liina enam vastu. Tahtmatult sosistas ta:

«Kui sa pooltki nii õnnelikuks saaksid nagu Marta, ma tunnen, et ta on õnnelik, siis võiksin rahumeelega surra.»

Need ema sõnad jäid Lillile sel hetkel arusaamatuks, riivasid ainult tema kõrvu. Lähenes Frediga üksijäämise moment, süda muutus raskeks ja rahutuks. Varem tundus mõtteis kõik nii lihtsana, endastmõistetavana, aga nüüd ta sisemuses midagi tõrkus, värises.

Vastu hommikut veeres üksik troska kesklinnast välja. Järjest madalamaks muutusid majad, hakkasid paistma kohati länguvajunud värvimata plangud ja lõhutud kõnniteed. Oldigi agulis. Sõitjaks oli Liina, kelle jalge ees seisis suur valge rätiga kaetud pesukorv. See oli nii raske, et Liina poleks jõudnud seda käe otsas koju tuua.

Kui Liina pulmamajast lahkuma hakkas, oli Anna teda köögiukse juurde saatnud ja öelnud:

«Mine siit. Panin sulle igasugust kraami valmis. Kostita oma maja naisi. Olgu ka neil pidupäev.»

Jah, elu on ikka naljakas küll, oli Liina mõelnud, oma korviga sõitma hakates. Vanasti Riias, kui Anna saksu teenis, veeretas ta Liinale trepile järele toidupaki. Nüüd on ta ise saks, aga peab ikka endiselt salaja nagu varas oma heldust näitama.

Päike hakkas juba tõusma, kui Liina korvi pesuköögi

tõstis ja oma toa ukse avas. Tal oli tunne, et on tulnud matustelt. Lilli ase oli tühi, mahajäetult rippusid varnas tema vanad kleidikesed.

«Milleks mindki vaja, kui Lillit enam ei ole,» oli ainus mõte. Käsi puudutas seljas olevat siidi ja ängistus hakkas taanduma. Lilli elab ju ja võib-olla tuleb juba homme vaatama.

Liina võttis pidurõivad seljast, pesi ennast hoolega ja tõmbas selga vana armsakssaanud kleidi, mille paigadki jutustasid läbielatud muredest ja vaevadest. Kammides juukseid tundis ta ninna tungivat suitsust ja viinast küllastunud lõhna. Teda läbistas värin, nagu oleks talle ikka veel midagi otse kombatavalt vastikut külge jäänud. Ta tegi tule pliidi alla ja pani peapesuvee üles. Siis võttis ta varnast Lilli poolt ninakirtsutusega kõrvale heidetud hilbud ja viis välja tuulduma. Neid hoiab ta mälestusena tütrest, kes on nüüdsest peale külaline.

Kui Lilli asjad olid korralikult ära pandud, oli ta nagu viimase kohustuse tütre vastu täitnud ja asus oma elamist ümber korraldama. Toas polnud palju kraami. Laud, voodi, vana kummutiloks, paar tooli, Lilli magamisase, mis koosnes kolmele pakk-kastile laotatud õlgkotist, katteks peal Anna poolt kingitud kodukootud vaip rohelistes värvides. See ese kaunistas kogu ruumi, tegi elu nagu rikkamaks.

Liina viis kastid puukuuri ja arvestas, et nendega saab paar nädalat kokkuhoidlikult pliiti kütta. Vaiba pani ta oma voodile. Kui ta lõpuks puhkama heitis, silitas ta seda hellalt.

Pärast lõunat valmistus Liina külaliste vastuvõtuks. Ta kraamis välja kogu oma oskuse kaugest ajast, kus ta ise sakste laudu katnud oli. Kui ta veel purgi roheliste okstega lauale pani ja kõik üle vaatas, mõtles ta, et kui niisugune rikkus välja panna, siis ei saa arugi, et see on kehv kodu. Ega laita poleks, kui siitkandi majades iga päev mõni neist toredatest suupistetest vaese laual seisaks! Ta naeratas oma mõttekäigu juures. Kõige meelsamini oleks Liina ainult Rikka Alma kutsunud, aga Saalmani Marist ei saanud mööda minna, ja

vana Elts oli aukülaline igas korteris. Kui teda ei kutsutud, tuli ta ise.

Nähes uhket pidulauda, läksid Saalmani Mari pisikesed silmad poole suuremaks. Ta vahtis äraseletatud näoga ühte punkti.

«Issand, suitsuangerjad! Oi, küll on ikka suur õnn sinu majja tulnud, Liina!»

Ta pidurdas ennast, et mitte kohe angerjatükki haarata, ja istus kombekalt lauda nagu teisedki.

«Mis eriline õnn see ikka emale on, kui laps läheb igaveseks kodunt ära,» vastas Liina tõsiselt ja palus külalisi ise valida ja süüa, mis kellelegi meeldib.

«Issand, või see polegi õnn,» ei nõustunud Mari Liinaga. «Minu Edvi vaevab oma noori konte Sitsis, rikast meest pole kuskilt võtta. Vanasõnagi ütleb: parem rikka mehe armuke kui vaese mehe naine.»

Angerjatükk maandus Mari taldrikul. Kräbe Rikka Alma pani kohe pahaks, et Mari kõige suurema tükiga algust oli teinud.

«Oh kus alles ahnus,» hüüdis ta. «Sa parseldaksid vist oma Edvi igaühele, kes sind selle eest angerjatega söödaks.»

Mari oleks sellele ussisilmadega kondisele krõhvale vastanud nii et aitab, aga Liina juures ta ei julgenud kõike oma sõnavara käiku lasta. Ka angerja söömine mõjus vastu tahtmist lepitavalt.

«Kui iga päev angerjat ja kooke süüa saaks, oleks maailmas tülisid poole vähem, arvan ma.» Nii osavasti, et keegi ei pannud tähelegi, ilmus Mari taldrikule uus kalatükk.

«Kui mõnel paksul eidel laiskus nii kõvasti kontides ei istuks, oleks ka tülisid palju vähem,» lõikas Rikka Alma vastu. Nad olid verivaenlased, sest Rikka Ärnile meeldis Saalmani Edvi, aga seda ei võinud Alma kuidagi taluda. Mari jälle rääkis, et tema teeb kõik, et Edvi niisugust tuleharki ämmaks ei saaks, nagu on see Rikka eit.

Elts proovis rosoljet, pasteeti ja muud pehmemat.

«Kas orkester mürtsus vägevasti?» küsis ta üldises söömise vaikuses.

«Eks neile noortele meeldi kangesti nüüd see jats.

Hööritavad muudkui edasi-tagasi oma vokse ja sarlstone, pole ei õiget tantsu ega muusikat. Puhkpilliorkester või viiulid on ikka hoopis ette. Aga müra teevad need paar jatsipilli mitme sõjaväeorkestri eest,» seletas Liina. Kõiki huvitas üle kõige, mis noorpaarile kingiti. Liina andis napi ülevaate, seletas aga pikalt-laialt, missugune see pilt oli, mille Anna ja Jüri Lillile kinkisid.

«Nii rikkad inimesed ja kingivad nii tühja asja. Oli tal vähemalt kullatud raam ümber?» uudishimutses Mari.

Kui ta kuulis, et pildi ümber oli üsna lihtne raamike, heitis Mari põlastavalt käega ja lisas, et ammugi teada, mida rikkam keegi on, seda rohkem närutab.

Liina naeratas endamisi. Kui ta Annalt oli välja pininud, et see pilt maksis kaheksakümmend krooni, oli Liina esimese ropsuga rabatud. Siis käis ta pilti uuesti uurimas ja ütles Annale, et kui ta rikas oleks, ei kahetseks ta selle pildi eest isegi sada krooni välja anda. Eks ta vist kingitigi Lillile tagamõttega, et tal ema alati elavalt silme ees seisaks!

«Aga kus vanasti olid ikka peod, kui ma Peterburis vürst Jegorini juures lastetüdruk olin,» alustas Elts, taldrikule tõstetud tordi südamikku — suurt roosat kreemiroosi imetledes. «Freilnadel ja vürstinnadel olid suured sametist roosid kleidi küljes, palju suuremad veel kui see siin, mõnel terve kimp. Ślepid lohisesid taga. Ja orkestrimehed nagu kindralid mundris, üks ilusam kui teine. Oh, oli see alles aeg. Jah, niisugust ei näe me enam kunagi,» ohkas ta südamest.

«Mis sa tühjast niikaua ikka taga leinad,» ütles Rikka Alma ägedalt, «vürst meelitas su ära, siis tõstis ukse taha, sest kel enam niisugust preilit oma laste jaoks vaja.»

Elts vangutas pead, siis ajas oma terava pika lõua ette ja pani käed kokku:

«Mis te teate ehtsast vürstist! Ja kui ma poleks Jegorinite majast tulnud, kas mind oleks Peterburi kõige peenemasse lõbumajasse vastu võetud? Mitte iialgi.»

«Annud oma vürstile vastu vahtimist,» ägestus Alma, «ja sa oleksid ausasti mehele läinud ega pidanud nii hirmsas kohas oma nooruse maha matma.»

Terve maja teadis Eltsu minevikku, aga kui Elts külla tuli, sai see nagu iseendast jälle kõneaineks. Elts ei teinud sellest saladust. Koguni et uhkeldas sellega. Liinale meenus proua Mairoos, see lugupeetud daam. Teda ei sundinud keegi kergemeelsusele, seda peeti seal vist koguni laiaks elujooneks, aga Elts, vaene ärateotatud tüdruk, rumal pealekauba veel, langeski nii kaugele, et mitte lõbu, vaid hinge seespidamise eest ennast müüma hakkas.

Eltsu nägu, mis oli kortsus nagu krepp-paber, muutus unistavaks, mis tegi ta võõraks, isegi võikaks.

«Ja kui ma poleks sinna peenesse majja saanud, ei oleks ma oma vürsti enam iialgi näinud. Aga seal käis ta järjest mul külas, ja missuguseid kingitusi ta tegi, teised tüdrukud tõmbasid kadedusest mul mitu korda silmad kriimuliseks.»

Saalmani Mari oli oma angerjaisu rahuldanud ja tahtis nüüd ka pikemalt jutust osa võtta.

Kuid siis kargas Elts laua tagant püsti, nagu oleks teda torgatud.

«Kardad, et jääd palvemajja hiljaks ja lugijal hakkab ilma sinu ilusa näolapita igav?» hurjutas Alma. «Ära karda, seal teisi veelgi ilusamaid kui sina.»

Liina meel muutus kuidagi nukraks. Nad aina purelevad omavahel, näägutavad üksteist. Ja miks on just Elts see kõige alatum nende meelest? Kõik ju teavad, et laeva ahjukütja tõi Eltsu mülkast välja, kui see oli peenemast juba lihtsamasse sattunud, abiellus temaga, Elts jäi varakult leseks ja kasvatas oma kaks last tublideks inimesteks, ja mitte oma endise teenistusega, vaid kõige rängemat tööd tehes. Kui lapsed oma elu alustasid, hakkas Elts palvemajas käima oma nooruse patte andeks palumas. Ja mida vanemaks ta läheb, seda rohkem räägib ta oma noorusest, nagu enamik vanu inimesi.

Elts tänas Liinat. Nii nuumatud kehaga, arvas ta, ei kõlba küll pühakotta minna, aga lugijat ei saa silmist lasta, mine tea, millega ta võib hakkama saada. Ella pärast on mures.

«Kas Ella käib ikka veel palvemajas?» küsis Liina

tasa, et teised ei kuuleks. Ella oli Eltsu tütretütar, nooruke kena laps.

«Jah, see see hirmus asi ongi. Näe, harjutasin ta käima. On teine nüüd vahepeal kasvanud ja lugijale silma hakanud, on ise koguni uhke, et püha mees ainult teda vahib. Kui mina aga nagu hirmus nõid kõrval ei istu, jumal teab, viib rumala tüdruku veel laiale teele. Minu surmapatt, et harjutasin käima.»

Ta oli hirmul, nagu võiks iga sekund, millal ta valvamas ei ole, tema silmatera hukatusse saata.

«Tulge vahel Ellaga siia. Ma nüüd üksi, ja ajame siis kolme peale mõistlikku juttu, nagu ikka inimesed omavahel.»

«Aitäh, Liina. Küll me tuleme. Ema ja isa tal päevad otsa tööl, tüdruk koolis teistega ei seltsi ja mis seltsi minagi talle pakkuda saan. Olen ju ainult vana lipakas, keda kõik naeravad.»

Kui Liina laua juurde tagasi tuli, magas Mari kõige magusamat und, käed nagu tänutäheks hea söömaaja eest kõhul kokku pandud.

«Elts läks siis jälle oma jumala juurde. Ei kao sel nõiamooril ikka veel krutsikud verest, ise juba ühe jalaga hauas. Ja näe, see juba norskab. Pole häbi sendi eestki võõrasse korterisse tulla, kõht täis süüa ja magama jääda,» torises Alma. Liina ohkas südamest ja ütles kurvalt:

«Usu, Alma, me hävitame niiviisi üksteist ära, kui me ainult kiusu peal väljas oleme. On viimane aeg, et me üksteisest rohkem lugu pidama hakkame ja rohkem kokku hoiame. Keegi ei astu meie eest välja, kui me hädas oleme. Me peame aru saama, et häda ja viletsus on meid niisugusteks teinud, aga kui me kõik omavahel sõbrad oleme, on kõigil kergem. Seal pulmas tulid mul niisugused imelikud mõtted.»

Liina vaikis, vaikis ka Alma. Ta polnud veel Liina suust õpetavat juttu kuulnud, ja pealegi nii õiget. Siis tõstis ta seeliku kõrgemale ja laskis pikkamisi parema jala suka alla.

«Vaata, Liina, missugused mu jalad on. Sõlm sõlme kõrval, sooni polegi enam. Ja traavi niisuguste jalgadega päevad otsa mööda metsi, et leivapala teenida.

Öösiti pigistad hambad risti, et valu pärast mitte karjuma hakata. Ja kui siis Mari muudkui kodus lesib või jälle Elts lastelt raha saab ja muud ei pruugi teha kui palvemajas käia, siis tahtmatult lähed tigedaks.»

Liina sirutas oma käed välja, kus sõrmejätkudel muhud kasvasid.

«Siin ka ju seesama. Ja seda Mari, mis me teda ikka hurjutame. Kas sa siis ei näe, et tal on veetõbi, mis paneb ta varsti hauda. Ja kui me Eltsu vaatame, siis on ta ju meist palju vanem, omamoodi lapseks juba muutumas, ja ometi on ka tema vanaema-südamel muresid, mida meie ei oska arvatagi.»

Rikka Alma pani nüüd tähele, et Mari jalad on nagu pakud, nägu tursunud ja silmad sellepärast nii pisikesed, et nad istuvad nagu täispuhutud kummipadjakeste vahel.

«Kas ta ise aimabki, mis häda tal on?» küsis Alma hoopis teistsuguselt, kui tema tavaline jutt käis.

Liina vastas, et Maril olla kord rinde alt vett välja lastud, juba mitme aasta eest küll, aga häda jäi ikkagi külge. Alma jäi mõttesse, imestas, miks Mari kunagi oma hädast temale ei kõnelnud ja tema korjatud rohtusid ei küsinud. Ta laskis endamisi peast läbi kogu oma ravimite-galerii, aga midagi õiget äkki meelde ei tulnud.

«Las ma mõtlen päevakese. Küll ma oma taimede raamatust järele uurin, mis on kõige parem rohi vcetõve vastu. Jah, Liina, sul on õigus, et me ainult iriseme, veame omavahel ei tea mis vägikaigast, aga mõtlemist meil üldse ei ole. Nagu oleks just sinu enda taoline näljarott süüdi, et sa ise näljarott oled. No küll meil on ikka arusaamine elust. Ei, peab ikka rohkem mõtlema, mis see ilmaelu õige on.»

Liinale meeldis Alma. Tal oli terav keel ja ta oskas kiruda ja manada paremini kui ükski teine, aga tal oli ka tervet mõistust ja süda õigel kohal.

«Aitäh, Liina, toreda peo ja südame soojendamise eest.»

Alma vaatas veel korraks tukkuva Mari jalgadele, siis lahkus toast kikivarvul, nagu võiks tema tugevam astumine Mari unest üles ajada.

Liina aga seisatas laua juures, tõstis üht taldrikut, siis teist, lõpuks sidus räti pähe, läks koridori, võttis lüua ja kühvli ning väljus tänavale. Argipäev ei lasknud ennast narritada — õhtune kord tänavat pühkida oli kätte jõudnud.

VIIES PEATÜKK

Lilli ärkas ja pühkis käeseljaga üle silmade. Need olid unes märjaks läinud. Ta pilk peatus tapeedile roomanud punakal päikeseviirul. «Väljas on vist väga külm,» mõtles ta, käänas pead ja naeratas nukralt. Temast paremal lamas pulmapeoks kingitud nukk, vasemal istus padjal mängukaruke. Nukk oli tuttav, aga karuke uus. Ta tõstis selle tekile, vaatas siis padjale pudenenud hinnasedelit: 14 krooni! Fred teeb lapsele nalja, tahab naerma ajada. Oh, kui tore oleks olla tema laps! Lilli peitis pea padja sisse ja unes alanud nutt tuli uuesti peale. Kui raske oli olla Fredi naine . . .

Ühe hüppega oli Lilli jalul, nukk vajus Fredi asemele ja karu kukkus põrandale. Ruttu vanni! «Vaene Teddy, sina pole küll milleski süüdi.» Lilli tõstis karu üles ja pani koos hinnasedeliga tualettpeegli ette istuma. «Vahi nüüd oma nõpssilmi palju tahad.»

Uksele koputati. Marie teatas, et vann on valmis.

«Ärge mind ometi nii hirmsasti hellitage,» hüüdis Lilli läbi ukse. Marie vastas, see olevat härra käsk, ja eemaldus oma veidi lohiseval sammul. Lilli vaatas aknast välja. Suits tõusis noolsirgena taeva poole, õhk oli sinakalt läbipaistev ja puud paksult härmas. «Ilus silmale, aga kui külm südamele!» Noor naine tõmbas hommikumantli koomale, kuigi toas oli väga soe. Fredi korraldusel pani Marie talvel juba kell viis hommikul ahjud kütte. Lilli kuulis tihti, kuidas ta koridoris ahjude juures vaikselt askeldas, et saksu mitte äratada. Ja ega Fred kitsi polnud. Talvel sai Marie varajase kütmise eest kaks krooni palka kuus rohkem. Lilli pilk langes uuesti karule ja mõtted rändasid tahtmatult memme juurde. Jah, ema oleks kohe öelnud: «Näe, mänguasi maksab niisama palju kui Marie magamata öötunnid seitsmel kuul.»

Lilli lippas vannituppa, laskus mõnuga sooja vette ja arvas endamisi, et Fred võiks talle ka siin mängimiseks mõne täispuhutava konna või krokodilli kinkida...

Kui ta värskena ja puhtana vannitoast väljus, seisis Marie, turukorv käevangus, köögiuksel ja küsis, kas proual on mõnda erilist soovi lõunasöögi suhtes. Lilli raputas pead nagu alati, kui Marie midagi päris. Mis oligi tal soovida? Marie oli suurepärane perenaine ja teadis täpselt selle maja nõudeid. Marie aga tundis alati heameelt Lilli pearaputuse üle. Ta oli nii kaua aastaid pärast Bertelsi esimese naise surma iseseisev olnud ja oleks kindlasti ära läinud, kui Lilli oleks hakanud käskijat mängima. Nii aga see noor lahke olevus isegi rõõmustas tema südant.

«Rohkem nagu lapse eest teine mul siin. Mõni oleks kohe ei tea mis suurt prouat mängima hakanud,» seletas ta meeleldi teistele majateenijatele, kes pidid oma prouade pilli järgi tantsima ja teda kadestasid.

Lilli soovitas Mariel ennast soojalt riidesse panna. Marie naeratas, et külma on ju ainult kakskümmend üks kraadi, aga varsti tuleb kolmkümmend, nagu raadio teatas — siis tuleb ka turule minna, aga juba ennast palju kõvemini riidesse panna, tervis on ju teenija leib.

Lilli jäi üksi. Ta jõi kohvi, keeras raadio mängima, siis meenus äkki, et teda ootab ju kell kaksteist kohvikus professoriproua. Pendrikud, mamma, papa ja poeg, olid neile pärast pulmi visiidi teinud ja proua Pendrik oli kohe otsustanud Lilli oma orbiiti tõmmata. Ja iga kord, kui ta nüüd Tallinnas käis uusi tualette õmblemas, helistas ta Lillile ja tellis ta kohvikusse niisuguse häälega, nagu peaks igaüks tema austava kutse puhul lakke hüppama. Fred omalt poolt otse nõudis, et Lilli professoriproua vastu viisakas ja kena oleks, sest peale muu olevat temalt väga palju õppida, kuidas käituda ja seltskondlikku lihvi omada. Lilli nimetas lihavat sundsõbrannat endamisi «ahviks», aga mis see aitas. Tal tuli minna ja täpselt kohal olla, et prouat mitte oodata lasta. Kui ta oma uues mantlis peegli ees seisis ja karusnahaga ääristatud mütsikest pähe seadis, meenus talle, et midagi nagu puuduks. Ah jaa! Ta jook-

sis magamistuppa, niisutas kõrvalesta oma lemmiklõhnaõliga «Crêpe de Chine» ja lahkus siis kiiresti. Kesklinnas kuulis ta puhkpilliorkestrit marssi mängimas. Oh, pole veel hilja. Valve alles marsib Toompea lossi, kus kell kaksteist on raport, vahetus ja siis on jälle sama pilt. Endine valve sammub orkestri taga kasarmusse. Lillile tegi see alati nalja. Vägev orkester mürtsub ja järel sammub ainult käputäis mehi. Aga nii hea oli kuulata muusikat, kui talla all ja ümberringi oli krigin, nagu kiristaksid kõik vihaselt hambaid.

Kui Lilli kohvikuukse avas, lõi talle aur ja täissuitsetatud ruumi raske hingus teravalt vastu. Lilli leidis proua Pendriku istumas üksipäini neljainimese loožis, kausike vahukoorega ees.

«Tervist, tervist, proua Lilian,» hüüdis ta rõõmsalt. Lilli võttis istet ja lõi oma mantli eest lahti. Proua Pendriku kritiseeriv pilk peatus Lilli riietusel. Ei ühtki liialdust, kõik tagasihoidlikult maitsekas. Ja kui endastmõistetavalt lükkas see äsja alles verivaene tüdruk oma rikkaliku nertskrae tagasi, nagu oleks ta alati niisugust kallist karusnahka kandnud.

«Kes teil mantli fassongi aitas valida?» küsis professoriproua. Eriti ilusatena näisid talle laiade nertsiribadega kaunistatud varrukasuud.

«Joonistasin ise moe. Olen kasvult sel õnnetul piiril, kus ei tule arvesse rõivad keskmisele ega ka pikale kasvule,» vastas Lilli kelkimata, nagu oleks kõige lihtsam asi maailmas ise moode teha. «Kahjuks ei oska ma lõikeid joonistada, aga selle õpin tingimata ära. Fassong üksi ei ole veel kõik,» lisas ta naeratades.

«Kell kaks on mul madam Mimi juures proov. Tulge kaasa. Ehk leiame kahe peale midagi head, mis tuleks kleidile kasuks, teil näib hea silm olevat,» ütles proua Pendrik tunnustavalt.

Lillil polnud mingit huvi minna onu Mihkli armsama töökotta, mis kandis kõlavat nime «Madame Mimi moesalong». Onu Mihkel oli koos oma Mimiga Saksamaal käinud niisuguste moesalongidega tutvumas, ja nüüd äri õitses. Mimi — see blondeeritud ja värvitud naine, kes kandis suuri meelespeavärvi kõrvarõngaid, oskas oma osavusega kliente juurde meelitada ja sai ka ise head

tulu. Tädi Anna oli kord pilkavalt öelnud, et hirmus on vaadata, kuidas Mihkel ennast nüüd hommikuti punktrolleriga masseerib, et kõhult rasva maha võtta, ja ööseks näo nii paksult kreemiga kokku määrib, et padjapüür on paari päevaga nii võidunud, et häbi pesusse anda.

«Miks te ei vasta?» küsis proua Pendrik.

Lillile oleks meeldinud Pendriku prouast ruttu lahti saada, aga mis ütleks siis Fred!

«Vabandage,» naeratas Lilli väga leebelt, «ma ei usu, et teil minust kuigi palju kasu oleks, aga kui te lubate, siis tulen kaasa ainult selleks, et veel liigse tunnikese teie seltskonnas veeta.»

Proua Pendrik moondus nagu nõiaväel. Nüüd oli ta lahkus ise ja tellis ettekandjalt veel vahukoort, ühe portsjoni endale, teise Lillile. Lilli imestas omaette, kui kaalumatult loodus proua Pendriku puhul oli talitanud. Paksu näoga, paras rasvavolt lõua all, sinna juurde peaksid kuuluma väikesed-väikesed silmad. Proua Pendriku silmad aga olid rattad, nagu hoopis teisest näost võetud. Missugused võisid nad veel siis olla, kui ta noorem ja kõhnem oli! «Suured silmad on ilusad,» tavatses memme rääkida, «aga kui näed mõnes näos lehmasilmi, siis ehmatad ära.» Tillukesed käed ja jalad täiendasid seda looduslikku arusaamatust, sest proua Pendrik ise oli pikk ja suur, ehtne «vägev naine».

«Vaadake seda daami, kes praegu tuli. Kas pole huvitav tüüp?» küsis proua Pendrik, suure uudishimuga keskmistes aastates sundimatu hoiakuga, veidi idamaise näoga naist teravalt vaatluse alla võttes. Nägu oli Lillile tuttav, aga kust, ei tulnud kohe meelde.

«Ilus naine,» lausus ta siiralt. «Tal on vist lein. Silmad on nukrad, nägu on väsinud ja ta on üleni mustas.»

Proua Pendriku «rattad» läksid äkki veelgi suuremaks. Ta kergitas end koguni istmel, et paremini näha. Sisenes Fred, ja ringi vaatamata sammus ta otse musta daami laua juurde, suudles ta kätt, hoidis seda natuke aega oma käes, siis istus. Nüüd lõi Lillile selgus pähe. «See naine oli mulle kunagi väga lähedal,» oli Fred kevadel öelnud, ja nad olid kiiruga kohvikust lahkunud.

Proua Pendrik hakkas õhetama ja ta lausus Lillile nagu lapsele, keda on vaja trööstida:

«Ärge pange tähele, Lilian... Ma tean, see on üks arst, kes tihti doktor Bertelsiga nõu peab patsientide pärast. Ta on algaja ja töötab naistekliinikus.»

«Võib-olla et nüüd on ta arst, ma ei tea, aga kunagi oli ta minu mehele midagi muud.»

Proua Pendrik oli rabatud. Nii noor tüdruk ja juba nii rafineeritud. Teeb näo, nagu ei riivakski teda oma mehe endise armukese nägemine.

«Nii-i! Nojah... Oh, missugust tolmu keerutas omal ajal Silvia lugu, kui ta mees põhja läks, jooma hakkas. Aga nagu näete, Silvia on endiselt kaunis ja veetlev.» Proua Pendrik tahtis Lillit salvata, aga ei tabanud märki. Lilli vaatas Silviat, kes näoga tema poole istus, mingi süüdlase tundega. Ta mõtles, et kui tema poleks vahele tulnud, oleks Silvia praegugi veel Fredile kõige lähemal...

«Võib-olla on tema mees nüüd surnud? Fred tervitas teda nii kaastundlikult ja lein on ju ilmne,» sõnas Lilli vaikselt.

Proua Pendrik oli nüüd otse vapustatud Lilli suhtumisest asjasse. Issand, kust on see plika niisuguse teesklemisoskuse õppinud? Kas tõesti sündides kaasa antud? Ta raputas pead.

«Teile on see asi nagu hane selga vesi. Kuidas te võite nii rahulikult nende kudrutamist pealt vaadata?» Proua Pendrik oleks Lillit raputada tahtnud, et ta tegutsema hakkaks, mõne kangema sõnagi ütleks. Lilli aga jälgis Fredi käsi, nägu ta ei näinud. Need olid nii rahulikult kokkupandult laual. Kodus aga vibreerisid tema sõrmed järjest, see torkas söögilauas eriti silma ja häiris. Ikka oli tunne, et ta tahaks kohe midagi teha, millegi järele haarata. Ja Silvia kurvad silmad vaatavad nii andunult, sigaretti hoidis ta rahulikult, lüües vahetevahel vaba käega suitsu laiali, et see Fredile silma ei läheks või siis Fredi nägu tema eest ei varjaks.

Lilli ehmus, kui proua Pendrik sulava häälega hüüdis: «Kui hea, et ka sina, Tommi, tulid.»

Lilli pööras pead. See oli Toomas Pendrik, ehk Tommi, nagu teda kitsamas ringkonnas hüüti. Ta suud-

les galantselt Lilli kätt ja istus mamma kõrvale, Lilli vastu. Mamma näitas pojale otsekohe Fredi ja Silviat, siis kehitas õlgu ja osutas Lillile.

«Ah, mamma, jäta see alaline närveerimine teiste inimeste pärast,» ütles Tommi tülpinult. Tema lõbusad, veidi kissis sinisilmad, mis olid nagu lapsel, kes pole end veel päriselt unehõlmast välja rabelnud, ei väljendanud mingit huvi.

«Mamma, ma tahan süüa,» ütles ta loiult ja laskus pehmele diivanitoele. Proua Pendrik kurjustas, et nii papa kui ka poeg muust ei hooligi kui heast söögist-joogist, aga tellis siiski taldrikutäie võileibu ja lükkas poja nina alla.

«Kuhu papa jäi? Kolme tunni pärast peame juba jaamas olema.»

Tommi lausus laisalt:

«Papa läks Bertelsi juurde juttu ajama. Pidi siit läbi tulema.»

Proua Pendrik nuuskas nina ja hakkas ust silmas pidama niisuguse näoga, et oota sa sell . . . Lillil kippus vägisi naer peale. Tommi tõstis näpu huultele, et pidage, ärge naerge, ja noogutas peaga mamma poole, kes vaimus nendest kaugel viibis. Lilli pahvatas siiski naerma. Nagu instinkti mõjul vaatas ta aga samas selja taha ja nägi seal eemalduva Fredi sirget kuju. Silvia istus endiselt oma kohal mõtteisse vajununa, nagu ei puutuks ümbritsev sumin ja sagin temasse. Siis tõstis ta nagu käsu peale pea ja tema pilk kohtus Lilli omaga. Ta tõusis, nööpis oma palitu kinni, võttis laualt käekoti ja möödus Lillist, talle pilku heitmata, üleoleva tõsidusega, milles polnud mingit kibedust ega võistlejalikku trotsi. Nagu mööduks ta tundmatust kujust, mis tema südamele midagi ei ütle.

Lilli tundis ebamugavust, ta oleks tahtnud kohe ära minna, aga kuhu? Siis vaatas ta laulatussõrmust oma paremas käes ja naeratas.

«Proua Pendrik, ega härra professor vist niipea ei tule. Teil oli proov kell kaks, eks ole?» julges Lilli meelde tuletada.

«Lähme,» ütles proua Pendrik resoluutselt ja tõusis. Siis pöördus ta poja poole:

«Sina, Tommi, ei liigu paigast enne papa tulekut. Räägin aga temaga mina ise.»

Mamma selja taga jõudis Tommi Lillile sosistada, et ärgu nad «Kuld Lõvist» mööda mingu. Lilli taipas kohe, et professor viibib seal ja võib just uksel nendega kokku sattuda. Ta andis silmapilgutusega mõista, et püüab kokkupõrget ära hoida, ja ruttas proua professorile järele.

«Mehed on liiga saamatud, ei oska osavalt valetadagi,» ütles proua Pendrik õpetavalt, kui nad üle platsi Harju tänavale jõudsid. «Kui nad ei oleks oma teaduse juures nii targad, siis ei kõlbaks nad üldse kuhugi. Uskuge mind, mul on suuri elukogemusi, Lilian. Teie Fred kukub kohe sisse, kui te teda tänase kohtumise pärast oskaksite diplomaatiliselt vahele võtta. Tehke proovi. Elus läheb palju kavalust vaja, eriti nende meestega.»

Lilli tahtis proua Pendrikule ettepaneku teha Jaani kiriku eest läbi minna, kui veidi eemal asuvast majast vajus välja Pendriku lai kogu. Ta märkas kohe oma naist, põikas üle tänava ja tuli neile vastu.

«Tervist, proua Lilian. Bertelsi-vanapoiss saadab sulle palju tervisi, Matildekene. Kus Tommi on?» Ta vaatas kella.

«Kogu aeg olid Bertelsi juures?» küsiti rangelt.

«Aga muidugi. Ootasin isegi pool tundi, ta ei saanud vastuvõttu nii kiiresti lõpetada. Ma rääkisin talle isegi uue anekdoodi. Nüüd küsin ka teilt, proua Lilian, kui vana on röntgen?»

Lilli vastas, et ta täpselt ei tea, aga eks ikka uuema aja leiutis. Teda imestas, miks Pendrik teda keset tänavat äkki eksamineerima hakkab. Professor hakkas aga põrinal naerma.

«Eksite, kulla laps. Selle leidis juba Aadam. Ega ta muidu poleks Eevale ütelnud: «Ma näen sind läbi, madu.»»

Pendrik võttis taskust räti, et nina nuusata. Nüüd veendus Lilli, et proua Pendrik oli tõesti madu. Ühe ropsuga oli rätt tema käes ja ta laotas selle lahti. Nurgas seisis tempel «Kuld Lõvi». Ta ulatas salvräti mehele tagasi.

«Meie salvrättide kollektsioon täieneb. Väga tore! Aga nüüd, kallis Hans, mine kohvikusse. Pojake, see sinu suust kukkunud lapsuke, ootab. Umbes tunni aja pärast on perekond jälle koos.»

«Oi jeerum, jeerum, jeerum,» lausus Pendrik haledat nägu tehes, «nii kaua peame ilma sinuta läbi ajama, kallis Matilde. See pole kuigi lõbus.»

Matilde naeratas äkki väga sõbralikult.

«Eeva on sündinud röntgenoloog, aga mitte Aadam, nii et oleks kohane Liliani paluda oma meest meie poolt tervitada. Me kahjuks viibisime ainult kolm päeva Tallinnas, ei jätkunud aega külastamiseks.»

«Na-na-na, pole vaja tervitada. Me juba sõime koos einet «Kuld Lõvis».»

Pendrik eemaldus ruttu, et enam ühtki küsimust poleks võimalik esitada. Õige, ta oli paari vana buršiga kokku sattunud, nad otsustasid õlut jooma minna. Ta oli Bertelsile «Kuld Lõvist» helistanud, et tulgu kampa. See loobus, aga lubas igale küsijale kinnitada, et tema akadeemiline isa oli kogu aeg tema juures. Ja temale võis surmkindel olla. Kuid see neetud salvrätt! Aga miks ei võinud see tal eelmisest päevast juba taskus olla? Lõunatasid nad ju eile Matilde ja Tommiga seal.

Madam Mimi oli alandlikkus ise, kui ta proua Pendrikule kleidi selga tõmbas ja hoiatas nööpnõelte eest, mis igaks juhuks siia-sinna pistetud, sest võib-olla proua professor on endisest joonest loobunud, tahab midagi muuta.

Lilli lõi oma mantli eest lahti ja jälgis proovi käiku. Mimi oli ka teda väga suure kummardusega tervitanud ja tahtmatult tekitanud mulje, et ta noorproua Bertelsit tähtsaks isikuks peab, kelle otsusest oleneb palju uue kleidi suhtes.

«Kroogete asemel seljal koondage riie vastandvoldiks, siis vaatame,» arvas Lilli asjatundlikult, istus tugitooli käetoele ja vibutas jalga, sellal kui Mimi krooked lahti harutas ja riide voldiks seadis.

«Palun, vaadake nüüd selga, proua professor,» ütles Mimi murelikult, jälgides oma kliendi nägu kõigist kolmest peeglist.

Proua Pendrik pööras küll üht, küll teist külge oma kogukast kehast, lõpuks ütles, et proua Bertelsil on õigus, krooked teeksid teda seljast tüsedamaks, voldid aga annavad saledama joone.

Lilli ja Mimi pilgud kohtusid. Ühine arvamus oli, et pane vitsad kõrgemale või madalamale, tõrs jääb ikkagi tõrreks. Proua Pendrik aga oli Lilli ettepanekuga rahul ja soovitas madam Mimil õppida head maitset proua Bertelsilt, kes nii kiiresti on omandanud seltskonna nõuded riietumiskunstis.

Lilli tundis hinges vihasähvatust, aga ta pidas siiski targemaks ütlemata jätta, et maitse võib ka kaasa sündinud olla; ei teki ju mõnel seda üldse, kuigi tal on maast-madalast võimalus järjest uusi tualette kanda.

Mimi oli kahvatu isegi võõbakorra all. Näis, et miski piinab teda, et ta tahaks rutem kliendist lahti saada.

«Kas olete haige, madam Mimi?» küsis Lilli.

«Ei, proua Bertels, tänan küsimast, aga alati ei jõua nii fassongis olla nagu vaja.»

Ta manas kohe näole lahke naeratuse, kuulas tähelepanelikult proua Pendriku pikka tiraadi värvidest, mis sobivad blondidele, eriti neile, kelle blond ei ole enam nii värske.

«Kui tuim inimene,» süvenes Lilli tusk. «Kas ta tõesti ei näe, et Mimi kuulab teda krampliku naeratusega ja võib varsti isegi oma kõrvarõngaste raskuse all kokku vajuda?»

Ta ütles proua Pendrikule:

«Kleit on väga ilus. Vabandage mind, aga ma pean nüüd lahkuma. Fred on kindlasti mures, et nii kaua ära olen. Ta ei tea ju, kuhu ma jäin.»

Proua Pendrik vaatas kella ja ehmus. Ta riietus kiiruga ümber ja pahandas igasuguste moe- ja iludussalongide üle, kus aeg lihtsalt seisma jääb.

Mimi vaatas Lillile tänulikult otsa, Lilli naeratas talle virgutavalt vastu ja avastas, et Mimil on väga südamlikud ja targad silmad, mis nagu sugugi ei sobinud kogu tema ülesmukitud välimusega.

«Ah neid väikese riigi moesalonge,» ütles proua Pendrik, kui nad trepist alla laskusid. «Mõtelge ometi, Mimi torkas mind nõelaga, nagu oleksin mannekeen,

kes valu ei tunne. Pariisis niisugust asja juba ei juhtu.»

«Aga miks te siis kohe ei karjatanud?» küsis Lilli varjamata pilkega. Ta oli kaelani tüdinenud sellest õrnast olevusest.

«Mimi sosistas nii kiiresti vabanduse, et alles siis tundsin, et ta mind torganud oli. Kui see veel peaks juhtuma, siis võtan ta kõvasti käsile. Kui ma nüüd kleidile järele sõidan, helistan kohe teile. Võib-olla on mõned uued vead endiste asemel. Aga nüüd, jumalaga.»

Ta ulatas Lillile oma lapsekäe ja sibas oma pisikestel jalakestel kohviku poole. Lilli vaatas talle järele ja vangutas pead.

Lilli otsustas jalgsi koju minna. Proua oli ta pea osanud huugama panna. Kadriorgu jõudes vaatas ta härmas puid, millest levis rahu ja kargust. Lilli polnud metsi ega aasu lähemalt näinud, sellepärast oli talle Kadriorg nagu avastus. Ta tundis siin kõiki radu, tal olid oma lemmikpuud ja ta ootas kevadet, millal loodus siin järk-järgult elule puhkeb. Sügisel, pärast abiellumist, jalutas ta siin tihti, aga siis kõnelesid kollased lehed kaduvikust, viimased lillekesed närbusid üksteise järel. See tegi kurvaks, aga niipea, kui kõik kattus lumevaibaga, oli ta kohe leppinud. Nüüd on lilled kaitstud külma eest ja varsti võib kevadet ootama hakata.

Jõudnud koju, oli Pendrikute perekond ta meelest kuhugi kaugele ära vajunud, meeles püsis ainult proua Pendriku vihje, et Lilli on vähemalt riietuse poolest võimeline muutuma seltskonnaliikmeks. «Muud mul vist polegi nendelt õppida,» mõtles ta, sulgedes enese järel jalgvärava.

Kui ta esikus mantli maha võttis, jäi riietesse nagu külmapilv, mis ronib mööda selga üles. Ta soojendas vastu ahju kohmetunud käsi, siis selga. Vähehaaval hakkas mõnus soojatunne levima üle kogu keha. Lilli tundis, et oli tõesti mõnus siin hästiköetud kodus, mis oli juba ligemale pool aastat tema oma. Silme ette kerkis nagu kaugusest memme kuju. Ta nägi, kuidas ema oma toas suu torru ajab, siis külma auru välja hingab,

ise aga muigab: «Voodi külge ehk veel ei külmu, aga sõrmed ja põlved hanguvad nii ära, et hommikul veereta ennast asemest välja. Ega igal ristiinimesel niisugust lõbu küll ei ole.»

Ta jooksis söögituppa. Fred oli juba lõunatanud, tema taldrikud olid ära koristatud.

«Soojendasin ja hoidsin, aga ega šnitsel nii pikka hoidmist taha — krõbedat koorikut sa talle enam peale ei saa,» seletas Marie lõunasööki lauale tõstes.

Lilli ütles, et ta on kõigega rahul ja sõi suure isuga pärast imala vahukoore limpsimist ja jalutuskäiku külmas õhus. Fred muidugi istub nüüd juba kabinetis, loeb ajalehti ja trummeldab aeg-ajalt kärsitult vastu lauda. Aga homme läheb Lilli tingimata oma memme vaatama, kirtsutagu Fred nina, palju soovib.

Fred luges tõepoolest ajalehte.

«Tere, Fred. Aitäh toreda Teddy-karu eest! Sa oskad alati midagi liigutavat minu jaoks leiutada. Teddy istub praegu tualettlaua ees ja imetleb oma toredaid nõpssilmi. Tead, Fred, pidin proua Pendrikut lõbustama. See pole aga põrmugi lõbus.»

«Ainult proua Pendrikut?» Fred ei tõstnud silmi ajalehelt. Lilli otsustas kohe oma sooviga välja tulla ja ütles, et läheb homme oma memme vaatama, pole teda ju enam terve igaviku näinud.

Vastuse asemel tuli uus küsimus:

«Kuidas sulle Tommi Pendrik meeldib?»

«Hästi. Ta on nii mugav ja lõbus, täiesti oma papa moodi. Mamma on palju tüütum. Hea, et Tommi mammasse ei ole.»

Fred tõusis, pani ajalehe hoolikalt kokku. Ainult ninasõõrmed vibreerisid nõrgalt, muidu oli ta tavalisest isegi rahulikum.

«Sa rääkisid, et tahad oma ema külastada. Selle külmaga pole mingit mõtet sinna kaugele linnaserva sõita. Ka mul pole mingit tahtmist autos lõdiseda ja sind oodata.»

«Aga ma võin ju väga hästi üksi minna. Miks pead sina ennast alati vaevama ja ootama. Selle lühikese pooletunniga, mis sa mulle niiviisi visiidiks lubad, ei saa ma ju oma memmega rääkima hakatagi.»

«Mis erilist peaks sul temaga praegu enam rääkida olemagi? Astud korraks viisakuse pärast sisse, näed, et kõik on nii nagu enne, ja kõik.»

Lilli vaikis. Ta läheb siiski, ei ütlegi Fredile ja on nii kaua, kui ise tahab. Ta lihtsalt peab kord oma memme juures põhjalikult istuma, tema torisemist kuulama, pärimistele vastama. Ja lahkumisel on kindlasti nii valus ja magus pisar kurgus. Siis tunned jälle uuesti, et oled memme juures alati oodatud, alati suure armastuse ja murega vastu võetud. Lilli tahtis vaikides lahkuda. Fred pani käe tema õlale ja tõmbas enda ligi.

«Lilian, saa aru, kui sa oma memme juurest tuled, oled sa mitu päeva nagu ära vahetatud, minugagi kõneled teisel toonil kui muidu, sul on mingi meie majale võõras hõng juures. See teeb mind närviliseks, ma ei talu seda.»

Lilli tõmbus eemale ja ütles, et Fredil on õigus nagu alati. Küllap ta memme juures muutub iga kord jälle endiseks aguliplikaks.

Fred sulges ta suu suudlusega. Sõna «aguliplika» täitis teda alati vastikustundega, tekitas kujutluse suure suuga tüdrukust, kes ajab räpast juttu, on siidkleidis, aga pesu on all määrdunud, koosneb räbalaist, higilõhn, mis temast hoovab, matab aga hinge.

«Kunagi enam ei tohi ma kuulda sinu suust seda hirmsat sõna «aguliplika». Kas lubad?»

Lilli noogutas, aga silmis lõi põlema tuluke, mida seal varem kunagi polnud.

«Silvia on kindlasti pärit heast perekonnast, eks ole, Fred?» küsis ta süütu näoga.

Fredi rabas see ootamatu küsimus, aga ta pidas õigemaks sellest võimalikult kergemini üle libiseda. Ta võttis Lilli käe ja suudles seda kavalerlikult.

«Silvia ei puutu meie õnnesse, mu väike valitsejanna... See on nii-öelda kustunud minevik, mille üle sul, Lilian, ei maksa üldse pead murda.»

Lilli võttis Fredi sigaretitoosist sigareti, süütas, tõmbas esimese sõõmu kohe hingekõrri, hakkas läkastama ja viskas sigareti tuhatoosi.

«Silvia on kindlasti heast perekonnast, ta ei hakkaks

nii kergesti läkastama. Ja usu, Fred, kuidas ma saaksingi pead murda, kui mul oma pead üldse ei ole. Mul on nukk Alice, karu Teddy ja . . .»

Ta peatus seletamises, tahtis midagi lisada, aga nutt kippus peale. Ta neelatas, neelatas ja seisis oma mehe ees nagu süüdlane.

«Nukk Alice, karu Teddy, puudub ainult lõbus sõber, eks ole?» kordas ja täiendas Fred Lilli poolelijäänud lauset.

«Jah, just nii,» hüüdis Lilli äkki väljakutsuvalt, «mul puudub lõbus kaaslane, kes minuga lepiks nagu olen ja järjest korrale ei kutsuks.»

Fred istus laua taha, võttis märkmiku ja hakkas midagi sisse kandma.

«Lilian, kallis, palun jäta mind nüüd üksi. Pean veel tööd tegema ja õhtul lähen kolleeg Audre juurde klaverikontserti kuulama. Aime lõpetas konservatooriumi, seks puhuks kutsuti lähemad sõbrad-muusikaarmastajad kokku.»

Lilli tahtis küsida, miks Fred üksi on kutsutud, aga see oli ju niigi selge. Nad olid mõned korrad selles perekonnas käinud ja Lilli oli vistrikulise näoga prillekandvalt Aimelt iga kord kuulnud, kui haletsemisväärsed on need kodud, kus puudub klaver ja lapsed kasvavad üles nagu metslased, ei tunne isegi noote, rääkimata muusika õilistavast mõjust. Ja Lilli oli lõpuks ausalt oma arvamuse avaldanud, et muusika õilistav mõju ei seisa selles, kas sul seisab klaver seina ääres või ei seisa.

Ta ei teadnud isegi, miks tal äkki lõbus hakkas. Nii elavalt kujutles ta endale Fredi, kes armastas ainult marsse ja vägevat orelimängu, istumas, käed pühalikult süles, ja kuulamas mitu tundi hardunult Chopini või Mozartit, et siis vaimustava plaksutamisega vastsele kunstnikule kiitust jagada. Kui koomiline pilt!

«Lõbusta ennast hästi,» hüüdis Lilli naerdes. «Mina tunnen vaevu heliredelit, Audred tegid väga õigesti, et nad mind, täielikku võhikut muusikas, ei kutsunud. Sina muidugi kui kolleeg ja suur muusikaharrastaja, see on iseasi.»

Võib-olla olid nad siiski mõlemad kutsutud, aga

Fred kardab, et Lilli võib jälle mõne rumala arvamusega üllatada.

Fred vaatas Lilli naervasse näkku, milles silmad sädelesid ehtsast kahjurõõmust, heitis märkmiku kõrvale ja helistas Audretele, et nad ei saa tulla, tema peab üht patsienti kiires korras vaatama minema ja Lilian on väikselt gripis.

«Kas tahad, läheme kinno, võrukael?»

«Nagu härra soovib,» nõustus Lilli, kuigi ta oleks meelsamini tahtnud üksi jääda ja oma plaani sepitseda, mis talle nii ootamatult Audrete mainimisel pähe oli torganud.

KUUES PEATÜKK

Lilli aeg Fredi äraolekul oli nüüd tihedalt täidetud. Ta ostis endale raamatu, mille järgi õppis juurdelõikust. Algul ta arvas, et ilma juhatuseta, ainult raamatu abil ei saa ta lõigetest üldse jagu, aga ta ei vandunud alla. Marie oli tema saladuse kaasteadjaks ja ühtlasi modelliks, kelle seljas ta tärgeldatud marlist juurdelõigatud kleite ja pluuse passis, uuesti üles harutas, kui talle näis, et nad ei istu õigesti. Tasuks õmbles ta Mariele põlle, särgi või muud, mis erilist oskust ei nõudnud. Mariel oli vana õmblusmasin, mis küll tihhe vahele jättis, aga õppijale oli see väike viga. Kui välisuks käis, oli Lilli Marie toast kadunud, nagu oleks ta kogu aeg aina igatsevalt aknast vaadanud, kas Fred juba ei tule.

Audrete perekonna suhtumine tema ebamusikaalsusesse õhutas teda jonnakalt näitama, et ka klaverita kodus kasvanud inimesed ei tarvitse olla metslased muusika vastu. Ta otsis endale klaveriõpetaja, vana saksa preili, kes kunagi oli hellitanud lootust ka ise kunstnikuks saada, aga õnnetu kukkumise tagajärjel tekkinud küür ei meelitanud ühtki metseeni tema kunstnikuteed tasandama. Fred oli klaveritundidega päri, kuid soovis, et Lilli teiste ees sellest vaikiks ja harjutaks ainult Fredi äraolekul. Ta ei taluvat klimberdamist.

Hommikuti, kui Fred lahkus, kiirustas Lilli alumisele

korrrusele, kus eluruumidest asusid söögituba ja suur endise proua Bertelsi salong. Seal seisis vanamoeline pähklipuust tiibklaver. Ühe lauakese kohal rippus poisikese suurendatud foto, mis meenutas Fredi kaugest minevikust. See oli Fredi poeg Hans, kes kolmeteistkümneaastaselt Pirita jões suplemisel uppus. Akna läheduses seisis käsitöölauake, selle kohal maal väga pehmete näojoontega naisest, kes istub tugitoolis ja vaatab heldinult aeda. See oli Fredi esimene naine oma viimasel eluaastal, väsinud ja kõhn — ta põdes parandamatut kehvveresust, mis poja surma järel juba julma järjekindlusega tema päevi lühendas. Seda tuba nüüd tavalise eluruumina ei kasutatud, siin võeti mõnd üksikut külalist vastu.

Tundi kolm harjutas Lilli iga päev siin surnuteriigis. Ta hakkas vähehaaval seda vaikset mälestustetuba armastama ja talle näis koguni, et proua Bertels vaatab talle oma tugitoolist sõbralikult otsa ja ei pahanda, et Lilli täidab ruumi helidega, mis pole küll mingi muusika, aga ikkagi tahtmine õige muusika juurde välja jõuda. Alustas ta ju peaaegu do-re-mi-fa-solist. Innustas see, et õpetaja preili Flemming leidis, et Lilli on musikaalne ja tal on klaveri jaoks väga paindlikud käed vajaliku jõuga. Nagu kooliplika rõõmustas teda, kui õpetaja teda veidi kiitis, mida küll üsna harva juhtus. Lilli tundis, et preili Flemming suhtub temasse sooja poolehoiuga. Pikapeale laskus ta Lilliga vestlustesse muusika ja kirjanduse üle. Kuna preili Flemming eesti keelt vaevaliselt purssis, siis kujunes algusest peale kõnekeeleks saksa keel. Preili Flemming soovitas mitmesuguseid Lillile tundmatuid autoreid lugemiseks, kord aga ulatas talle saksakeelse paksu köite: Romain Rolland, «Jean Christophe».

«See on romaani esimene köide. Siit leiate mõndagi, mis teid muusikamaailmaga tutvustab ja inimese püüdlusi kunsti poole, õigemini kunstniku rasket teekonda nii inimlikult näitab.»

Kõige tühjemad olid pühapäevad, kus ta oma argipäeva tegevusest pidi loobuma. Külaskäigud või endal

kohvivõõrad — kui igav ja tüütu see oli! Fredi kaaslased ja nende abikaasad olid juba eakad, nooremad hoidusid enamasti ise kõrvale, et omasuguste hulgas lõbusamalt aega veeta. Ja kui mõned nooremad tulidki, olid peaaegu kõik peale Fredi kuidagi kohmetud ja ajasid sõnu taga, et aga jutt koost ei laguneks. Ka Lilli oli neil puhkudel vaikne, jälgis tähelepanelikult Fredi juttu ja püüdis vältida olukorda, mis tihtigi esines, et külalised neid ilmse huviga võrdlesid ja peaaegu märkamatu muigega Lillit halvustasid. Võib-olla see ainult tundus talle nii, aga ta ei saanud perenaisena oma käitumises vaba ja loomulik olla.

Kevad polnud enam mägede taga. Jääpurikad aina ehmatasid kõndijaid, veeredes ootamatu raginaga vihmaveetorudest kõnniteele, katustelt nirises keskpäeval sulavett ja päike oli juba mitu kukesammu kõrgemale taevasse jõudnud.

Ühel sellisel päeval otsustas Lilli jälle kord pikema jalutuskäigu Kadriorgu teha, et vaadata, kuidas seal talve lahkumisega lood on. Ta teadis peast, et Lasnamäe veerul, õigemini Hundikuristikus, on veel sügav talv, aga lossi ees ja tiigi juures võib näha loike puude ümber ja hapraks muutunud jääd tiigil endal — pane vastu palju tahad, aga varsti sulad ka sina ja luiged sirutavad jälle mõnuga oma punaseid lestjaid koibi sinu vees, pöörates eneseimetlusega pead oma ilu vastupeegeldusele.

Välisuksel kohtas ta Tommit, kes parajasti kätt kellanupule tõstis. Lillit väljaminekuks riietatult nähes vabandas ta, et nii ebasobival ajal tülitab. Papa olevat temaga doktor Bertelsile kirja saatnud.

«Kas doktorit siis kabinetis polnud?» küsis Lilli imestunult. «Tal algas juba umbes tunni aja eest pärastlõunane vastuvõtt.»

Tommi oli sellele küsimusele ette valmistunud.

«Ma ei käinudki seal. Peatun siinsamas läheduses oma sõbra juures ja arvasin, et annan möödaminnes sisse. Kas lasen kasti?» küsis ta naljatlevalt, kirja postkasti juurde tõstes.

Lilli võttis tal kirja käest ja pistis oma käekotti. Tommi nagu ootas, et teda palutakse sisse. Lilli oleks

ka ise meelsasti temaga lobisenud, aga mis ütleks Fred.

«Kahjuks ei saa ma teid sisse kutsuda, pean kohtamisele minema. Miks te ette ei helistanud, siis oleksin asja teisiti korraldanud,» ütles Lilli tõsise näoga, ise kaaludes, kas siiski ei saaks olematust kohtamisest ära öelda. Tommi vaatas teda nõutult oma muretute väikeste sinisilmadega.

Ei, see polnud võimalik, otsustas Lilli, et Tommi on niisugune, nagu Fred oli teda iseloomustanud: «Laisk mõnuleja, õpib juba viis aastat majandusteadust, enne kümmet kindlasti ei lõpeta, aga korporatsioonis kühveldab õllejoomises kõik teised laua alla ja naistele meeldib.»

«Kahjuks pean ma nüüd siiski minema, härra Pendrik. Kui soovite, saatke mind läbi Kadrioru Poska tänavani. Kadriorg on praegu nii ilus. Suured veelombid igal sammul, mõnes kohas on kulu väljas.»

Tommi sügas lõuga. Papa oli tema soovil Bertelsile kirjutanud ja palunud paari raamatut, et pojal võimaldada jälle sammukese tuttavamaks saada selle aguli-võluriga, kellesse Bertels palju tõsisemalt suhtus, kui nad kõik põnevusega oodanud olid. Papa hoiatas, et ärgu tehku rumalusi, viigu kiri Bertelsi kätte, raamatute järele läheb ta niikuinii nende juurde koju. Ja nüüd kukkuski kõik nii narrilt välja.

«Ma tuleksin teid kõige põksuvama südamega saatma, proua Lilian, kui teid mamma kombel nimetada julgen, aga võib-olla on siiski kõige õigem, kui kirja isiklikult doktor Bertelsile üle annan. Kui kohe sammuma hakkan, jõuan veel enne vastuvõtu lõppu linna.»

Nad kõndisid vaikides mõned minutid, siis ütles Lilli ootamatult:

«Ma tulen teiega koos Fredi juurde. See oleks talle tõeline üllatus, ma olen ainult paar korda seal käinud. Ja kuduja võib oodata, kui naine oma meest on otsustanud külastada. Mul oli nimelt kohtamine kudujaga.»

Tommile Lilli otsus eriti ei meeldinud, aga ta pidi olukorraga leppima. Taksot lähedal ei olnud. Nad istu-

sid trammile. Tommi millegipärast häiris nõrk hõng, mis Lilli riietest hoovas. See oli ju «Crêpe de Chine», mida ta viimasel ajal oli ühe väga pealetikkuva tüdruku juures nuusutama pidanud. Edaspidi kingib ta Lilianile pudeli erutavat «Fascinatat» ja palub temaga kohtumisele tulles end ainult selle margiga lõhnastada. Tal polnud üldse kahtlust, et Lilli teda ühel päeval sellele «raugale», nagu ta kõiki mehi üle neljakümne hüüdis, eelistab. Mammale ja papale teeks see ainult lõbu, kui kuulevad Tommi sellisest vägiteost. Nad kiruvad omavahel Bertelsit niikuinii. Küll mamma sokutas, keelitas ja meelitas, aga Bertels ei abiellunud mamma täditütre Agaatega, rikka, kuid veidi kohtlase vanapiigaga. Vaeseke ootab praegugi.

«Unistate vist,» ütles Lilli tõustes. «Mina lähen nüüd maha. Kui soovite, võite edasi unistada, see tähendab, võite veel paarkümmend meetrit sõita, siis pöörab tramm ümber.»

«Jah, unistan, aga teist, kas võite mulle seda keelata?» Tommi ajas oma pehmevõitu treenimata kogu püsti. Tramm peatus. Tommi hüppas trammilt maha ja ulatas Lillile käe.

«Kui graatsiline teie olete, proua Lilian,» ütles ta vaimustunult, kui Lilli tema kätt tähele panemata ise kergelt kõnniteele astus.

«Teile võiksin ma siiski proua Bertels olla. Mu mees imestaks väga, kui teie mind tema ees eesnimepidi kõnetaksite.»

«Miks siis tema ees? Aga ilma temata? Kahekesi?» Ta tahtis käe Lilli käevangu pista, aga Lilli tõmbus eemale. Ta tundis vaistlikult, et on Pendriku perekonna silmis ainult mingi veider naljatilk, keda see klanitud, pehme lõua ja sõõriku näoga pojake tohib igasuguse aukartuseta kohelda.

Ta koputas, siis astus ooteruumi, kus istus tülpinud näoga kahvatu naine. Lilli küsis, kas kõnetunnid on lõppenud. Kuna Lilli Fredi soovil teda seal vastuvõtutundidel veel kunagi polnud külastanud, siis naine ei tundnud teda ja ütles ükskõikselt:

«Viimane patsient on sees. Täna doktor enam vastu ei võta. Kui soovite, registreerin teid homseks. Mis

kellaajal soovite? Igatahes hommikupoolsed tunnid on täis.»

Lilli tundis uhkust, et Fred nii koormatud on, ja ütles oma lahkel kombel:

«Teie olete vist, nagu aiman, proua Vende. Minu nimi on ka Bertels. Ärge muretsege, ootan kannatlikult, millal mu mees vabaneb.»

Proua Vende ei avaldanud mingit üllatust ega liikunud oma toolilt. Tal oli täiesti ükskõik, kes on kes, peaasi, et vastuvõtt kiiremini lõpeks ja ta koristamisega enne palvetundi valmis saaks.

Tommi aga tõlgendas selle tülpinud näoga naise suhtumist teisiti. Naine ei pidanud lihtsalt vajalikuks seda plikakest austavalt kohelda. Nad võtsid istet ja mõlemad panid käed sülle. Patsient ei mõelnudki veel kabinetist välja tulla. Lilli tüdines lõpuks sõnatust ootamisest ja hakkas tasa naerma.

«Mul on tunne, nagu istuksime kirikus ja ootaksime armulauale pääsemist.»

«Või hirmulauale,» naljatas Tommi, kuid südames seda just naljaks ei pidanudki.

Lõpuks uks avanes. Missuguse lahkusega aitas proua Vende patsiendile kasuka selga! Jootraha pistis ta kitlitaskusse ja ütles siis teravalt:

«Noh, jumalavallatud inimlapsed, doktor on nüüd vaba.»

Lilli ja Tommi imestasid mõlemad selle naise terava kõrva üle, mis toa teisest otsast pea sosinal räägitud sõnu nii täpselt kuulda oskas. Kabinetist väljus Fred. Kindlasti märkas ta kohe külastajaid, aga ei pöördunud kohe nende poole. Ta tõmbas kitli seljast ja küsis proua Vendelt, kas kitlid on pesunaise juurest ära toodud. Proua Vende noogutas. Ta teadis ju isegi, et doktor igaks vastuvõtuks säravpuhast kitlit vajab.

«Mis on lahti?» küsis ta siis Lillilt kärsitu häälega. Lilli punastas, mida temaga harva juhtus, ja vastas ebakindlalt:

«Ma... ma sain meie maja ees Pendrik-junioriga kokku ja... ja tulin koos temaga siia sinu juurde. Tal on sinule kiri.»

Tommi teretas Fredi lugupidava kummardusega,

ootas kannatlikult, millal Fred talle kui nooremale käe ulatab, ja andis siis kirja. Fred laskis silmad üle paberi libiseda, mõtles viivu, siis vilistas pikalt.

«He-hee, sinu papal algab tõesti juba väiksel viisil skleroos. Ta on täiesti unustanud, et me need raamatud Saksamaalt korraga tellisime. Aga võib-olla on nad tal kaduma läinud? Ma võin talle omad saata. Minu praksise jaoks on nad ülearused, aga sinu papale reuma ja lihastevalu arstimisel võivad nad küll kasulikud olla.»

Tommi tundis end üsna ebamugavasti nii selge pilkamise puhul, aga ei midagi — tuli ära oodata. Temal oli varemgi ebamugavaid situatsioone olnud, aga õnn oli alati vääramatult tema poolel seisnud.

Fred tõmbas huuled kokku, kaalus hetke, siis patsas Tommile nii kõvasti õlale, et seda ei saanud kuidagi sõbraliku tundeavaldusena võtta.

«Hästi, mu poiss. Homme tule meilt läbi. Ma otsin raamatud välja ja Lilian annab nad sulle üle. Kui ta viisakas perenaine on, siis pakub ta sulle ka kindlasti tassi kohvi . . . Täna sa Tommile muidugi kohvi ei pakkunud?» pöördus ta järsult Liliani poole.

«Ei, ei pakkunud,» vastas Lilli mehaaniliselt.

«Seal te mul nüüd olete oma valede ja tarkustega,» mõtles Fred ilma erilise erutuseta. Sel poisinolgil ta endal juba nahka üle kõrvade tõmmata ei lase. Poiss on küll juba lihvitud kala, aga Lilian oma lihtsameelsuses kukub kohe sisse.

«Aga nüüd ma pean minema kodustele visiitidele,» ütles ta kella vaadates. Nähes, et proua Vende läks kabinetti koristama, ütles ta Lillile sõbralikult naeratades: «Ära jäta juhust kasutamata, kulla Lilian. Sul on nüüd kavaler käepärast. Püüa teda mõjutada, et ta sind kohvikusse või kinno viiks. Mina kahjuks ei saa kaasa tulla.»

Tommi nägu selgines kohe. Kaval muie ilmus näkku. Ei see mees oska teise hinge näha, oma totras armastuses pime nagu öökull keskpäeval.

Lilli teatas kategooriliselt, et läheb koju. Teda kohvik ja kino praegu üldse ei meelita. Tal on muudki ja palju huvitavamat teha.

«Kui oleme kinokuulutused läbi uurinud, alles siis otsustame lõplikult, proua Bertels.»

Fredi kulm kerkis. Kui kindel oma võlujõus! Oota, sa poiss, küll ma sulle näitan. Ta ajas palitu selga ja väljus ees. Tema kannul lahkusid ka Lilli ja Tommi, sest proua Vende vaatas üsna kurjakuulutavalt kabinetist.

Lilli oli solvunud. Nii ükskõikselt ta selle noormehe hoolde jätta! Ja tema, rumaluke, ei julgenud Tommit majja kutsuda, et mis ütleks küll Fred! Midagi ta ei ütleks, tunneks koguni heameelt...

Tommi ostis teeäärsest kioskist ajalehe ja vaatas kohe kinokuulutused läbi. Nagu taevast saadetud film: «Armastus ei küsi». Peaosades Joan Crawford ja Clark Gable. Ta näitas vaikides Lillile kuulutust. Lilli jumaldas Clark Gable'it, ja missugune filmi pealkiri! Ja või Fred teda nii väga ootabki. Ta otsustas kino kasuks.

«Ma ju ütlesin, et enne vaatame kuulutused läbi ja alles siis otsustame, proua Lilian,» hüüdis Tommi võidukalt, kui nad juba hämaraks tehtud saalis istet võtsid. Muidu alati pooltühi kino, kus soovikorral võis üht filmi kas või kolm korda järjest vaadata, oli ebaharilikult täis.

Kohe algusest peale haaras film niivõrd Lilli tähelepanu, et ta ümbruse ja aja unustas. Sisu oli üsna tavaline, aga mäng, see põletas südant. Noor tüdruk ja poiss, mõlemad vaesed, armastavad teineteist siiralt ja puhtalt, kuid elu väljavaated on lootusetud. Noormees ei leia tööd, tütarlaps on äris müüjanna, aga kodus on haige ema ja neli väikest õde-venda. Noormees rändab kaugele, et jalad alla saada, nad tõotavad igavest truudust, püüavad vastamisi teineteist veenda, et armastus ei küsi raskustest, armastus ei reeda, armastus jääb alati võitjaks. Siitpeale õieti algabki tõeline elu. Unistused purunevad üksteise järel. Tüdrukule heidab silma jõukas elumees, lubab temaga abielluda, perekonna hädast välja aidata — tüdrukust saabki pikapeale tema armuke. Kui mees lõpuks endale seisusekohase naise leiab, tõukab ta tüdruku ühe oma sõbra käte vahele, ja siit algab allakäik, mis viib kõige koledamasse punkrisse, sadamakõrtsi, kus ikka veel küllalt ilus, aga

moraalselt maha käinud naine kõrtsikülalisi oma tantsu ja lauluga lõbustab, nende lauas joob ja sööb. Nagu polekski enam midagi inimlikku temas järele jäänud. Kümme aastat on möödunud lahkumisest kallimaga. Ühel õhtul astub sadamakõrtsi tema noorusearmastus, nad ei tunne algul teineteist, istuvad lauas, joovad, laulavad. Habetunud, räbalais mees ütleb, et tema hingest on veel suuremad räbalad järel kui need, mis puudulikult tema ihu katavad, aga mõrsja kaugel on truu, ootab, ootab vist surmatunnini. Järgneb kohutav moment, kus nad teineteist ära tunnevad. Ja lõpp... Nad istuvad paati suure sadamalinna kail, heidavad mõlad vette ja triivivad ikka kaugemale ulgumerele. Metsik torm tõuseb, öö muutub pikapeale jälle päevaks ja vastu kallast pekslevad lauad, purunenud paadi riismed... Kes seal hukkusid, kelle paat see oli, ei tea keegi. Nimetud jäävad nimetuiks.

Lilli ei pööranud kordagi pead oma kaaslase poole, ei märganud, et tema juukseid kõrva juures suudeldakse, ei pannud tähele sedagi, kuidas Tommi oma käe tasakesi tema käele asetas, alles siis ärkas ta, kui Tommi kummardus ja kätt tugevamini pigistades seda suudles. Lilli tõmbas oma käe järsult ära. Samas läks saal valgeks. Lilli ei saanud sõna suust, vaatas ainult raevunult Tommile otsa.

«Kas läheme nüüd kohvikusse, proua Lilian, ja arutame natuke filmi?» tegi Tommi galantselt ettepaneku, nagu poleks midagi erilist juhtunud.

«Minge, kui soovite!» hüüdis Lilli vihaselt. «Teie käitumine on solvav. Hüvasti!»

Lilli lahkus nii kiiresti, et Tommi ei mõistnud äkki, mis siis nii kohutavat on juhtunud. Lilli ei takistanud ju teda juuksekiharat suudlemast ja õrnalt kätt paitamast. Loomulikult pidi sellele ju tugev suudlus järgnema. Ah neid noorukesi naisi küll, ikka peavad nad algul moe pärast natuke perutama. Ta seadis sammud kohviku poole, tuju aina tõusis. Pool võitu oli siiski saavutatud ja veel palju kergemini, kui Bertelsi maja ees seistes loota võis.

Lilli aga nühkis käeselga taskurätiga, ise kiiresti edasi sammudes. Kui keegi oleks salamahti jälginud

Tommi käesuudlust — missugune hirmus pilt! Ta räägib kohe Fredile kõik ja palub, et Fred selle vastiku Tommi käsile võtaks ja talle majja tuleku ära keelaks. Ja kus on inimesel süda, ta võib su kätt suudelda ja pole haaratud filmist, mis rebib südame tükkideks.

Ta tormas trepist üles ja üleriietes, nagu ta oli, kohe Fredi kabinetti. See oli tühi. Ta jooksis jälle alla ja küsis Marielt, kas härra polegi veel tulnud. Marie vastas, et härra käis kodus ja läks jälle varsti ära.

«Ah nii,» ütles Lilli ainult ja hakkas ennast pikkamisi lahti riietama. Kui ta juba rahulikumalt tubades ringi vaatas, avastas ta Fredi laual raamatud Pendriku jaoks, otsis mõnd tähekest, aga ei leidnud. Fred jättis alati paar rida, kui ta ilma Lillita ootamatult lahkuma pidi, või siis helistas veidi hiljem. Ta võib ju iga hetk helistada. Lilli ootas telefoni, aga see vaikis tummana ka kell kümme ja kell kaksteist öösel. Lilli otsustas lõpuks magama minna. See oli esimene kord, kus Fred nii kauaks ajaks teadmata kuhu oli läinud. Kui ta tule ära kustutas, muutus pimeduses kõik palju elavamaks kui päise päeva ajal, tekkisid igasugused painavad mõtted, kõrv aga kuulatas, kas ei kosta sammud, kas ei helise telefon. Film elustus uuesti, purunenud paadi riismed pekslesid vastu voodi jalutsit, akna taga hakkasid raagus puud kohisema. Et ennast rahustada, hakkas Lilli oma memmele mõtlema. Kui hea ja rahulik oleks praegu tema selja taga magada, kuhu ta seal keldris talviti nii tihti puges, et oleks soojem või ka niisamuti tahtis memme vahetus läheduses olla... Olgu mis on, juba hommikul läheb ta memme juurde, helistagu Fred palju tahab oma linnakabinetist. Mis õigus tal on Lillit igal sammul kontrollida, Lillil teda aga mitte? Sa ei tohi suudki paotada, kohe öeldakse sulle, et need on mineviku varjud, mis sinusse üldse ei puutu. Võibolla ongi Fred Silvia juures tröösti otsimas minu kinoskäigu pärast. Kui ta nii narr on, siis on proua Pendrikul tõesti õigus, et mehed on oma käitumises vahel nagu beebid... Äkki on memm haigeks jäänud, ma pole teda enam mitu nädalat näinud. Issand, kui ta äkki ära sureb? Ma olen talle nii palju südamevalu valmistanud ja ikka on ta nii hea mu vastu, aga minult

ei taha ta muud, et teda vaatamas käiksin ja ise õnnelik oleksin. Õnnelik? Jah, ma olen õnnelik. Mul pole millestki puudus, ma võin nüüd klaverit mängida palju soovin, päev otsa võin ma vannis istuda, kui selleks tuju. Huvitav, kas Fredile see film oleks meeldinud? Vist mitte. Tema nimetab filme vaestest inimestest «sentimentaalseks jaburduseks». Aga nii on ometi elus. Saalmani Hedvig sai Sitsist lahti ja on nüüd sadamakõrtsis ettekandja ja Rikka Ärni ei hooli temast üldse enam. Ja kuidas nad teineteisele meeldisid, terve maja rääkis ja Rikka Alma vihastas, et surgu enne see Saalmani moor ära, siis alles rääkigu Ärni Hedvigiga abiellumisest. Järjest selgemini tõusis tema lapsepõlvekodu agulis silme ette, pikk kõlava kajaga niiske koda, kus ta vahel pimedas kartma oli löönud ja käega ust kobanud, et rutem oma memme näha, kes kõik hirmud ära võttis. Ja kui kurb oli memm, kui ta jonnakalt oma juurde jäi ja rumaluse pärast koolist lahkus. Oh — seda kõike, mis ta memmele halba oli teinud, ei jõudnud kokku võttagi. Nüüd siis hakkab jumala karistus pihta. Missuguse võitja näoga Silvia kohvikus temast möödus, nagu oleks Lilli õhk. Ta tõusis, läks kabinetti ja võttis telefoniraamatu. Aga mis on Silvia perekonnanimi? Seda polnud ta kellegi käest küsinud ega kuulnud, ainult Silvia ja Silvia, nagu polekski sinna muud juurde vaja lisada. Ta avas Fredi kirjutuslaua laeka ja tuhnis selles. Pika otsimise peale sai ta ühe peene ilusa käekirjaga kirjutatud kirjaümbriku kätte, kus seisis saatja aadress: Pärnu, nõudmiseni, Silvia Rannamäe. Tempel oli möödunud aastast. Lillil kipitas väga sisuga tutvuda, aga ta surus selle soovi maha. Kiri oli ju enne tema abiellumist saadetud ja inetu oleks teiste saladustes sorida. Ta otsis telefoniraamatus tükk aega, enne kui leidis numbri. Ah Silvia elab siis Nõmmel? Ta tahtis just helistama hakata, kui uks avanes ja Fred ilmus nagu maa alt tema selja taha. Lilli käsi tõmmati telefoni juurest raudse haardega ära. Ta kohkus. Sellist metsikut nägu polnud ta Fredil veel kunagi näinud.

«Mine!» oli kõik, mis Fred ütles. Missuguse põlastusega lükkas ta ümbriku laekasse ja telefoniraamatu laua teise otsa. «Mine!» kordas ta veel kord jäiselt.

«Turueit!» Kui Lilli tummalt paigal seisis, näitas Fred näpuga magamistoa uksele. Nagu peksa saanud laps, kellele ei anta õigust oma süütust tõestada, lahkus Lilli, hirm nahas ja suu jonnakalt kokku surutud. Ta heitis pikali, puges sügavale teki alla ja hoidis hinge kinni, nagu võiks ta vabama hingamise eest uue hoobi saada. Pehme kõlaga kell tiksus Fredi öölaual, raadio kõrvaltoas hakkas äkki üürgama, summutades tiksumise, siis löödi raadio kinni ja Fred helistas kuhugi. Jutt oli vaikne, see Lilli kõrvu ei kostnud, varsti kostsid aga Fredi sammud, mis trepist alla läksid. Välisuks löödi niisuguse paugatusega kinni, et aknast käis klirin läbi. Laastava tormi esimene puhang, mõtles Lilli loiult. «Turueit!» Eks see ole vist algus! Nagu tihti järsk vapustus teise äärmusse viib, nii tundis ka Lilli äkki unisust. Nagu raske haiguse ajal sukeldus ta rahutusse, rabelevasse poolunne, võpatades iga väiksemagi hääle peale.

Enne keskpäeva saabus Tommi, rõõmus ja värske. Lilli pakkus talle proua Bertelsi salongis kohvi küpsistega, näitas oma Teddyt ja tegi juttu filmist.

«Ah, teate, proua Lilian, mind nii kauged asjad ei paelu. Elu on liiga lühike, et ennast inimeste saatustega vaevata, kes on sulle hingelaadilt võõrad nagu indiaanlased. Aga pealkirjadega oskavad ameeriklased kõvasti tüssata. Lootsin midagi erutavamat näha.»

«Rockefellerit või?» küsis Lilli pilkavalt.

Tommi sõi isukalt küpsiseid ja vangutas naeratades pead.

«Vaene John Rockefeller! Tema nahas ma küll olla ei tahaks. Ta ei saa ju oma hiiglarikkuse juures isegi selliseid küpsiseid nagu need siin süüa — magu on haige, seedimine rikkis. Minule meeldivad kõige rohkem revüüd. Seal on ometi, mida vaadata, sisu on lõbus ja kerge, kõik laheneb suurepäraselt. Ja mamma ütleb alati, et küll on hea, et ekraanist ei saa revüütähte välja lõigata, muidu Tommi teeks meile mõnegi üllatuse.»

Oma vilka keele poolest olid isa ja poeg tõepoolest nagu kaksikud, ja tulevikus trumpab võib-olla Tommi oma isa ülegi. Pärast öist lummu oli ta oma muretu

reipa olemisega koguni teretulnud. Polnud vaja ennast millegi eest kaitsta, millegi vastu võidelda. Muretus on ikka hea omadus, kui elu sind nagu kummikotil pärivett ujuma on pannud.

«Millal te ülikooli lõpetate, Tommi? Kui kaua venitate, võite enne lõppu halliks minna,» küsis Lilli nöökavalt. Tommi rind aga paisus. Jälle sammuke võidule lähemal. Ta ütles mulle juba lihtsalt «Tommi»!

«Kuulge, Lilian, see on ebameeldiv küsimus. Lubage mul ometi mõni aeg veel kuldset tudengipõlve pidada. See ei kordu ju enam. Pangas osakonnajuhataja kohal istumiseks ja muretsemiseks, et kliendid sind alt ei veaks, jääb ikka veel aastaid järele. Ja papa ning mamma on mul esialgu veel nii triksis-traksis, et annavad noortele mitu silma ette.»

«Kas te klaverit ka mängite?» küsis Lilli ootamatult. Tommi pidi tunnistama, et mängib ja selle ainega polnud tal kunagi arusaamatusi. Mamma oli talle juba lapseeas häid klaveriõpetajaid hankinud. Lilli palus midagi mängida, avas ise klaverikaane ja jäi selle juurde seisma. Tommi ei lasknud ennast kaks korda paluda. Ta istus kohe sundimatult klaveri taha. Kui Lilli talle noote pakkus, lükkas Tommi need hooletult kõrvale — ta mängivat oma repertuaari ainult peast.

«Nootide peale on mul eriline mälu, nagu telefoninumbritegi peale. Kuulen kord, ja alatiseks meeles. Mamma mängib ka klaverit, aga mina jooksen siis toast välja. Ettekanne võib nii hingeline olla kui tahes, aga nootide äravahetamine, see on talumatu. Mamma ütleb küll, et ta ei ole väiklane, noot nii või naa ei tähenda, aga mul lõikab see kohe luusse. Mida ma teile siis oma repertuaarist mängin? Kas Liszti rapsoodiat number kaks? See on mu lemmikpala.»

Juba asetaski ta käed klahvidele ja ei küsinudki enam Lilli soovi. Kuhu oli kadunud tuttav muretu Tommi! Helid voolasid ta käte all kosena, nägu muutus hoopis uueks. Sinna tekkis pinge, hingestatus, temperament. Nagu ta enda kiire mõtlematu elu, mis nagu keerises edasi tormas, nii voolasid helid Tommi sõrmede all. Ta lõpetas vaikselt, sujuvalt, käed jäid veel hetkeks klaveriklahvidele puhkama. Siis hakkas tal nagu veidi

piinlik. Korbis tagus ta buršilaule ja šlaagereid, keegi ei aimanudki, et ta võib vahel oma ulja tasakaalu kaotada ja teistsuguse muusika mõju alla sattuda. Miks mängis ta Lillile teisiti? Ta tõusis ja palus veel tassikese kohvi.

«Te olete ju sündinud muusik,» kiitis Lilli. Kui tema niiviisi mängida suudaks!

Tommi segas kaua suhkrut kohvis, siis ütles nagu enesepilkega:

«Olen liiga rikutud, Lilian, et õige muusik olla. Niiviisi mängisin ju ainult teie pärast, proua Lilian.»

See pööre hämmastas Lillit. Ta pani raamatud paberisse, sidus paki kinni ja ulatas Tommile.

«Teil, nagu näha, ei olegi portfelli.»

Tommi mõistis, et temast tahetakse lahti saada, ja palus luba veel ühe sigareti tõmmata. Lillis kasvas kärsitus. Peremees võib ju varsti lõunale saabuda, mis siis! Leiab Tommi eest ja veel nii mugavas õhkkonnas, tuba suitsu täis, kohv kannus juba jahtunud.

«Ma ei salli portfelli,» vastas Tommi. «Hiljem muutub see riistapuu niikuinii paratamatuks koormaks, aga nüüd meenutab ta mulle ainult saunaskäimist. Tarkust mul seal palju kaasas kanda ei ole.»

Ta tõusis ja küsis, millal nad jälle kinno lähevad. Ta jääb nädalapäevadeks veel Tallinna, siis sõidab koju, paneb kõva pressi peale ja annab kevadel mõne eksamikese siiski ära.

Kinoskäigu meeldetuletuse juures ronis Lillil külm juga selga mööda üles.

«Helistage!» hüüdis ta nii kõva häälega, nagu oleks Tommi kurt. Selle musikaalne kõrv hakkas aga liikuma. Ta pilgutas kavalalt silma:

«Helistan teatud kellaaegadel, eks ju, Lilian?»

Lillile kuuldus, nagu oleks välisuks käinud. «Hea küll,» vastas ta hajameelselt, ise hirmul, et iga hetk ilmub Fred niisama metsiku näoga nagu möödunud ööl. Ta hingas kergendatult, kui Tommi järel uks vaikselt lukku langes. Taevale tänu, Fredi tulek oli ainult meelepete. Ta lõi aknad lahti, kraamis laualt kohvinõud. Varsti oli jälle kõik endises korras ja Lilli läks söögituppa.

Marie tõi söögi kohe lauale.

«Aga härra ei ole ju veel tulnud, ma ei hakka ometi üksi lõunatama,» ütles Lilli, mõistmata, miks Marie äkki arvab teda nii näljase olevat, et ei jõua Fredi ära oodata.

Nüüd imestas Marie omakorda. «Härra sõi juba. Ta tuli täna varem ja ütles, et tal on palju tegemist ja suur rutt. Ta tuli just siis, kui kõvasti klaverit mängiti. Jumal tänatud, sain täna turult nii pehme lihatüki, et oli juba läbi haudunud.»

Lilli istus lauda. Marie vaatas teda altkulmu imeliku pilguga. Lilli pidi kuidagi oma rumalat olukorda selgitama, muidu Marie arvab teab mida.

«Nüüd ma tean, miks härra nii vargsi ära läks,» hüüdis Lilli tehtud lõbususega. «Proua Pendrik pidi tulema mulle külla. Härra ei saa professoriprouaga just hästi läbi ja pidas õigemaks salaja kaduda. Oleks ta vaid aimanud, et proua ise ei suvatsenudki ilmuda, saatis poja.»

«Siis muidugi, siis muidugi jah,» lausus Marie, nagu oleks teda Lilli seletus täiesti rahuldanud. Aga ta tundis oma härrat paremini kui proua. «Kallis laps, ära sa peremeest ärrita, see pole hea,» oleks ta tahtnud Lillit hoiatada, kuid mis õigus tal selleks oli. Elu oli õpetanud, et sakste asjade vahele teenija ennast oma rumala peaga segada ei tohi, hoidku saks kas või revolvrit käes, et ennast maha lasta.

Et aga aega Fredi tulekuni millegagi täita, läks Lilli klaverit harjutama, kuigi tal täna selleks üldse tuju polnud. Aga ta sundis ennast. Harjutused, igavad ja monotoonsed, nõudsid ju ainult mehaanilist tähelepanu. Mitu tundi istus ta klaveri taga üht ja sama harjutust edasi-tagasi veeretades. Videvik, mis järk-järgult tuppa laskus, sundis mängu katkestama. Ta vaatas Fredi poja pilti, meenus selle all seisev daatum ja ta hakkas millegipärast arvutama. Sündinud tuhande üheksasaja kolmeteistkümnendal aastal. Oleks praegu kahekümne kahe aastane. Jumal, Fredi poeg minust tervelt kolm aastat vanem! Ta polnud kunagi sellele mõtelnud. Tähendab — mind polnud veel olemaski, kui Fred kõndis juba ringi, poeg käekõrval. Segaste tunnetega lahkus Lilli seekord oma «klaveritoast», nagu ta seda salongi nüüd nimetas.

Läks juba päris pimedaks. Lillil hakkas tubades kõhe. Ta oli siia nagu ära eksinud, see kõik tundus võõras, talle mittekuuluv. Ja mis õigusega on tema voodil lõhekarva atlasstekk? Ja see kõik on Fredi raha eest ostetud, võõra, vana mehe raha eest. Ja mispärast? Telefon helises. Lilli võpatas, siis kartes, et antakse ärakell, jooksis ta kiiresti kabinetti ja haaras juba jooksult toru.

«Ütle Mariele, et mind õhtusöögiks oodata ei maksa. Söön väljas.»

«Hästi, ma ütlen. Ka mina söön siis täna väljas.»

Fredi hääl mõjus Lillisse jutu solvavast lühidusest hoolimata rahustavalt. Kui hea oli teist nägemata nii väljakutsuvalt vastata. Fredi ees ta poleks julgenudki suud lahti teha. Võimalik, et Fred ei tule ka täna öösel koju. Ei, teist niisugust teadmatuses veedetud ööd ta ei taha. Ta läheb täna oma memme juurde, iseseisvalt, julgelt. Kes tohib tal keelata üht ööd endises kodus olla, ennast jälle kord tunda lapsena, keda memme väiksel viisil ikkagi hellitab. Ta läks Marie juurde.

«Marie, härra kutsus mind praegu kohtamisele. Õhtu on teil vaba, sööme väljas,» teatas ta kindlal toonil.

«Hästi, hästi!» ütles Marie rõõmsalt, ise aga mõtles: «Taevale tänu, härra vihahoog läks seekord kaunis ruttu üle. Vaesel tüdrukul kohe teine nägu peas.»

Kui Lilli lahkus, otsustas Marie jälle üle hulga aja endale hea õhtu lubada. Ta läheb sakste tuppa, keerab raadio mängima, sööb kompvekke ja puhkab. Noore proua majja tulekuga saab ta seda nii harva teha — saksad istuvad järjest kodus. Kes võis mõelda, et Marie võib tundide kaupa raadiot kuulata, eriti viiuleid, mis nii kergesti nutma panevad!

SEITSMES PEATÜKK

Liina lamas voodis ja mudis vasaku käe sõrmi. Käed, jalad, piht — kõik valutasid. «Rimatismus sööb mind küll varsti ära,» mõtles ta. «Lilli algul ikka rääkis, et varsti, memmeke, varsti võtan sind enda juurde. Nüüd pole sellest küll enam juttugi olnud. Ja kui olekski või-

malik Lilli juurde elama asuda, mis kasu sellestki? Ammugi teada, et meiesugusel jääb sakste karjamaal rohi kurku kinni. Siin elad ehk veel mõne aastakese, aga seal oled lihtsalt jalus nagu kärnas koer, kelle surma oodatakse. Ja ega Lilligi siis ilma jääks mõrudatest pillidest, et tal on niisugune rist kaasa toodud. Ei, igasugune luuvalu on parem ja hoiab eluvaimu paremini sees. Vaestemaja, kus ta ka ei oleks, kas või oma lapse juures, on ikkagi vaestemaja.»

Liina mõtted rändasid tagasi oma lesepõlvele siin kodumaal, kus ta ootas arusaamist ja toetust sugurahvalt. Kõik oli teisiti, kui ta oli lootnud. Ole sa kus tahes, aga kui sul pole meest ega seisust, siis pole sul ka tuge. Ta oli rännanud majast majja, koduse pesupaikajana, aedades sõrmi veriseks torkinud marjade korjamisega, pesupesijana uste taga tööd palunud. Juba tervelt viisteist aastat niiviisi rabelnud. Rabelnud Lilli pärast, et ta ilma hariduseta ei jääks. Kui poleks kojanaise ameti eest tasuks seda keldrituba olnud, ei siis vist küll poleks jõudnud niigi palju.

Kojas kostsid kiired sammud. Liina jäi kuulatama. Need on ju Lilli sammud! Issand, mis nüüd küll on juhtunud? Ta ajas ennast ehmunult istukile, kui juba uks lahti löödi ja Lilli käed haarasid tal ümber kaela kinni.

«Memme, kallis memme, kuidas ma sinu järele igatsesin! Heida aga ilusti jälle voodisse, varsti kõbin sinu kõrvale ja siis ajame juttu, niipalju kui jaksu on.»

Liina pugeski teki alla tagasi. Tütre reibas hääl ja tormiline tervitus rahustasid. Küllap vist Fred on kuhugi ära sõitnud ja Lilli kodunt putket teinud. Lilli tõi pliidi kõrval rippuva petrooleumilambi, pani lauale ja süütas.

«Niiviisi, memme, näen ma ka sinu nägu ja meil on palju lõbusam, eks? Peremees, see jube ihnuskoi, ei mõtlegi vist siia elektrit sisse seada?»

Liinat see küsimus praegu üldse ei huvitanud. Tema saab igati läbi, paljuke tema seda valgust tarvitab. Ta tundis suurt mõnu Lilli askeldamisest ja häälest, süda hakkas nagu jõulisemalt lööma ja tuhmunud madal lagi, mida ta alati enne uinumist tundide viisi vahtis, ei olnud praegu pooltki nii rõhuv ja hingemattev. Ei

tekkinud tunnet, et ta vajub järjest madalamale, lõpuks laskub rinnale nagu raske kiviplaat.

Lilli riputas palitu varna, tõmbas kleidi üle pea, heitis toolikorjule, siis võttis käekotist tahvli šokolaadi «President» ja oli kerge hüppega ema selja taga.

«Nüüd, memme, sööme šokolaadi ja ma räägin sulle kõik, mis ma nüüd teen ja kuidas meie elu läheb. Ja siia tulin ma väga lihtsalt. Fred arvab muidugi, et läksin kuhugi selle Pendriku Tommiga õhtust sööma. Aga arvaku peale. Kui tema mulle teatab, et ei tule õhtusöögiks koju, miks ei või siis mina oma ema selja taga šokolaadi süüa ja olla siin kas või mitu päeva, kui mulle meeldib.»

Liina tundis, et Lilli hääl on kuidagi üles kruvitud. Ikkagi peab seal majas midagi teisiti olema kui vaja.

Lilli hakkas kohe seletama oma moodide-joonistamist, lõike õppimist ja naeris, kui ta Marie kannatlikkust tema harjutuste juures kirjeldas.

«Ja sina, memme, oled ju süüdi, et ma moodidega tegelema hakkasin. Kas ma vähe olen vahtinud, kuidas sa minu riideid juurde lõikasid ja Rikka Alma masinal õmblemas käisid. Sa õmbled ju hästi, memme, aga et sellest päris kunsti teha võib, peab nägema, kuidas Mimi proove teeb. Nagu polekski midagi erilist, aga üks joon natuke muuta, keha järgi kohandada, ja vaatad — riidetükist on saanud just tellijale sobiv kehakate.»

Liina kuulas Lilli vadistamist, nagu voolaks ojake kõrva juures. Sõnadesse ta ei süvenenud, aga soojus, mis tütrest tema külmetavasse kehasse hoovas, oli nagu uuesti äratundmine, et tema kõrval tuksuv süda ja pulbitsev veri on tema ihust oma alguse saanud ja jäänud lahutamatuks osaks temast.

Lilli toppis rohkem šokolaadi emale suhu, kui ise sõi. Klaveritundidest polnud ta siiamaani oma memmele üldse hinganud, mõtles teda kord mänguga üllatada, aga ta ei saanud memme ees midagi, mis heameelt teeks, kuigi kaua vaka all hoida.

«Fred ütles mulle kord, et võiksin ka klaveril veidi klimberdamist õppida, kuigi mu käed pole enam suuremaks mängimiseks küllalt painduvad, aga seltskonnas

klaveri taha istuda ja näidata, et vähemalt oskan nooti lugeda, oleks talle üsna meeldiv. Ma sain vihaseks. Ikka jälle peab ta mõne torke mulle andma, et ma pole veel seisusekohane. Ütlesin, et mul pole üldse kuulmist ja meelsamini kuulan prouade ja nende tütarde mängu, kes seda maast-madalast on õppinud. Nii see jäigi. Aga siis ükskord lõi mulle nagu välk pähe. Õpin mängima, naergu kes tahab, ja siis, võib-olla alles mõne aasta pärast, näitan, et ma pole sugugi halvem kui teised.»

Ta jäi äkki vait ja šokolaaditahvel tema rinnal hakkas õõtsuma.

«Nutad sa või, mu laps?» küsis Liina, kellele tundus, nagu nutaks Lilli hääletult.

Lilli pühkis nagu laps rusikaga silmi ega vastanud midagi. Ta ei teadnud isegi, miks tal meel nii kurvaks läks. Ta tuli siia nii suure tuhinaga, aga tuhmid seinad ja lagi ning kogu see maa-alune punker hakkasid järjest rohkem mõjuma, nagu polekski päikest, rõõmu, elu, nagu lamaks ta siin oma memmega kirstus, millest enam tõusmist pole.

«Võib-olla Fred ei tahagi mind tagasi,» lausus ta lõpuks. «Tulin ju omapead. Ta on väga armukade ja äkiline. Ja selle rumala Tommi pärast oli meil suur pahandus.»

Liina aimas juba ammu ette, et vaene tüdruk nii kergesti armu ei leia, kui ta päris selgroota ei ole. Lilli oli küll tuisupea, aga midagi oli temas siiski, mida võiks nimetada uhkuse varjuks.

«Kui mees armukadetseb, naist silmas peab, on veel kõik korras. Aga kui ta enam armukade ei ole ja oma naist ainult luurab, et lahutust saada, vaat siis on asi juba päris rabe,» ütles Liina lohutavalt, kuigi ta ise oma tarkust ei uskunud. See oli elus küll nii, aga tavaliste inimeste juures. Seal, «seltskonnas», nagu Lilli oma tuttavaid nüüd hüüab, võivad hoopis teised mõõdud olla.

Lilli naeratas tasa. Nii hea oli kuulda niisuguseid sõnu. Memme ei heitnud Tommit ette ega pärinud, mis pahandus neil oli. Hoopis uus memme!

«Ole mureta, memme! Fred kannaks mind kotiga seljas, kui see võimalik oleks. Just nii nagu pärismaalane

last.» Ta ohkas. Kui see oleks nüüdki veel nõnda! Memme kõrval oli küll soe, ometi hakkas tekist niiskust õhkuma, nagu oleks see udusest õuest tuppa toodud. Ka varem oli ju nii, et kui tuba jahtuma lõi, tuli palitu ka veel appi võtta, et need külmad niiskusepisikud kohe kallale ei saaks tungida.

«Oota!» hüüdis Liina äkki, tõusis ja tõmbas ruttu kleidi selga. Väljas helistati.

«Oi, memme, ära mine avama, ma palun sind!»

«Ma ei lähegi. Kas sul siis juba meelest on läinud, et öösel avab võõrale majaukse peremees ise. See lihunikust kurat tahab ka öösel täpselt teada, kes kelle juurde tuleb. Aga äkki on siia?»

Lilli järgnes instinktiivselt ema eeskujule ja riietus kiiruga. Süda hakkas taguma, tuhat mõtet libisesid läbi pea. Kui see on Fred! Ei, ei või olla. Aga kui ta siiski tuli ütlema, et siia sa jooksid nagu varas, siia sa kuulud, siia ka jää!

Kojauks kõlksatas, kuuldusid mehehääled ja siis tulid sammud ikka lähemale.

Lillit täitis ahastus. See pikk märg koda, haisev sahver, kus peremees hoidis lehkavaid rupskeid. Nüüd siis näeb Fred lõpuks oma silmaga, missugusest jäledast urkast ta endale naise võttis.

Koputati. Lilli avas välkkiirelt. See oligi Fred, kes poollookas madalast uksest sisse astus. Lilli põimis kohe käed ta kaela ümber ja suudles, süüdlaslikult järjest korrates: «Kallis Fredike. Andesta oma rumalale Lilianile. Ma olen ju ainult sulle truu, usu mind.»

Fred lükkas ta leebelt eemale ja läks Liina juurde, kes istus liikumatult voodi äärel.

«Tervist, mammi!» ütles ta sõbralikult ja ulatas Liinale käe. Liina käskis Lillil tooli lähemale tõsta ja palus külalist istuda.

«Usu, memme, Fred ei tahagi istuda. Me lähme ju kohe ära, Fred, eks ole?» hüüdis Lilli kärsitult.

Fred siiski istus, süütas rahumeelega sigareti, vaatles Lillit ja lausus nagu kooliõpetaja üleannetule õpilasele:

«Täna jumalat, Lilian, et ma sind seekord teolt ei tabanud. Mõtle nüüd hästi järele, kuidas peaks käituma

naine, kes kannab minu nime. Mina aga räägin nüüd sinu mammiga.»

Liina leidis, et kuigi Fred oli väga peremehelik, oli see just paras Lillile. Ta hakkas mehaaniliselt masseerima valutavaid sõrmi.

«Teil näib äge reuma olevat? Lubage oma käsi.»

Liina ulatas tõrkumatult vasema käe, mis oli eriti valus ja muhklik. Fred katsus muhke, surus sõrmi kokku, painutas laiali.

«Siit koerakuudist tuleb teil, lugupeetud ämm, välja kolida. Ma teadsin, et elate peaaegu maa all, aga niisugust koobast ei osanud ma endale ette kujutada. Siia ei tohi te mingil tingimusel jääda, või siis olete varsti täielik sant.»

Lilli jälgis Fredi ükskõikset asjalikku ilmet ja häält, memme rahulikku nägu, ja pidas õigeks vahele segada.

«Fredike, sa ei tea, kui kangekaelne minu ema on. Onu Mihkel pakkus talle juba ammu abi, aga ei, ei, ei, memme jonnib, ei võta vastu, nagu oleks onu Mihkel talle halba soovinud. Memme ise on süüdi oma reumas ja muudes hädades.»

Liina nägu muutus laiguliseks ja käed hakkasid värisema. Ägeda hooga paiskas ta Lillile näkku:

«Mis tead sina, plikanägu, Mihkli abist?! Kus oli ta siis, kui me Venemaalt tulime. Käis küll vaatamas, tõi toobi herneid ja tuututäie kompvekke, ja oligi kõik. Ta ei märganud isegi seda, et me eluase on kelder, kus veel kartulilõhngi sees. Eks peremehed oskasid siis Venemaalt tulijate jaoks pööningud ja keldrid, kõik hakkama panna, millel oli sein ümber ja katus peal. Mihkel ütles siis, et pidagu ma suu, et olen tema Venemaalt tulnud õde, ta võivat oma ärisõbrad kaotada. Ühed sahkerdajad olid nad siis kõik. Või vähe Venemaalt riisutud kulda ja kalliskive siia veeti ja sellega vabrikud ja kaubamajad käima pandi. Mina pidagu suu! Anna oli see, kes ikka vahel mind salamahti vaatamas käis ja ta helde käe otsas rippus alati komps. Kui Mihkel siis nägi, et oled ikka kuidagimoodi suureks kasvanud ja sihverplaat pole ka viltu peas, vaat siis olid sa varsti kasutütar . . .»

Lilli oli üleni nagu kuuma vette kastetud, nii piinlik

oli tal ema pärast. Liina tõstis käe südame juurde, tahtis veel rääkida, veel ägedamalt Lillile tõtt öelda, aga jõud ütles üles. Õhust tuli äkki puudus ja süda tagus nagu meeletu. Fred võttis uuesti Liina käe ja katsus pulssi.

«Rahunege, palun. On teil kodus palderjanitilku?»

Lillil hakkas äkki hirm. Nii ärritatud olekus polnud ta oma ema veel näinud. Ta otsis välja pudeli «pika elu tinktuuriga», valas vett klaasi, tinktuuri juurde ja ulatas emale.

«On sul väga halb, memmeke?» Liina rüüpas rohu ära, ütles siis, et küllap selles rohus on ka palderjani, iga kord on aidanud. Fred arvas, et ega natuke eetritki halba tee. Lilli murelik nägu ja hellus, millega ta ema jalad voodisse tõstis, käe talle kaela alla pani, et pea võimalikult pehmemalt padjale vajuks, avaldas ka mehele mõju. Sellest küljest ta oma Liliani ei tundnud. Ja ta tahtis suuremeelne olla kas või juba sellepärast, et Lilli oli siia tulnud ega istunud kuskil öölokaali separees, pea Tommi rinnal. Ta ütles Liinale kõige tavalisemal toonil:

«Mammi, valige ise üks päikesepaisteline korter. Üüri maksan mina. Mulle see raskusi ei tee, ainult rõõmu teid aidata. Lilian võib siis alati, kui süda kutsub, teid külastada.»

Liina heitles enesega tükk aega. Lilli oleks tahtnud hüüda, et andku juba rutem oma nõusolek, mõistku ometi, et Fred on suuremeelsus ise. Ema vaatas tütre poole ja tõusis poolistuli. Ta lükkas tagasi Fredi käe, mis tahtis teda sundida pikali jääma, tõusis üles ja, käega voodi peatsist kinni hoides, ajas ennast nii sirgu, nagu suutis. Ta nägu oli valuline ja karm, kui ta, seistes Fredi ees nagu hauast tõusnu, käheda häälega ütles:

«Teie ei pruugi ju minu tahtmist täita, aga kui mõtlete mind aidata, siis andke mulle laenu. Meie majas on praegu üks ühetoaline korter tühi. Seal on päikest, ta on purukuiv. Seal annaks mu rimatismus küll pikapeale järele. Aga oraste peale ma üürikorterit võtta ei saa. Mul peab siis ka töö olema. Ma mõistan õmmelda. Vaja oleks õmblusmasinat. Kui te mulle saate neljaks aastaks kakssada viiskümmend krooni laenata veksli peale

või kuidas seda nimetatakse, siis võiks küll mõtelda veel kord uue eluga algust teha. Ja kui ma nelja aastat ei ela, siis on ikkagi osa maha makstud ja masina eest saab ka midagi. Ma oskan asju hoida, sest tean nende hinda. Selle abi võtaksin vastu, aga mitte üks kriips rohkem.»

Bertels tõusis ja tõmbus veidi eemale. See vana naine seisis nii väärikana tema ees ja sisendas mingit ebamäärast tunnet, mis oli nagu segu austusest, üllatusest ja ebamugavusestki. Mõtelnud veidi, istus Fred laua taha, võttis taskust tšekiraamatu, kirjutas sinna mõned read, rebis siis ühe lehekese välja ja ulatas Liinale.

«Sellega, mammi, saate kas või homme kakssada viiskümmend krooni pangast kätte. Mingit vekslit ma ei vaja.»

Liina võttis tšeki kõhklevalt vastu, tegi liigutuse, nagu tahaks tagasi anda, siis aga istus voodiäärele, jälle jõuetu ja väsinud, pani tšeki padja alla ja lausus tasa:

«See on siis nii, et mulle makstakse pangast raha kohe peo peale ja muud midagi minult ei nõutagi. Aga ma võtan igaks juhuks tunnistaja kaasa. Meie majas elab üks väga tubli ja aus inimene, Rikka Alma. Ja kui maksma lähen, ikka Rikka Alma kaasas, et segadusi ei tuleks. Segadus rahaga on hullem kui surm. Niiviisi on meie vahel asi kõige ausam ja selgem. On ju niiviisi, härra Bertels?»

Bertels pidi veel mitu korda kinnitama, et kõik on korras, ei maksa muretseda. Ta ei sooviks küll midagi tagasi, ta ei mõelnudki nii, aga kui mammi teisiti oma hingele rahu ei saa, siis olgu see laenuks.

Lilli süda juubeldas. Missugune õnnistus emale, et Fred siia sattus ja nii suuremeelselt käitus!

«Kallis memme,» hüüdis ta särava näoga, «koli ruttu uude korterisse, siis tulen ülepäeviti vaatama, kuidas sa kosud ja mida teed.»

Fred pani uue sigareti merevaigust pitsisse, süütas aeglaselt, siis ütles jahutavalt:

«Ära torma oma lubadustega, Lilian. Kodu ja majapidamine vajavad sind, mina samuti. Kuus kord, paar võid ju tulla, see on teine jutt.»

Lilli äsjane rõõm kadus. Ta lootis, et nüüd on kõik

kõige paremas korras, nad tulevad vahel koos Frediga emale külla, vahel kutsuvad ta enda juurde.

«Ma pean su siiski siia jätma, Lilian. Niiviisi ma sind koju viia ei saa,» ütles Fred tõsise näoga.

«Miks? Mis olen ma teinud? Andesta, Fred, kui olen su vastu halb olnud. Ma armastan ju sind, Fred, kogu südamest, usu, kallis!»

Ta peitis näo mehe rinnale. Kas tõesti etendas Fred kogu seda tsirkust ainult selleks, et tema jaoks tšekk emale peale sundida, et ta enda küljest lõplikult maha raputada?

Liina kattis näo kätega. Ta ei suutnud vaadata tütre enesealandamist, anumist, enese kaltsuks tegemist. Kuid Fred hakkas äkki lõbusalt naerma ja lükkas Lilli eemale.

«Rumaluke, sa ometi ei usu, et ma keelepeksjatele tahan võimalust anda enda üle naerda. Nad ju ennustasid, et ma üle poole aasta meie abielule vastu ei pea. Aga üks on kindel, et kui sa ennast inimese moodi riidesse ei pane, siis jätan su siia.»

Lilli lõi pilgu alla. Fredi tulekul oli ta ähmiga kleidi pahupidi selga tõmmanud. Ta ei julgenud ei emale ega Fredile näkku vaadata, naerust rääkimata, mis muidu oleks niisugusel koomilisel puhul kohe esimeses järjekorras valla pääsenud. Kui ta juba palitus oli, suudles ta aralt ema põsele, ütles siis Fredile lühidalt: «Lähme!» Nad lahkusid.

Liina lõi käed üle pea kokku. Lagi hakkas jälle nagu madalamale vajuma, süda valutama. Nii ei valutanud ta isegi siis, kui Lilli altari ees sellele võõrast maailmast vanale mehele oma «jaa»-sõna andis. Aga elus on vist ikka nii, et kui üks asi nii läheb, et võiksid nagu õhku saama hakata, siis tuleb ootamatult teisest kandist niisugune lops, et matab selle raasugi hingamist, mis sul oli, hoopis kinni. Jah, ja eks see päev ka tule, kus Fred oma kutsika jalahoobiga uksest välja lööb.

Liina mõtles ennast alati selgeks, siis algas uus rida mõtteid, mis polnud enam nii lootusetult sünged. Et Lilli häbenes oma liigse alandlikkuse pärast ema ees, polnud laita. Oleks ta naerma pistnud, Fredi toredale naljatamisele kiitust laulma hakanud või koguni selle

eest tänanud, siis oleks Liina küll ta lihtsalt uksest välja ajanud koos oma armulise «rahapungaga» kui lootusetult raisku läinud inimese, kellel enam midagi püha pole peale hilpude ja laiskuse.

Tekkis silme ette vanema tütre Marta kuju... Kui raske lapsepõlv seisis Martal seljataga, nälg ja viletsus ei lasknud temast küüsi lahti, aga kuidas ta oma perekonda hoidis, kuidas ta raamatute küljes rippus ja kui palju tal sõpru oli! Marta nagu aimas, et tema koht on seal, töörahva hulgas. Eks isa surm revolutsiooni eest mõjuski Martasse nii, et ta isa tahtmise oma tahtmiseks võttis ja viimasel minutil, kui nad Eestisse sõitma hakkasid, ennast emast ja õest lahti rebis ja sinna jäi, kus isa enam võidelda ei saanud. Ei, Marta küll kellegi sabas sõrkima ei hakkaks, rikkuse pärast ammugi mitte. Ja kuigi surm peaks enne hauda viima, ilma et saaks teda veel kord näha, ometi on just tema suureks-suureks trööstiks olnud. Ei, meie Gustaviga ei elanud asjatult, vähemalt ühe õige inimese jätsime maailmale.

Liinale meenus üks vanaaegne jutt, mida ema talle ja õdedele-vendadele jutustada armastas, kui süda väga raskeks läks. Keegi naine oli jumalat palunud, et see talle kergema risti annaks, oma ei jõudvat ta enam kanda. Jumal käskinud tal kõrgele mäele minna jõukohast risti valima. Naine läks. Tervelt tosina riste nägi ta müüri ääres seismas. Naine tõstis ühte, teist, kolmandat — järjest raskemaks nad muutusid. Viimane rõhus ta päris looka. Siis silmas ta teiste varjul üht väikest risti ja tõstis selle üles. Kui kerge teiste kõrval! Ta tänas jumalat, et sai lõpuks ometi risti, mida ta kanda jõuab. Jumal aga ütles kõrgelt pilvelt vägeva häälega: «Kallis õde issandas, mine rahulikult oma teed ja ära enam kunagi oma risti üle nurise. Sa valisid ju oma vana risti tagasi...» Jah, eks see oma rist ole ikka kõige tuntum ja kergem, aga miks ainult vaesel inimesel peab rist kanda olema? Eks Gustavgi tahtis aidata seda risti maha kangutada...

Liina ootas saabuvat päeva rahulikult. Ta astus, nagu tihti hommikuti, taburetile ja ajas kaela õieli, et vaadata taeva sinetavat ribakest, mida niiviisi siit maa alt ikkagi näha võis.

«Ema, aga nüüd ma pean minema. Ära tule saatma, see teeb lahkumise kurvaks.»

Anna Palu seisis oma poja ees, püüdis nii rahulikult käituda, nagu suutis.

«Ole siis vapper, mu poiss,» ulatas ta pojale mõlemad käed. «Jumal kaitsku sind!»

Jüri vaatas veel korraks tagasi, naeratas poisilikult-avalalt, siis tõmbas ukse enese järel kinni.

Nüüd ei tarvitsenud Anna ennast enam vaos hoida. Ta istus tugitooli, surus käed silmadele ja oigas raskesti. Saatus viis tema kõige kallima aarde, kõik, mis ta elule mõtet andnud, kaugetele meredele, eemale kodumaast, lainetesse, kus surm jalutab keset tormi ja varitseb iga kari juures.

Ta tõusis, riietus kiiresti. Ta ei suutnud leinata tugitoolis, pidi sadamasse minema, et veel kord kas või eemalt oma poega näha. Kas ei saatnud ta ise oma lapse hukatusse... Ühe semestri pani Jüri ülikoolis vastu, siis teatas, et aitab, ei meeldi, ei huvita. Mihkel kurjustas, lubas majast välja ajada, kui poeg ülikooli tagasi ei lähe. Kui õigusteadus ei meeldi, siis valigu midagi muud, aga kõrgem haridus olgu käes.

Anna mõistis poisi kannatusi. Sõbrad olid juba merel, kirjutasid, nimetasid Jürit sõnamurdjaks. Anna teadis, et Jüri oleks mõtlematult koos teistega põgenenud, aga emale valu tegema polnud ta suuteline. Siis ütles Anna ise, et talitagu oma südame järgi, tema poolt vastuseisu ei ole. Seda meeletut rõõmu, mis poissi vallutas! Ta aina traavis mööda tuba ja kordas: «Ma lihtsalt ei suuda seda uskuda. Ei suuda. Näpista mind, siis usun, et kõik on ilmsi. Ja sina, ema, oled päris tõesti minuga ühel nõul?»

Nii muutusid nad vandeseltslasteks. Jüri palkas end kaubalaevale. Anna aga kandis salaja igasugust varustust kokku, et ta vähemalt esialgu puudust ei kannataks. Süda valutas, et äkki Mihkel satub jälile, siis on kõik läbi.

Anna seisis kail. Trapp oli juba üles tõstetud. Aurik andis kolmanda vile, heleda, huikava. Kaldalt lehvitati,

laevalt vastati. Jüri silmas oma ema, müts tõusis õhku, ta tiirutas seda ümber pea ja hüüdis kõlavalt: «Ema, ahoi!» Siis hakkas laev vett nagu vispliga üles peksma ja toll-tollilt eemalduma. Veteväli kai ja laeva vahel kasvas ja kasvas. Polnud enam võimalik poja juurde joosta ja teda tagasi tõmmata. Jüri rõõmus «ahoi!» kõlas Anna kõrvus ka siis veel, kui viimane suitsuvineke oli silmapiirilt kadunud ja ainult saatjad, kes nagu temagi ei suutnud külmalt, tinaselt läikivalt merelt pilku pöörata, olid tunnistajateks, et siin oli alles hiljuti seisnud suur laev ja sellel tema ainus laps.

Hämardus. Sügis oma raskete pilvedega ujus otse akende taga. Anna tõmbas kardinad akende ette ja süütas tule. Ta tundis alati kergendust, kui päev õhtusse veeres. Oli rusuv nii tubades kui ka väljas. Anna lonkis mööda tube, endale paika leidmata. Külmetas ja silmad olid järjest niisked nagu sügisesed ilmadki. Ta võttis laualt ajalehe, vaatas ja pani kõrvale. Uus romaan, mis oli alanud «Jutulehes», ei pakkunud huvi. Milleks oli vaja kirjutada tapjatest, riisujatest ja valemängijatest seal kaugel Ameerikas, kuhu Jürigi varsti jõuab? Juba üle kahe nädala on ta teel. Isegi endise ilusa armastusromaani järge polnud enam oodata. See oli kosutanud nagu balsam, viinud päeva jooksul mõnekski hetkeks armastust ja õnne otsivate noorte inimeste juurde, sundinud nende muredele ja rõõmudele kaasa elama, vahel isegi tundma, nagu oleksidki sina ise see tütarlaps, kes peab nii palju vintsutusi läbi tegema, enne kui leiab oma suure õnne, mis kestab surmatunnini . . .

Anna istus tugitooli, ta oli nii väsinud viimase aja painest, et vastu tahtmist vaikses ruumis tukastas. Pea vajus järjest sügavamale rinnale ja ta ei tundnudki enam, et sõle terav serv torgib lõuga. Ta seisab köögilaua ees, tühjendab turukorvi, teeb tule pliidi alla. Supp keeb, liha pannil säriseb, ta lisab vürtse, maitseb suppi. Süda läheb nii rõõmsaks, kui avaneb uks, sisse astub lihtne töömees ja naeratab väsinult: «Kulla Anna, täna on vist küll Jürilt kiri, et sa nii vägevasti vaaritad.»

«Jälle sa tukud, eit.»

Anna võpatab ja on kohe ärkvel. Mihkel seisab tema ees, jalad harkis, juuksed turris, vihase näoga.

«Niisugune tukkumine, eit, on kole inetu. Nii jääd iga päevaga vedelamaks. Varsti ei jõua ennast voodistki välja vedada. Kus poiss on? Kaua see ringsõit mööda sõpru siis kestab? Ega ülikooliga mängida maksa. Oled ta nahka pannud, muud midagi. Kõik sinu süü.»

Anna süda hakkas alati vasardama, kui Mihkel teda mõnitas. Tänane mehe käitumine teda aga ei ärritanud. Saagu mis saab, kord ometi tuleb öelda, kus Jüri on. Aga nii äkki ei tulnud vajalikud sõnad suust, tulid hoopis teised.

«Ole ometi kordki inimene, Mihkel, ja saa aru, et niisugune elu, nagu mina pean sinu kõrval elama, on hullem kui surm.»

Mihkel vaatles oma naist üle hulga aja, ehmus tema äkki muutunud välimusest, isegi taganes mõned sammud. Anna varem veidi pungis ja läikivad silmad olid tuhmilt tühjad, nägu katsid sügavad valukortsud ja Mihklile paistis, et ta hall peagi tudises.

«Anna, sa oled ju puruhaige — närvihaige. Ma kutsun kohe arsti. Nii laheda elu juures, teenija ees ja taga, ei saa ometi terve aruga inimene niisuguseks peletiseks muutuda.»

Anna ei vastanud, ainult pisarad hakkasid silmist veerema. Mihklit need pisarad ei liigutanud, ta oli neid küllalt näinud. Varem Anna polnud niisugune nutunaine, aga mida vanemaks läheb, seda suuremaks töin kasvab. Käsuta tantsukursustele — nutt lahti, ei lähe, kutsutakse naiste kohvile — ei lähe, jälle nutt lahti. Kaua see niiviisi kesta tohib? Seltskonnas peab ikka kombe kohaselt oma naine kaasas olema, nagu teistelgi tuntud meestel.

«Ega sinuga, Anna, ikka lood õiged ole.» Mihkli rotisilmad tõmbusid kissi ja hääl hakkas sisisema. «Ega ma sinu pärast oma ärile ja endale või kahju teha. Küllalt juba igal pool valetatud, et oled haige, ei saa kaasa tulla. Varsti pean juba ütlema, et oled surnud.»

«Ma olengi surnud,» vastas Anna tasa. «Ei jõua mina enam sinu uhkes seltskonnas tundide kaupa nagu kuju

istuda ja neid siidis ja sametis värvipotte vaadata. Istun parem siinsamas, see on lihtsam, aga olla tarkade inimeste hulgas, kus sa targast jutustki aru ei saa, suud avada ei julge, see ongi mu ära suretanud.»

Mihkli peas hakkas kogemata heidetud mõte, et Anna on raskesti närvihaige, äkki veendumuseks muutuma. Siit arenesid mõtted juba tulise kiirusega edasi. Kui palju asju see lahendaks kõik hoobiga! Kui Anna haigeks tunnistatakse, ja seda ta ka kindlasti on, siis saab ennast ju lahutada lasta ja uus naine võtta, kes igal pool on sul uhkuseks kaasas nagu kuninganna, trumpab üle isegi kaubandusministri proua ja oleks Bertelsite seltskonnas hoopis teine tubakas.

«Sa pead ennast arstima, Anna, pead! Ega minugi närvid terasest ole. Kaua ma siis sind sedamoodi pean vahtima? Alati mossis ja vingus, nagu kärnkonna alla neelanud.»

Mihkel jättis Anna sinnapaika ja läks vannituppa. Ta tõmbas märja rätiga üle näo ja hõredaks tõmbunud lagipea, leidis peeglist ennast takseerides, et pole vigagi, meest veel küllalt. Kes ütleb, et tal on ainult mõni aastake veel kuuekümnest puudu! Noh, kasv, aga mis see loeb, kui raha on. Endised punakad juuksed on soliidselt hallid ning näonahk nii sile ja roosa nagu noorel tüdrukul. Ta tõusis kikivarvule, et kõrgemal asuvast peeglist oma kõhtu näha. Ta oli täiesti rahul. Punktrolleriga masseerimine kandis vilja, vähemalt veerand rasvast oli juba maha viilitud.

«Viks poiss, tja-ah,» ütles ta endale rahulolevalt ja läks söögituppa. Noor ebasõbraliku näoga teenija kattis lauda.

«Noh, Maret, kuidas käbarad käivad? Prouale ei maksa katta. Praegu ta vist sööma ei tule. Võib-olla hiljem. Tal on praegu halb tuju.»

Maret ei imestanud. Viimasel ajal oli proua tihti kas üldse tulemata jäänud või siis poole sööma pealt lauast ära läinud.

«Nii, Maret,» lausus Mihkel võimalikult väärikalt. «Kaks kuud oled sa siin proovi peal olnud, jaa...» Ta tegi pika pausi. «Ma olen sinuga rahul. Istu.»

«Oh, ma võin ka seista,» vastas Maret oma kitsaid

huuli naeratuseks pingutades ja jäi seisma. «Kas härra jätab mind nüüd päriselt kohale?»

Mihklil oli võimalus ennast kõige paremast küljest näidata.

«Aga muidugi, kulla laps, jääd ja veel kord jääd. Kehtna majapidamiskooli teadmised pole laita, ka proua tujudega harjud. Haige inimene, mis seal teha.»

Mihkel ohkas ja taldrikut eemale lükates tegi näo, nagu ei läheks tal mure pärast ükski pala enam alla.

«Proua on vist küll veidi haiglane,» alustas Maret ettevaatlikult, jälgides oma kollakalt helkivate silmadega peremehe nägu.

«Vaata aga vaata, või sinagi oled üht-teist tähele pannud. Räägi päris julgesti kohe. Ma pean ju ometi teadma, mis minu majas sünnib. Ütlen koguni aitäh, kui sa midagi maha ei salga, mis näinud või kuulnud oled.»

Mihkli huvi oli ilmselt ärganud ja ta tõmbas taldriku jälle lähemale, et oma uudishimu mitte reeta.

Maret laskis peremeest veidi oodata, siis algas edvistava ebakindlusega:

«Ma ei tea, kas on sünnis prouast niiviisi kõnelda, aga ma nägin oma silmaga, kuidas proua istus kord toas, vihik laual, mingi raamat kõrval, kirjutas midagi vihikusse ja nuttis. Uks oli poolest saadik lahti, aga kui ma ootamatult tuppa astusin, peitis proua kähku raamatu padja alla ja vihiku surus vastu rinda.»

«See on küll veider,» ütles Mihkel pead vangutades. «Proua muidu kirjutada ei armasta. Ehk kirjutas ta haledaid luuletusi raamatust hefti? Vanemad prouad teevad seda vahel, ise nutavad sealjuures ja tuletavad noorust meelde.»

Maret nagu kogus julgust, langetas isegi pea ja kuigi ta ei kuulunud argade hulka, ütles poolkogeldes:

«Härra, ärge pange pahaks, aga ma sain väga inetu tembuga hakkama. Uudishimu oli nii suur. Kui proua vanni läks, tahtsin kangesti vaadata, kas see on mõni põnev raamat, et nutma ajab. Aga teate, mis proual padja all oli? Lihtsalt uskumatu: see oli kulunud kaantega kokaraamat ja proua kirjutas sealt vihikusse toiduretsepte ja tegi omalt poolt täiendusi. Umbes nii, et siia rohkem vürtsi, sinna võib mädarõika asemel sidruni-

mahla pigistada. Imestasin väga, et proua Palu nii kentsakate asjadega tegeleb. Milleks tal seda vaja?»

«Eks ole, Maret? Milleks tal seda vaja? Ja selle juures veel nutta!»

Mihkel silus lõuga ja hindas endamisi Maretit, kes nüüd luba küsimata koduselt istet võttis.

«Nii, nii, nii,» alustas Mihkel pärast lühikest vaheaega. «Jah, pole just meeltmööda oma perekonnast rääkida, et seal on hädad, aga sa oled ju päevast päeva majas, sinu eest ei jää niikuinii midagi varju. Kui jälle midagi veidrat märkad, siis ütle mulle kohe, tegemist on ikka vaimust haige inimesega. Pidi see rist just nüüd mulle kaela tulema, kus kõik muidu nii hästi läheb.»

«Vaene härra,» hüüdis Maret.

Mihkel tõusis ja pühkis suu puhtaks. Ka Maret tõusis, et lauda koristama hakata. Mihkel patsutas talle virgutavalt põsele.

«Ole tubli tots, küll ma sind mõne kalli kingitusega meeles pean.»

Maret pidas aru, siis heitis nagu muuseas: «Noorhärra sõitis vist kaugele. Väga kahju, ta oli siin isegi minu, teenija, vastu väga viisakas.»

Mihkel naeris. «Kui suur ja lai see Eestimaa ikka ära ei ole. Ringreisil teine koolivendade juures. Tänahomme viimane aeg tagasi olla. Ülikool ootab.»

«Ah nii,» lausus Maret tagasihoidlikult. «Mina oma peaga sain küll nii aru, et noorhärra läks hoopis laevameheks, kogemata nagu kuuled-märkad seda või teist... Siis ma muidugi eksisin.»

Mihkel tõmbas Mareti, kes tahtis kööki minna, käsivarrest tagasi ja kisendas:

«Mida sa tead? Räägi silmapilk! Kuidas sa tohtisid minu eest seda varjata?»

«Ma võin ise vastata.» Anna astus söögituppa, sirgem ja rühikam kui ta palju aastaid olnud.

«Aja see Maret otsekohe minema. Ma ei saa enam selle ussisüdamega inimesega ühe katuse all olla. Tema nuhkimist ma enam kannatada ei jõua. Jäin ukse taha kuulama nagu Maret seda iga päev meie uste taga teeb. Jürist, Maret, pühi igatahes suu puhtaks. Sinu voodit ta soojendama ei tulnud ja ei tulegi.»

Siis pöördus ta Mihkli poole, julgelt ja otsustavalt: «Jah, Jüri läks kaubalaevaga merele. See oli juba poisikesepõlves tema unistus. Ja kui sa mind tahad igasuguste viguritega hullumajja panna, siis ära näe vaeva, praegu ma ei ole veel hull. Ja Jüril, jumal tänatud, on oma elutee.»

Maret seisis köögiuksel ja vaatas ülbe enesekindlusega oma sakste sissisõda pealt.

Anna näitas näpuga Maretile. «Mihkel, ma palun, lase ta silmapilk lahti.»

Mihkel aga tõstis ootamatult käe ja lõi naisele näkku. Anna taarus, aga hääl ei reetnud teda.

«Tänan, Mihkel. Hea, et Jüri on kaugel ega pidanud pealt vaatama, nagu see uss siin, kuidas sa mulle aitäh ütlesid selle pika raske elu eest, mis meil ühiselt käidud. Kui tahad lahutust, mina ei keela... Jüri on läinud, muud mul siin polnudki...»

Anna pööras ringi. Äkki rauges jõud. Ta ei vaadanud ei paremale ega vasakule. Silmis oli ahastus, käed kobasid iga eset, otsides tuge, et mitte kukkuda. Siis kostiski prantsatus. Anna süda nagu jooksis kuhugi ära, silmade ees lõi pimedaks. Muud ta enam ei mäletanud.

Päikeselaik seinal, pruun tekk peal ja valge laud voodi kõrval. Anna virgus pikapeale, mõte hakkas liikuma. Ta vaatas aknale. See oli trellitatud. Vaimuhaigla! Seevald! Ta naeratas ja sirutas ennast. Üksi päikesepaistelises toas, keegi ei torma sisse, ei karju, ei mõnita. Silmad vajusid uuesti kinni.

Õde astus sisse, võttis Anna lõdvalt rippuva käe, katsus pulssi, pani käe ettevaatlikult teki alla, märkis voodi peatsis rippuvale tahvlile endisele kõverjoonele lisakriipsu ja väljus niisama vaikselt. Nii oli ta tulnud ja läinud, kord üksi, kord arstiga juba nädalapäevad. Doktor Vahtra oli pidanud õigeks Annale mõnda aega uinuteid anda, et tema närvikava tugevdada. Anna virgus ka eelmistel hommikutel, kuid tajus ümbrust nagu läbi udu, sõi mehaaniliselt talle ulatatud toidu ja uinus jälle. Tänane virgumine pani esimest korda ta mõtted kobavalt liikuma, sest uinutit talle enam ei antud, aga

selle mõju polnud veel organismist täielikult lahkunud, polnud seda roidumusest vabastanud.

Õhtupoolikul, kui õde koos doktor Vahtraga visiidile tuli, istus Anna juba voodiäärel, käed süles, ja uudistas huviga ümbrust.

«Tervist, proua Palu. Kuidas te ennast tunnete?» päris Vahtra rahuliku, sõbraliku häälega.

Anna näitas trellidele ja küsis, kas ta on hullumajas. Arst ütles rahustavalt, et siia ta toodi, kuid võib igal ajal, kui soovib, lahkuda. Hea oleks siiski šokist täiesti toibuda ja natuke kosuda. Siin üksiktoas on rahu, pargis vabalt jalutamine on samuti lubatud.

«Kas siia võõrad igal ajal sisse ei pääse?» küsis Anna loiult, kuid rahutud käed ütlesid arstile, et ta kardab.

«Siia pääseb ainult arsti loaga.»

«Siis ma jään tükiks ajaks teie juurde, doktor. Ma ei taha mitte kedagi näha ega kellestki kuulda.»

Vahtra naeratas ja ka õde, noor ja puhtusest särav, vaatas muheldes Anna poole.

«Teie olete küll haruldane patsient. Kui haiged kipuvad vaimuhaiglast välja, siis on see arusaadav, aga teie, terve inimene, tahate ise jääda.»

«Jah, nii oleks küll minu soov,» ütles Anna kindlalt, siis lõi ta milleski nagu kõhklema ja küsis, kas siiajäämine väga kalliks maksma ei lähe.

«Oh ei,» lausus Vahtra erilisel toonil, «kui iga päev muudkui päritakse, kuidas on lugu teie tervisega, siis usun, rahadki ei loe.»

Vahtra andis õele märku ja nad lahkusid. Annale mõjus arst nii rahustavalt, ta uskus nüüd kindlasti, et on hea kaitse all ega tarvitse hirmu tunda, et Mihkel võib iga hetk sisse joosta ja teda igasuguste sajatustega üle külvata. Ta koguni naeratas. Vahtra suur tugev kuju ja Mihkel — näspak tema ees, selge, kes kellest üle on.

Anna päevad möödusid rahus. Ta jalutas palju. Kui ta pargis merele vaatas, tuli otsekohe silme ette, kuidas Jüri oma viimase «ahoi, ema» hüüdis ja laev järjest kaugemale eemaldus, siis hoopis kadus. Süda valutas, aga leevendas mõte, et siin ta kunagi ikka oleks võinud näha, kuidas isa lööb emale näkku. Kui ollakse sinust

tüdinenud, siis võib seda ju palju tühisemalgi põhjusel juhtuda. Ei, kõik oli õige just nii, nagu läinud oli.

Anna tõi endale haigla raamatukogust Lutsu «Kevade» ja veetis selle taga palju tunde. Toredat raamatut lugedes võis ta nii kõvasti naerda, nagu soovis, sest siin majas ei pandud omaette naermist üldse tähele. Paari nädala pärast oli Anna juba niikaugel, et igatses tegevust, igatses seda innukamalt, et ta nii palju aastaid oli pidanud olema mõttetu laiskleja, kelles iga kiud igatses tõelise töö järele. Ühel päeval koputas ta Vahtra kabineti uksele. Arst palus sisse, teretas sõbralikult, pakkus istet ja küsis, mis südant vaevab. Ise aga kirjutas edasi mingit kirja; küllap ta märkas, et Annal läheb natuke aega oma soovi avaldamisega.

Anna istus ja vaatles meest, keda ta nii väga austas. Doktor Vahtra polnud ei vana, ei hall ega kandnud prille, nagu Anna endale kuulsaid mehi ette kujutas. Tema sügavsinised silmad vaatasid soojalt ja osavõtlikult nagu inimesel, kes ei uurigi tarku raamatuid, vaid tegeleb ainult eluga.

«Ma mõtlesin,» alustas Anna nagu häbenedes, «et küll oleks hea, kui saaksin köögis abiks olla. Siis läheb aeg rutem ja ma armastan keetmist. Oma nooruses olingi selle töö peal, siis käsu all tüütas see vahel küll surmani ära. Aga nüüd on köök juba palju aastaid olnud mulle keelatud. Ja sellepärast. . .»

Vahtra püüdis imestust varjata. Suurärimehe abikaasa, ja ihkab hullumaja kööki tööle! Aga pikk praksis oli teda õpetanud igasuguseid kummalisi soove arvestama ja kui võimalik, ka rahuldama. Miks mitte! Meelepärane tegevus pole laita ravim.

«See laseb ennast korraldada, proua Palu. Rõõmustan, et nii ruttu toibusite. Olite hingeliselt kaunikesti läbi ja ma algul kartsin, et võtab tükk aega, enne kui jalad jälle täielikult alla saate.»

Anna oleks talle tahtnud öelda, et arsti selline osavõtlik suhtumine, nagu ta ammu kelleltki polnud näinud, pidi kiirendama paranemist, oli see ju ainult mõranenud hing, mis ei tahtnud enam koos seista. Aga niisugust asja poleks ta kuidagi osanud õigete sõnadega öelda ja kas saakski arst aru, mida ta mõtleb ja tunneb.

Ta ütles ainult «aitäh» ja läks kööki, et kohe seal tööst kinni hakata. Keegi ei imestanud tema tuleku üle, siin ei olnud isegi köögipersonalile haigete eriskummaline käitumine uudiseks. Kokk jooksis Vahtra juurde küsima, kas ikka on õige, et ta lubas proua Palul kööki abiks tulla, või on see proua enda tuju. Tagasi tulnud, ulatas ta Annale põlle ja palus asuda kartuleid koorima.

Varsti usaldas kokk juba Annat iseseisvalt pliidi juurde, heitis ainult aeg-ajalt silma peale, kuidas keetmine edeneb. Proua Palu normaalses mõistuses polnud ta kaugeltki kindel, aga esialgu midagi kahtlast märgata ei olnud.

Doktor Vahtrale teatati, et keegi Mihkel Palu soovib jutule. Vahtra ootas huviga meest, keda ta ainult telefoni kaudu tundis. See pidi üks erandeksemplar olema, kes nii kibekähku vajalikuks pidas oma naist siia toimetada.

Varsti astuski kabinetti Mihkel, roosatav ja värske, käega üle punakate halliseguste turris juuste tõmmates. Vahtra näitas toolile ja istus ka ise jälle tagasi oma sügavasse tugitooli, nagu ei pakuks talle külastaja mingit huvi. Mihkel istus kitsa kõva tooli äärele nagu abipaluja kohtuniku juures, teadmata, millest alustada. Vahtra ei teinud asja kergemaks, ta ainult vaatas ootavalt Mihklile näkku. Tema pilgu all muutus Mihkel järjest rahutumaks. Kuidas sa oma plaanidega niisuguse selgeltnägija ees välja tuled?

Mihkel kobas taskus arsti jaoks valmispandud rahapakki ja sai sellest julgust:

«Mis me ikka pikalt ja ümbernurga räägime. See on ju selge, et minu naine on parandamatu vaimuhaige. Teenija enne vaikis, aga nüüd räägib tagantjärele temast imelugusid. Ta oli vaesele tüdrukule kord isegi kallale tulnud. Kui soovite, võib tunnistaja kohe välja kutsuda.»

«Ja edasi?»

Mihkel põrnitses arsti — see peaks ometi aru saama, kuhu jutt tüürib. Või on ta siin hullumajas hullude keskel ise juba mõne kruvi kaotanud?

«Mul on nii ruttu kui võimalik vaja dokumenti oma naise haiguse kohta.»

«Milleks?»

Mihkli silmad lõid kilama, teda hakkas see karu moodi tugev mees teispool lauda juba vihastama.

«Mul on vaja seda paberit. Ma ei armasta, kui minu dokumendid korras ei ole. Lahutus tuleb niikuinii. Miks siis venitada? Advokaat arvas sedasama.»

«Ja edasi?»

Mihkel tõmbas väriseva käega taskust ümbriku ja pani lauale.

«Siin on teile vaevatasu, et ma kohe asja korda saaksin. Hullumaja kulud naise eest olen ausasti tasunud, tasun ka edaspidi, kuni ta Jämejalale saadate, seal on kõik prii.»

«Kas teie abikaasa keeldub teile ilma selleta lahutust andmast? Kas te olete temaga kõnelnud?»

Mihkel tõmbus kössi ja pühkis higi. Kas ta sellele tõprale, kes ei tee väljagi, et raha on laual, peab tõesti välja laduma kõik. Koguduse eestseisuse liige, kirikuõpetaja sinasõber ja pea iga pühapäev jumalateenistusel nagu iga aus inimene — lahutus niisama oleks skandaal üle terve vabariigi. Teda tuntakse ju peaaegu niisama palju kui Pätsu ennast. Aga kui lahutuse põhjuseks on Anna hullus, ohkaksid talle ju kõik kaasa ja kaubamaja aina õitseks.

Arst tõusis. Mihklile paistis, nagu kasvaks ta tõustes järjest pikemaks. Kui selle mehe kämbla alla sattuda, siis ei jää sust küll muud järele kui märg laik.

«Üks silmapilk. Olen kohe tagasi.»

Vahtra lahkus ja Mihkel pühkis jälle higi. Tal oli kiusatus raha tasku panna ja minema plagada. Tema plaanis pidi mingi viga olema, et see tohter teda nii mõistmatult kohtles. Issand, ümbrikus on sada krooni ja mees ei võta vaevaks vaadatagi, kui palju talle ühe tühja paberilipaka eest pakutakse! Ja kui seda vähe, siis ei keelata rohkematki. Teine ümbrik istus igaks juhuks vestitaskus. Mihkel lõi endale käega vastu otsmikku. No pidi ta seda lolli osa mängima. Anna on ikka päris hull ja arst annab talle paberi kätte päris õigel teel. Tema ise pidas Annat ainult poolhulluks, aga eks arstid

näe ja tea paremini. Ta käsi liikus ümbriku poole, kui Vahtra koos Annaga sisse astus. Anna oli kaame, vaatas hirmunult Mihklit, siis istus Vahtra lähedusse nagu kaitset otsides.

«Proua Palu,» alustas Vahtra, Mihklit hoolega silmas pidades. «Kas tahaksite nüüd kohe koos mehega koju minna? Te olete täiesti terve ja abikaasa tuli teile järele.»

«Ei, ma ei tule sinuga, Mihkel!» hüüdis Anna kohkunult. «Mitte üht päeva ei taha ma enam sinuga ühe katuse all olla. Parem tapa mind siinsamas ära.»

Ta käed vajusid rüppe ja pisarad hakkasid peatumatult mööda põski alla voolama.

«Ei, sinuga ma oma käsi ei määri, mu poja saatsid sa niikuinii merele surmasuhu,» sisistas Mihkel, unustades arsti juuresoleku.

«Kas annaksite oma mehele ise lahutuse, proua Palu?» küsis Vahtra kerge naeratusega. Anna vaatas lauale, kus seisid tindipott ja sulepea, siis kehitas abitult õlgu.

«Kulla tohter, kirjutage minu eest kiri valmis, ma ise ei oska. Niisugune kiri, et mind poleks sinna kohtunikkude ette vaja.»

«Näete, härra Palu. Saatke hõmme advokaat, kes teie abikaasa avalduse siinsamas valmis kirjutaks. See oli vist kõik?»

Loo selline pööre ja Anna nägemine olid Mihklis hetkeks midagi südametunnistusetaolist liikuma pannud. Ta sirutas Anna poole käe:

«Ära karda mind, ega ma hunt ole. Sündigu siis nii, nagu arst soovitab. Võib-olla kunagi annan ka Jüri pärast andeks. Kui jõuab koju kaugesõidukapteni mundris, eks siis näe.»

Anna vastas käeandmisele kiiruga, vastu tahtmist ja lahkus kohe. Mihkli pilk pöördus arstile ja edasi lauale. Selle raha koht pole ju enam seal. Kuid doktor Vahtra, kes teda kogu aeg jälgis, jõudis ette ja pani ümbrikule oma käe.

Mihkel, keda niisugune suhtumine äritehingusse pahandas, ütles teravalt:

«Kus on teie südametunnistus, tohtrihärra? Tehing ärimeeste vahel olgu aus.»

Vahtra naeratas sapiselt.

«Seda arvan mina samuti!»

Mihkel hakkas jälle laubalt higi pühkima. Äkki tekkis hirm, et see arst on ise hull ja jätab viimaks temagi siia. Ta tahtis minna.

«Oodake üks hetk. Istuge, võtke sulepea ja kirjutage siia ümbrikule: Anna Palule. Alla oma nimi.» Vahtra toon oli käskiv, ta hoidis sõrmi ümbriku äärel. Mihkel oli kohkunud, aga arsti resoluutsus sundis teda kuulekalt istuma, kirjutama, mida sooviti.

«Nii, nüüd on kõik korras,» ütles doktor Vahtra naeratades ja pani ümbriku laualaekasse.

Kui vaimuhaigla värav Mihkli taga kinni vajus, tundis ta jalgades värinat ja kaelas pitsitust. Nii kiiresti kui jalad kandsid, sibas ta kesklinna poole. Ükski märatseja hull poleks talle niisugust kananahka ihule ajanud kui see koljatist tohter. Pikapeale ta rahunes, mõtles isegi, et Anna on tema kõrval küllalt rühmanud, tuleks ehk tema nimele veel mõni summake panka panna. Ta koguni hardus sellest mõttest. Siis tuli meelde, et Mareti käes sulab majapidamisraha kolm korda kiiremini kui Anna ajal. Niisiis on see Anna enda süü, kui talle raha panka panna ei saa. Kuigi poole tunniga tuulde visatud kroonid natuke hingel kipitasid, tundis ta siiski, et päev on korda läinud. Anna ei kanna tema peale viha. Ja lõpuks, lahutusega aega on.

Teel üle väljaku jäi ta järsku seisma. Suur silt — «KAUBAMAJA MIHKEL PALU» helkis vastu. Kuus avarat akent täis kaupa, mannekeenid reas, ustest voolavad sisse ja välja «tema» kunded.

«Mina, mina ise! Armuline jumal on minu kätetööd õnnistanud.»

On kulukas päev olnud, siis olgu juba põhjalikult, eks jumal tasub kahekordselt. Ta pööras ringi ja seadis sammud koguduse kantselei poole. Ta otsustas kümme krooni kirikule ohverdada . . .

ÜHEKSAS PEATÜKK

Liina tuli trepist üles ja peatus oma ukse taga, et vaadata, kas vaskplaadike ikka küllalt ilusasti läigib. Plaadil seisis mustade tähtedega «Liina Mets». See oli Madissonilt teisele korrusele ümberkolimise puhul.

Liina korteri uksel seisis ometi kord silt, mis tähendas, et siin elab kindel isik. Ta keeras ukse lahti ja astus kööki. Majaperemees oli küll endisele üürile natuke lisanud, aga selle eest põhjaliku remondi teinud — seinad, lagi ja põrand läikisid puhtusest. Õhtupäike paistis akna all seisvale uuele Singeri õmblusmasinale, mis oli linikuga kaetud. Köögi kapplaua oli Liina ise valgeks värvinud, samuti toolid ja taburetigi. Toas viibis ta harvem, sest see polnud tööpaik. Lilli oli talle soolaleivaks saatnud oma maja kolikambrisse sattunud asju — väheldase kasepuust kummuti, samasuguse riidekapi, alusega peegli, vanamoelise sohva ja suure sulgkoti, mis vanadele kontidele nii mõnusat puhkust pakkus. Tööd oli Liinal küllalt. Küllap vist Lilli oli hoolitsenud nende kundede eest, kes teda oma kodudesse kutsusid pesu ja riideid ümber tegema ja kohendama.

Täna oli Liina üle hulga aja jälle kord kergemeelne olnud, nagu ta ise arvas. Ta pani paki lauale ja harutas selle lahti: kardinad kahele aknale. Värvist läbi tõmmatud marlit akna ees ei võinud ta enam näha. Tema sisseseade juurde ei sobinudki see agulis laialt levinud aknaeesriie. Ta hakkas palistustööga pihta, tahtis uued ehted kohe akende ette panna, et näha, kuidas ruumid siis välja näevad. Aga ta ei jõudnud veel kõigega lõpule, kui tuli Lilli kahe valge emaileeritud ämbriga.

«Mis see siis tähendab?» küsis Liina naerusui.

«Sinu uhke köögigarnituuri juurde ei sobi ju enam plekkämbrid, memme,» ütles Lilli, pani panged põrandale ja istus väsinult taburetile.

«On su tervisel midagi viga, laps?» küsis Liina tõsinedes. Polnud ju enam mägede taga aeg, millal Lilli pidi maailmale ühe valulapse juurde andma. Liina

arvates elu siin maailmas polnudki muud kui vaev ja viletsus. Paljukest neid õnnelikke oli? Käputäis!

«Mul pole häda midagi, memme, ainult mu arst on liiga vali. Kui tahaksin pikutada, ajab ta mu jalutama, kui tahaksin üksi olla ja rahus, paneb ta raadio üürgama või kutsub mitu lobisevat eite, et ma igavust ei tunneks. Justkui ma ise ei teaks, mis mulle kõige rohkem meeldib.»

Ta ohkas kuuldavalt ja vaatas ringi. Miks ei võinud neil memmega juba varem olla nii hubane väike kodu? Võib-olla poleks ta siis üldse igatsenud oma endisest elust välja.

«Tead, memme,» alustas Lilli tüki aja pärast nukralt. «Mariet meil enam ei ole. Fred ütles talle koha üles ja maksis suurejooneliselt kolme kuu palga ette, nagu saaks sellega kinni maksta viisteist aastat, mis Marie majas olnud. See oli ju peaaegu juba tema kodu. Mul on Mariest nii kahju, et aina töinaksin.»

Ta nuuskas nina ja pühkis silmi. Liinale näis ta nii haledana, kuidas ta seal istus, voldiline hall seelik vajunud üle taburetí äärte.

«Aga miks Fred ta siis lahti laskis? Kas ta sinult enne ei küsinud? ... Inimene pool eluaega majas olnud! Miks ta siis äkki sinu härrale ei kõlvanud?»

Liina palistas kardinat edasi, kuigi ta oleks tahtnud meelsamini Lilli pead silitada ja teda trööstida.

«Ah, memme, meie sinuga ei saa aru paljudest asjadest, mille üle arstid mõtlevad ja mida nad kõige tähtsamaks peavad. Fred leidis, et pole õige pidada vana, rikutud hammastega ja vahel kõhast vaevatud inimest majas, kui oodatakse last. See olla patt nii ema kui ka tulevase lapse suhtes.»

«Küll on ikka suurtes majades kõik peen. Meie juures on õnneks leida lapse juurde vanainimene, kes palja söögi eest valvab väetit, kui vanemad on tööl. Oh seda pirtsakust küll!»

«Pole viga, memm, küll harjun ka Tereesaga. Nii on meie uue majahaldja nimi. Tal on hambad nagu pärlid, hea söögiisu ja nii terve puna põskedel, et ilusamat ladvaõuna on raske leida.»

Liina tundis vaistlikult, et uue teenija tulek valmis-

tab Lillile sügavamat tuska, ja ta püüdis tütart oma võimete kohaselt lohutada. Ta riputas kardinad ise akendele ette, ei lubanud Lillil ennast abistada.

«No küll on ilus, kas pole, Lilli? Ja mõtle, sinu memmel on uued kardinad, ja mitte akna, vaid akende ees. Sinu memmel on nüüd tervelt kaks akent. Ilma sinuta oleks tal eluaeg olnud üksainus klaasiga auk.»

Lilli mõtted aga olid kaugel. Ta tundis, et ema püüab teda nagu last unustama panna põletatud näpu valu, aga ta polnud enam laps ja näpp valutas, valutas Tereesa tulekust peale. Marie ajal ei huvitanud Fredi üldse, kuidas teenija elab, kuidas magab, mida sööb ja mida ta teeb. Marie oli nagu endastmõistetav tarberiist, mida enam pikapeale üldse ei nähta, aga Tereesa, see oli uudis, Fredile vist koguni väga põnev uudis. Tereesa oli alles paar päeva ametis ja Fred leidis järjest asja kööki, kuhu ta varem sammugi ei tõstnud, uuris veekraane, uuris ka Tereesa jalasääri ja sipelgataljet. Kui proua Pendrik poleks Lillile raugematu visadusega õpetanud mehi silmas pidama, jälgima, oleks ta praegu hõljunud kõige õndsamas emalikkuse aimuses, nägemata ja kuulmata midagi peale oma lapse algava elu tuksete südame all.

«Memme, mind on üks mõte kollitama hakanud, üks päris hull mõte.»

«Mis siis, mu laps?» Liinagi süda muutus veidi rahutuks. Noor teenija majja võtta just ajal, kui naine oma lapsele rohkem mõtleb kui mehele, see ei ole hea tundemärk. Kui teenija on lõdva iseloomuga... Jah, eks temagi sai kord kohalt lahti, et härra vastu lahke polnud, kui proua last ootas.

Lilli südant aga vaevas ikka veel Marie.

«Tead, kord tuli Fred nii ootamatult koju. Me istusime Mariega köögis, tema tegi süüa, rääkis nalju saksteelust, tal oli neid nii palju, ja mina aina naersin. Fred seisatas lävel, käsutas mu tuppa ja ütles siis noomivalt, et ma ei tea oma õiget kohta, et niisugune teenijaga sõbrustamine on lubamatu... Ja kaks päeva enne Marie vallandamist tuli Fred just sel ajal, kui ma Mariele kleiti selga passisin ja alumist äärt tasandasin. Marie ütles kohe, et ega härra seda ei kingi. Oleks

ümberpöördult olnud, siis ehk kingiks. Kas tõesti Marie ennustas õigesti? Memmeke, see ei või ometi olla. Mõtle ikka, mis Marie elus on pidanud läbi tegema ja mina... ainult logelen, mängin klaverit ja joonistan moode.»

«Just nii see ongi, nagu Marie sulle ütles,» kinnitas Liina omalt poolt. «Sinu pärast ta visatigi otsekohe välja. Sina räägid veel kodust, et tal oli seal kodu... Tädi Anna sai kord vanasti sellepärast lahti, et proua pitspluusi liiga kuuma rauaga triikis ja krael oli kollane triip.»

Lilli ohkas. Marie oli küll kinnitanud, et ta läheb rahuliku südamega, lapsehoidjaks ta niikuinii ei kõlba, on juba väntsuga jändamiseks liiga vana, ärgu proua tema pärast küll muret tundku, tal on vanapoisist sugulane, tislermeister, kes teda ammu endale perenaiseks kutsub. Ka olevat tal riideid külluses, proua Bertels olevat helde käega inimene olnud... Aga kui Marie palus luba veel kord kõik ruumid läbi käia, tuli ta proua Bertelsi toast nutetud silmadega ja kössivajunult. Lahkumisel oli Lilli teda suudelnud ja palunud kohe kirjutada või ise tulla, kui eluga on raskusi. Marie oli kurvalt naeratanud ja öelnud, et abi otsima ta küll ei tule, ja ongi viimane aeg korratu söömise tõttu kõhnaks jäänud tislermeistrit poputama hakata. Kui ta jõuab vanamehe niisama priskeks poputada, nagu ta vanasti oli, siis on ka Mariest jälle kasu olnud.

Uksele koputati tasa, nii tasa, et Liina vaevalt kuulis. Lävel seisis Madisson. Kas ikka tõesti Madisson? Oli ja ei olnud ka. Põsed lohku vajunud, nina terav, nägu mullakarva hall.

«Tule sisse, Madisson,» ütles Liina sõbralikult. «Paningi juba teevee üles.»

Madisson astus kööki ja toetus kohe tabureti äärele. Ta köhis ja hingeldas ega saanud algul sõnagi suust. Liina tahtis tal rahuneda lasta ja alustas juttu, nagu ei paneks ta mehe muutunud olekut tähelegi.

«Ma olin täna nii kergemeelne, et ostsin kardinad ja tee juurde timpsaiu. Suu hakkas vägisi vett jooksma, kui Malströmi pagaripoeni jõudsin. Kaks korda kõndisin mööda, aga siis nagu kuri ise vedas sisse. Ja näe nüüd, kui täppi läks. Külaline platsis.»

Lilli istus toas laua taga ja joonistas moekavandit ühele tüsedale naisele, kes oli Liinal palunud talle kleit õmmelda, mis kõhu sisse tõmbaks ja taljet näha laseks. Lilli oli emale lubanud joonise kodus valmis teha, aga Marie äraminek oli kõik ta mõtted segi löönud. Nüüd avastas ta käekotis lehekese kunde mõõtudega ja alustas siinsamas tööd, et ema ees mitte võlglaseks jääda. Madissonile ütleb ta pärast tere. Viimane istus nagu vaene patune ikka tabureti veerel ja mudis oma vana luitunud mütsi.

«On midagi juhtunud?» küsis Liina tõsiselt. «Sa oled mõne nädalaga nii otsa jäänud, päris looka vajunud kohe.»

«Mis seal nüüd juhtuda või. Aga näe, Liiva-Hannus vedas alt. Ei tulnud õigel ajal...»

Ta vesihallide silmade pilk nagu palus vabandust Liiva-Hannuse hilinemise pärast.

«Ei see õigel ajal tulemata jää, ära seda karda,» kähvas Liina. Talle oli Madissoni abitus ja alistumine igale äpardusele alati olnud vastukarva. Ta tahtis just ütelda, et jooksku jõkke, seal võtab Liiva-Hannus ta kohe kahel käel vastu, aga Madissoni nägu oli nii kurb ja troostitu, et õelad sõnad jäid targu keelele pidama.

Madisson silus mitu korda üle oma hiirekarva juuste, sõnas siis hädiselt:

«Sandikepp kätte ja kerjama, see on kõik, mis üle on jäänud. Lasti töölt lahti. Meister tahtis ammu oma poega minu kohale. Jah, olen küll tubli tisler, aga käed ei liigu enam nii kiiresti, ja kui meister sind iga minut torgib, siis jäävad näpud hoopiski seisma. Igavene tsirkus tehti ka veel otsa.»

Ta hakkas läkastama. Liina ulatas talle vett, Lilligi tuli nähtavale, teretas ja koputas naljaviluks Madissoni seljale.

«Mis sa toksid, Lilli, ega mul kartul hingekurku kinni jäänud. Ma polegi täna söönud, mure on nii suur.»

Lilli läks tagasi oma töö juurde, Liina hakkas tasse lauale tõstma, Madisson võttis jälle katkenud jutulõnga üles.

«Oli seda tsirkust veel vaja teha. Saatsid arstide

juurde. Küll need kopsisid mind. Leiti, et levitan tiisikust. Nii nad ütlesid. Üks noorem arst arvas küll, et pole veel hakkav, pisilased on sees kinni, välja ei tule, aga au ja hiilgusega visati ikkagi värava taha. Sandikepp kätte ja kerjama, mis sel poolsurnud inimesel muud enam teha jääb.»

«Meiesugune nii lihtsalt küll nüüd kerjama ei lähe, ärge lootke, pursuid!» hüüdis Liina äkki kihvatanud meelepahas. «Joo parem teed ja söö saiu. Las ma lasen peast läbi käia, kas siis tõesti pole kohe muud teed kui kerjata või kärvata.»

Ta valas Madissonile teed, suhkrugi pani sisse, siis tõmbas suurräti õlgadele ja väljus.

Madisson võttis lusika ja hakkas teed segama. Ta segas ja segas, mõtteis nii kinni, et unustaski pikapeale, kus viibib. Ta mõtles, et rikkus on mõnel vist ikka enda teha, ka vaene võib otsa peale saada, kui tal jaksu on. Näe, temagi vanem poeg. Töö raudteel ei anna õiget leivakõrvastki, aga ehitab Lasnamäele maja, tervelt kaks tuba ja köök. Aga siis peab vist ikka mehel niisugune naine olema nagu tema pojal. Rentis maalapi, rajas aia, vooris turu vahet, algul korvidega, siis suure käruga, käis seenil ja marjul, rahmeldas nagu põrguline. Nüüd on aed ja krunt omad, maja üks tuba annab juba peavarju. Veel viis-kuus aastakest niisugust põrgutampi ja oledki kenakese põlve peal.

Aga... Madisson ärkas mõtetest ja kahmas ägedalt saia, nagu oleks ta sellele vihane. Ei, tal pani hinge keema mälestus viimasest külaskäigust poja juurde. Aias seisis mitu korvi maasikaid. Minia sortis neid suure hoolega, ikka pisikesed siia korvi, suuremad sinna, järgmised teisale, nii jäid järele kõige suuremad. Neid siis vaadati hellitlevalt nagu kalliskive. Ei pärimist ega pakkumist, nagu oleks äi nähtamatu vaim. Oleks kas või sõnagi üteldud, et proovi kah sealt peenralt. Kui silmapilguks uut korvi tooma läks, vahtis hirmuga tagasi. Madisson hakkas laulma. Küllap minia mõtles, et vanamees on põrunud. Tema aga tõusis.

«Vanasti panid ihnsad mõisaprouad oma teenijad marjade korjamise ajal laulma, et nad mõnda ivakest suhu pista ei saaks,» ütles ta ja tuli tulema. Küllap tun-

dis poegki kergendust, et isa käik ilma pahanduseta möödus.

Oh ei, niiviisi rikkust koguda süda küll ei lubaks. Ja niiviisi, nagu noorem poeg seda tegi, oma isa maha salata ka ei oskaks. Viimati kohtas ta poissi trammis koos noore naisterahvaga. Tegi näo, nagu ei märkakski oma tööriietes isa. Madisson otsustas järgmises peatuses maha minna, et poega piinlikust olukorrast päästa. Möödudes aga ei saanud pidama ja ütles siiski: «Tere, härra Madisson.» Poeg punastas kõrvuni, tema aga rühkis edasi esimesele platvormile. Jah, nii on lood. Pole sind enam kellelegi siin maailmas tarvis.

Lilli sai oma joonisega enam-vähem valmis ja tuli kööki, et omakorda tassike teed võtta. Teda nähes tekkis Madissonil äkki mõte, millest ta kohe kinni haaras.

«Kuulsid ju minu õnnetust, Lilli. Olen nüüd lindprii,» saadeti vanaduspuhkusele. Mis sa õige arvad, kas sa ei saaks oma rikka onu ees paar sõna kosta, et ta mind öövahiks või ahjukütjaks või ükskõik missugusele lihtsale tööle võtaks?»

Kuigi Lilli mõistis, et õlekõrs käes on ikka parem kui paljas vesi ümberringi, ei saanud ta lootusi anda, mis niikuinii ei täitu.

«Kui me saaksime moesalongi Mimi enda nõusse, siis võtaks onu Mihkel sind kas või oma isiklikuks kammerteenriks. Küll Mimi talle selgeks teeks, et niisugusel kangel mehel, nagu Palu, on just Madissoni tingimata vaja.»

Madissoni näkku ilmus midagi naeratuse varju taolist, mis aga kohe kadus. Nii armetuna polnud Lilli oma vana sõpra veel näinud. Ta naeratas soojalt ja lisas naljatledes:

«Aga ma kardan, Madis, et Mimigi on võimu onu Mihkli üle juba poolestsaadik kaotanud. Kui ma veel äris olin, ütles onu mulle kord pahaselt: «Need Mimi kõrvarõngad läksid mul Saksamaal nii kuradi kalliks maksma, et ma ei või neid enam silmaotsas kannatada.»»

Mis võiks Lilli Madise heaks teha? Mõned kroonid anda, ja see on kõik. Marie saadeti minema, ka seal pidi ta vaikides leppima. Memme pole üle tema kodu läve

astunud, teab ainult jutustuse järgi, missugused näevad välja ruumid, kus tütar elab. «Härra kodusolekul ma ei tule, tean ju väga hästi, et see teda vihastaks, ja tema äraolekul nagu varas tulla ma ka ei taha.» Jah, kui vaesena Lilli kogu oma jõuka elu juures end tundis! Aga kui beebi majja tuleb, lubas ema siiski tingimata tütart külastada. Mingi härdus asus Lilli südamesse, tunne, nagu polekski pärast lapse sündi enam midagi, mis võiks tema elu tumestada: ta elab ainult lapsele, oma lapse õnnele, muu ei puutu siis enam temasse.

«Kulla Madis, ma ei usu, et sinule abi ei leiduks. Sa ei tohi ainult nii hirmsasti pead longu lasta. Minu memme sind juba hätta ei jäta, see on kohe nii kindel, et...»

Liina tuligi, heatujuline, lootusrikka näoga.

«Kannatust, Madisson, kannatust, vaatame, ehk saame su mõneks ajaks kodukootud sanatooriumi pista. See kuluks sulle esialgu kohe marjaks ära.»

«Mis juttu sa nüüd ajad, Liina? Kes mu sanatooriumi eest maksma hakkab? Ja ma pole veel niisugune sant, et peaŋ teiste armuleivast elama.»

«Ära karda, et seal vedelda saad ja kauss viinamarjadega seisab nina all. Lugu on niisugune, et Rikka Alma vennal on Vasalemma ligidal väike koht. Ta jäi leseks, üksi on tal raske majapidamisega hakkama saada, aga naist ei võta mingi hinna eest, ei taha naistest kuuldagi. Oma eit olevat niisugune tulehark olnud, et surmatunnini jätkuvat mälestada. Alma lubas Vasalemma sõita, vaadata, mida teha saab. Eks temal ole selle asjaga ka oma mure. Vend lubas talu tema Ärnile, aga äkki võtab naise, siis Ärni pühkigu suu puhtaks. Alma arvas, et sina vast hoiad tema vennal natuke silma peal. Ma olen päris kindel, et Alma pressib oma tahtmise läbi. Tema juba ei jäta.»

Liina istus ja valas endalegi teed. Ei tea, kas Madisson tema kõnevoolust aru sai, aga kasulik oleks see lahendus igal juhul.

Madisson nuuskas ja nuuskas nina, nagu oleks tal äge nohu, siis tõstis käe silmade ette.

Lilli nägi nagu esimest korda lähemalt seda elu, mida siin elati. Lapsena oli ta muretult ringi traavinud nagu

kõik lapsed, vahet tegemata, kas nad mängivad roosiaias või kompostihunnikul. Hiljem elas ta rohkem onu Mihkli peres, ainult õhtuti ronis oma voodisse ja pikemalt üldse ei mõelnud. Onu Mihkel oli teda korduvalt päriseks nende juurde elama kutsunud, aga seda valu poleks Lilli oma emale iial teha söandanud, ja nii hea oli ema häid silmi vaadata. Nüüd, kus ta ise emaseisuse lävel seisis, mõistis ta, et niiviisi võivad vaadata ainult ema silmad.

Ta tõusis, et minema hakata. Fred oli talle seekord ainult paar tundi aega lubanud ema külastamiseks. Lilli seisukorras ei olevat hea kaua viibida ebapuhtas ümbruskonnas.

«Aitäh tulemast, laps, ja ole ikka tubli,» ütles Liina lihtsalt. «Minu pärast ära muretse. Kümme krooni maksin võlga juba maha. Kui kõik on tasutud, siis saan siin kuivas õhus viimati päris tervekski.»

Lilli silus memme halle juukseid kukla poole ja vaatas talle nii hellalt näkku, nagu ta seda kunagi polnud teinud.

«Sinult, memme, olen siiski midagi pärinud. Päris koerapojaks ma ennast munsterdada küll ei lase.»

Madisson hüüdis ootamatu reipusega:

«Kuule, Lilli, ma olen seda asja mitu korda mõtelnud. Sina teed ja teed neid naiste fassonge ja vist päris hästi. Kui see paks lihunikueit ükskord siit uues kleidis ära läks, ma päris ehmatasin. Tuli sisse nagu heinakuhi ja läks välja nagu kõhn leeritüdruk. Elus ei tea kunagi ette, kuidas kõik läheb. Õpi aga edasi, võib-olla kunagi teenid nende sehkendustega endale leiba. Sa võiksid vist nüüdki juba mõne lisakroonikese teenida. Oma raha on ikkagi kõige kallim.»

Liina tõmbas kulmu kipra. Talle ei meeldinud Madissoni sõnad. See oli nagu ennustus, et Lilli elu ei saagi teisiti minna, kui tuleb kord hädaga maadlema hakata.

Lilli aga naeratas mõistvalt. Tal oli endalgi viimasel ajal, pärast Tereesa tulekut aga eriti, nagu parm peas pirisema hakanud, et inimene peab ikka midagi oskama. Kunagi ei või teada, millal paradiisi värava taha võid sattuda. Ta vibutas oma uut ussinahkset käekotti ja lausus näiliselt muretult:

«Ah, mis nüüd teenistus. Mul on ju kõik, mida iganes soovin. Ma tean, mind kadestavad paljudki. Häda ja vaesust näen ainult siin. Kui memme juurde tulen, on ikka kellegagi midagi lahti.»

«Võid tulemata jääda, kes sind käsib tulla,» ütles Liina tusaselt.

«Aga kus ma siis seda õiget elukooli saan? Kui mul memme poleks või oleks ta samasugune suur proua nagu mina, siis usuksin tõepoolest, et ah, mis see Madisson küll vingub. Mingu õige sanatooriumi ja puhaku ennast välja, või söögu kuu aega kanapuljongit ja apelsini, siis sõitku mõneks ajaks soojemale maale.»

«Kasi juba minema, pudrupada!» hüüdis Liina torisevalt. «Ajad oma kanapuljongite ja apelsinidega suu nii vesiseks, et ei saa viimaks ööselgi silma kinni.»

Lilli lehvitas käega ja läks, Liina ei tundnud enam nii suurt vaeva Tereesa olemasolu pärast. Ei, koerapojaks Lilli ennast küll alandada ei lase. Las saab emaks, küll siis tuleb ka uhkust omajagu.

Lilli sai memme juures ikka kosutust ja värskust juurde, kuigi siia olid kogu maja mured kokku kantud. Memme juurest minnes tundis ta eriti viimasel ajal rõõmu, et viib kaasa tükikese maailma, millest Fred ega tema tutvuskond midagi teada ei taha, mis neile ka siis omaseks ei saaks, kui nad ootamatult vaeseks jääksid.

Ta astus pudukauplusse, et jälle millegagi täiendada beebi-varustust; asjakeste ostmine, nende ilustamine tikandiga ja pitsiga täitsid nüüd suurema osa Lilli ajast. See oli töö, millel oli oma kindel eesmärk, mis polnud lihtsalt ajaviide. Ta vaatas peenest batistist tanukesi, siidpehmeid villaseid sokikesi ja äkki tabas teda mingi kokkuhoiutarve. Ta ostis tüki riiet: tanud võib ta ju ise õmmelda, ostis pehmet lõnga, et ise sellest sokke kududa. Ta vaatas valmiskauba hinda, märkis endale koguni üles. Ükskõik kui palju, aga niiviisi hakkab ta salajast kassat pidama. Ja aasta pärast loeb üle, palju sinna kroone on kogunenud.

«Proua Bertels, kallis proua Bertels, olen teid pool päeva telefoniga taga ajanud. Kuhu te kadusite?»

See oli proua Pendrik, keda Lilli praegu küll kõige

vähem oleks tahtnud kohata. Ta teretas viisakalt ja küsis, kuidas proua elab, pole enam ammu Tallinnas näha olnud.

«Oh, teate!» hüüdis proua Pendrik õhinal. «Mul polnud vahepeal sõitudeks üldse aega. Te ei tea, mis tähendab korterit uuesti sisustada. Enne oli remont, siis otsustasime mehega, et poja kahekümne viiendaks sünnipäevaks olgu majas uus moodne mööbel. Meie aeg on nii-öelda läbi, temale enam see vana raskepärane koli ei istu.»

«Ma ei teadnudki, et Pendrik-junioril oli sünnipäev. Vähemalt telegrammi oleksime saatnud.»

Kas tõesti tuleb nüüd alistuda paratamatusele? Lilli ohkas. Just nüüd, kus tal memme, Marie, Madisson, äsjased ostud ja salapanga asutamine peas mõlkusid, pidi see pomm poe ukse ees plahvatama.

«Aga nüüd, proua Bertels, kohe kohvikusse! Mul on teile nii palju rääkida. Issand, missugune lõbus sünnipäev see oli. Proua Mairoos, ta on seltskonnas suurepärane, sai minult eraldi kutse. Ja teate, millega see võllaroog, proua Mairoos, hakkama sai? Ta tõi kaasa meie kalli pastori, kes teidki laulatas. On sellel naisel aga võim. Pastor polnud ülikooli lõpetamisest saadik Tartus eraviisil üldse käinud, ainult kommeršidel.»

«Minu mees ootab mind koju. Ta andis mulle ainult paar tundi aega väljas hulkumiseks,» püüdis Lilli proua küüsist pääseda.

«Ah mis, mehi tuleb panna oma pilli järgi tantsima. Siis nad alles õpivad sinu väärtust tundma. Jooksete käsu peale koju, ahaa, näita näpuga, kohe kohal. Aga tulete siis, kui mees teid enam ei mõistagi oodata, siis olete kallike, kullake ja ainus maailmas. Ma võin ju kohvikust helistada, et olete minuga. Siis juba Bertels ei julge piuksatadagi ja teid koju nõuda.»

Kohviku suits ja raske õhk lõid Lillile teravalt vastu, ta tundis, et süda kipub pööritama. Proua Pendrik tellis oma äranägemise järele igasugust magusat kraami, ise jooksis kohe telefoni juurde ja tuli tagasi särava näoga.

«Bertels ütles, et kui te juba minuga olete, siis ta teab, et teie kuhugi ei kao, nii et ärge üldse muretsege.

Ja nüüd ma räägin teile loo, mis Tartus veel kaua laineid lööb.»

Lilli pea oli uimane, ta kuulas ainult poole kõrvaga, aga siiski läks tuju halvaks. Tommi sünnipäev oli tõepoolest igati tore olnud, nii palju burše ja vilistlasi koos, nagu harva juhtub. Aga Tommi ise oli õhtu nael ka oma leidlikkuse poolest. Talle oli meeldima hakanud keegi tütarlaps, kes täikal kleite müütas. Tommi käis, nagu mõnedki teadusejanulised, mõnikord pühapäeval täiturul, et avastada mõnd haruldast hinnalist raamatut, mida poeletil enam näha pole. Ja siis, vaadanud mitu pühapäeva seda tüdrukut, kel müümisega ei vedanud, otsustas Tommi vaesekesele rõõmu teha. Ta laskis ühel eidel mitmel pühapäeval tüdrukult kõik kleidid ära osta, kuni lõpuks arvas, et aitab, läheb juba kalliks.

«Ja siis,» proua Pendrik pani käedki kokku, «oma sünnipäeval, kui me proua Mairoosiga pärast õhtusööki kohvilaua korraldamisega ametis olime, pilgutas Tommi mulle silma, ja mehed kadusid ükshaaval. Siis, oh taevane arm, naera ennast või katki, ilmusid mehed lauda sitskleitides, meie papa kõige ees, talle ja pastorile oli põll ette seotud, sest kleidid ei ulatanud kõhu peal kokku. Filmiski ei või naljakamat pilti näha. Ja šampuseklaasid aina tõusid sitsiprintsessi ja Tommi hea südame auks. Küll on kahju, et teie sellest toredast vaatemängust ilma jäite.»

Proua ootas Lillilt niisamasugust vaimustust, nagu ta seda koguni tagantjärele veel tundis, aga selle asemel kuulis tusast häält:

«Kus see sitsiprintsess praegu on? Kas kaupleb edasi?»

Proua Pendrik vaatas Lillile, nagu oleks viimane tulnud kuult, et niisugust absurdset küsimust esitada. Siis taipas ja ütles moka otsast:

«Vabandage, proua Lilian, ma olin juba täiesti unustanud, et teie ise ka sitsiprintsesse hästi tunnete. Võin teie rahustuseks öelda, mu poeg kutsus tüdruku koguni kohviajaks kohale, vastu hommikut sõitis ta kogu noorte kambaga Kvistentali, nii et sai au ja austust ülearugi.»

«Aga pärast Kvistentali, ühesõnaga, mis teeb ta praegu?» ei jätnud Lilli järele.

Proua Pendrik taltsutas ennast, aga hääl muutus kärsituks, kui ta lühidalt vastas:

«Noh, kuulge, proua Bertels, ma ei hakka ometi iga juhusliku plikakese elukäigu uurimise peale oma kallist aega raiskama.»

Lilli tõusis, võttis oma ussinahkse käekotikese ja ulatas proua Pendrikule käe:

«Vabandage, kuid pean teid siiski üksi jätma. See õhk siin mõjub mulle halvasti. Tunnen suuremat väsimust kui muidu.»

Proua Pendrik mõtles pahaseks saada, siis aga vaatas uurivalt Lilli nägu ja kogu ning ta suured silmad läksid veelgi suuremaks.

«Kas tõesti, proua Lilian? See on alles hea uudis üle hulga aja. Kuidas ma ometi ei märganud! Teate, sel ajal...»

«Tervitage minu poolt härra professorit! Samuti poega. Ma ei teadnud, et tal nii kuldne süda on.» Lilli suud võretas põlgus. Ta läks.

Proua Pendrik vaatas talle hardunult järele.

«Jah, Lilian tunneb nagu minagi, et Tommi on erandlik. Kel teisel oleks olnud nii osavõtlik süda vaese nälginud tüdruku vastu. Ainult minu Tommil.»

Liigutusest ja emauhkusest valgus isegi pisar silma.

KÜMNES PEATÜKK

Torm märatses täie jõuga. Lained peksid vastu kallast, vastu kõlisevaid jääkilde, otsekui protestiks vägivallale. Pakane tahtis iga hinna eest võtta lainetelt vabaduse, tahtis nende julge voogamise seisma panna, surmata, suruda nad tardunuina jäämassiiviks.

Lilli kujutles elavalt eemal mere ääres käivat heitlust. Talle kuuldus ajuti, nagu oigaksid lained, oigaksid inimesedki, kes on jõuetud end kaitsma.

Ta käsi libises jälle kord üle atlassteki, nagu libises mõtegi: «Milleks, mis õigusega on niisugune tekk minu peal? Just minu peal!»

Aknad rappusid ja põrisesid uuest järsust tormisöös-tust. Lilli süütas öölaual tule, tõusis voodist, tõmbas paksud kardinad akna ette. Kohe sumbusid välised hääled ja akna uus põrin kostis palju nõrgemana.

Ta läks tagasi voodisse ja vajus mälestustesse. Meenus elavalt uusaastaöö, kus nad Jüriga «Russalka» juures käisid. Kui kauge see tundus! Ei iial traavi ta enam nagu plikake, vesi jalgade all lirtsumas, läbi öise linna, ei iial ütle ta enam Jürile, nagu tol uusaastaööl, kui ta diivanil istus, oma uhke sametkleidi laiali tõmbas ja käega endale tuult lehvitas: «Oled aga sina, Jüri, taipamatu. See on ju armeenia mõistatus — «Bertelsid Nizzas».» Kus võiks Jüri praegu olla? Tädi Anna on nii mures tema pärast. Saatis ainult paar kirja teelt ja kadus siis jäljetult. Jüri sõbrad kirjutasid oma vanematele, et nad ei tea Jürist midagi, nad pole üheski sadamas kohanud «Neptuni», mille pardale Jüri asus. Võibolla neelas Jüri samasugune torm, nagu praegu väljas määratseb...

Lilli teeskles ennist magamist, nagu eelmistel öödelgi. Ta teadis, et Fred ootab tema uinumist, siis hiilib toast, tuleb vaikselt nagu varas tagasi ja heidab jälle voodisse. Las tervitab teda seekord valgustatud tuba.

Fred astuski sisse oma triibulises pidžaamas ja ruttas kohe Lilli juurde.

«On sul halb, kallis? Miks sa ei maga?» küsis ta ettehaitvalt.

Lillit torkas nagu herilane ja ta vastas järsult, et tal pole midagi häda, on koguni hea olla. Fred istus oma naise voodi äärele, pooleldi süüdlasliku, pooleldi pahase näoga. Lilli pööras talle selja.

«Kas oled millegi üle pahane, Lilian? Ma käisin duši all, tuba on täna liiga kuumaks köetud.»

«Aga must oled sa ikkagi,» vastati põlastavalt. «Seestpoolt. Seda ei saa maha küürida.»

Lilli pööras ennast jälle mehe poole. Ta ikka veel lapselik nägu oli nii kurb, et Fred püüdis teda kerge jutuga jälle heasse tujju viia.

«Kuule, Lilian,» alustas ta pehmelt, «ma tahtsin tõesti natuke kergemeelne olla, mis seal parata. Kes meestest ei ole seda vahetevahel. Kui nii võtta, siis võiks ju

ametlikku armukest pidada, aga sellest tekiks seltskonnas inetu klatš, mis alandaks rohkem naist kui meest. Aga nii... Juba homme unustatud seiklus nagu köögitüdrukul korstnapühkijaga!»

Lootes, et seesugune võrdlus teeb Lillile nalja, tahtis Bertels leppimise märgiks oma naise kätt suudelda, kuid Lilli tõrjus tema käe vastikustundega eemale.

«Ära puutu mind,» salvas ta ja kiskus teki üle pea.

Fred tõmbus tõsiseks. Jah, see neetud Tereesa. Muidu naerab ja lõkerdab küll, aga kui teed sellest omad järeldused, siis on nii pirtsakas, nagu polekski köögikata, vaid ei tea mis printsess. Ptüi...

Vähehaaval hakkas meeleolu muutuma. Bertels tuli viimaks arvamisele, et pahameele asemel peaks tundma tänumeelt. Nüüd ei tarvitsenud ta Liliani ees silmi maha lüüa. Ta tõmbas teki naise näolt ära, vaatas talle võimalikult avameelselt otsa ja ütles, et ta on siiski puhas nagu Kristus ise, küsigu Tereesalt endalt. Ta võib tüdruku kohe siia kutsuda.

«Ma usun,» vastas Lilli naeratades. «Loen selgesti sinu näost, et Tereesa on tubli tüdruk.»

Ei midagi, mõtles Fred, niisugune tore kiisukene, nagu tema Lilian, pakub palju vaheldust selles kulunud ühetoonilises maailmas. Las näitab vahel küüsi, seda huvitavam.

«Eks ole, Fred,» küsis Lilli ennast küünarnukile toetades, «naiste jaotus on sinu arvates siis niisugune: teenija on odav ese, armuke on toredam, kallim ese. Aga ütle, mis loom see oma naine on?»

Tormi kohin, lainete ohked kostsid jälle tugevamini Lilli kõrvu. Äkki tundis ta kehas kramplikku tõmblemist, millele järgnes terav valuhoog.

«Fred, kallis Fred, ma hakkan nüüd vist surema,» kostis sumbunud sosin, kuigi ta oleks tahtnud kisendada.

Fred pühkis Lilli laubalt higipisaraid ja pani oma käe tema otsmikule.

«Kas tunned mu käe soojust, Lilian? Veidi kannatust, armas, ja valu raugeb.»

Lillil hakkaski parem. Fred telefoneeris erakliini-

kusse, siis tellis auto. Lilli ei takistanud, et Fred teda riietumisel abistas, kingad ja botikud jalga tõmbas.

«Kui sina, Fred, mu kõrval oled, siis ma ei sure. Ma tahan veel elada ja oma väikest... Ma olen ju nii vähe elanud ja õnnelik pole veel üldse olnud.»

Tereesa tuli joostes ja teatas, et auto on ees. Lilli ulatas talle käe.

«Hoolitsege siis vahepeal üksi härra eest. Ja kui ma väikesega tagasi tulen, siis on teil muidugi rohkem tööd, aga küll me kahe peale hakkama saame. Eks ole, Tereesa?»

Fred pööras pilgu kõrvale. Imelik oli vaadata, kuidas naised teineteist pikema jututa nii hästi mõistavad. Ei, seda kindlust Fred vist enam vallutada ei saa, Lilian ise võretas selle traataiaga.

Lilli tundis endas jälle jõudu ja väljus majast, kergelt Fredi käele toetudes. Tereesa seisis uksel. Lilli lehvitas talle käega ja tüdruk hüüdis:

«Tulge tütrega, proua.»

Autos oli Lilli vaprus jälle möödas. Ta surus pea Fredi rinnale, oigas ja palus ahastusega:

«Suudle mind, hoia mind, jää minu juurde. Ja kui ma surema hakkan, siis hoia viimse sekundini minu kätt. Kui hea, et sina, Fred, oled minu juures, oled siinsamas.»

Oli möödunud kümme, siis viisteist tundi, Lilli aga vaevles ikka veel sellises seisundis, kus arstil ei ole põhjust vahele segada. Fred istus tema juures või jalutas mööda koridori neil hetkedel, kus Lilli teda äkki näha ei tahtnud ja vana põetaja kaitsvate käte järele sirutas.

Kõndides mööda koridori ja suitsetades üht sigaretti teise järel, tundis Fred, et on end tõesti maha müünud tüdrukule, kes «punub rebenematut võrku sinu ümber», nagu Silvia talle ennustavalt oli öelnud. Aga kas oli ta Silviast täielikult vabanenud? Eks seegi naine oli kudunud tema ümber mingi salapärase võrgu.

Ta ruttas jälle vaatama Lillit, kes valudes viskles. Vastu ööd palus Lilli järsku, et Fred lahkuks, ta tahab doktor Hansingut üksi enda juurde.

«Me leppisime Hansinguga kokku, et mina assisteerin. Ta on tubli, aga vana. See on meeletus, mida sa soovid,» hüüdis Fred solvunult.

«Ära ärrita ega piina mind, Fred, sul ei ole ju raske minu soovi täita. Ma ei taha olla oma mehe patsient, see oleks hirmus.» Silmad valgusid pisaraid täis, kui ta ohates jätkas: «Ja minu memmekesele sa ei suvatsenud üldse teatada, et olen siin.»

Hallipäine, üleni kortsus näoga väike arst tuligi koos õega, tehes oma öist ringkäiku.

«Saatke mu mees välja, ma palun, saatke ta toast välja,» anus Lilli nõrga häälega.

Hansing lahutas käsi, mis tähendas, et kui patsient soovib, tuleb lahkuda. Nähes, et Bertelsile on see vastumeelt, lisas ta diplomaatlikult:

«Palun oodake valvetoas. Kui mul abi vaja läheb, minu vanuses võib seda juhtuda, kutsun kohe. Valvetoas istub juba keegi — proua Bertelsi ema.»

«Memme, minu memme tuli ise!» hüüdis Lilli. «Kui hea, et ta on siin lähedal ja teab. Mine, Fred, tema juurde, vii minu poolt tervisi.»

Fred väljus punetava näoga. Ta ei läinud valvetuppa, sest kõige vähem huvitas teda praegu kokkusaamine Liliani emaga, oma ämmaga. Valvetoast tuli aga mammi ise välja, püüdes pehmel vaibal ettevaatlikult astuda. Ta vaatas ringi, märkas siis Bertelsit, astus tema juurde ja küsis murelikult:

«Tere, tohtrihärra, kuidas Lilliga on? Kas enneaegu?»

«Enneaegu või mitte, see selgub varsti,» vastas Fred tõrksalt nagu kasvatamatu poisike ja möödus Liinast, isegi «tere» võlgu jättes.

Liina läks valvetuppa tagasi ja laskus toolile, kus ta juba mitu tundi äreva südamega oli istunud.

«Ei tea, mis sellesse Bertelsisse küll pugenud on,» mõtles Liina. «Küllap kardab, vist Lilli pärast, ja siis ise kuraasitab. Kui õige ütelda talle, et meie oleme tugev tõug ja mina üldse ei muretse, ainult tahan sel tähtsal tunnil oma lapse lähedal olla, vast siis muutub jälle viisakaks, nagu koolitatud inimesele kohane.»

Liina ei mõistnud isegi, mis oli teda siia kihutanud.

Terve päev oli ta näinud Lillit enda ees, pärast õhtusööki läks rahutus nii suureks, et ta politseijaoskonnast, kus oli lähem telefon, helistas Lillile koju. Õigem, palus helistada, sest telefon oli talle võõras. Teenija teatas, et proua on juba haiglas . . .

Möödus jälle tükk aega. Minutitest sai veerand, pool, kolmveerand tundi. Viimaks ometi väljus Hansing Lilli toast rõõmsa näoga ja surus Bertelsi kätt.

«Soovin õnne, kolleeg! Priske poiss, kolm kilo üheksasada.»

Liina teritatud kõrv tabas õnnesoovi ja ta ruttas sellest osa saama. Arst surus ka tema kätt ja ütles, et tütar soovib kõigepealt oma ema näha. Oodaku veel pool tunnikest, siis võib ta mõni minut oma lapse juures olla.

Fredile ei meeldinud põrmugi, et seda eite temale eelistati. Liina tahtis talle õnne soovida, kuid käsi jäi õhku rippuma.

Fred palus proua Bertelsile edasi anda, et õnnitleb ja tuleb homme. Kiiresti ajas ta palitu selga ja lahkus. Mõte, et ta on vastsündinu isa, ei liigutanud teda hetkel. Ta oli hingepõhjani solvunud. Tema, nii tunnustatud ja ihaldatud arsti abi lükati tagasi, ja kelle poolt? Omaenda naise poolt! Ta pidi nagu narr kuulama juba tobedaks mineva Hansingu käsku ja ootama nagu tavaline külastaja. Ja lõpuks anti sellele agulivanamoorile eesõigus ja tema oleks pidanud ootama, millal Lilian teda suvatseb enda juurde paluda. Jah, Lilian tahtis teda just nimelt alandada, häbistada, naeruvääristada.

Jõudnud koju, oli ta ebameeldivalt üllatatud. Tema kabinetis diivanil magas Tereesa. Ta käsutas tüdruku püsti ning käskis jalamaid oma tuppa minna.

«Ma just nimelt kolisin siia, et telefon oleks kohe kõrva juures,» vabandas unest üles kohutatud Tereesa. «Proua ema helistas, siis helistasin ise mitu korda haiglasse. Ometi lõpuks kuulsin, et proual on sündinud poeg. Soovin teile õnne, härra. Nii noor ema, ega see naljaasi ole.»

Tereesa haaras tuhvlid näpuotsa ja tatsas oma paksukeste jalgadega ukse poole.

«Oodake silmapilk, Tereesa. Võib-olla ma sõidan paariks päevaks ära.»

Ta sirutas käe telefoni poole, et helistada. Silvia juures leiaks ta kindlasti arusaamist ja närvid rahuneksid. Kuid käsi tõmbus tüdruku hämmastunud pilgu all tagasi.

«Head ööd, Tereesa,» ütles ta pehmemalt kui mõtles. «Hommikul keetke mulle paar muna ja kohvi. See oleks kõik.»

Üle Tereesa näo libises härra otsuse juures naeratuse vari. Ta sulges vaikselt ukse enda järel. Jäi koju! Fred läks magamistuppa. Süüdanud laearmatuuris kõik pirnid, nägi ta magamistuba nagu päikesevalguses. Jah... Liliani voodi oli korralikult üles tehtud, tema pitsääristusega siidöösärk oli heidetud toolikorjule, tema punased toakingad seisid voodi all ja hommikumantel rippus varnas. Selle oli Lilian ise sinna riputanud. Fred läks varna juurde. Õige! Vasem varrukas jäi sissepoole, kui Lilian mantli enne haiglasse minekut seljast võttis.

Ta avas öökapi laeka. Seal oli pisitilluke taskurätt, heegelnõel pitsis, siis vihik mitmesuguste naisfiguuridega, arvatavasti moodide joonised, pooleks painutatud noodivihik pealkirjaga «Fiebigi poeem» ja mingi leheke algusega: «Kallis memme! Tahaksin nii väga rääkida ja küsida, kuidas naine ennast tunneb, kui ta...»

Fred pani kõik hoolikalt laekasse tagasi ja jäi mõttesse. Võib-olla tõrjus Lilian tema abi tagasi ainult naiselikust häbelikkusest? Lilian polnud ju kordagi teda kui arsti oma seisukorda kontrollida lasknud. Kas noore rikkumata inimese hingeelu? Kas suudab ta seda nüüd enam mõista? Võib-olla pikapeale suudaks, aga see nõuaks tohutut vaeva, eneseohverdamist ja ümberlülitumist teise inimese mõttemaailma. Sellega ta lihtsalt ei tuleks toime juba harjunud mugavuse tõttu, mida pakub tallatud arstitee ja omaseks muutunud elurutiin.

«Noort puud on kergem painutada kui vana, ja milleks on seda tarviski, noor painutagu ennast vana järgi,» tegi ta lõppkokkuvõtte ja hakkas vilistama, mis peagi katkes vastupandamatute haigutuste tõttu. Ta läks kabinetti, lülitas kohvikannu sisse, valis siis haigla telefoninumbri. Saanud kuulda, et proua Bertels

magab, õnnis naeratus näol, ja et nii poiss kui ka ema on kõige parema tervise juures, tegi ta mõned tiirud, kuni kann õrna vilega teatas, et kohv on valmis.

Läikiva nikkelkannu kraanist voolas pruunjat kohvi munakoorest õhemasse hiina tassi, millest paistis läbi vedeliku tõusev piirjoon. Fred hingas sisse mõrkjat aroomi ja tundis juba ette mõnu musta, suhkrust rikkumata joogi esimesest lonksust: Kaarmanni «erisegu» mõjus Fredile virgutavalt ja äratas temas isegi mingid demokraatlikud tunded.

Ta tõstis kapist lauale pudeli vana veini ja kaks klaasi ning surus elektrikella nupule, mis pidi Tereesa silmapilkselt jalule ajama.

Tüdruk, valge põllekegi ees, tuli nii kiiresti, nagu oleks ta kutse ootel valvel olnud. Ta vaatas aralt ringi ja hoidus ukse lähedusse.

«Ära karda mind, Tereesa!» hüüdis Fred heatujuliselt. «Tule lähemale. Palun sind mõni minut olla minu külaline.»

Fred täitis klaasid, ulatas ühe Tereesale ja sõnas: «Nüüd lööme klaasid kokku proua Liliani ja minu poja terviseks.»

Tereesa jõi oma klaasi kohe põhjani ja tahtis kiiresti jälle lahkuda, kuid Fred peatas teda.

«Maga nüüd rahulikult, Tereesa, ja kui tahad, võid keskpäevani magada. Öö on ju varsti läbi. Söön kohvikus oma hommikeine.»

Kui Tereesa lahkus, valas Fred endale uuesti kohvi ja käsi sirgus konjakipudeli järele. Niisugustel puhkudel võis ta koguni filosofeerida, kuigi ta sellest suurt lugu ei pidanud, sest see teeb elu asjatult keeruliseks. Ta jälgis suitsurõngaid, mis toa teise nurka liikusid ja vastu seina purunedes haihtusid. Tekkis masendav võrdlus: kas mõne aasta pärast ei haihtu kuulus naistearst Bertels samuti tühipaljaste naistearstide sekka, keda võib leida igal nurgal. Kahekümne viie kuni kolmekümne viie aastaste patsientide arv väheneb järjest. Üha rohkem pöördub nüüd tema poole «traagilisse» ikka jõudvaid, juba kortsunud või rasvunud naisi. Siiamaani liikus ta seltskonnas, kus igatseti tema mõistvate pilkude järele. Suur osa hästi maksvaid patsiente

ei pöördunud tema poole mitte niivõrd haiguse pärast, vaid tulid tröösti va sõna järele. Nad igatsesid mõistmist, kui nende mehed ei kummardanud nende ilusat keha ja ainulaadselt kaunist hinge. Ja ta oskas neid arstida. Ühesõnaga — ta oli ka hingearst. Suur osa neid südamepuistamisi oli toimunud selleks, et talle meeldida. Temast unistati kui suurepärasest partiist ja ihaldusväärsest elupartnerist. Tema ainult praktikal põhinevad teadmised — mitte need ei ümbritsenud teda kuulsuse oreooliga, vaid oskus tungida naiste hingeellu, eriti end «hüljatuna» tundvate naiste hingeellu. Ja peaaegu kõik nad olid omamoodi hüljatud. Vananevate naistega ei osanud ta palju midagi peale hakata. Ta pidi tihti ennast viisakaks sundima, kui mõni selleealine mehe truudusetuse üle kaebas või see naise üleminekuea vaevadest ei hoolinud, vajalikult õrn ei olnud.

Fred valas endale viienda klaasi, ja mõtted said hoopis teise lennu. «Ah, on ikka jumalate jook küll. Prantslased tunnevad asja. Elul pole häda midagi. Mul on noor võluv naine, poeg, majad ja raha. Raha kasvab teisitigi juurde, milleks vajan ma veel arstikuulsust? Teen mõned välismaareisid, kasvatan roose ja lillkapsast ja vilistan kõigele muule... Just nii... Ja milleks üldse mõtelda? Inimene elagu ja ärgu vaevaku ennast filosofeerimisega.»

Äkki tundis ta äravõitmatut väsimust ja heitis voodisse.

«Mis on elu? Elu on raha. Ja raha eest saab hästi süüa, mugavasti elada, toredasti lõbutseda. Raha eest saab isegi kuulsust.»

Siin katkes mõtteniit ja vastne isa vajus unne.

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Anna oli juba aegsasti kohal. Tal oli vaba päev ja sellele naised rihtisidki oma külaskäigu. Annal oli käekotis siidpaberis hambaraha Jaanikesele — tsaariaegne kuld-kümnerublaline. Selle oli Mihkel talle kunagi andnud kuldhamba jaoks. Liina lõpetas oma-

küpsetatud koogi pakkimise tordikarpi. Lumikellukeste kimp seisis juba paksult paberisse mähitult laual. Rikka Alma oli selle varajase kevadkingi avastanud kuskil päikesepaistelisel nõlval. Mõned päevad seisid äbarikud õiekesed juurtega hästi niiske samblatombu sees ja kosusid hästi, nüüd polnud neil enam vigagi. Peaasi, esimesed. Turul neid veel müüa polnud.

Liina tõmbas nüüd teistkordselt selga Mihkli annetatud musta siidkleidi. Seekord oli ta selle kaunistuseks õmmelnud roosa žaboo. Ta arvas, et see teeb tema kipras näo veidi värskemaks ja et lapse juurde tuleb esimest korda minna just roosas. Enesetunne oli igatahes palju parem kui tookord pulma minnes. Olgu mis on, aga Lillil on nüüd laps ja algab uus rõõmus elu. Kui on laps, siis polegi mees naisele enam nii tähtis.

«Aga kui see Bertels meid koogi ja lilledega ukse taha tõstab, mis siis?» küsis Anna naeratades. Ta ei pidanud seda sugugi võimatuks. Nüüd, kus ta kokana haiglas töötas ja seal ka elas, ei hirmutanud teda enam elu, mis väljaspool tema tegevust ja elamist kulges. See ei puutunud üldse enam temasse. Ta parastas endamisi Mihklit, kui kirja sai, et Anna tulgu siiski koju, elu läheb järjest kallimaks, Maret varastab ja pügab, aga tema üksi ei saa selle rahaneelajaga hakkama.

Ka Liina oli arvestanud, et kui Bertels juhtub kodus olema, siis võib igasugust pahandust oodata, aga ta oli Lillile lubanud last vaatama tulla ja läheb. Siis võib see tohtri-tõhk jälle rahulikult hingata kuni teise lapse sündimiseni.

«Peaasi, kui Lilli meie pärast riielda ei saa,» arvas ta. «Aga noh, kui käskis tulla, eks siis peab ka teadma, mis peremees teeb.»

«Kus see Lilli peab teadma, et niisuguses majas igaühele tooli ei pakuta,» mõtles Anna endamisi. Tal oli kogemusi juba oma noorpõlveaegsest teenistusest sakste juures, samuti Mihkli käitumisest.

Ilmus kolmaski kaaslane, Rikka Alma. Tal oli käekotis kaks pudelikest, ühes rohi, mis aitab imiku lahtist kõhtu korda seada, teises vedelik, mis toob piima emarinda tagasi, kui see sealt ehmatuse või pahanduse tõttu äkki kaob.

Liina soovitas rohud salaja üle anda, et tohter jaole ei saaks. Muidu võib tõesti tüli tulla ja Lillil kaobki piim ära.

«Küll ma tean,» ütles Rikka Alma oma käreda häälega. «Mõnegi tohtri enda proua on minu kunde ega jõua minu äraproovitud rahvarohtu küllalt kiita. Mehed aga on uhked ja arvavad, et nende kirjutatud apteegirohud aitasid. Küll ma juba tean, mis ütlen ja kuidas kätte annan. Ei me tee Lillile häbi kedagi,» lisas Alma, takseerides ennast ja teisi. «Oskame väikese sõrme ka eemale ajada, kui kohvitassi näppude vahel hoiame. Ei tea, miks seda nii peeneks kombeks peetakse?»

Liina hakkas lõbusasti naerma. Ta püüdis parema käe väikest sõrme teistest kaugemale lükata, aga ei saanud.

«Mina ei võigi teiega kaasa tulla, ma ei saa, kui tahaksingi, nii peenelt tassi hoida nagu teie.»

Nad asusid teele. Saalmani Mari oleks ka kangesti tahtnud kaasa tulla, aga tal polnud midagi selga panna ja jalad olid nii paistes, et kingadki ei läinud enam otsa.

Lilli võttis külalised hõiskamisega vastu. Oma memme ta pigistas mis jaksas:

«Ometi viimaks, memme. Nüüd sa ometi saad ettekujutuse, kui meile Jaanikesega mõtled, missuguses ruumis me oleme, missugusel laual ma teda mähin, kus ma klaverit harjutan. Oi, memme, kullake, kui õnnelik ma olen!»

«Kas su Jaan juba juttu ka ajab?» küsis Liina muiates. Lilli ei saanud äkki oma ema mõttest aru, siis puhkes naerma ja tõstis nimetissõrme püsti. «Kuu aega vana. Ei, ta ei räägi veel. Jaanikesest saab tingimata imelaps, aga see võtab aega — nii narr ema ma ikka ei ole, et paneksin ta nii noorelt juba rääkima.»

Esimene teekond oli magamistuppa, kus Jaani voodi seisis ema voodi kõrval. Jaan magas, nägu krimpsus, ja liigutas aeg-ajalt huuli. Liina vaatas seda lapsehakatist liigutatud südamega, aga kohe kerkis kõrvale mõte, et mis elu hiljem sellest abitust puntrakesest siin küll valmis munsterdada võib. Hea küll, et Lilli oma lapsele esialgu kuulsust ja kuningriike ennustab nagu kõik

emad lapse sündimisel. Anna küsis, kus siis härra voodi on ja miks Lilli keset talve valges kleidis ringi lehvib.

«Oh, tädi Anna, nii ongi hea, et ma oma kullakesega siin üksi olen. Fred ärkas järjest lapse nutu peale. Lõpuks korraldasime elamise veidi ümber. Tema magab nüüd saalis. Aga miks ma valges olen? See on mu käskija soov. Aga kui õigust ütelda, siis just nüüd on valge kleit väga tülikas, kus sul käed tegemist ja õiendusi täis.»

Lilli näitas külalistele oma riiki, tutvustas isegi köögi ja vannitoaga, pani siis saali ümmarguse laua juurde istuma ja jooksis Tereesale korraldust andma kohvi keetmiseks. Rikka Alma oli hoolikalt kõike jälginud, et pärast ühest või teisest asjast parem rääkida oleks, nüüd peatusid ta silmad kolmel lillekorvil — ühes oli azalea, teistes valged alpikannid.

«Need on praegu väga kallid kingid,» lausus ta asjatundlikult. «Aga noh, mis see rikastele loeb. Kindlasti kõik õnnesooviks toodud.»

«Saadetud, mitte toodud,» parandas Anna. «Lõikelilled võetakse veel näpu vahele, aga korvid saadetakse alati ekspressiga, visiitkaart juures.»

Alma ja Liina hakkasid naerma. Anna nägu oli nii naljakas, kui ta oma prouaaegse tehtud tähtsusega teistele kombeid selgitas.

Tegelikkus ületas Liina kujutluse. Iga ese siin kõneles suurtest rahadest, isegi pillamisest.

Liina imetles Lillit. Ta oli tihti kodus mõelnud, kuidas Lilli peaks sobima peenema maja juurde. Nüüd nägi ta oma silmaga, et tema tütar on nagu loodud nende kallite asjade vahel liikuma, nagu olekski see tema õige koht.

Rikka Alma selgitas pikalt-laialt oma imerohtude õiget tarvitamist. Lilli kuulas tähelepanelikult nagu kombekas inimene kunagi, noogutas peaga Alma jutu kinnituseks, lõpuks võttis paberilehe ja märkis õpetused üles.

Liina sõi ja jõi päris isukalt. Anna segas hajameelselt kohvi. See kodu siin viis ta nii jonnakalt oma endise kodu juurde, kus kõik kohad olid täis Jüri häält, tema samme, naeru.

Liina vaatas jälle uhkete lillekorvide poole ja talle meenus Lilli leeripäev, kus teiste hulgas olid tütrele kõige kallimad tema tagasihoidlikud meelespea-lilled. Nüüd aga ei söandanud ta vist lumikellukesi kohvilaualegi panna. Peremees äkki naerab välja!

Lilli kuulatas, siis tõusis ruttu püsti, tänas Rikka Almat ja vabandas, et peab minema poega vaatama. Ta häälitseb. Anna naeratas nõrgalt.

«Sa kuuled, Lilli, läbi seinte nagu iga ema.»

«Ka läbi paksude müüride, kui vaja,» hüüdis Lilli vahetoa ukselt.

Ka Liina tõusis. Ta tahtis hetke Lilliga üksi olla. Tasa läbis ta vahetoa, siis avas ukse magamistuppa, samuti tasa. Oli tunne, et ta on kuskil võõras, väga võõras majas, kui tütart juures ei ole.

Lilli hoidis last süles. Söögiaeg oli väikemehel kätte jõudnud. Liina istus toolile lapsevoodi ees ja naeratas liigutatult. Öökapil, otse Jaani peatsis, seisis klaasvaasikeses tema kimbuke.

«Kas Mihkel sulle ka õnne soovis?» küsis Liina, et millestki juttu alustada. Lilli hoidis ahnelt imevat poega hoolikalt vastu rinda, patsutas teda säärekestele.

«Eks ole, memme, laps on naise elu mõte? Ma praegu ei mõista kujutledagi enam, kuidas võiksin elada ilma Jaanikeseta. Ja kuidas ma värisen tema tervise pärast! Fred on nii ükskõikne, ütleb ainult, et las karjub, see on terviseks. Bassilauljat ei saavat, liiga nõrgalt piuksuvat. See on ju südametu, memme?»

Liinale meenus, kuidas Lilli ise sündis Volga ääres sõja kolmandal aastal maikuu varahommikul. Kadunud Gustav ise oli ämmaemandaks ja pesukorv oli esimeseks voodiks. Meenus, kuidas Marta hoidis oma õekest süles ja laulis: «Ema viis hälli heinamaale». Kuidas hiljem Lilli järjest kordas: «Malta, laula see minu laul,» ja ise «Alleaa» kaasa häälitses. Kõhn, nälginud, kael nagu niidike, nii ta vireles ja kasvas.

Liina ei saanud teisiti. Ta surus käed silme ette, et Lilli ei näeks tema pisarais silmi. Jah, Lillil olid sarlakid ja kurgutõbi korraga. Tema oli lapse juures haiglas nagu katkutõbine, keda Gustavi matuselegi ei lubatud. Arst laskis valida: kas jääd lapse juurde siia haige-

majja või lähed matusele tõbe levitama, siis aga ära enam tagasi tule, hoolitseme ise su lapse eest... Liina jäi lapse juurde. Ainult läbi akna nägi ta, kuidas Gustavi kirst mööda viidi, punase kangaga kaetud, hulk töölisi saatmas. Ja kirstu järel sammus lähema leinajana tema Marta, vaevalt viieteistkümne-aastane. Ja Liinal vilksatas teda nähes mõte: miks ei pannud ta minu musta salli pähe, see oleks olnud nägusam.

«Memme, miks sa nutad?» küsis Lilli hämmastunult. Talle oli mõistmatu, kuidas võib keegi nutta, kui tema oma Jaanikest süles hoiab. Ja veel memme, kes nii rahul on, et tütar niisuguse toreda ja ilusa poisi emaks saanud nagu Jaan.

«Rõõmust,» vastas Liina ainsa sõnaga. Mis tundeid võikski Lillis äratada see talle tundmatu, kauguse looriga varjatud aeg ja elu. «Marta, ruttu, tsuhh-tsuhh läheb ära,» oli kogu jutt, mis ta Venemaalt lahkudes õele oskas öelda.

«Mis seltskond sul siin koos on?» hüüdis Fred ukselt, märkamata otsekohe Liinat. Siis tuli ta lähemale, ulatas sõnu raiskamata käe ja pöördus kohe Lilli poole:

«Sa unustad kõik minu korraldused, Lilian. Kapis on ju neli puhast kitlit väljast-tulnute jaoks. Niiviisi mina ei vastuta, kui Jaaniga midagi juhtub. Praegu on liikvel gripp, mille komplikatsiooniks on kõhulahtisus. Mis see nii pisikesele tähendab, võid isegi arvata.»

Ta lahkus kabinetti, heites üle ukse pilgu saali, kus istusid Anna ja Rikka Alma. Neile ta ainult noogutas.

«Miks sa siis meile neid kitleid ei andnud, kui selleks käsk on?» küsis Liina.

Lilli ohkas. «Ah, mul läks kõik peas segi, kui sa tulid. Nii hirmus hea meel, ja sind kitlisse pista, et minu Jaanikest vaataksid, ei, seda ma polekski suutnud. Sina tulid, ja ma pean pisilastele mõtlema... Memme, memmeke, polegi nii lihtne olla arsti naine, kes mõtleb teistmoodi kui harilikud inimesed.»

«Mina arvan, Lilli, et meie läheme. Nüüd ma tean, kuidas su elu välja näeb, ja sellest aitab. Sinu isa võitles vabaduse eest, aga sina? Nagu puurilind. Hea, et sul Jaangi on. Kas teda vaadatakse valges kitlis või ilma,

peaasi on see, kas temast kasvatatakse inimene või peletis.»

Lilli pani poja õrnalt voodisse, siis vaatas hirmunult oma emale.

«Miks peletis, ema? Jaanist ei kasva peletis, ei saagi kasvada. Mina olen ju juures.»

Liina heitis pilgu voodisse, kus väikemees vist kõhukese täitmise mõnust silmad ohkega sulges ning vaevukuuldavalt nohisema hakkas.

«Mõnedki noored on rohkem peletise kui inimese moodi. Nad aina ootavad, et keegi teine neile palukesed suhu topiks, neid jumalaks peaks, nad ripuvad kui takjad teiste kaelas, nad lalisevad eluaeg nagu imikud ja nõuavad enese teenimist... Ah, mis ma räägin. Olen tobu, ei tea ega mõista midagi, aga kadunud Gustav ütles kord, et kui mind rahva ette rääkima panna, siis oleksin ka mina omal kohal.»

Liina suudles tütart põsele ja tahtis lahkuda, kui ilmus uuesti Fred.

«Lilian. Audred helistasid. Lubasid kohe beebit vaatama tulla. Nii et...»

Ta ei lõpetanud lauset, kuid Liina sai sellest täpselt aru. Silmapilk olgu õhk sinu eitedest puhas.

«Ärge muretsege, me läheme kohe,» ütles Liina kalgilt, kuid samas ta hääl pehmenes. «Laps, ära siis unusta, et annad päriskülalistele kitlid selga. Pisilasi on igasuguseid. Meil on vaesuse pisilased, rikastel omad sakste pisilased, need on mõnikord veel mürgisemad.»

Fred väljus toast, Lilli aga seisis longuspäi. Ta teadis, et tuleb suur seletamine ja õiendamine, mis pühib minema kõik selle hea ja kalli, mis memmega siia tuli.

«Oh, memme, sa ei tea, kuidas ma praegu ei tahaks Audreid näha. Kindlasti tuuakse kahekümne-aastane Aime siia Jaanikese voodi ette ja seletatakse: «Vaata nüüd, Aimeke, niisugune näeb välja ühekuine laps. Ära teda karda, sa ise olid kord ka niisugune. Kui leiad endale kunagi samasuguse suure muusiku nagu oled ise, siis võib ka sinuga ime juhtuda ja saad lapse. Vaata nüüd tähelepanelikult seda beebit, et sa siis sellist kip-

ras olevust ebaesteetiliseks ei peaks. See on normaalne loodusenähtus. Kui sina sündisid, nägid just niiviisi välja, usu või mitte. Enne sind ja pärast sinu sündimist kõlas meie majas järjest muusika, et sa selle jumalate sädeme koos emapiimaga vastu võtaksid.»»

Liina ei saanud tõsiseks jääda. Ikka tore, kui tüdruk pime ei ole ja oskab isegi naljakalt oma suurtest tuttavatest rääkida.

«Ei midagi,» lausus ta Lilli toonis, «ikka ilus pilt küll. Laps istub klaveri ees potil, mamma hoiab kinni, et ta ei kukuks, ja papa mängib klaverit. Pea ikka silmad lahti, Lilli, ja hea, kui saad mõnda asja kohe päris õige naeruga võtta.»

Tereesa tuli teatega, et külalised saabusid. Fred jooksiski juba trepist alla, Liina hüüdis: «Ela siis hästi, laps,» ja ruttas saali, kus ta Rikka Alma ja Anna kohe jalule ajas.

«Nüüd siva-siva. Katsume, et tagauksest minema saame. Muidu need Audrud või mis nad on, minestavad ära, kui meid näevad.»

Rikka Alma tõusis pikkamisi.

«Mul aega küllalt. Ega see tohtriisand neid ikka enne tuppa too, kui meie läinud oleme. Vaene Lilli! Mis noorust või elu siin selle pudrumäe otsas!»

Trepil juhtusid nad siiski vastamisi Audretega, kes kolmekesi seisma jäid, et allatulijatele teed anda. Proua Audre vaatas Annale teraselt otsa. Anna möödus nii kiiresti, et ei andnud mahti küsimust esitada.

«Aga see oli ju proua Palu?» kuulsid naised proua Audret küsivat.

«Proua Palu on vaimuhaiglas ja jääb sinna vist üsna kauaks. Kindlasti eksisite.»

«Jumal, missugune silmakirjateener see Lilli mees küll on. Oma naise ema ja tädi salgab maha.» Alma käre hääl jõudis kindlasti Fredi ja külalisteni.

«Nüüd tegid sa küll Lillile nii suure pahanduse, et mu süda hakkab juba praegu valutama.»

Anna mõtles sedasama, aga ta ei saanud ka pahane olla Rikka Almale, kes oma elus ei tarvitsenud kunagi keelt talitseda, kui mõni asi südamele hakkas.

Pärast Audrete lahkumist ootas Lilli kõuekärgatusi, aga selle asemel istus Fred Jaanikese voodi ette, vaatles teda, katsus käekesi ja patsutas neid õrnalt.

«Lilian,» alustas ta erakordse pehmusega, «kui sinu ema veel raha vajab, siis anname talle. Sa peaksid tema olukorda paremini teadma kui mina.»

Lilli vastas imestusega, et tema ema elab praegu päris rahuldavalt oma tööst ega vaja mingit toetust. Aga kui Fred arvab, et memmele tuleks raha anda majast eemalehoidumise eest, siis oleks see ülearune, sest ega ta niikuinii enam ei tule, ei üksinda ega teistega koos. Tänane külaskäik oli esimene ja viimane, ta tunneb oma memme.

«Ära karda, Fred. Ma ise teen kõik selleks, et mu memme ei tarvitseks enam üle sinu maja läve astuda. Kui ma äkki suren, siis ma muidugi ei vastuta.»

Lilli vaatas aknast välja. Raagus puud kohisesid, taevas oli raskes pilves ja maa must. Äsjane sula oli ilusa talve paari päevaga muutnud mitte säravaks kevadeks, vaid tuhmiks sügiseks. Seda meeleolu süvendas veel pimedus, mille üksiku möödasõitva auto tuli nagu noaga hetkeks läbi lõikas. Mis oli tema memme kurja teinud, et pidi tagaukse kaudu nagu kerjus lahkuma?

«Ütle, Fred, parem otsekohe, mis sul meeles mõlgub? Sul on kindlasti mõni plaan, aga sa ei taha sellega otseselt välja tulla.»

Fred tõusis, kõndis mööda tuba, ta ei leidnud nagu kohe õigeid sõnu. Pistis sigareti suhu, tahtis süüdata, aga vaatas lapse voodi poole ja pani sigareti karpi tagasi.

«Mul oleks nimelt niisugune soov, et sa üldse katkestaksid suhted selle agulimajaga. Seda nõuab juba meie lapse tervis ja tema edaspidine kasvamine. Sinu ema sõbrannasid ma austada ei suuda. Üks on rõveda suuga turueit, teine hullumaja patsient. Mõtle ise, ega teisedki seal paremad saa olla.»

Lilli süda hakkas nii ägedasti pekslema, et ta käe rinnale pani. Siis naeratas ta ootamatult. Talle meenus Rikka Alma vedelik: kui piim peaks ärrituse tõttu ära jääma, siis kolm korda päevas sooja, aga mitte kuuma

veega sisse võtta, iga kord kolmkümmend tilka, kohe on piim tagasi.

«Kui nii võtta,» lausus ta näilise rahuga, «siis tõesti on seal majas loomaaed koos. Istu ja kuula. Ma räägin nendest, kellega memme läbi käib. Saalmani Mari põeb veetõbe ja armastab angerjaid süüa. Mees oli voorimees, suri hiljuti joomatõppe, tütar töötas Sitsi vabrikus, lasti tööliste vähendamisel lahti ja on nüüd sadamakõrtsis ettekandja ning elab lõbusat elu. Siis on veel hambutu Elts, nagu teda hüütakse, endine lõbunaine, nüüd palveõde. Siis veel Rikka Alma, keda sa turueideks nimetasid nagu kord mindki, — ta kaupleb turul ravimtaimedega, tema poeg Ärni oli tselluloosivabrikus tuhavedaja ja läks nüüd Põlevkivisse.»

Lilli mõtles hetke, siis lisas mingi seesmise erutusega:

«Peremeeski on ainult labane lihunik ja ropu suuga. Aga veel on peale tädi Anna minu ema sagedaseks külaliseks vana Madisson. Ta töötas Lutris, sai lahti tiisikuse pärast. See oleks umbes kõik.»

Raske vaikus sigines tuppa. Fred alustas jälle kõndimist, korrates aeg-ajalt: «Kohutav, kohutav!» Kõiki neid nimesid ja elukutseid ning haigusi nagu registri järgi loendades tekkis ka Lillil mõte, et see on tõesti kohutav, kuidas seal inimesed elavad. Kui igaühele üksikult mõelda, ei tule nagu ettegi, et see on hirmus.

«Kas see Madisson pole sinu emale rohkem kui niisama tuttav?»

Lilli võpatas selle lubamatu küsimuse juures ja Fredi luurava pilgu all.

«Arva mida soovid,» ütles ta piinatult, «aga nii räpasele oletusele ma ei vasta.»

Jaan hakkas häälitsema. Lilli pani talle kuivad mähkmed, märgadega aga lahkus toast nii kindlal sammul, nagu ei oleks Fredi jutt üldse temale määratud. Kui ta tagasi tuli, olid ta silmad nutetud, kuid ta küsis kaunis turtsakalt, nagu Fredile paistis, kas ta peab lapsega memme juurde minema, sest oma emast ta ei loobu iial.

«Pole vaja. Korraldan asja teisiti. Ma saan aru, et su ema on sulle tähtsam kui Jaan ja mina. Käi seal tiisikushaigete ja libude juures palju soovid, aga lapse

eest jään mina vastutavaks. Jaani juurde palkan amme, kellest tean, et ta on terve, ei puutu kokku kahtlaste inimestega ja garanteerib, et Jaan kuskilt mingit nakkust ei saa.»

Lilli ei teadnud, kumb teda rohkem raputas, viha või meeleheide. Võõras inimene tema lapse juurde, kui ta ise on nii terve ja tugev! Ta mõistis samal ajal, et ükski vägi ei päästa teda sellest püünisest, kuhu Fred ta Jaanikese abil tõmbas.

«Amme pole vaja,» lausus ta kõlatult ja istus voodi äärele oma valges kleidis, mida ta vastu tahtmist kandma pidi. Riie on riie, seda võib taluda, aga memme, kulla memme . . .

Fred tundis, et oli liiga valurikka operatsiooni ette võtnud, isegi masendava. Ta oli selle kavatsusega juba mõnda aega ringi käinud, ei oleks aga võib-olla veel tänagi alustanud, kuid see naiste laat sundis tegutsema. Komplikatsioone ränku ei teki, selles oli ta veendunud, sest laps leevendab valu. Ja kaua siis ikka ollakse ema sabas kinni. Edaspidi võib ju vahel memme siia kutsuda last vaatama, eks siis ole nii emal kui ka tütrel jällenägemisrõõm seda suurem.

Ta silitas üle Lilli juuste, surus sinna suudluse ja ütles lohutavalt, et ega mammi kohta surmaotsust pole tehtud, aga esialgu on parem, kui nad oma eluga segamatult ise toime tulevad. Lilli ei tõrjunud hellust näitavat Fredi eemale. Tal oli tunne, nagu libiseks jäine käsi üle pea, nagu puudutaksid jäised huuled tema juukseid . . . Fred lahkus. Tal oli kuidagi ebamugav oma äkilise otsuse pärast, samal ajal aga tundis rahuldust, et polnud enam küsimust edasi lükanud.

Järgmisel hommikul saatis Lilli oma memmele Tereesaga kirja, milles ta ühegi halinata teatas: Fred soovivat Jaanikese tervise pärast, et ta mõnda aega memme ei külastaks. Ta lubas seda ega tule tükil ajal.

Tereesa tõi vastu vaevalise käekirjaga kirjutatud tähekese, mida Lilli kohe nagu lugedagi ei raatsinud. «Kallis laps! Küll aeg annab arutust. Ole rahulik ja kasvata poega, minuga ei juhtu midagi. Salaja ära tule. Ema.»

Tereesa seisis nukrana oma proua ees. Liina oli talle

kirja kohta seletust andnud ja palunud teda vabal pühapäeval külla tulla ning Lilli ja Jaani kohta uudiseid tuua. Tereesa oli lubanud teda nii tihti vaatamas käia kui võimalik, tal polevat niikuinii siin tuttavaid, tuli alles Viljandist, ja proua Audre soovitanud teda Bertelsite juurde.

Lilli ei varjanudki Tereesa ees oma pisaraid, kui ta kirja luges. Eks memme juures nägi Tereesa neid samuti.

«Ma lubasin proua emale ikka vahel teateid viia siinsest elust. Ei tea, kas tegin hästi, et lubasin?»

Lilli tundis kergendust Tereesa sõnadest. Ise ta poleks julgenud talle seda ettepanekut teha.

«Aitäh, Tereesa,» sosistas ta ja läks magamistuppa, et memme kiri ära peita, nii et mitte keegi seda ei leia. Memme esimene, võib-olla ka viimane kiri!

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

«Kui sa näeksid, Jaanike, kui ilusad luiged tiigil ujuvad,» seletas Lilli oma pisipojale, kes enda puhkides vankris istukile ajas, oma keeles lällutades vastas ning uuesti padjale vajus. Nüüd tõusid jälle jalad ja sibasid kiiresti, siis saadi kätte parem jalg ja hakati seda suu poole tirima. Lilli pani pojakese jalad teki alla ja vibutas näpuga.

«Ai, ai, ai, Jaanike, sa ei pea ennast põrmugi viisakalt ülal. Kes siis topib jalga suhu? Ja nüüd jää ilusti tuttu. Ära arva, et ma ei tea, kuidas sa kõige rutem uinud.»

Lilli vaatas ringi. Mõni üksik jalutaja teerajal, mõned pingil istumas. Polnud kedagi häbeneda. Ta pani vankrirattad kiiremini liikuma ja nad vurasid ühelt teerajalt teisele. Lai voldiline seelik lehvis tuules, kruus krudises talla all, merelõhn kõditas meeldivalt nina. Nii hea oli olla siin kahekesi. Ta kiirendas sõitu ja peatus alles Russalka juures, kus ta hingeldades pingile laskus.

Jaanikesele nähtavasti meeldis vankri rappumine ja vappumine. Ta magas nüüd magusasti, parema käe põial suus.

«Kas tõesti pean pöidla sinepiga kokku määrima, et sind sellest rumalast harjumusest ära võõrutada?» mõtles Lilli, vaadates heldinult oma magavat punapõskset pojaraasukest. «Targemad inimesed soovitavad, sest muidu võivat sa ühe pöidla nii ära imeda, et jääbki väiksemaks.» Lilli otsustas esialgu siiski lahjendatud kölni veega katsetada. Sinep on ju nii terav ja valus, põletab viimaks suugi, paneb karjuma ja võib-olla hakkab siis Jaanike iga kahtlasema toidu juures kisendama. Saab veel niiviisi songa. Jah, Jaanike, oled juba suur poiss. Oled mulle kõik...

Fred oli tema elust kaugemale nihkunud, kuigi paremat isa ja tähelepanelikumat meest oleks raske leida. Ta viibis palju kodus, oli tasakaalukas, tihtigi nägi Lilli, juhuslikult rõdu klaasukse taha sattudes, kuidas ta pikali vaibal lamab, poiss oma käekestega teda juustest rebib ja mõlematel on näod naerused. Või jälle ta hüpitab Jaani, tõstab kõrgele pea kohale, siis õõtsutab, tiirleb temaga ringi nagu nooruk. «Jaan on nii Bertelsite moodi, et tal tuleb tingimata meie sirge nina ja piklik nägu, ühesõnaga — ilus poiss,» seletas ta igaühele, kes aga majja tuli. Lillile tegi ta tihti kingitusi, viis meelelahutuseks lokaali tantsima, teatrisse, kinno. Lilli tundis end kõige paremini ikkagi oma pojaga kahekesi olles.

«Kuulge, proua Lilian,» oli proua Pendrik kord öelnud, «te olete ju oma mehe nii ära võlunud, et ilma teieta on Bertels seltskonnas lihtsalt igav. Kohe näed, et kipub koju, ja kui tahad teda millegagi lõbustada, siis vii jutt pojale, kellest peab vist saama ei vähem ega rohkem kui Napoleon või Hitler.» Lilli oli proua Pendrikult küsinud, miks peaks Jaanike just Hitleri sarnaseks saama. «Ah, te olete veel liiga noor, et maailma suurest poliitikast aru saada,» oli proua Pendrik vastanud. Näoga, et ära rohkem küsi, või minagi tean, mis on see juhiprintsiip, mida Bertels nii väga kiidab. Aga Hitleri kohta see käib.

Lillit suur poliitika ei huvitanudki, aga proua Pendriku sõnad kinnitasid talle veel kord, et poeg on Fredile nüüd võib-olla tähtsamgi kui Lilli ise.

Keegi istus pingile. Lilli avas silmad ja nägi, et tema

kõrval on istet võtnud Mimi. Kui muutunud ta oli! Vana ja koltunud. Silmis nutujälgi.

«Mimi, mis teiega on juhtunud?» küsis Lilli osavõtlikult.

Vastuse asemel puhkes Mimi äkki ahastavalt nuuksuma. Tundus, nagu oleks ta kogu oma valukoorma kaasa toonud, et seda siin välja puistata. Mis asi see võib olla, et Mimi, kes ennast alati nii hästi vaos hoiab, ohjad täielikult on kaotanud? Jättis onu Mihkel ta maha, vallandas salongist? Mis eest? Vaevalt seegi oleks nii ägeda nutupuhangu välja kutsunud.

«Ärge pange tähele,» sosistas Mimi silmi kuivatades. «Tean, et tuleb hambad ristis hoida ja fassongi pidada, muidu oled tööst ja leivast ilma, aga vahel on see nii raske. Poleks ma teid pojakesega siin näinud, siis ei oleks see mind nii pahupidi pööranud.»

«Meid Jaanikesega?» küsis Lilli imestunult. Kuidas võis lapse nägemine inimese nutma panna? See peaks ju rõõmustama.

Pikapeale koorus välja kogu Mimi lugu. Ta oli noore tüdrukuna arvanud, et kui sul on kena näolapp, siis palju muud selle kõrval pole vaja. Leidus jõukas mees, kes ta ära võrgutas, ja kui laps sündis, siis maha jättis. Mimi õppis õmblema. Tal oli selleks tööks annet, ta kasvatas oma last ja oli rahul. Siis aga tabas tütart raske haigus, tuberkuloos. Siitpeale algas aastaid kestev murelik elu.

«Jah, poleks Palu abistavat kätt olnud, ei oleks ma oma lapsele neid paari aastakest surmalt välja kaubelda saanud. Rohud, sanatooriumid, kõik, mis võimalik raviks ja kosutuseks, sai muretsetud. Mis see kõik maksma läks — terve varanduse. Ja ometi, kui paistis, et elu võidab, tuli peaajupõletik, tuberkuloosne muidugi.»

Mimi huuled hakkasid tukslema, ta püüdis uut nutuhoogu alla suruda ja kuidagi saigi enesest võitu. Ta püüdis koguni naeratada.

«Olete juba ammu üksi?» Lilli hoidus Mimile vaatamast.

«Juba nädal aega on mu Ilseke mullas. Päev enne surma sai ta kaheksateistkümne-aastaseks.»

Mimi kraamis käekotist välja huulepulga, karbikesed mingiga ja puudriga ja hakkas oma näole iluravi tegema. Kui ta jälle oma karbikesed kotti tagasi pani, oli ta peaaegu endine Mimi, hulga värskem ja elavam. Ta vabandas Lilli ees oma sobimatu käitumise pärast ja palus tema pihtimise enda teada jätta.

«Kui kunded teada saaksid, et mul on lein, siis leiaksid nad oma rõivaste juures palju rohkem vigu, kui neid on. Ma ei suudaks seda praegu kannatada, vastaksin teravustega.»

Mimi tõusis, meelespea-kõrvarõngad värisesid veidi, aga muidu oli ta igati võimeline mõnele daamile proovi tegema.

«Eks ole, proua Bertels, mine kas või kildudeks, aga pea fassongi!»

Lilli tõusis samuti, surus sõnalausumata Mimi kätt, endal silmad niisked. Mimi aga enam härdaks ei läinud. Ta küsis asjalikult, kas Lilli ikka veel harjutab moodide joonistamist, nagu ta kord oli rääkinud. Lilli jaatas.

«Kui teil neist kahju ei ole, tooge mulle vaatamiseks. Ma mõnikord olen tüsedamate daamidega püsti hädas.» Ta mõtles veidi. «Ma tean, et igal naisel, ka jõukal, on hinnas rahanatuke, millest mees ei tea. Lasen joonised Palul ära osta, kui te muidugi üldse huvi tunnete asja vastu.»

«Ma mõtlen järele,» ütles Lilli tagasihoidlikult. «Ma kahtlen, kas mu kavandid ja lõiked ei ole liiga algelised.»

Lilli saatis pilkudega Mimit, kes nii väsinult astus, nagu poleks ta neljakümne ringis, vaid vähemalt kuuekümne-aastane.

Tume vihmapilv tõusis, paisus kiiresti laiaks. Tuulekeeris tõstis liiva. Lilli hakkas oma vankrikesega kiirustades kodu poole liikuma. Mimi tütre saatus oli südamesse jätnud ängistava tunde. «Mis saab, kui Jaanikene peaks surema? Siis suren ka mina, siis on kõik läbi. Aga miks peaks Jaanike surema, ta pole ju veel elama hakanudki? Rumalad mõtted! Jaanike peab vähemalt sada aastat elama ja maailmale palju kasu tooma.» Lilli kasvatab ta niisuguseks, et ta ei põlgaks aguli-

inimesi, haigeid ja hädalisi. Et ta oleks kõikide vastu ühtviisi lahke ja hea. Niisuguseks kasvatab ta oma poja. Ja kindel siht olgu tal nagu Jüril. Ainult mitte merele, seal varitseb Jüri saatus.

Kui Lilli koduväravasse jõudis, oli Jaanike tema kujutlustes juba kuulus professor, kes kõik tiisikushaiged terveks teeb, ja ta ei märganudki, et maja ees seisavad teda oodates Fred ja professor Pendrik.

«Tervist, kallis proua Lilian,» hüüdis Pendrik juba eemalt, oma panamat vibutades. «Vanapoiss, vabandust, noor papa kutsus mind lõunale ja oma saavutust hindama.» Ta suudles Lilli kätt, soovis õnne ja vabandas, et polnud siiamaani mahti saanud isiklikult tulla. Kui nad jalgväravast sisse olid jõudnud, tegi Pendrik Lillile komplimendi: ta olevat kaunim kui kunagi varem. Siis heitis pilgu vankrisse, kus Jaanike pooleldi avatud silmadega veel une ja ärkveloleku vahel rabeles. Pendrik vaatas tükk aega ja üksisilmi last, kuni see täiesti ärkas ja kisama pani. Selles olid muidugi süüdi professori kikkhabe ja tihedad kulmupuhmad, mis lapse kartma panid. Kui Fred poisi vankrist sülle tõstis, sihtis Pendrik ikka veel Jaanikest, siis hakkas oma habet siluma.

«Noh,» ütles Fred naerdes. «Ehtne Bertels, eks ole?»

«Ma parem vaikin esialgu selle koha pealt,» muheles professor salatsevalt.

Lillil oli kuidagi ebamugav, miks Pendrik viivitab vastusega, mida Fred nii suure põnevusega ootab.

«Jah,» lausus Pendrik lõpuks, «inimesele tulevad mõnikord kentsakad mõtted pähe. Ma mõtlen nimelt, kas me viimaks ei ole kaugelt sugulased. Kust kandist sinu vanaisad ja vanavanaisad õieti pärit on?»

«Aga mis puutub see siia?»

Pendrik ei lasknud ennast eksitada ja pöördus Lilli poole.

«Aga teie vanaisad ja vanaemad?»

«Nii palju kui ema jutust mäletan, on tema suguvõsa elanud Viljandimaal.»

Ei Lilli ega Fred mõistnud, kuhu professor tüürib.

Kindlasti teeb ettevalmistusi, et neid nagu tavaliselt mõne ootamatu anekdoodiga üllatada.

«Noh, siis võib see arusaadav olla,» jätkas Pendrik mõtlikult, «mina olen samuti Viljandimaalt. Ligistikku kännud. Selge.»

Fred muutus juba kannatamatuks. Pendriku hoiak hakkas teda häirima. Nüüd on tal kindlasti midagi mürgist tagavaraks.

«Mis on siis minu noorhärraga lahti, et sa nagu kass palava pudru ümber tiirled?»

Professor pahvatas põrinal naerma, võttis siis põuest rahatasku ja selle vahelt umbes pooleaastase lapse foto. Ulatas selle Fredile, ise kavalalt silmi pilutades.

«Võrdle oma Jaaniga.»

Fred vaatas pilti, Jaani, uuesti pilti. Tema kõrval seisev Lilli tegi sedasama.

«Raske midagi ütelda, lapsed selles eas on kõik ebamäärase välimusega,» arvas ta. Fred ulatas foto Pendrikule tagasi.

«Kes see on?» küsis ta järsult.

«Eks ikka minu Tommikene. See on esimene võte temast, seda kannan alati kaasas. Vaat mis tähendab, kui sugupuu juured on Viljandimaal, siis võib juhtuda, et lapsed on mõlemad Viljandimaa nägudega.»

Ta peitis pildi hoolikalt rahataskusse. Fredi otsmik läks kipra, Lilli punastas. Esimesed suured vihmapiisad langesid lapsevankri kummikattele. Fred läks Jaaniga ees, Pendrik aitas Lillil vankrit esikusse tõsta.

«Eks ole naljakas, proua Lilian, kuidas küll mõned lapsed peaaegu nagu kaks tilka vett üht nägu on. Annaks taevas, et teie Jaanist niisugune laiskvorst ei kasvaks nagu minu Tommist,» heietas Pendrik mõnuga.

Kui nad üles jõudsid, seisis Fred peegli ees, uurides oma ja poja nägu. Ta naeratas rahulolevalt.

«Professori silmad on tarkusest tuhmiks läinud. Võta või jäta, Bertels mis Bertels.»

«Aga mis ta siis muud peaks olema. Muidugi Bertels. Kas sa siis kahtled, vanapoiss?»

Professor laskus Fredi kabinetis mõnuga tugitooli ja alustas juttu oma töömuredest. Fred andis Jaani Lillile üle ja imestas endamisi, kuidas Liliani näovärv nii kii-

resti vaheldus. Mõne hetke eest ta õhetas, nüüd äkki on kahvatu.

«On sul halb, Lilian?» küsis ta, oskamata seletada seda muutust.

«Ei, Fred, mul pole midagi viga, ainult...»

Lilli jättis lause pooleli ja läks Jaanikesega magamistuppa. Mida oleks ta öelda osanudki. Ta surus poja vastu rinda, suudles tema põski, väikemees aga aina kõverdas suud naeruks nagu tänuks, et tal on nii hea elada. Kõik kannavad kätel — ema, isa, Tereesa. Aga ta pole jonnakas, kui teda vahel päris üksi siplema jäetakse.

«Jah, pojake, õpi vihkama niisuguseid salaja salvavaid inimesi nagu see professor.»

Kabinetist kuuldus nüüd jälle Pendriku põrisevat naeru ja sekka kostis tema tuntud «na-na-na».

Käis hele välgusähvatus, selle kannul tugev pikseraksatus. Jaan võpatas. Tuba muutus peaaegu pimedaks. Vihma hakkas kohinal sadama, varsti voolas vesi joana aknaklaasidelt alla. Puude oksad otsekui tantsisid mingis metsikus keerises. Lillile ei mõjunud looduse märatsemine praegu masendavalt, ei ajanud hirmu peale. Mõte libises memme juurde, kes oma praeguses korteris ei tarvitsenud hirmu tunda, et vesi tungib sisse, nagu seda varem keldris niisuguse äkilise paduvihma puhul oli juhtunud. Laps rinnal, tundis ta koguni mingit suurt rahu, iga välgusähvatus oli nagu looduse võimas mäng. Kui surmab, siis koos, kui jätab ellu, tunnevad mõlemad rõõmu päikesest, mis varsti jälle särama hakkab, nagu poleks vahepeal midagi olnudki.

Lilli pani poja voodisse ja läks vaatama, kas lõunalaud on kaetud. All söögitoas põles elekter ja Tereesa ütles, et kui härrased soovivad, võib kohe serveerida. Lilli palus ka külalise jaoks katta ja astus siis proua Bertelsi salongi, et vaadata, kas seal äkki aken pole lahti jäänud. Kõik oli korras, ainult käsitöölaua laegas oli avatud. Siin seisid fotod väikesest Hansust. Neid polnud enam. Tähendab, Fred oli jõudnud nad juba siit võtta, et hiljem uurida Jaani ja esimese poja Hansu sarnasust. Lilli vaatas proua Bertelsi leebesse näkku maalil ja raske ohe tõusis rinnast. Selge, et nüüd algab

uus piinamis-ajajärk. Professori «na-na-na» kõlas äkki Lilli kõrvus nii selgesti, nagu seisaks Pendrik tema kõrval ja hüüaks talle kõrva: iga hinna eest kangutan sind Fredist lahti, küll saab siis nalja!

Kui nad juba lauas istusid ja professor kõik toidud oma anekdootidega üle vürtsitas, ei pidanud Lilli enam vastu. Ta jättis söömise pooleli, tõusis ja lahkus, unustades tavalise viisaka vabanduse. Ta läks uuesti proua Bertelsi salongi ja istus vanamoelisele painutatud seljatoega tugitoolile. Siin oli alati tunne, nagu oleksid kõik su meeled keskendatud ega haju mitmesse suunda. Ta tahtis selgusele jõuda, mida professor oma urgitsemisega taotleb, kas ainult tema elu kibedakstegemist või sepitseb seltskondlikku sensatsiooni, kus tema poeg mängiks omamoodi imeteldava kangelase osa? Selle asemel aga võtsid mõtted hoopis teise käigu. Eks Madisson öelnud kord, et oma teenitud kopikas on ikka kõige kallim, eks seda korranud alles mõne tunni eest Mimi. Kui õige pakkuda neid moejooniseid salongile? Ta õpib Mimilt nii mõndagi juurde, aga idee jääb ikkagi tema omaks. Jaanike ei nõua ju kogu aega, seda enam, et Tereesa on poisi kõige südamlikuma hoolitsuse alla võtnud. Kas annaks see töö veidikenegi sõltumatusetunnet juurde? Kindlasti. Varem sai Lilli Fredilt taskuraha, suuremad ostud tehti koos. Pärast Jaanikese sündi kinkis Fred, ise naljatades, Lillile ilusa paksu nahkköites kaustiku, kuhu palus kõik enda ja lapse peale tehtud kulutused kirja panna. Päris huvitav olla vahel vaadata, palju naise ja lapse peale «taskuraha» läheb. Ka Lillile tegi see algul nalja, aga kui Fred järjekindlalt tema kaustikut kontrollima hakkas, ei olnud see enam kuigi lõbus. Ta ei öelnud küll midagi, aga teda riivasid juba niisugused märkusedki, nagu: «Proua Lilian võiks kokkuhoidlikum olla pesupitsi ostmisega. See pole muud kui liigse tolmu kogumine lapse ümber,» või «jälle kingitus Tereesale, miks nii kallid toatuhvlid teenijale?» ja üht-teist samalaadset. Fred polnud koi, kui ta maksis või mõne luksusliku õhtusöögi kuskil peenemas lokaalis oma kaasvilistlastele ja buršidele korraldas, aga Lillile antud taskuraha suhtes näis ta vähehaaval nii väiklaseks muutuvat, nagu elaks ta

peost suhu. Olgu kuidas on, aga juba homme tuleb minna Mimi juurde.

Mõte, et ta hakkab tõsiselt oma moejoonistega tegelema ja paneb kas või memme jaoks mõned kroonid tallele, andis nagu uut jõudu. Ja kui ta söögituppa tagasi tuli ning söömist jätkas, nagu poleks ta ära käinudki, ei tundunud professori põrisev naer talle enam nii ebameeldivana. Mehed jõid juba kohvi ja rüüpasid konjakit kõrvale.

«Proua Lilian,» hüüdis Pendrik klaasi tõstes, «ma olen lihtsalt vaimustatud sellest harmoonilisest elust, mis siin majas valitseb. Ei mõistnud arvatagi, et teie, algaja proua alles, oskate niisuguse hubase õhkkonna luua. Kodus oleks Matilde mu pärast lõunasööki oma tuppa käsutanud, pidanud pika loengu heategevusest ja naiste õigustest, ning alles siis käskinud teenijal mulle kohvi serveerida. Siin aga on kohvikann kohe laual, vanapoiss tõstab kuskilt puhvetinurgast pudeli välja ja mõnule kas või õhtuni. Aga kahjuks need kohustused, need kohustused . . .»

Tereesa, kes Jaanikese juures oli, tuli härrat telefoni juurde kutsuma. Fred tõusis vastumeelselt ja kirus, et arsti elu on viimane põrgu, lõunat ka ei lasta rahulikult süüa.

«Jah, eks ta ole,» ohkas Pendrik, kui Fred oli läinud. «Ka mina avasin endale Tallinnas vastuvõtu — igal neljapäeval ja reedel. See toob mõne ilusa kroonikese lisa, aga ma mõtlesin rohkem haigetele, kes muidu peavad nii palju raha ja aega kulutama, et minu jutule sõita. Haigeid on mul alati kole palju. Mind tuntakse ju meie vabariigist kaugemalgi. Mind tunneb, võiks öelda, varsti kogu Euroopa. Isegi kirjad tulevad kätte aadressil: Euroopa, Pendrik. Ka see Tallinna kabinett kisub mind teaduslikust tööst kõrvale, aga rahva huvid seisavad esikohal, minu juures vähemalt.»

«Juba sa rahva huvides oma kabineti avasid,» mõtles Lilli. Ta teadis, mis maksis visiit professoritiitliga mehe juurde, eriti kui ta väljaspool Tartut endale haigeid oskas hankida. Ja Pendrik, see tuntud lobasuu, ei tarvitsenud muidugi haigete puuduse üle ka pealinnas karta. Kurjad keeled rääkisid küll, et tema diagnoosid

olevat mõnikord kahtlased, aga mis jääb nendes puudu, seda teeb tasa keel.

See otse pealetükkiv eneseülistus hakkas Lillile vastu, aga ta ütles viisakalt ja veidi meelitavaltki:

«Siis on meil au teid sagedamini näha, ma loodan seda muidugi. Teie aeg on kindlasti äärmiselt täidetud.»

Lilli imestas isegi, kui selge tal juba oli teesklemisoskus.

Fred tuli tagasi erutatult ja, nagu Lillile näis, süngena.

«Ma pean kohe minema, raske haige ootab. Vabanda, Pendrik. Lepi mu naise seltskonnaga.»

Pendrik tõusis, tänas Lillit oivalise olengu eest ja ütles, et ka tema peab minema. Need neetud kohustused!

Mehed lahkusid ja Lilli jäi veel tükiks ajaks laua taha istuma. Kui Fredi mõne raske haige juurde kutsuti, ei olnud ta kunagi nii erutatud ega jooksnud ülepeakaela minema. Ta mõtles siis mõni hetk, mida kaasa võtta, pani ennast rahulikult riidesse ja ruttas tingimata Jaanikesele kas või käega ukselt lehvitama. Midagi erakordset on lahti, aga mis? Lilli läks järjest rahutumaks. Aga kui memmega mõni õnnetus on juhtunud? Fred ei tahtnud teda ärritada enneaegu ja jooksis ise...

Ta läks magamistuppa, silitas uinunud poja laupa, siis ütles Tereesale, et härra ei tahtnud öelda, aga vist on Jaanikese vanaema äkki raskesti haigeks jäänud. Tereesa viigu Jaanike veel kord välja, tema aga jookseb memme juurde, ta ei saa muidu rahu.

Tereesa arvas, et proua Metsa juurde härra küll ei läinud. Ta kuulis, kuidas härra telefoniga rääkis. Ütles, et tuleb nii ruttu kui saab, siis helistas ise ja tellis auto Nõmmele sõiduks.

«Siis muidugi valutasin südant asjatult. Imestasin, miks ta mulle põhjust lähemalt teatamata ära kadus. Ah jaa, Nõmmel elab ju härra kõige parem sõber. Tema abikaasa on juba tükk aega haige.»

Lilli ei mõistnud isegi, miks peab ta Tereesale nii põhjaliku seletuse andma, kuhu Fred läks. Tüdruk ei tea ju üldse, kes nende tuttavatest seal elavad.

Ta vabastas Tereesa Jaani valvamisest ja palus teda siiski käigu memme juurde teha, siis on vähemalt teada, kuidas memme ennast tunneb ja mis ta teeb.

Rahutus ei andnud järele. Lilli kõndis ühest toast teise, võttis kätte küll žurnaali, küll raamatu, kuulas raadiot — midagi ei paelunud pikemaks ajaks. Siis meenus ema nõuanne: kui oled rahutu, siis võta jonnakalt mõni töö kätte ja oota, kuni see edenema hakkab. Siis tuleb ka rahu tagasi ja aeg pole tühja jooksnud.

Lilli võttis vastu tahtmist oma mapi joonistega, vaatas neid ükskõikselt, võttis siis pliiatsi, vedas paar joont puhtale lehele, veel paar ja töö hakkas edenema. Ta valis endale modelliks Silvia ja kavatses niisuguse kleidi joonistada, mis sobiks tema kasvu ja idamaiselt tõmmu näoga. Lilli lootis, et Silvia riietamisega uude kleiti kaob selle naise üleolev hoiak tema suhtes, mis alati meelde tuli, kui ta mõne torke kuskilt sai oma päritolu kohta.

Kui Tereesa tagasi jõudis, oli Lilli nii ametis, et küsis, kas ta hakkab nüüd memme juurde minema. Tereesa naeris proua hajameelsuse üle, näidates oma terveid ilusaid hambaid.

«Ma olin ju nii kaua ära,» ütles ta rõõmsalt. «Proua Mets ütles, et oli teist halba und näinud, arvanudki, et midagi halba on juhtunud, kas olete teie või Jaanike haige. Ehmatasin teda natuke, aga kui kuulis, et kõik on terved ja hea tuju juures, siis ütles, et vanainimene muretseb ka unes ja mõtleb asju, mida pole olemas.»

Lilli süda läks kergemaks. Ta võttis nüüd oma joonised ja läks proua Bertelsi salongi, kus käsitöölauake meelitas enese taga istet võtma ja vana suur palm pakkus «varju», nagu Lilli oli avastanud: see laotas oma oksi just laua kohale.

Fred istus samal ajal Silvia voodi juures ja hoidis tema külmi käsi.

«Su toatuhvlid on endisel kohal, Fred, kui soovid jalga tõmmata.»

Kahvatu, otse surma suust välja kistud, naeratas ta nii andunult ja kurvalt, et Fredi süda tõmbus kokku. Fred pidi küsima, miks ta ennast tahtis ära mürgitada,

aga milleks küsida? See oli niigi selge. Kui doktor Vahtra Fredile helistas, et Silvia päästeti veel viimasel minutil morfiumisurmast, ei palunud seda teha Silvia, arst helistas ise. Ta teadis, et Fredi tulek annab Silviale jõu ja elutahte tagasi kiiremini kui ükski ravim.

«Nüüd ma tean, miks mind päästeti,» ütles Silvia jõuetuna sõnu veerides. «Et sa veel kord hoiaksid minu käsi, vaataksid mulle otsa. Sina olid — oled mu elu, surm ja uuesti elu.»

Fredile tuli täie teravusega meelde nende viimane kohtumine möödunud nädalal Kadriorus õhtu eel. Tema kärutas oma poissi, Lilian jooksis vallatult ees ja hüüdis, et püüdku isa ja poeg ema kinni. Nad olid kõik kolm nii perekondlikult heas tujus. Silvia istus pingil. Fred teretas teda viisakalt nagu iga tuttavat, ja möödus. Silvia nägemine tegi talle hetkeks tuska, — miks pidi ta just nüüd siin istuma? Kui Lilli tüki aja pärast Jaanikese vankri just seda teed pidi tagasi sõidutas, oli pink tühi. See oligi kõik.

«Kas siis, kui meid nägid?» küsis Fred nagu mõistukõnes.

«Jah, mõni päev jõudsin kannatada, siis ... jah.»

Silvia vaikne katkendlik hääl, alistunud pilk ja sõnadeta mõistaandmine, et ta ei vaja midagi, ei nõua midagi, läheb uuesti surma, muud tal ju üle ei jää, aga see hetk kaalub uue surmamineku üles.

«Miks olen sulle nii kallis, Silvia?»

«Sa oled mu vastu nii hoolimatult aus olnud, vist sellepärast.»

Kui doktor Vahtra tuli, istus Fred ikka veel Silvia voodi ees ja hoidis tema käsi.

«Nad on juba soojad, ma tunnen,» ütles Silvia, häbenedes arsti, ja tõmbas käed rinnale.

Vahtra andis Fredile mõista, et korraga liiga palju erutust on kurjast. Tuli põetaja, kes teises toas oli oodanud Fredi külaskäigu lõppu.

«Ma tulen homme jälle, Silvia,» ütles Fred ja suudles teda otsmikule.

«Ära oma elu lõhu, Fred. Ma ise poleks sind kutsunud.»

Arstid lahkusid. Nad olid vanad tuttavad, Vahtra

teadis Fredi suhetest Silviaga ja seepärast ei tundnud Fred piinlikkust küsida, kuidas see kõik õieti juhtus.

Vahtra andis lühida seletuse. Ta elab Silvia naabruses. Ühel õhtul tulnud Silvia paluma morfiumipulbrit, tal olevat äkki rängad valud tekkinud. Ta andnud kaks pulbrit ja palunud hommikul sisse astuda, et olukorda lähemalt uurida. Juhuse tõttu saanud ta järgmisel päeval teada, et Silvia oli mitte ainult temalt, vaid ka mõnelt teiselt arstilt samal ettekäändel morfiumi muretsenud. Ta pidanud paar päeva Silvia korterit teravalt silmas. Siis toonud Silvia passija talle kirja, öeldes, et pidi selle järgmisel hommikul ära andma, kõva käsk olnud, et homme, aga proua olevat nii naljakas, maksnud talle palga ette ja käskinud mitte enam tulla. Tema arvanud siis, et mis ta kirja pärast siis eraldi käima hakkab, ja tõi selle õhtul ära.

«Mis seal kirjas siis seisis?» küsis Fred võimalikult rahuliku häälega. Vahtra ei vastanud, võttis põuetaskust kirja ja ulatas Fredile, et see parem ise loeks.

Fredi silmade ees lõi veidi uduseks, kui ta ümbrikul seda nii tuntud peent käekirja nägi.

«Austatud dr. Vahtra. Kui te selle kirja saate, olen loodetavasti teises, õnnelikumas maailmas. Minu soov teile on mu viimane. Hoolitsege palun selle eest, et ajalehed minu «romantilist seiklust ja surma» suure kella külge ei paneks. Mulle ei tähenda see midagi, aga ma ei taha, et Fred Bertels seoses minuga avalikkuse ette veetakse nagu kohtualune: mina teda milleski ei süüdista. Loodan, et täidate minu soovi. Olite ju minu õnnetu hukkunud mehe vastu nii inimlik. Silvia Rannamäe.»

Fred pühkis higi. Esimest korda seisis ta sügavate faktide ees, millel polnud midagi ühist libisemisega mööda elu pealispinda, nagu tema seda siiamaani teinud oli.

«Kas tundsite Rannamäed?» küsis Fred, heites pilgu oma kaaslasele, kes maha vaadates lausus:

«Ta oli minu naise vend, heasüdamlik, vahest natuke tasakaalutu, sealjuures lapselikult usaldav.»

«Aga milles seisis see inimlikkus?» küsis Fred sumbunud häälega.

«Silvia arvab vist seda, et ma Rannamäele narkootilisi aineid muretsesin, kui ta öösiti oma naise korteriukse taga magamas hakkas käima. Kartsin, et ta oleks muidu nii Silvia kui ka enese ära tapnud. Tegelikult seisis inimlikkus selles, et doosid . . .»

Vahtra, kes Fredi kunagi eriti sallinud polnud, kergitas kaabut ja pöördus põiktänavasse, kopsuhaigete sanatooriumi poole. Fred vaatas segaste tunnetega järele sellele pika kaelaga «piitsale», nagu arstid Vahtrat omavahel tema pika kasvu pärast hüüdsid. Fred tundis, et Vahtra oli tema südametunnistust nii valjult riivanud, nagu seni ei keegi. Ta siis valvas Silviat, läks kindlasti kohe pärast kirja saamist sinna, murdis võibolla ukse maha ja päästis naise. Päästis!

Bertelsile ei tulnud ettegi taksot võtta või rongile istuda. Ta hakkas jalgsi astuma ja nii aeglaselt, nagu veaks ta ahelaid kaasa.

Tervis polnud Fredile kunagi vempu mänginud, aga nüüd imestas ta koju jõudes, et on äkki surmani väsinud. Ta istus aeda pingile, mis oli päevasest vihmast veel poolniiske, süütas sigareti, tõmbas mõne sõõmu ja viskas minema. Ei maitsenud. Kas hakkan vanaks jääma, küsis ta endalt. Poolsada küll varsti turjal, aga on see tervele, tugevale mehele mõni vanus. Ta hoidis oma energilist lõuga püsti, huuled olid jonnakalt kokku surutud nagu alati, kui ta millestki ebamugavast tahtis lahti saada, kogu piklik tahtejõuline nägu oli pingul, ainult hallid silmad, mis vahel nii kalgid ja vahel nii lõbusad võisid olla, vaatasid nüüd nukralt, kõhklevalt.

Ta astus esikusse, võttis üleriided seljast, märkas salongis valgust ja avas ukse. Lilli oli juba kritseldanud kümneid jooniseid, äpardunud kägardatult kõrvale visanud; laualamp heitis teravat valgust uuele puhtale vihikule. Ta ei tõstnud peadki, kui Fred sisse astus.

«Mis prügihunnikut sina siin kasvatad?» küsis Fred imestunult. «Miks sa ei maga? Kesköö on ammu möödas.»

«Ma kavatsen ise raha teenima hakata,» vastati napilt. Kõige oma raske meeleolu juures ei saanud Fred tõsiseks jääda ja pidi naeratama.

«Millega siis? Moejoonistega või?»

«Aga miks mitte? Mida inimene oskab, sellega ka teenib.»

«Aga milleks vajad sa teenistust? Jumal tänatud, sandikepp on minust veel kaugel.»

Lilli hakkas paberil joont vedama.

«Sinust on sandikepp muidugi kaugel, aga minust võib-olla ei ole.»

Fred ei saanud aru, mis mõttekäigud on Liliani vallutanud. Kust on need tulnud? Ta istus sohvale ja tundis uuesti väsimust. Ta küsis, kas taskuraha on otsas, et endal on nii kibedasti vaja lisa teenida.

«Ei ole.» Lilli astus Fredi ette. Ta pidi ometi ükskord ütlema, mis teda Tereesa majjatulekust saadik oli vaevanud. Ta istus Fredi kõrvale ja peitis pea mehe rinnale, mida oli omal algatusel ainult mõned korrad teinud.

«See on väga piinlik, Fred, et sa ise selle peale pole tulnud. Oli Marie, sain aru: tema on kogu aeg perenaine olnud, milleks teda kuidagi solvata. Aga mõtle, nüüd on juba hulk aega siin Tereesa, mina aga polegi saanud olla majas perenaine. Kas mul tõesti pole õigust majapidamisraha enda kätte saada? Tereesa ees on see nii alandav, et sa annad talle raha, tema esitab sulle arved ja mind vahepeal nagu polekski.»

Seal — juhuslikult mürgisurmast päästetud suuremeelne naine, vaevalt möödunud oht sattuda kõigi kõneaineks, lisaks kanda südamel eluaegset koormat. Siin — kritseldused, suur mure, kas majapidamissummad on selle või teise käes. Fred jäigastus.

«Homme korraldan selle sinu soovi kohaselt.»

Kui imelik on Fred, kui ükskõikne! Muidu ta kas naerab või mornitseb, nüüd ei üht ega teist.

Lilli tõusis, läks laua juurde, pani vihiku kinni, korjas kägardatud paberitükid kokku ja viskas paberikorvi.

«Kas olid väga raske haige juures, et nii otsas oled?» küsis ta nagu muuseas. «Sünnitaja? Kas käisid kaugel?»

Näis olevat paras aeg Fredi valelt kinni püüda ja siis öelda, et kavatses joonistada Silvia jaoks peokleidi. Aga

vaev oli olnud asjatu: kleit ei tulnud niisugune, millega oleks saanud rahule jääda.

«Ei mingit sünnitajat ega minu eriala vajavat haiget. Olin kogu aeg Silvia juures.»

Ootamatusest jäi Lillil hing kinni ja süda hakkas nii kõvasti pekslema, et kleit rinnal võbises.

«Käisid külas?» Hääl ei tahtnud kuidagi sõna kuulata. Kas nüüd järgneb tagasipöördumine endise elu juurde, et talle seda nii avalikult näkku öeldakse?

«Kas sa ka sel ööl, kui see Tommi su oma visiidiga ära pahandas, Silvia juures ööbisid?»

See küsimus oli Lillil sageli keelel olnud. Nüüd lipsas poolkogemata suust.

«Oh ei, Lilian, siis olid teised ajad. Ööbisin oma kabinetis ja olin narr nagu armukade poisike. Kui Silvia poleks katsunud end nüüd ära mürgitada, oleksin oma minekut tema juurde veelgi edasi lükanud.»

Mürgitada? Ahastus lõi Lillit nagu järsk, külm laine. Ja tema tahtis Fredi Silvia kleidiga narritada. Sõnad «kas surnud?» ei tulnud huultele, aga kogu tema olekust paistis välja küsimus, mis ootas vastust.

«Päästeti. Elab. Jumal tänatud.»

«Jumal tänatud!» Lilli võttis Fredil ümber kaela kinni, suudles teda soojemalt kui kunagi enne ja kordas õnnelikuna «jumal tänatud!».

«Inimene on tõesti veider olend,» mõtles Fred, Lillit tugevasti enese vastu surudes. Nii leebe, anduv — see oli uus Lilian, just niisugune, nagu ta igatsenud oli. Ta tõstis oma naise kätele ja viis magamistuppa. Lilli rabeles vastu ja ajas ennast jalule.

«Ei, nii see ei lähe, Fred. Nüüd teeme veidi öist mürglit. Sina kolid kõigepealt oma voodiga minu ja Jaani kõrvale — perekond peab ometi koos olema.»

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Jaan paterdas juba toas ringi, vahel kukkus, nohises valust, aga nuttis harva. Kangekaelselt harjutas ta juba pooleldi kätteõpitud kõndimiskunsti. Kõiki mehi hüüdis «idaks» ja naisi «emaks». Armastas ta aga üle kõige

Tereesat, kes teda toitis, magama pani, temaga väljas käis. Tereesat nähes sirutas ta juba kaugelt talle käed vastu, suu nii naerune nagu üldse võimalik. Suurimaks lõbuks oli Jaanikesele päikese püüdmine. Paistis päike, siis ei hoolinud ta palju kõndimisest, heitis rõdul oma vaibale kõhuli ja sirutas käed päikeselaikude järele. Ta krapsas neid, surus pihku, avas siis peo ja oli pettunud, et seal polnud midagi. Aga hasart sellest ei vaibunud, ta oli väsimatu, ja kui päike endiselt kohalt edasi nihkus, tõmmati ka vaip uuele kohale ning mäng algas uuesti niisama innukalt.

Lilli jälgis sageli poja mängu ja mõtles, et nii on inimese õnnegagi. Arvad, et nüüd on ta käes, aga juba näed teda kaugel eemal ennast püüdmas ahvatlemas. Kas saadki kunagi kätte? Vaevalt.

Ta viibis nüüd üsna palju kodunt eemal. Peamine teekond oli Mimi salongi, kus ta joonistega tegeles, proovidest osa võttis, katsus nõu anda, ise Mimi nõu kuulda võttis ja kõige väiksematki detaili püüdis täpselt välja töötada. Mimi ütles talle kord, et ta püüdvat nii hoolega, nagu peaks ennast sellest tööst juba elatama.

«See on mul memmest,» vastas Lilli lihtsalt. «Memme oli mul juba siis kannul, kui ma veel üsna plikake olin ja põrandat nii korralikult puhtaks ei pesnud, nagu tema soovis. Ta ütles mulle, et kui tahad teada saada, kas inimene võtab iga asja tõsiselt, siis ära uuri toa keskpaika, vaid vaata, missugused on nurgad ja kapialused. Eks see käi ka iga palistuse kohta, mida teed.»

Lilli ei mõistnud arvatagi, et nad Mimiga nii hästi sobivad. Mimi ei rääkinud kunagi oma surnud tütrest, ei halisenud, aga Lilli märkas sageli, et ta on kõigest kuidagi tülpinud, väsinud, kuid mõiste «peab» sunnib end «fassongis hoidma», nagu Mimi väljendada armastas. Lilli arvas, et tema ise seda ei suudaks. Aga mine tea, kui elu ka sulle oma «peab» peale surub.

Lõunaks oli Lilli peaaegu alati tagasi. Fred ei teadnudki, et tema naine kuskil millegagi tegeleb. Ta ei olnud enam endiselt usaldamatu ega peremehetsev. Lillile tundus, et tal on mingid uued mõtted, plaanid, mis teda oma kammitsais hoiavad, ja perekond on ajuti-

selt tagaplaanil. See polnud Silvia ega mõni teine naine, kes oleks Fredi meeled vallutanud, seda tundis Lilli juba vaistlikult. Võib-olla mõni uurimus, võib-olla mõni äriasi, sest Fredil oli rahasid mitmes suuremas ettevõttes. Lilli selle üle pead ei murdnud ja nautis oma suhteliselt vabamat elu. Ka rõõmustasid teda kroonid, mis vähehaaval tema tööst juurde kogunesid. Ta teadis nüüd, mis ta nendega peale hakkab. Viib memmele kui omateenitud raha, selle peab memme vastu võtma. Ta vaeseke ei saa enne hingerahu, kui on Fredi võla tasunud. Oma memme oli ta mitmel korral külastanud ja memme ei pahandanudki, et ta keelust üle astus. Tegelikku keeldu polnudki enam, sellest ei tehtud kodus üldse juttu. Ka Tereesa oli Jaanikesega seal käinud. Hea, et Jaan veel rääkida ei osanud, muidu ehk oleks siiski mõni pahandus tulnud. Ei unustanud Lilli ka klaverimängu. Sellega ta tegeles peamiselt Fredi pealelõunase vastuvõtu ajal. Ta oli nii uhke, kui preili Flemming teda kord oma vanade sõbrannade ees mängida palus. Polnud küll suur pala, mille ta ette kandis, aga see oli ikkagi esinemine. Ta oli nii ärritatud kolme üheealise preili ees, kellest üks oli pealegi veel poolkurt, nagu peaks ta mängima «Estonia» kontserdisaalis.

«Teil on visadust, seda peab olema, kui tahetakse korralikult klaverit mängida, see on hea,» kiitis preili Flemming ja suudles Lillit põsele, kui see järgmisel päeval talle tänutäheks hea õpetamise eest kimbu lilli ja karbitäie šokolaadi viis.

«Šokolaad jääb lihavõtteks,» ütles preili Flemming ja peitis karbi kummutisahtlisse. Jah, ta elas vaeselt nagu tema sõbrannadki, aga tema väärikas hoiak ei lubanud talle tundide eest, sõprustundest hoolimata, ühtki krooni rohkem pakkuda. Lilli tundis seesmist rahuldust. Kui nad Frediga kord Audrete juurde lähevad, võib ta rahulikult klaveri taha istuda ja veatult oma lühikese pala ette kanda.

Mingi lapselik rõõm oma tööst ja tegevusest oli vajutanud pitseri Lilli elule. Ta liikus meelsasti tänaval neil tundidel, kui töörahvas asutuste ja äride ustest välja valgus. Ta tundis, et tal on nende kõigiga midagi ühist, sest ka tema aeg ei ole täidetud ainult logelemisega.

nagu prouakestel, kes sel kellaajal koonduvad peale-lõunasele istumisele kohvikusse. Peas tiirlesid uued moed, uued proovid, noodiäride akende taga vaatas ta uudiseid ja ostis vahel mõned «nooremale astmele».

Ühel sellisel pärastlõunal, kui ta reipana ja värskena koju jõudis, et Fredi tulekuks kohvilaud katta, üllatas teda külaline, keda ta Jaani sündimisest saadik ainult paar korda vilksamisi oli näinud. See oli Toomas Pendrik. Lillit nähes lõi Toomas üllatunult käed kokku:

«Issand, missugune metamorfoos! Te olete ju nagu merevahust sündinud Veenus. Vabandage, Lilian, aga ma olen lihtsalt rabatud.»

Ta suudles Lilli kätt nagu intiimne sõber, pikalt ja kuumalt. Lilli hea tuju kadus. Talle meenus professor ja jutt Viljandimaa nägudest.

«Kas jälle mõni kiri professorilt minu mehele?» küsis ta pilkavalt.

Toomas, ikka niisama rõõsk ja ümar, ei pannud Lilli pilget tähelegi.

«Seekord olen ilma kirjata ja iseseisvalt, Lilian. Mamma arvas, et on ebaviisakas, kui ma visiiti ei tee, ja soovitas tungivalt beebit vaatama tulla.»

Tereesa sisenes, vaas käes. Kallid nizza nelgid põlesid nagu punetav koit. Lilli näitas käega väikesele lauakesele. Tereesa asetas vaasi nii ettevaatlikult kohale, nagu võiksid nelgid järsema liigutuse juures oma ilu kaotada.

Tommi võttis tugitoolis mugavasti istet ja kavatses uuesti komplimentidega pihta hakata. Lilli vabandas ja läks magamistuppa, tõstis juba ärganud ja omaette lage imetleva Jaani sülle ja tuli saali tagasi.

«Siin ta on, minu aare, kelle auks te tulite. Aasta ja kaks kuud. Onu tuli sind, Jaanike, vaatama ja tõi sulle lilli.»

Jaan ei tundnud suurt huvi onu vastu, sest lilled ema kõrval laual paelusid kogu ta tähelepanu. Ta sirutas käe vaasi poole, Lilli ei avaldanud mingit huvi lillede vastu, ainult süda rõõmustas, kui punane õietups poja käest tema põlvedele pudenes.

Fred astus sisse.

Tommi, kes oli Fredi tulekul tõusnud, seisis sirgelt

tugitooli kõrval, oodates peremehe käesirutust. Näost võis selgesti lugeda, kuidas ta imetleb perenaist. Siiamaani pidas ta emaks saanud naist teisejärguliseks olendiks, keda pole enam huvigi ihaldada. Siin aga nägi ta vastupidist. Lilli oli võluvam kui kunagi varem.

Lõpuks ulatas Fred talle käe, jahedalt ja ametlikult. Tommi ei teinud sellest väljagi, laskus tagasi tugitooli ja alustas seltskondlikus toonis:

«Mamma saatis mu Tallinna, et ma papa eluviiside kohta andmeid koguksin. Ta on tõsiselt mures, et papa, heasüdamlik nagu ta on, võib siin kergesti mõne vambi küüsi sattuda. Ka pani mamma mulle südamele, et ma proua Liliani õnnitleksin ja Bertelsite Jaaniga tutvuksin. Olla minu beebipõlve teisend. Proua Audre arvas sedasama.»

Tekkis sõnatu pinge, mis isegi Tommile üle kandus. Fred puuris silmadega Jaani, Lilli surus last vastu rinda nagu kaitseks ohu vastu. Tommi arvas, et tuleb midagi teha tekkinud vaikuse läbiraiumiseks. Ta süütas sigareti, tegi Jaanile näovigureid ja püüdis last oma sülle meelitada. Elus on tihti nii, et kui täiskasvanud omavahel enam hakkama ei saa, siis muutub laps vahelüliks, kes peab tekkinud ebamugavast olukorrast välja aitama. Õnneks katkestas Tereesa oma tulekuga rõhuva pinge. Ta teatas, et keegi härra soovib doktor Bertelsi jutule. Fred lahkus ja Lilli hingas kergendatult. Tommi muutus kohe lahedaks ja jutukaks.

«Eks ole, Lilian, me peame kuidagimoodi sugulased olema, kui kõik leiavad, et teie laps on minu moodi.»

«Nende «kõikide» hulka minu mees ja mina ei kuulu. Ja lõppude lõpuks on kõik inimesed sarnased. Igaühel on pea, silmad, käed, jalad, ainult südamed pole ühesugused. Mõnel on see hea, teisel hästi õel.»

«Ma tulin vist väga ebasoodsal ajal,» lausus Tommi ja tõusis. Ta oli solvunud, et Lilli seltskonnareeglitest kinni ei pidanud ja otseselt näitas, et ta pole oodatud külaline.

«Nagu soovite,» ütles Lilli oma endises ebasõbralikus toonis. «Tervitage oma proua ema. Võite oma visiidiga rahule jääda. Nüüd siis olete muidugi ka ise veendunud, et Jaan on just teie moodi.»

Tommi ei pannud Lilli pilget tähele, õigemini — ei tahtnud tähele panna. Igatahes klatš tema ja Lilli arvel on juba käimas. See on ju aina reklaamiks, et oled nii veetleva naisega salasidemetes. Võib-olla tulevad tõelisedki, kui juba ette nii kõvasti pasundatakse.

«Jah, ma olen veendunud, et kui oleksime abielus, siis ei kahtleks keegi, et see on minu poeg.»

Tommile meeldis, et Lilli sattus kimbatusse, ja ta pilgutas Jaanile silma.

«Tervitage minu noorema teisiku isa. Palun vabandada, mulle näib, et millegagi rikkusin teie maja tuju ja rahu.»

«Asjatult kujutlete. Miks peaks teie tulek nii tähtis olema?» Lilli seisis nii üleolevana Tommi ees, et see tundis ennast poisikesena, kes on tahtnud täismehena käituda ja nina peale saanud.

Ta lahkus. Papa arvas küll, mõtles ta linna poole lonkides, et Bertelsil oleks praegu vist koguni hea meel, kui naisest päriselt lahti saaks. Või vähemalt, et naine muust huvitaks, ennast mehe ellu ei segaks ja skandaali ei teeks. Bertelsit olevat Silviaga taas teatris nähtud, suitsukatteks kaasas Silvia surnud mehe õde, proua Vahtra. Aga ei, tont võtaks, papa otsustab asjade üle alati liiga kergemeelselt — siin seikluste keerist nii kergesti liikuma panna ei saa, Lilianis on tõelise daami uhkust...

Lilli istus endiselt saalis, Jaan süles. Mõtted olid rahutud, murelikud. Jaanike jäi, kui oli viimase õie katki kiskunud ja laiali puistanud, äkki magama, Lillile tundus see kummalisena. Alles ta ju ärkas. Ta katsus lapse laupa. See õhetas, jalad aga olid külmad. Lilli läks läbi koridori magamistuppa, riietas Jaani lahti ja pani ettevaatlikult voodisse. Siis võttis kraadiklaasi. Kus ta ennast ometi külmetada võis? Aga eks märtsikuu ole alati ilmade poolest salakaval. Siiamaani polnud poisil peale harvade kõhurikete mingit häda olnud. Lilli lootis, et ehk on nüüdki midagi tühist. Isegi ei köhi. Kraadiklaas näitas 39,2. Lilli tahtis Fredi kutsuda, aga käsi tõmbus lingilt tagasi. Kabinetis käis kõva jutt ja teine oli ju onu Mihkli hääl. Lilli jäi kuulatama.

«Kui sina, Bertels, mind santima tahad ajada, siis tee seda, tee. Kas sa minu käest vähe protsente oled saanud? Issand, tule appi, kust võtan ma sulle kohe korraga kaks miljonit? Sa ise ju pakkusid mulle laenu. See olla rohkem nagu osanikuks astumine. Arstil ei kõlbavat ametlikult ärimees olla, aga nii ei paistvat kellelegi silma. Ja nüüd tahad äri pankrotti ajada . . .»

Järgnes sügav vaikus, siis kostis Fredi hääl, lõikavalt selge ja kalk:

«Kahe kuu pärast olgu raha mul siin laual! Protsendid protsentideks, neid võin mujalt saada suuremaidki. Minu abiga suurendasid äri, nüüd hoia see teiste sõprade najal ülal. Mingit lepingu pikendamist enam ei ole, mõistad, Palu? Räägin seda viimast korda. Kui kahe kuu pärast raha ei ole minu käes, siis maksad kohtukulud ja häbi tuleb pealekauba kaela.»

Onu Mihkli hääl oli nutune, aga siiski vihane, kui ta pärast lühikest pausi ütles:

«Saa õndsaks, santlaager. Sinu pärast ma veel hukka ei saa. Leidub õige südamega inimesi, kes mind usaldavad. Viid oma kapitali Saksamaale, kuradi Hitleri kummardaja, oma rahvas ei maksa sul punast krossigi. Noh, olgu.»

Kostsid ukse poole suunduvad sammud, siis jälle Mihkli hääl:

«Mu kasutütre pistsid ka nahka, ise hulgud jälle oma libuga ringi. Küll jumal sind kõige eest karistab, ausa ärimehe nülgija.»

Lilli tõmbus instinktiivselt ukse juurest eemale. Ta ei kuulnud Fredi vastust, aimas ainult, et see oli midagi toorest, teisiti ei saanudki olla.

«Rahad Saksamaale, mis see tähendab? Käib jälle Silviaga?»

Ta kummardus Jaanikese kohale, silmad olid äkki nagu põletikus, Jaan aga hakkas üha enam õhetama, pildus tekki pealt ja rabeles.

«Jaanike, kullake, mis sul on?»

Poiss vaatas hetkeks üles, naeratas emale vastu, siis vajusid silmad jälle kinni, laud olid nii rasked, et enam ei kerkinud.

Kui onu Mihkel oli läinud, kutsus Lilli mehe lapse

voodi juurde. Fred uuris Jaanikest asjalikult nagu võõrast haiget.

«Vist sarlakid,» pani ta esialgse diagnoosi ja läks vannituppa käsi pesema. Lilli jooksis talle järele.

«Issand, Fred, mis me nüüd teeme? See on hirmus. Mina vist tõin sarlakid. Memme juurest. Seal majas nad liikusid, kui käisin seal. Kallis Fred . . .»

Fred kuivatas käsi ega pööranud ennast Lilli poole.

«Kutsun lastearsti ja põetaja. Ja sina ei tohi väljas liikuda, kuni ta on paranenud. Muidugi, kui üldse ongi sarlakid, seda peab lastearst ütlema.»

Lilli seisis nagu halvatu vannitoa uksel. Fred palus endale teed anda. Lilli tõmbus nagu käsu peale kohe kõrvale.

«Tereesa ei tohi sinu Jaani juurde üldse tulla . . .»

«Kuidas minu Jaani juurde, Fred? Ta on ju meie poeg!» hüüdis Lilli järsult, sest rõhk oli nii teravasti asetatud sõnale «sinu».

«Võib-olla on meie poeg, kõik võib olla.»

Lilli vedas ennast vaevaliselt magamistuppa ja istus poja voodi kõrvale. Laps avas jälle pooleldi laud ja naeratas.

«Oi Jaanike, Jaanike, mis meid kõik veel ootab.»

Jaanil olid tõepoolest sarlakid. Päevad otsa istus Lilli oma poja juures, andis rohtu, vaatas, kuidas lastearst süstlaga õrna nahka torkis. Öösel olid nad põetajaga kahekesi. Siis tekkis vahel rahutu sõba silmale, mis lapse iga liigutuse juures kohe kadus.

Fred käis reeglipäraselt kolm korda päevas Jaani vaatamas, jälgis temperatuuritabelit, katsus pulssi, uuris löövet. Kuid mitte ühtki silitust ega õrnust.

«Haigus kulgeb normaalselt. Komplikatsioone arvatavasti ei tule.»

Lilli ei olnud suuteline pikemalt millelegi mõtlema peale lapse. Pääseks Jaan juba rutem, sirutaks oma käekesed tema poole ja naerataks — see oli kõik, mille ümber ta tunded liikusid. Ta harjus Jaani haiguse ajal üksi olema, üksi kannatama, üksi nutma.

Missugune valgus lõi südames särama, kui Jaan terve igaviku järel, nagu Lillile näis, silmad avas, käed üm-

ber tema kaela pani ja nõrga häälega ütles: «Pai ida, pai ema.»

Laps kosus jõudsasti, viibis Tereesaga palju väljas ja varsti kattus näoke päevituskorraga. Aianurgas oli liivakast, kus ta nüüd kooke küpsetas ja maju ehitas.

Lilli elu muutus täiesti «vabaks». Teda polnud nagu majas elava inimesena olemas, kuigi Fred äärmise soliidsusega käitus. Algul püüdis Lilli ise Fredi vestlusse tõmmata, kuid see ei kandnud vilja. Rääkis ta mõne lookese Jaani tegevusest, mis naljakas või veider oli, vastati: «Laste juures tavaline asi.» Küsis ta, kas Fredil pole lõunaks mõnd erilist soovi, sai ta vastuseks: «Kõik, mis sinu käe all valmib, on suurepärane.» Tekkis Lillil soov minna teatrisse ja ta küsis Fredilt, millist tükki eelistada, vastas mees: «Mis sind repertuaarist kõige rohkem huvitab, seda lähemegi vaatama.»

Olukord muutus pikapeale talumatuks, kuid Lilli ei osanud väljapääsu leida. Väliselt oli kõik kõige paremas korras. Fred tuli õigel ajal lõunale, õhtuti luges või kuulas raadiot, vahel heitis ka pilgu Jaani voodisse, silitas üle Lilli juuste, aga tegi kõike nagu möödaminnes, nagu oleks see tema elu juurde käiv mehaaniline protseduur.

Kord õhtul, kui Lilli poja voodi juures istus ja kampsunit kudus, millele oli ise loonud mustri, silitas Fred jälle möödaminnes Lilli pead ja tahtis eemalduda.

«Ütle, Fred, mis olen sulle teinud, et sa mind külma viisakusega kohtled? On tunne, et oleme Jaanikesega sinu majas nagu üürilised, keda millegipärast siiski veel kohe ei taheta välja tõsta,» ütles ta otsekoheselt.

«Ära näe seal tonte, kus neid ei ole,» vastas Fred lühidalt ja läks kabinetti.

Lilli pidi vastusega rahulduma, vägisi ei saa ju kelleltki sõna suust kiskuda.

Kord ütles Lilli, et käib nüüd iga päev memme juures. Ta tahtis provotseerida kas või vihapurset, mis oleks siiski talutavam kui see tappev ükskõiksus.

«Ah nii. Mammi on loodetavasti terve?»

Jälle kõik. Nüüd ei teinud Lilli ka omalt poolt enam katset seda mõistatuslikku ja alandavat suhtumist

muuta. «Jah» ning «ei» oli peaaegu kogu sõnavara, millega nad ühe või teise paratamatult üleskerkinud küsimuse lahendasid.

Lilli viibis üha rohkem Mimi juures salongis, tegeles klaveriga ja hakkas tõsiselt raamatutesse suhtuma. Preili Flemming aitas valikul ja Lilli vaatas vahel üleolekut tundes raamatukapi poole, mille alumises kinnises osas seisid virnas Fredi poolt kõige rohkem kasutatavad raamatud — kriminaalromaanid.

Ka proua Bertelsi tuba polnud enam pelgupaigaks, kus kõrge seljatoega leentoolis võis keskenduda, rahu koguda, mis siin isegi seintest ja suurest palmist südamesse kandus. Pärast Jaani haigestumist laskis Fred selle toa oma magamistoaks ümber korraldada, ostis sinna isegi uue raadio, et voodis lamades mõnuga oma detektiivjutte lugeda ja muusikat kuulata. Klaver jäi endisele kohale. Lillil oli siia tulles tunne, et Fred segab teda isegi eemal viibides, ei lase täielikult sukelduda mängu, hoiab teda pingul nagu traadil. Aga siiski, siiski . . . ta ikkagi harjutas.

Suvi oli täies õitsehoos, meri virvendas kutsuvalt ja pehmelt. Lilli istus memme juurest tulles Rannavärava mäel, käed süles, ja hingas merelt hoovavat soolakat hõngu ning gaasivabriku paksu suitsu. Kõik segunes mingiks ebamääraseks mõisteks suvest, merest, tahmast ja üksindusest. Laps pole siiski kõik, mõtles Lilli. Lapsele pead sa endast palju andma, aga kust võtad ise soojust, südamele nii vajalikku arusaamist ja poolehoidu? Memmele ei rääkinud ta nendest vaevadest, ta poleks osanudki neid sõnadesse panna. Memme oleks teda veel noominud ja öelnud, et ega mees kogu aeg naise seelikusaba küljes saa rippuda. Kui ta teeb tööd, on koralik ja viisakas, mida siis temalt veel tahetakse. Memme leidis, et Lillil on niigi juba ülearu vabadust. Varem oli häda, et Fred seob kätest ja jalust, nüüd oleks häda jälle vastupidine, et ei hoia ohje küllalt kõvasti. Ega neil prouakestel, kel pole oma ajaga midagi peale hakata, muud jäägi teha kui iriseda ja viriseda oma halva elu üle.

Tädi Anna oleks Lillit selles küsimuses paremini mõistnud, aga mis aitaks ainult südamepuistamine, kui

see olukorda ei paranda. Ei, seda alanduskoormat tuleb üksi kanda, hambad risti.

Kui varem Lilli koju jõudes mõtles hubastele tubadele, ootavale einele, karastavale dušile ja maasikaning lillepeenardele aias, siis nüüd seisatas ta välisukse ees nagu hoogu võttes, et sisse minna.

«Tere, Lilian.» — «Tere, Fred.» — «Palun sööma, Fred.» — «Tänan, Lilian.» — «Siin on majapidamisraha, Lilian.» — «Tänan, Fred.» — «Kas mulle helistati?» — «Ei, Fred.» — «Kas vannitoas on veevärk nüüd korras?» — «Jah, Fred.»

Tuli mõni külaline, käis suhtlemine samas toonis; et aga külalise ees ei saadud omavahelise lühikõnega hästi läbi, siis lisandusid pikemad laused, imetleti koos Jaanikest. Külaliste ees langes Fredi käsi vahel Lilli õlale, et näidata, kui harmooniliselt nad igasuguse keelepeksu kiuste elavad. Paaril korral juhtus sedagi, ja just proua Pendriku külaskäikudel, et Fred hüpitas Jaanikest, kes suurest rõõmust, et on ometi kord isa käte vahel, nii ülemeelikult kilkas, et Lilli süda kiskus valust lapse pärast kokku.

Lilli võttis kord jälle sügavale pesukappi peidetud karbikese, istus sellega laua taha, puistas sisu välja ja hakkas seda üle lugema. Siin oli kahest allikast saadud raha: Mimi käest jooniste ja lõigete eest ning oma taskurahast kõrvale pandud sendid ja kroonid, mis olid kokku hoitud asjakeste õmblemisega endale ja Jaanile. Ta pidas täiesti loomulikuks, et viimasel juhul kuulub tasu, mis muidu läheks õmblejale, tema kassasse. Jah, oma raha on ikka tõesti kallis, sest võid teda käest anda rõhuva tundeta. Ja sul ei tarvitse kellelegi aru anda peale iseenda. Juba ette aimates memme imestust ja rõõmu, et saab Fredi võlast lahti, istus Lilli heas tujus trammi. Jaani kiriku ees trammilt maha astudes tekkis tal soov kord ka oma tasku peal prouat mängida ja memme maja ette autos ilmuda. Ta võttis takso ja laskus mõnuga seljatoele. Äride sildid, reklaamkuulutused vilksatasid silme eest mööda, kuni üks neist köitis tähelepanu: «Malströmi kondiitriäri». Ta käskis autojuhil peatuda. Tulid meelde selle pagari timpsaiad,

mida memme nii väga armastas. Põiki üle tänava nägi ta paari, kes pudukaupluse akna taga seisis, siis sisenes. Need olid Fred ja Silvia. Mõtteis oli Lilli juba harjunud, et Fred on uuesti tee oma endise armsama juurde leidnud, aga neid koos nähes, pealegi pudukauplusse minekul, tundis ta ikkagi ootamatut pistet. Üks sekund. Lilli läks üle tänava ja astus kauplusse. Rahvast oli kaunis palju, ta võis paari märkamatult jälgida. Silvia valis siidsukki, Fred hoidis käes tordikarpi.

«Fred, kas võtan need?» küsis Silvia madala vaikse häälega. Fred vaatas sukkade hinda.

«Liiga odavad sinu jaoks. Vali kallimad, Silvia.»

Lilli trügis peaaegu nende kõrvale leti juurde ja pöördus teise müüjanna poole.

«Lubage mulle üks paar kõige kallimaid sukki, mis teil üldse on. Näidake tumebeeže.»

Ta ei vaadanud kõrvale, uuris talle ulatatud nelja paari, kõik eri varjundeis, valis siis ühe paari ja palus sisse pakkida.

«Aga palun ruttu, auto ootab.»

Ta pöördus ja nägi Silvia muigavat suud, umbes niisugust, et mis sa, lapsuke, õige nalja teed. Pikk ja sihvakas, uuris rivaal rahulikult sukki edasi.

«On aga kuninganna,» mõtles Lilli pahaselt ja solvunult, kuigi selleks polnud mingit põhjust. «See vist niisuguste putukatega nagu mina üldse ei räägi.»

«Kust me veini võtame?» kuulis ta Silvia küsimust ja väljus. Ta istus autosse. Kuid äkki oli Fredki seal, võttis tema kõrval istet ja sulges ukse.

«Kuhu käsite sõita, proua?»

Lilli nimetas autojuhile koduse aadressi. Mees kehitas uue aadressi nimetamisel õlgu ja pani masina käima. Nad sõitsid vaikides, kuigi mõlemad seesmiselt keesid, kumbki eri põhjusel. Jõudnud kohale, lõi Lilli käekoti hästi pärani, et Fred tema rikkust näeks, ja tasus arve.

Esikus aitas Fred Lillil üleriided seljast, Lilli võttis peast kübara ja asetas kübarahoidjale peegli ees. Fred seisis tema selja taga. Nende pilgud kohtusid peeglis.

«Nüüd läheb küll äikeseks,» arvas Lilli endamisi ja isegi rõõmustas. Tulgu äge ragin, siis muutub ehk õhk jälle hingamiseks kõlvuliseks. Ta naeratas peeglisse.

Fred haaras tal ootamatult käsivartest, ja nii tugevasti, et Lilli oleks peaaegu karjatanud, aga ta kannatas ära.

«Kes annab sulle raha, Lilian, ütle silmapilk?»

Lilli majapidamisraha pidi lõpukorral olema. Kust nüüd see pungil tasku?

«Lase mu käsivarred lahti, Fred. Hobuselgi on valus niisuguse pigistuse juures.»

«Ei lase. Pigistan kuni ütled, kes sind ülal peab, õigem, kes sulle lisataskuraha annab.»

Miks peab Fred teda alati millegi inetuga ära tembeldama?! Trotslikult lõi Lilli pea kuklasse. Ta tahtis Fredile näkku paisata, et mis õigus on tal aru pärida, kui ta sind enam inimeseks ei pea. Aga ta taltsutas ennast.

«Ma pean ennast ise ülal.»

«Millega, pöörane?»

Lilli kehitas õlgu, kuigi pigistus muutus juba väljakannatamatuks. Ei, ta ei ütle enam ühtki sõna. Nagu põrandakaltsu ta ennast puserdada siiski ei lase.

Fred laskis tema käsivarred lõpuks lahti ja sõnas jäise rahuga:

«Sina ja Jaan olete esialgu Bertelsid, pea meeles. Kuni kannate minu nime, ei tohi sellele ühtki varju langeda. Jaan jäägu praegu kõrvale, aga kui ma sinu suhtes mõnele faktile satun, Lilian, siis on pill lõplikult lõhki.»

«Ta ongi peaaegu lõhki, mis seal enam,» ütles Lilli vaikselt ja tahtis minna. Ootamatult tõmbas Fred ta oma käte vahele.

«Lilian, ma ei tahaks uskuda, et sa kergemeelne oled, aga su käitumine, need jutud, nüüd see raha. Sa tahtsid kindlasti mujale sõita, ma nägin autojuhi õlakehitust.»

«Kriminaalide lugemine kannab vilja,» mõtles Lilli ja vabastas enda.

«Su nimi jääb puhtaks, Fred, seni kui me Jaaniga siin oleme. Ja kui tahad teada, siis olid mulle tõesti kallis, kui sa Silvia juurest tulid pärast tema enesetapmiskatset. Ei varem ega hiljem pole sa olnud inimene, siis aga olid inimene, kes on vapustuse läbi elanud, omamoodi isegi väeti.»

«Siis sellest oligi tingitud erakordne õrnus ja andumus,» mõtles Fred. Kahju, et tema teele nii harva sel-

liseid vapustavaid momente juhtub. Aga siiski, olgu vapustused olemata ja Lilian endiselt külm, teist korda ta enam sellist ränka päeva nagu tookord läbi elada ei taha. Igatahes on nüüd vahekorrad selged. Liliani ta ennast juhtima ei lase hakata. Need kalduvused on ju olemas, nüüd kipuvad koguni vohama.

Söögilauas valitses vaikus. Lilli käsivarred tuikasid. Tal oli seljas pikkade varrukatega kleit, et Tereesa või keegi teine sinetust ei näeks. Fred oli morn. Ei Pendrik, ei keegi teine saa tema kulul nalja heita. Ta peab vastu. Ja Liliani välimus ja rahuldavad käitumismaneerid seltskonnas aitavad veel kaua seda lõõga vedada, mis ta endale ise kaela riputanud.

Lilli ei saanud isegi aru, aga tema rahutus ja piinlemine pärast vahejuhtumit olid taandunud. Kui kauaks, ei tea, aga ta istus lauas palju kindlama enesetundega kui viimasel ajal tavaliselt. Ta tundis kogu oma naiseliku vaistuga, et Fred teda ikka veel ihaldab. Kui ta alandliku kassikesena nurru lööma hakkaks, köidaks ta Fredi tugevamini enese külge kui kunagi varem ja vabastaks mehe kõikidest haiglastest kahtlustustest. Aga ta ei tee seda, saagu mis saab, nüüd ta ei suudaks enam. Liiga palju on teda õrritatud. Ja koos sellega ka vastupanutahet kasvatatud.

Kui ta õhtu eel Fredi kabinetti läks, et küsida majapidamisraha, seisis see juba laual. Lilli võttis raha, vaatas aknast välja. Paistis liivakast mõnede kirevate mänguasjadega. «Ma olen siiski Silviast palju rikkam,» mõtles ta heldinult. Heidab ta voodisse, nohiseb tema läheduses väike poiss, tema enda liha ja veri.

«Fred, kas ei olnud Silvial täna mõni tähtpäev? Torti ma nägin, aga te pidite ju veel veini ostma,» küsis Lilli nagu oma mõtete jätkuks ega taibanudki kohe, et oli seda kõvasti öelnud.

«Silvia ei puutu sinusse. See nimi jäta rahule,» käratas Fred, süüdates järjekordse sigareti, kuigi tuba oli juba suitsust sinine.

Lilli lõi akna pärani ja hingas mahedat suvist õhku. Fred tõusis ja pani akna jälle kinni.

«Siin toas vähemalt olen mina peremees ja viibin niisuguses õhus, nagu mulle endale meeldib.»

Lilli hakkas naerma. Ta rõõmustas, et Fred reageerib jälle nagu elav inimene, ja talle tegi nalja see poisilikkus, millega mees praegu oli oma jonni järginud.

Lilli läks raamatukapi juurde, avas salajase jookide panipaiga. Ta võttis pudeli «Martelli» ja pani Fredi ette lauale.

«Vein jäi ju ostmata, aga ega seegi siin halvem ole. Kas sa siis tõesti minu tühja pärast jätad oma kavatsuse pooleli?»

Fred ei saanud aru, mis on Lilianiga juhtunud. Ta ei saanud isegi vihane olla. Nii sujuvalt ja lihtsalt näis Lilli käituvat, nagu poleks ta käsi siniseks pigistatud, nagu poleks talle midagi solvavat öeldud. Pagan sa neist naistest jagu saad, mida nad mõtlevad või mis neis peitub! Lilli pani koguni paberi ümber «Martelli».

Fred tõusis, pistis pudeli portfelli.

«Kui proua tahab minust lahti saada, siis võin ju minna ja Silviale õnne soovida. Tal on täna sünnipäev.»

«Jah, soovin,» ütles Lilli poolnaljatades ja väljus toast.

«Siin peab mingi nõks olema,» arvas Fred oma kriminalisti peaga. Hüva, leidub võimalusi selgust saada. Tal polnud enam suurt isu Silviat külastada, aga ennast narritada lasta ka ei saanud.

Kui uks Fredi järel lukku langes, tundis Lilli äkki suurt väsimust. Pikka aega kestnud närvipinge andis järele. Tal oli tunne, nagu algaks uus elu. Kaugeltki mitte enam endine, aga ikkagi elu, kus sa oled mingi pisikene osakenegi, elu, mis ei piirdu enam sõnadega «jah», «ei», «palun».

Lilli magas sügavasti sel ööl, võib-olla sellepärast, et Jaanike oli tema juurde pugenud ja ta ei raatsinud last oma voodisse tagasi ajada. Ta ei näinud, kuidas juba enne keskööd uks avanes ja Fred tuppa tuli. Mees seisis tükk aega voodi ees, vaadates ema ja last teineteise embuses rahulikult magamas. Igatsus Liliani järele oli teda varakult Silvia juurest minema kihutanud. Siin aga ootas ees nii pühalik pilt, et Fred lahkus kikivarvul, nagu võiks ta madonna koos lapsukesega kogemata äratada.

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

Ühel vingel hommikul, kui Lilli moesalongis Mimi vaheseinaga eraldatud «kabinetti» astus, kus laual alati seisis virn žurnaale ja varras üksteise otsa lükitud arvetega, mida Mimi kaks korda nädalas kokku võttis ja oma peremehele Palule esitas, puudus seal tavaline tööst tingitud korralagedus. Ei vedelnud põrandal ühtki ribakest ega niidikest, mis tahtmatult ühest ruumist teise liikusid, kantud küll taldadega, küll riietega. Nagu oleks kõik suurteks pühadeks korda seatud. Ühtki kundet polnud ootamas ega kuuldunud kaugematest tubadest masinate vurinat.

Mimi nägu oli rahulik ja nagu nooremgi. Lilli võttis istet ja küsis imestusega, mis selline vaikus talvehooajal tähendab. Ta polnud paar nädalat siin käinud, sest Tereesa oli esimesel libedal jääl käe välja väänanud ega tulnud üksi majapidamisega toime. Ja nüüd äkki nagu polekski see enam endine moesalong, kus elu vilkalt kees.

«Ah, proua Bertels, salong on ju suletud. Te vist ei märganud sedelit uksel. Teen veel viimaseid kokkuvõtteid. Vanad tellimused said mõne päeva eest valmis, uusi pole enam võetud. Neil päevil läheb salong uue peremehe kätte.»

See äratas imestust. Miks likvideeris onu Mihkel nii äkki salongi, mis oli kuldse põhjaga, nagu ta ise rääkis? Ja äri läks siin nii hästi.

Reibas olek, milles polnud enam mingit fassongihoidmist, sest blondeeritud juuksed olid veidi sorakil ja nägu üsna nõrga võõbaga kaetud — kõik see tegi Mimi oma eaga kooskõlastatud naiseks, kes on veel kena ja meeldiv ega pea endale kümmekond aastat noorema näo ette manama.

«Salong likvideeriti ja teie olete nagu uuesti sündinud, Mimi. Millest see siis tuleb?»

Mimile tuli haigutus peale ja ta kattis suu käega. «Vabandage, proua Bertels, aga ma olen nii väsinud, et ei saa enam viisakas olla. Nüüd ometi kord võin puhata, palju tahan, leinata ja pahase näoga ringi käia, ükski

proua ei saa enam nõuda, et tema tuju pärast ennast tükkideks kisuksin.»

Lilli ei saanud sellisest meelemuutusest aru. Tähendas ju töökoha kaotamine majanduslikku muret? Aga võib-olla viib onu Mihkel Mimi teisele tööle üle?

«Ärge imestage, proua Bertels, et nüüd ise oma elu peremeheks hakkan. Ma oleksin kohe pärast tütrekese surma siit läinud, aga Palu aitas mind omal ajal, ma ei tahtnud tänamatu olla ja teda hätta jätta. Uut juhatajat ju kohe ei usaldata, ja võtab aega, enne kui tal omad kindlad kunded tekivad. See oleks ju ärile kahju teinud.»

Ka sellist tänulikkust ei mõistnud Lilli. Kogu äri teenijaskond rääkis ju põlastavalt Mimi ja onu Mihkli vahekorrast, naeris, et vanatüdruk sai küll Saksamaal ära käia, aga varsti jäi ainult tööloomaks, kes peremehe kukrusse mammonat kogub.

«Ma oleksin võib-olla salongile juba ammu käega löönud, aga mõnikord tuleb inimese elus vahele ainult väike nõks ja mõtled ümber.»

Ta vaikis, köitis arvepakikesele niidi ümber, ladus teisele, langetes siis pea sügavale laua kohale ja pani käed kokku.

«Ma pole seda varem kellelegi rääkinud, et mul oli laps, aga teile ütlesin . . .»

Ta tõstis jälle pea, vaatas aknast välja vastasmaja tulemüürile, siis lausus vihaga:

«Isa tundis oma lapse vastu huvi alles siis, kui olin tütre juba maha matnud. Ta oli nii lahke, et pakkus mulle raha, mis olin kulutanud matusteks. Sülitasin talle näkku ja viskasin uksest välja. Jah, ka nii toores olen olnud, ainus kord küll. Siis otsustasingi tasa teha võla Mihkel Palu ees, kes enese teadmata mind tõeliselt abistas.»

Mimi hetkeline purse kadus niisama kiiresti, nagu oli tulnudki. Ta seletas kohe asjalikult, et on oma tuleviku läbi mõtelnud. Talle jääb kindel ring kundesid, kes hakkavad tema juures kodus käima. Kahjuks jääb nende hulka ka proua Pendrik, kelle peale läheb täpselt nii palju aega, nagu kolmele normaalsele kundele kokku.

Aga pole parata. Proua Pendrik oli esimene, kes ütles, et ainult Mimi oskab teda saledamaks õmmelda.

«Siis on minugi sehvtid läbi,» mõtles Lilli nukralt. Salong oli talle muutunud nagu osaks igapäevasest eluringist, ja Mimi oli nii tark ning valvas, et siiamaani isegi onu Mihkel ei teadnud, kes sinna moode joonistab. Mimi teadis alati, missuguse kunde juurde Lillit proovitegemisel kutsuda, missuguse juurde mitte. Oli see proua Audre, Pendrik või mõni teine nõndanimetatud seltskonnast, hoiatas ta käeviipega Lillit üle kabineti ukse, kui daam oli saabunud ajal, mis polnud tema jaoks ette nähtud. Oli see aga keegi ärimeeste ja teiste tegelinskite ringist, kes haritlaste hulgas harvem viibisid, oli Lilli alati nagu teise silmapaarina Mimi kõrval.

«Ma ei julge seda küll soovida,» alustas Mimi uuesti, «aga kui teil huvi on mind minu kodus vahel külastada ja mõned kavandid tuua, oleksin väga tänulik. Olen nii harjunud teiega.»

Lilli tõusis, surus Mimi kätt ja lubas tulla.

«Aga nüüd lähen onu juurde ja küsin, mida see kõik tähendab. Ta on ju lausa segi, kui just selle rahaallika suleb.»

Mimi kehitas ebamääraselt õlgu, aga ei ütelnud midagi. Ta ei uskunud, et Lilli võib Palule mingit mõju avaldada. Seda ei suuda enam keegi. Liiga hilja.

Mingi ajendi mõjul võttis ta oma meelespea-rõngad kõrvust, pani karbikesse ja mõtles hetke.

«Kas teeksite mulle väikese meelehea, proua Bertels, ja annaksite selle karbi härra Palule üle? Ma ise tema jutule enam ei lähe, ainult raamatupidaja juurde pean veel ühe käigu tegema.»

«Miks? Need on ju teie kõrvarõngad. Ta võib vihastuda. Kas on sel mõtet?»

«Kindlasti rõõmustab, isegi väga,» ütles Mimi veendumusega. «Aga mind ennast ei võtaks ta üldse vastu. Te pole teda vist ammu näinud?»

Lilli pidi oma häbiks tunnistama, et pärast tädi Anna vaimuhaiglasse saatmist kadus tal igasugune soov oma onu näha. Ka onu ei pidanud vajalikuks Lilliga kontakti leida. Pärast Jaani sündi saatis lilled, tordi ning

visiitkaardi ja sellega kõik piirduski. Ainult tema häält kuulis ta kord Fredi kabinetis.

Mimi karbike käekotis, astus ta onu ärisse. Teda võeti siin müüjate poolt alati sügavate kummardustega vastu, nüüd aga teretati tagasihoidlikult, isegi süngelt. Ja kui ta küsis, kas härra Palu on kontoris, vastas vanem müüja: «Ma usun, et on.»

Miks on nad nii tõsised ja halvatujulised? Miks saatis Mimi kõrvarõngad ära? Lillil tärkas mõte, et äkki onu kavatseb ka oma suure äri likvideerida ja müüjad on mures, kust saada uusi töökohti.

Kontoris onu Mihklit ei olnud. Selle taga asus väike tuba, kus ta tavatses oma äriasju ajada nelja silma all. Lilli koputas. Lukk keerati seestpoolt lahti ja onu Mihkel vaatas hiilivalt ukse vahelt. Lillit nähes moondus nägu naervasse grimassi.

«Ah sina, Lilli, terekest kah. Oled paljaks röövitud, eks? Tule sisse.»

Lilli astus sisse ja Mihkel keeras jälle võtit, katsus linki, kas uks on ikka tõesti lukus. See tundus nii võõrastavana. Ja missugune korralagedus ruumis valitses! Mihkel vaatas veel kord ukse poole, alles siis istus oma laua taha, silmis seletamatu ärevus, nagu võiks keegi talle kallale tungida.

«Mis sind siis minu juurde tõi?» küsis ta kahtlustavalt. «Kas Bertels ajas minema või saatis kiuste minu kaela, et võta Palult välja, mis veel võtta annab?»

Lillile paistis, et onu Mihkel on ka väliselt alla käinud. Habe ajamata, riided kortsus, ja seda ruumi pole ta vist ammu koristada lasknud.

«Onu, sa oled ju haige. Miks sa arsti juurde ei lähe?»

Nüüd tõusis Mihkel püsti, läks hiilivalt ukse juurde, keeras lahti, vaatas läbi pilu ja keeras uuesti kinni.

«Mitte kedagi ei või enam uskuda. Mõni kuulab ukse taga ja kohe pistab pasundama, et Palu on haige, jälle üks inimene ütles. Mis mul siis häda on, et tuled mulle sedasama laulu laulma, mis igamees laulab?»

Lilli sai aru, et soovita palju tahad, ega ta arsti juurde niikuinii ei lähe. Tal hakkas äkki kahju onust, kes tema vastu nii hea olnud.

«Kallis onu, kas sul poleks kasulik mõneks ajaks äri kellegi hoolde jätta ja ise kuhugi kaugemale puhkama sõita, et jälle jõudu koguda? Siingi on nii paksult tolmu, et lämbud ära.»

Mihkel hakkas vaikselt itsitama, vaatas jälle luuravalt ukse poole.

«Tema murrab siis kindlasti siia sisse ja viib mu sularaha ära. Sa ei tunne seda kollaste ussisilmadega Maretit?»

Ta toetas pea kätele ja hakkas halisema nagu laps.

«Anna ei võtnud kuulda, et päästku mind Maretí käest. See riisub, tahab mind ära tappa. Meil oli kolm tosinat hõbelusikaid, nüüd on igast sordist ainult kümme järel. Küsisin Maretilt, kus on ülejäänud, tema aga naerab nagu saatan ise, et mis härra üksi nii paljudega teeb. Ja see Mimi hirmutis! Käis ikka siin, naeris ja raputas oma kõrvarõngaid. Mis ma talle olen teinud? Ainult head. Ma läheksin hulluks, kui veel iga päev peaksin vahtima neid rõngaid. Jumal küll, mis nad maksma läksid! Salongi müüsin maha, et ta neid siia enam näitama ei tuleks.»

Lillil hakkas hirm. Onu Mihkel on ju aru kaotanud! Ta võttis karbikese, avas ja lükkas onu ette. See jäi tardunult vaatama, siis hakkas nutma.

«Kas nõudsid välja? Oled kulla laps. Öösel ei andnud nad enam und. Niisugune varandus sel nöörijal ja lipakal kõrvas, selle eest saab nii palju sularaha. Ainult sularaha, mis enda käes, on õige raha, seda ei saa keegi riisuda.»

Väriseva käega peitis ta karbikese lauasahtlisse, keeras sahtli lukku ja hingas nagu suurest raskusest vabanenu.

«Jumal tänatud, nüüd enam ei vaeva. Oled kulla laps, et nad tal kõrvust ära kiskusid. Ja Bertelsi saatan oli esimene röövel, kes tahtis mind kerjama saata. Oota sa! Sularaha polnudki, paljas paberilipakas, mis ta mulle andis, aga mina pidin talle kaks miljonit välja maksma. Ja siis, kui seda kuulda saadi, tuli veel mõni teinegi oma paberilipakaga. Anna jälle raha. Aga nüüd...»

Ta tõusis ja hakkas lühikeste sammudega võidukalt mööda tuba marssima, käega takti lüües.

«Aga nüüd, Lilli, nüüd ma teen kõikidele nülgijatele alles vembu. Tuleval nädalal läheb kauplus kõige täiega — sularaha eest, mul on juba kindel inimene, aga see on saladus. Tulgu siis veel keegi paberilipakaga minult midagi tahtma. Ei saa, ja kõik. Ja need hõbelusikad, igast sordist kümme tükki, teen samuti sularahaks. See kollaste silmadega nõid pühkigu suu puhtaks.»

Ta pani käe ootamatult ja raskelt Lilli õlale ja hakkas sealjuures ägedalt teise käe nimetissõrmega vehkima.

«Kui sulle see kuradi Bertels asju pakub, ära võta vastu. Nõua ainult sularaha. Ta sai ju minu käest kaks miljonit. Oh taevane jumal, tule appi!»

Surve Lilli õlal lakkas sama järsult, kui oli alanud. Mihkel haaras kahe käega oma peast kinni.

«Maailm on täis saatanaid inimese näoga. Pääsu neist pole. Aga varsti, varsti ei lase ma kedagi enam enda juurde raha röövima. Paide majale lasin kõrge plangu ehitada, okastraadiga üle tõmmata, akendele trellid ette panna, kahekordse tammepuust ukse teha. Verekoer on juba tellitud. Nii et ma veel näitan! Jumal kaitseb mind ja laseb selle nädalakese veel siin marukoerte hulgas terve nahaga elada.»

Lilli ohkas ja tõusis. Siin polnud küll enam midagi parata. Kui kummaline on elu! Tahtis tädi Anna vaimuhaigete hulka maha matta, nüüd on ise vaimuhaige. Tal käis judin üle selja, kui Mihkel jälle luuravalt ukse juurde hiilis.

«Hommepäev panen siia keti ette. Palju kindlam. Kuidas ma selle peale alles nüüd tulen?»

See mõte nähtavasti rahustas teda. Ta muutus äkki peaaegu normaalseks.

«Aga pea meeles, Lilli, et elus on kõige tähtsam sularaha. Kui kord Annat näed, siis ütle talle, et nüüd teda enam koju pole vaja. Ma kolin Paidesse ja elan seal üksi. Maret sinna ei pääse, see on kõige tähtsam. Ja oma emale ütle, et ärgu Paidesse mind vaatama tulgu, ma ei lase seal kedagi sisse. Ma ei taha enam inimesi näha, tahan nüüd üksi ja rahus elada.»

Seda kõike ütles ta rahulikult, ja kui Lilli jumalaga jättis, patsutas talle koguni põsele.

«Sina olid hea laps, vägisi ei võtnud minult midagi välja. Jüri oli jonnakas nagu minagi, poisist oleks asi saanud, kui Anna poleks teda nahka pannud.»

Lilli lahkus, ei pööranud pead, aga tundis, et onu Mihkel hiilib ukse vahelt. Siis raputati linki ja kõik jäi vaikseks.

Lilli peatus vanemmüüja juures, kes alati otsekohene oli ja Lillisse siis, kui ta äris teenis, pilketa suhtus, mitte nagu paljud teised.

«Kas peremees on ammu nii imelik nagu täna? Ma pole teda tükk aega näinud.»

Müüja, mureliku ilmega vanem mees, lahutas käsi.

«Meie ei märganud varem palju midagi. Noh, ajad pole nüüd enam nii hiilgavad, rahva ostujõud on vähenenud ja peremees hakkas sissetulekute kahanemist meie lohakuse süüks panema, muutus järjest torisevamaks ja kurjemaks. Kui siis üks kompanjon oma osa välja võttis, oli hoobilt nagu segi.»

Müüja rääkis veel, et kui tuleb mõni veksel välja lunastada, siis läheb peremees päris pööraseks, ja see kestab mitu päeva. Tänagi oli selline halb päev. Ja äri annab ta kahjudega üle, aga tahab iga hinna eest lahti saada.

Lilli tundis kergendust, kui jälle värsket õhku hingas ja tänavaliiklus meelde tuletas, et elu käib oma rada ja kogu maailm pole nii masendav nagu onu Mihkli kontori räpane tagatuba. Ta astus mõned sammud Kadrioru poole, siis jälle tagasi. Teda hakkas äkki vaevama mõte, kas onu Mihkli haigus pole mitte päritud. Onu Mihkel on ju tema ema vend. Oleks hirmus, kui need idud kogu suguseltsis peituksid. Seda mõtet ei oleks Lillile iial pähe tulnud, kui hiljuti nende kodus poleks tuntud psühhiaater Tartust, Fredi kaasvilistlane, põhjalikult vaimuhaiglas viibivate patsientide elulugudest rääkinud, parandamatute juures eriti rõhutades pärilikkust. Kui onu Mihkli vaimne seisund Fredile teatavaks saab, on jälle üks põhjus juures Lillit kui hullukandidaati kohelda ja Jaanike... vaene Jaanike!

Ta läks kiirel sammul närvihaigla poole, et kohe nõu pidada doktor Vahtraga, kellest tädi Anna nii hästi rääkis. See oli raske jutt, aga parata polnud midagi. Ise

vaevelda ja selle küsimuse kallal juurelda, see ei annaks mingeid tulemusi, teekski pikapeale haigeks.

Jutulesoovija nime kuuldes jooksis väravavahi naine, kes mehele süüa oli toonud, kohe teatama, ja varsti palutigi Lilli doktor Vahtra juurde. Kogu tee ei osanud Lilli oma jutule õiget algust leida, millega oma tulekut põhjendada, mida ta nimelt küsida tahab. Nähes aga seda tamme, nagu tädi Anna teda hüüdis, laua tagant tõusmas, oli Lillil kohe kergem. Ei siin tule ennast pingutada ja sõnu otsida. Ta võttis istet ja ladus kõik välja, mis teda pärast külaskäiku onu juurde kummitama oli hakanud.

«Ma tunnen seda meest. Kui proua Palu haigena siin viibis, oli mul võimalus temaga tutvuda. Hiljem olen veel üht-teist teada saanud. Olge täiesti muretu. Siin pole tegemist mingi päritud vaimuhaigusega. Ta on rahast hulluks läinud. Oleks ta vaesena edasi rühkinud või oleks ta endiselt saanud omaks pidada teiste poolt ärisse paigutatud raha — ja just seda oli ta vist kujutlema hakanud —, ei oleks mingit ekstsessi tekkinud. Praeguses vanuses ta vaevalt ennast ravile allutada laseb ja vägisi pole niisuguste patsientidega midagi peale hakata. Mõni suurem vapustus, mis pole rahadega seotud, võib teda teise roopasse viia, aga ma kahtlen.»

Lilli rahunes ja mõistis nüüd, miks tädi Anna seda arsti lausa jumaldas. Äkki tuli talle meelde, — Fred oli öelnud Silvia päästja nime — doktor Vahtra!

«Teie päästsite surmasuust Silvia Rannamäe, eks ole? Ma tänan teid südamest.»

Ta ulatas Vahtrale tänutäheks käe. Vahtra vastas käesurvele soojalt, kuid nagu mingi haletsuse või kaastunde varjundiga sõbralikes silmades.

«Ma tean seda lugu, aga kahjuks polnud see mina, vaid minu vend, sisehaiguste arst. Võib-olla leian mõne arsti, kes veidi seda rahameest silmas peaks. Mina selleks ei sobi. Tal puudub minu vastu igasugune sümpaatia.»

Vahtra varjas väga osavalt oma üllatust, kui tema ette ilmus proua Bertels, keda ta varem polnud näinud. See aruka tütarlapse näoga meeldiv daam on siis selle ärahellitatud türanni ja labase naistearsti naine! Ja kui-

das seda vaest tüdrukut isegi nendes vähestes majades, kus Vahtral mõningaid sidemeid on, hamba all puretakse!

«Väga mõistlik, et tulite,» ütles ta Lillile virgutavalt. «Iga õige ema muretseb oma lapse pärast iga võimaliku ohu puhul. Mis on teie poja nimi ja kui vana ta on?»

Lilli naeratas hellalt, nagu oleks laps siinsamas tema kõrval.

«Minu poja nimi on Jaan ja ta sai hiljuti kaks aastat vanaks. Ei tea, kas see on õige, aga ta ei räägi «s» tähte. Ta teab, et on Jaan Bertelt. Meie Tereesa on Tereeda. Aga «r» on tal nii selge nagu vurin. Juba ammu.»

«Ärge muretsege, küll hakkab ka «s» tähte ütlema,» naeratas doktor.

Lilli lahkus. Tal oli tunne, nagu oleks ta ennast pärast muljeid, mis onu juurest tulles raskelt rõhusid, nüüd puhtas vees pesnud ja koorma siia doktor Vahtra kabinetti maha jätnud.

Ta läks üle maantee, sammus mööda kõverat rada kuni väikese majani ja koputas aknale. Siis pühkis kuuseokstel jalgu. Uks avati, ja rõõmsa näoga Madisson palus teda ruttu sisse tulla, väljas on ju nii külm.

«Kas tädi Annat polegi veel kodus?» küsis Lilli üle ukse tuppa vaadates.

«Ei ole jah, aga võta palit maha. Küll ta varsti tuleb. Ta ju nüüd kahe küla koer, nagu öeldakse.»

Madisson valas Lillile kuuma teed ja tõstis lauale moosipurgi.

«Anna on tulekul, tegin teevee valmis. Räägi siis, mis maailmas uudist. Käid ju nii harva meil ja siis ka nagu tuld toomas.»

Lilli arvas, et kui tädi tuleb, eks ta siis juba korraga räägi. Tal tekkis mõte, kui naljakas see ikka on, et onu Mihkel on tema lihane onu ema poolt ja tädi Anna samuti lihane tädi isa poolt. Ta ütles seda ka Madissonile, kes lonkshaaval teed rüüpas ja Lilli kingitud kampsunis ning aetud habemega nii puhas välja nägi.

«Seda on ennegi juhtunud, eriti veel maal, kus perekonnad omavahel tuttavaks saavad ja teistega palju

läbikäimist ei ole,» lausus Madisson. Ta oli endiselt kõhn ja vimmas, aga eluvaim oli hoopis erksam kui varem. Ta mõtles, ohkas, mõtles jälle, lõpuks julges oma salamõttega lagedale tulla.

«Kuule, Lilli, sina pole sugugi rumal naisterahvas. Mul ammu juba hinge peal, et mis rahvas küll arvata võib, et meie Annaga siin ühes korteris elame. Kes see usub, et oleme nagu õde ja vend. Mul pole rahva jutust midagi, aga kas nad viimati Annat ära ei teota. Seda ma küll ei tahaks, mitte ilmaski.»

Lillile kippus naer peale, aga ta hoidis seda tagasi ja rüüpas teed, mis pärast erutavaid käike nii hästi kosutas. Noh, selle peale ei tuleks küll keegi, et Madisson võiks Anna ausa nime ära teotada. Anna muretses Madissonile jõukohase töö haigla juures — toksib puid ja pühib parki. Siinsamas läheduses üüris Anna korteri — toa ja köögi. Anna päralt on tuba, mille ta oma käe järel sisse seadis. Haiglatuba ei saanud ju keegi oma tahtmist mööda korraldada. Madisson elas köögis, tema voodi seisis sooja pliiditruubi lähedal. Anna rõõmustas, et sai Madissoni natuke poputada ja ka endal polnud igav, kui tahtis teise elava inimesega mõne sõna vahetada.

«Ole päris rahulik, kulla Madis,» lohutas Lilli. «Tädi Annal on hea meel, et sa tema juures elad. Kui te altari ette läheksite, siis naeraks rahvas teid tõesti välja.»

Madisson ei jäänud Lilli väitega päris rahule. Mida see tüdruk ikka teab. Lugu on ju selles, et kui teine sinu eest nii südamest hoolitseb, siis võiks tal ju olla sinu nimigi!

Anna tuli, suurrätt palitule tõmmatud. Ta võttis kõigepealt üleriided seljast, siis hõõrus kohmetunud käsi pliidi kohal ja ütles heatujuliselt:

«Näe, suur proua pole ka veel vaeseid sugulasi unustanud. Et sa meid niisama asja ees teist taga vaatama tulid niisuguse ilmaga, seda ei usu küll keegi. Lao aga välja, mis sul uudist öelda.»

Lilli kõhkles veidi, siis jutustas oma külaskäigust Mihkli juurde. Anna muutus tõsisèks, Madisson hakkas toolil nihelema, nagu peaks ta ära minema, et teised omavahel rääkida saaksid.

«Istu aga rahulikult edasi, Madisson. Mis saladusi meil Lilliga ikka ära ei ole. Ja niisugune õnnetus võib igaüht tabada. Keegi ei tea ise, mis tema peaajudega lahti võib olla. Katsu meil haigemajas mõnele selgeks teha, et ta hull on. Naerab su välja või näitab arstile, et sa ise oled hull.»

Lilli nägi kohe, et see asi läks Annale südamesse. Anna aga oli rabatud ainult teate ootamatusest. Et Mihkliga kõik korras polnud, oli ta ammu arvanud.

«Et ma varem sellest doktor Vahtrale ei rääkinud, juba enne, kui mind siia toimetati. Vahel luges Mihkel öö otsa oma kabinetis raha, rääkis kõvasti, lõpetas lugemise, algas uuesti, hommikul oli uimane ja kaebas, et teda on jälle petetud, keegi on tema raha kallal käinud, lugegu mina uuesti üle. Lugesin, tema istus kõrval ja vaatas mulle kogu aeg näppudele ja kui ma siis ütlesin, et klapib, midagi pole puudu, sain riielda, et mina olen tema järelt varastanud ja nüüd ajan talle puru silma. Hirmus, mis raha kõik võib inimesega teha. Kas õige vaatama minna? Sureb viimati ära, siis jääb raskus südamele, et hoidsin ennast eemale, kui teist ehk oleks saanud veel aidata.»

Lilli arvas küll, et sel pole mõtet, ta võib-olla ei lase uksestki sisse. Anna seda ei uskunud. Kui inimesed terve pika elu on koos elanud ja vanul päevil lahku läinud, eks ikka kübeke arusaamist jää järele.

«Tee, tädi, mida ise õigeks pead, ma arvasin, et parem on, kui mina sulle seda enne ütlen kui teised. Muidu ehmatad ära, ei tea ju kunagi, kui jubedaks mõni asi aetakse.»

Madisson istus kummargil oma teeklaasi kohal, ei lausunud sõnagi vahele. Eks Anna kohus ole nüüd tagasi minna oma haige mehe juurde, ja tema, Madissoni elu on jälle niisama hästi kui läbi. Ta arvas juba alguses kohe, kui oma pambu siia tõi, et ega niisugust rahulikku ja head elu kauaks olla tohi, siis ju poleks enam õigust maailmas. Tal pole ju kunagi õiget kodu ega peavarju olnud. Eks saatus ainult narritab inimest, pistab leivapala nina alla ja tõmbab kohe jälle ära, ainult suu teed lahti, haugata ei saa.

«Noh, Madisson, ütle ka sina, kas pean vaatama minema või ei maksa?»

«Mis mul ütelda või. Eks ikka mine, ta ju sinu laulatatud mees.»

Lilli jättis vanad omaette arutama, ise aga kippus juba koju. Ängistus tuli äkki peale, et viimaks Fred teeb vastiku stseeni tema sagedaste äraolekute pärast, hakkab pärima, ette heitma.

Fred ootas teda tõesti ja võttis vastu etteheidetega, kas Lilli on unustanud, et Audred kutsusid õhtusöögiks.

«Vabanda, Fred, ma tõesti unustasin. Aga aega on ju veel küllalt.»

Lilli ei oleks põrmugi tahtnud pärast seda rasket päeva, mis nagu kummitus kaasa lohises, hoopis teistsuguste inimestega kokku puutuda, seltskondlik olla. Aga pääsu polnud. Ja läks Jaanikesele söögituppa tere ütlema. Poiss istus iseseisvalt kõrgel toolil ja jõi piima. Nähes Lillit, ütles ta tervituse asemel: «Ema, Bertelt kurat.»

Tereesa hakkas tasa naerma, talle näis see nii naljakana. Enne lõunat oli pottsepp käinud parandamas pliiti, mis oli hakanud suitsu ajama. Mees meisterdas, samal ajal aga kirus, et võtaks kurat seda Bertelsit, ei või see saks siis päevakese suitsuvingu nuusutada, kui pottsepp palub, et täna tulla kuidagi ei saaks, naine sünnitas poja ja sõbrad tulevad kohe pärast tööd viinadega õnne soovima. Bertels aga nõuab, et olgu tehtud ja muud midagi. Kui meister tööga valmis sai ja lahkus, raha näpu vahel, ütles ta juba paremas tujus, et pole vigagi, et see kuradi Bertels nii peale käis, nüüd on omalt poolt ka pudel lauale panna. Muidu poleks tulnudki, ega kedagi sundida saa, aga see Bertels on üks kuradi täpne ja hea maksja.

Jaan oli pliidi parandamist pealt vaadanud, ei avanud suudki, paistis, et ei kuulnud midagi, aga nüüd äkki . . .

«Issand, kust see uus nuhtlus siis kaela on sadanud?» küsis Lilli ohates.

Tereesa seletas pottsepa loo ära ja arvas, et Jaan ei saanud millestki aru, aga tark poiss ikka, näe, pani

kõrva taha just selle kõige krõbedama. Nähes Lilli heitumist lohutas Tereesa, et nii väike laps unustab varsti.

«Kus ta siis unustab, kui tal alles nüüd meelde tuli! See on lihtsalt hirmus. Mis ma ütlen, kui Jaan isa ees oma tarkusega välja tuleb?»

«Ega Jaan just valesti ütlekski,» mõtles Tereesa omaette. Ja mis siis ikka, kui härra küsib. Pottsepp kiitis, et kuradi Bertels on täpne ja hea maksja. Lilli aga teadis, et Bertels ei küsi, aga teeb omad järeldused.

Aime Audre näis oma rohelises peokleidis üsna meeldivana. Vistrikud olid kadunud ta näost, see oli nagu ovaalsemaks muutunud ja endiste tumedate asemel olid tal nüüd ninal prillid peaaegu värvitute raamidega. Ta mängis Beethovenit ja Brahmsi, kuid aeg-ajalt libises ta pilk Tommi Pendrikule, kes koos oma mammaga oli samuti kohal. Perenaine istus proua Pendriku kõrval ja paistis, et neil on noorte suhtes omad plaanid. Tommi kuulas suure huviga head mängu, kuigi Lilli parfüüm ei lasknud täiel määral ettekannet nautida. Segas. Aimele plaksutati palju, kõige agaram oli Tommi, kes lõpuks hüüdis: «Bis, braavo, bis!»

Mammad panid pead kokku, Aime punastas ja istus Tommi kõrvale, kus seisis temale määratud tool. Koos oli üsna väike seltskond. Lilli tundis ennast ebamugavalt, sest neid Frediga võeti väga ametlikult vastu ja proua Pendrik hoidus eemale. Ainult Audre ise, nääpsuke ja prillidega nagu alati, ütles Lillile paar lahket sõna ja Fredile patsutas isegi tervituse juures õlale, nii hea meel olla oma vana kaasvilistlast jälle näha.

Proua Audre, kondine pikk naine ligistikku asetsevate silmade ja terava lõuaga, külm ja viisakas, kui polnud tegemist tütre või mehega, muutus lahtisemaks ja elavamaks, kui proua Pendrik nende juures viibis. Seda oli Lilli varemgi tähele pannud. Nähtavasti tundis proua Audre ennast julgemini, kui keegi vägevam eestvedajaks oli.

Lilli istus Fredi kõrval ja ootas, mis nüüd järgneb. Kas Aime mängib veel või kutsutakse varsti lauda.

«Palun lõbustage ennast mõni minut ilma minuta,» ütles proua Audre tõustes vabandavalt. «Pean vastu võtma veel ühe külalise, ta on pisut hilinenud.»

Lilli jälgis huviga Aimet ja Tommit. Tüdruk vahtis oma naabrile otse suhu, võttes iga tema sõna vastu nagu püha sakramenti. Lilli polnud veel sellist avameelset kiindumust ja imetlust näinud. Naeratas Tommi, naeratas ka Aime. Tegi Tommi tõsise näo, tegi samasuguse ka Aime, nagu ei oleks tal ei oma mõtet ega oma tunnet.

«Fred, vaata ometi neid tuvikesi,» sosistas Lilli. «See tüdruk teeb ennast ju lausa narriks.»

Fred vaatas noori, siis imestusega oma naist.

«Ma ei näe midagi erilist,» ütles ta jahedalt. «Aimest saab arvatavasti noorproua Pendrik. Mammadel ja papadel pole midagi selle vastu, ja mulle paistab, et neil endil ka mitte. Kas see häirib sind?»

Lilli vaikis. Ei ütle ta Fredile enam üldse oma arvamust ühe või teise kohta. Tal oli meelestki läinud, et Fred võib teda armukadedaks pidada.

Proua Audre saabus oodatud külalisega ja esitles seltskonnale.

«Kes tunneb, on hästi, kes ei tunne, tutvugem... proua Silvia Rannamäe.»

Lilli jahmus, Fredi kulm kerkis ja otsmikule ilmus pahameelekorts.

Proua Audre palus külalised lauda. Ta näitas igaühele koha kätte. Tommi sattus Lilli ja Aime vahele, teispool lauda, otse nende vastas võtsid istet Fred ja Silvia.

«Kui rõõmustav, proua Rannamäe, et te lõpuks ikkagi tulite. Meie Emiliega oleme teist alati lugupidamise ja imetlusega kõnelnud,» ütles proua Pendrik enda ja proua Audre eest. Tema koht oli Silvia kõrval, kust oli hea ülevaade teda huvitavast buketist.

«Tähendab, Silvia enesetapmiskatse kohta on jutud siiski levinud, Silvia on sellega uue intrigeeriva aupaiste saanud ja seltskonda tagasi võetud,» mõtles Lilli. Ta oleks tahtnud maa alla vajuda, aga tuli istuda silmapaaride prožektorite all ja katsuda nii käituda, et keegi sind pilgata ei saaks.

Fred ja Silvia käitusid laitmatult. Fred pakkus toite, Silvia tänas ja kummastki polnud näha, et nad on siin nagu filmivõttel. Silvia oma luigekaelaga, keskelt lahku kammitud tumedate juustega, veidi viltulõikeliste silmadega ja tõmmuka jumega näis aristokraatne. Seda kriipsutas veelgi alla tema maitseka lihtsusega õmmeldud must kleit.

Aime ütles oma vaimustatud lihtsameelsusega Tommile:

«Vaata, Tommi, kas Bertels ja proua Rannamäe poleks kena paar, sobiksid ka vaimselt. Vaeseke, meie mammadel on temast nii kahju. Tahtis armastusest surma minna.»

Tommi pilgutas küll silma ja näitas peaga Lilli poole, aga Aime ei lasknud ennast eksitada.

«Sa, Tommi, vist ei teagi, et ta olla heast perekonnast. Kõneldakse, et ta isa oli Venemaal koguni viitsekuberner. Vanemad tapeti. Silvia aga pääses punaste käest ja tädi tõi ta Eestisse. Nii palju halbu päevi näinud, siis pole imet, et . . .»

Kuigi Aime püüdis näiliselt tasa rääkida, kuulis Lilli terav kõrv viimase kui sõna. Tal oli tahtmine tõusta ja oma Jaanikese juurde minna, aga karikas polnud veel kaugeltki täis. Proua Audre, kes istus Lilli läheduses, küsis, kas ta Tereesaga toime tuleb. Tüdruk on tubli, aga tema, proua Audre õde kolis Viljandist Riiga, Tereesa kaasa ei läinud ja nii sattuski ta Bertelsite juurde.

Lilli märkis, et tal on Tereesast öelda ainult head.

«Kas te ei soovi endale lihtsamate asjade jaoks koralikku koduõmblejat? Mulle soovitas Tereesa ühe ja ma olen väga rahul. Lihtne, vähenõudlik eideke, aga siiski puhas ja töökas.»

«Kus niisugune pärl asub?» küsis proua Pendrik üle laua. «Minu heategevuse ühingu naistel oleks hädasti kedagi vaja, kes vaeste jaoks meie vanu riideid odavasti ümber teeks.»

Proua Audre vastas üle laua:

«Selle vanamuti nimi on vist Liina Mets, mul on nimi ja aadress üles kirjutatud.»

Sigarett Fredi sõrmede vahel tegi vaevaltmärgatava nõksatuse. Siis laskus ta Silviaga elavasse jutuajamisse,

nagu poleks midagi kuulnud. Esimene ebamugavus oli möödas ja ta teadis nüüd: Silvia ei ole ainult tänaseks siia kutsutud, et Bertelsit narritada. Ta on tegelikult jälle seltskonda vastu võetud. Meeleheitlik tegu kustutas tema mineviku.

«Sinu terviseks, Silvia,» ütles Fred tasa ja nad lõid klaasid kokku.

«Mõlemad armastavad, nii Aime kui ka Silvia, aga kui rumalalt üks ja kui varjatult ning targasti teine,» mõtles Lilli, kellel pisarad hakkasid vägisi kurku kuhjuma. Isegi Tommi, kes muidu nagu takjas küljes rippus, oli ametis Aime ümmardamisega. Lilli tundis, et tänasest peale on ta ainult nime poolest Bertelsi naine, kellest ei tarvitse enam üldse välja teha. Kui proua Audre uuesti küsis, kas siis Bertelsite maja koduõmblejat kunagi ei kasuta, vastas Lilli hoolimatult:

«Ma juba kasutangi teda, ma arvasin, et te ise väga hästi teate, et teie koduõmbleja on minu ema. Tema nimi on just Liina Mets ja Tereesa tunneb teda. Vana on ta ka ja annab mõõdud välja «eideks» nimetamiseks, kui seda tahetakse.»

«Lilian,» hüüdis Fred korralekutsuvalt. «Sa räägid majaprouaga, ära unusta.»

Lilli vaikis ja kummardus taldriku kohale. Ta oleks Fredile näkku karjunud, et Silvia isa oli küll kuberner, aga tema, Lilli, ema ka niiviisi mõnitada ei tohiks. Kuid naiste näod, kes ootasid, et ta teeb nüüd skandaali ja blameerib ennast täielikult, sundisid teda ainult trotslikult naeratama.

Teda ei tülitanud enam keegi, ta oli nagu tühi tool laua taga. Tähelepanu koondus järjest rohkem Silviale. Proua Pendrik palus teda, kui ta Tartu juhtub tulema, ennast tingimata külastada. Proua Audre ütles, et suvel on nad, vanad tuttavad, kõik jälle Kuressaares koos, tulgu proua Rannamäe tingimata, nende seltskonnale olla uut verd vaja, muidu ikka ühed ja samad näod. Proua Silvia ärataks seal tähelepanu.

«Sel suvel kavatsen minagi mudasse minna. Minu eas hakkab juba reuma väikselt külas käima,» lausus Fred.

Kui hea oli Silvia kõrval istudes rääkida soliidsest

east. Lilli polnud veel kunagi kuulnud, et Fred oleks maininud oma vanust, kui nad kahekesi kuskil viibisid.

«See on tore,» hüüdsid proua Audre ja proua Pendrik nagu ühest suust. «Bertels on reisimise ja suvitamise viimastel aastatel hoopis maha jätnud. Niiviisi läheb ju lõpuks igavaks. Viimane aeg asja parandada.»

Fred seletas, ta olevat oma elus nii palju reisinud ja suvitanud, et ei taha enam ühtki hotelli ega plaaži näha. Kui tervis nõuab, siis tuleb muidugi mugavast kodust ajutiselt Kuressaarde saksa tantede koist puretud mööbli vahele kolida.

«Aga kuursaal pole just laita,» ütles Audre muheldes. «Mullu esines seal menukas lauljanna. Mina ja Pendrik sõidutasime teda kord ümber vallikraavi.»

«Oo!» venitas proua Pendrik tähendusrikkalt. Lugu oli talle uudiseks.

«Jah, oli tore öö, ja meie . . .»

«Laps kuulab, ära unusta,» lausus proua Audre vahele. Mees jäi kohe vait. Ta kippus viimasel ajal järjest unustama, et nende Aime on ikka alles laps.

Laps ise aga liibus vastu Tommit, nii et see end järjest enam Lilli poole nihutas, et lapse mamma ka neid korrale kutsuma ei hakkaks.

Perenaine vist märkas seda, ja kuna õhtusöök oli lõpule jõudnud, tegi teatavaks, et kes soovib lauas edasi istuda, olgu lahke, kes soovib saali minna, olgu lahke.

Lilli tõusis esimesena ja läks saali, mis millegipärast oma punasest puust mööbliga onu Mihkli saali meenutas. Jah, onu Mihkel! Meenus käik doktor Vahtra juurde. Miks pole siin tematoolist inimest? Fred on naistearst, Audre lastearst, aga kumbki pole selline! Audre on viisakas ja räägib sinuga nagu lapsega, ta on ju oma kutse tõttu sellega harjunud, aga tema südant täidab niivõrd Aime, et ta tundub oma isaarmastuses lihtsalt narrina.

Aime kuulas Tommi anekdooti, hakkas naerma ja läkastama. Missugune segadus tekkis!

«Kallis laps, mis on, mis on?»

Vanemad tormasid Aime juurde, isa jooksis tilkade järele, ema aga võttis tütre ümbert kinni ja talutas minema.

«Oi jumal, viimati pannakse mind selle eest, et preili naerma ajasin, veel pokri,» ütles Tommi Lillile ja istus tema kõrvale. «Need täiskasvanud beebid on kardetavad,» lisas ta, naeratades oma teravmeelsuse üle ja võttis Lilli sülest kaunistustega käekoti.

«Ilus asjake. Kas tohib avada? Ma ju tean, mis seal on. Peen peopesasuurune taskurätt, huulepulk, puudritops, kamm ja võib-olla ka korterivõti.»

Ta vaatas kotti. «Ennustasin peaaegu täpselt. Ainult huulepulk puudub. Teie võite veel vabalt ilma läbi ajada, proua Rannamäe vist enam kuidagi ei saaks. Igal juhul kolmkümmend läbi — lapsepõlv ammu unustatud.»

Tommi mõjus Lillile hästi. Mugav ja muhe, midagi teda tasakaalust välja ei vii.

«Tommi, kas te ei mängiks. Siin majas on igal külalisel õigus oma äranägemise järgi klaveri taha istuda.»

«Oh jaa, olen minagi siin oma sõrmi väänanud, aga ikka leiab mu mäng laitust. Laulmisega oleks teine lugu, seda majarahvas nii metsikult ei kritiseeri.»

Lilli küsis, kas Tommi siis ka laulab. Kui mängitakse klaverit, siis tema arvates ei laulda, ja ümberpöördult.

Proua Pendrik oli Silvia okupeerinud ja heitis aegajalt pilke oma võsu poole. Talle ei meeldinud see kodusus, millega Tommi Lillit kohtleb. Aitab mängimisest! Mõelgu parem sellele, et Aimest saab tema naine ja ei sobi siin Audrete nina all selle plikaga, nagu ta nüüd Lillit mõtteis hüüdis, amelda.

«Armas proua Rannamäe, ei ole ilus teise inimese valusaid haavu osatada, kuid uskuge, kallis, me kõik tundsime teie traagikale südamest kaasa ja rõõmustasime nii väga, et see siiski hästi lõppes.»

Silvial tungis nõrk puna näkku: kuidas küll siin maailmas kõik avalikkuse ette tuleb. Ta aimas miskipärast, et just tema pääsmine surmast oli muutnud üleöö seltskonna suhtumise temasse.

«Juhtub vahel, et mõni asi tuleb nagu kogemata välja,» jätkas proua Pendrik. «Nõmme Vahtra abikaasa on minu kooliõe sõbranna. Nii saime ka meie Tartus sellest kõigest teada. Siis otsustasimegi Emiliega, see on proua Audrega, et peame teid tingimata oma selts-

konda tõmbama, hingeliselt toetama. Eks ole, kallis, ega see teisse kuidagi halvasti mõjuda ei saa, kui teid nii-öelda oma toetava hoolitsuse alla võtame.»

«Ma tänan südamest. Mis võiks mul selle vastu olla?» lausus Silvia pehme häälega.

Proua Pendrik silitas üle Silvia käe, ise aga piilus jälle Tommi poole. Lilli tõusis ja istus klaveri ette, Tommi jäi klaveri juurde seisma ja kuulutas: «Toselli serenaad «Arm, kus varjad end» — minu soolo.»

Fred, kes oli Audrega laua taha juttu ajama jäänud, tõusis, nagu oleks teda vedruga püsti aetud. Mis temp see on? Kas tõesti Lilian julgeb veel teise sigadusega hakkama saada? Siin majas on ju klaver pühadus ja algajate jaoks tabu. Kas lööb mõne kotletipolka lahti ja Tommi laulab sinna juurde Toselli serenaadi, et teha tsirkust?

Ta jõudis hilinemisega kohale. Lilli mängis juba ja varsti alustas Tommi laulmist. Kõik kogunesid nende ümber, isegi kaks plikakest, Audrete sugulased, kes siiamaani nurgas omaette itsitanud olid. Ka Aime ilmus, siidsall ümber kaela seotud ja kange apteegilõhn juures.

Lilli mängis, Tommi laulis ja esitas oma laulu nii, nagu oleks see määratud ainuüksi Lillile. Kõige teravamini panid seda tähele Fred, proua Pendrik ja Aime. Lilli saatis hästi, seda pidi isegi Aime tunnistama. Keegi muidugi ei teadnud, et see oli ainus pala, mida ta avalikuks esinemiseks kaua ja põhjalikult oli tuupinud ja kui preili Flemming ütles, et ta mängib seda juba kaunis korrektselt, tuupis ta ikka edasi. Fredki oli üllatatud Lilli mängust, aga Tommi jultumus kõikide ees nii selgelt armastust avaldada, Lillit pilkudega süüa — see on lihtsalt skandaalne. Nad on nagu kokku rääkinud.

Lilli ei vaadanud kordagi kõrvale ja ei teadnud, mis ümber sünnib. Ta vahtis kramplikult klahvidele, et mängus mitte segi minna. Tommi laulis meeldivalt ja pani südame nukrutsema. Tommi polnud veel lõpetanud, kui Aime Lilli juurde tormas ja hüüdis: «Palun lõpetage, mu klaver pole sarnase klimberdamisega harjunud.» Lilli tõmbas käed tagasi ja Aime lõi kaane kinni.

«Aime!» hüüdis proua Audre jahmunult. Audre võttis prillid peast, et mitte näha, mis lahti on. Aime haaras Tommi käest kinni ja tõmbas ta enda järel teise tuppa.

Niisugust käitumist ei osanud proua Pendrikki ette arvata. Ei, kui tüdruk nii vägivaldselt kavatseb tema Tommit käsutama hakata, siis tuleb poisi saatuse üle enne veel tõsisemalt mõtelda. Ta muutus proua Audre vastu kohe jahedamaks ja pöördus Lilli poole.

«Vaene proua Lilian. Nii palju pahandusi korraga. Seekord ma teid siiski ei saa süüdistada. Te pole muidugi kunstnik, aga natuke ikka mängite.»

Ta sammus väärikalt Aime toa poole, kuhu olid juba kadunud ka «beebi» murelikud vanemad.

Lilli seisatas keset saali. Ta ei julgenud ennast enam kuhugi toetada ega midagi teha.

«Ära ärritu, Fred,» ütles Silvia tasa. «Las ta kogub ennast, eks siis näe, mis edasi saab. Inimesel peab ometi vabadus olema oma tunde järgi käia.»

Fred rahuneski. Küll on ikka hea, kui su kõrval on inimene, kes sind õigel ajal tagasi hoiab. Jah, Fred tundis, et on juba väsinud Liliani taltsutamisest, korrale kutsumisest, tema pärast seltskonnas alati valvel olemisest.

«Sa mõistad mind parajal ajal vaos hoida,» ütles ta leebelt. Silvia vaatas talle õnnelikuna otsa, avas siis käekoti ja heitis pilgu peeglisse.

«Sinu enda pärast, Fred, sul on ju nii parem.»

Lilli toibus ja astus otsustavalt Fredi ja Silvia juurde. Kaua ta ikka nagu raidkuju keset saali seisab ja teistel ennast vahtida laseb.

«Ma lähen koju, Fred. Sa võiksid veel jääda ja seltskonda lõbustada. Head aega, proua Rannamäe.»

Ta naeratas ja kummardas kergelt peaga, siis hakkas minema.

«Ta võiks pererahvaga siiski jumalaga jätta,» manitses Silvia.

«Oota, Lilian, me lähme koos.» Fred jõudis talle ukse juures järele. «Me peame ometi viisakalt lahkuma.»

«Ja lahkungi viisakalt, võrreldes sellega, kuidas mind siin koheldi. Ka minul on oma uhkus.»

Fred kõhkles, siis nägi Silvia märguannet, et ta võiks siiski jääda.

«Hea küll, mine. Ma tellin silmapilk takso välja.»

«Pole vaja. Minu jalad pole veel reumahaiged.»

Fred aitas Lillile riided selga. Kiiruga tuli Tommi ja võttis oma palitu.

«Ka mina lähen, proua Lilian,» ütles ta naerdes. «Mamma käskis mul viisakuse pärast täna siit põgeneda, saagu homme mis saab.»

«Tommi, kui see sul raskusi ei valmista, võib-olla saadad Liliani koju. Pean veel jääma, et vabandada Liliani kiiret lahkumist mõne viisaka ettekäändega.»

«Viisakus, kuid ainult sõnades,» pomises Lilli vaikselt endale.

Tommi aga hüüdis: «Raskusi? Kuidas võite seda raskuseks pidada, doktor Bertels. See on ju otse puhkus pärast rasket assisteerimise kohustust, mis mulle kaela langes. Pidin truult paigal püsima kuni isa pulssi katsus ja ema tilkasid sisse andis. Taevale tänu, pulss sai korda ja äike möödus. Minu mamma sai olukorrast aru ja saatis mu homseni puhkusele.»

Lilli ja Tommi lahkusid. Fred seisatas esikus. Joostes läksid noored trepist alla ja Tommi naeris millegi üle.

«Jah, noored,» mõtles ta kibedusega, tundes end äkki vananenuna. Ta ei saanud isegi aru, miks see nii oli. Võib-olla et Silvia juuresolek teda kuidagi kainestas, tasakaalustas. Lõpuks jäi ta isegi rahule, et koos naisega ära ei läinud. Mis mõte on kiivusel? Mida suudab see ära hoida?

Ta heitis pilgu peeglisse. Halli tuleb juurde, jooned suu juures lähevad sügavamaks ja silmade ümber on juba ohtrasti kanavarbaid. Poolsada pole enam mägede taga. Rahu, kellegi õrn hoolitsus ja armastus — see oleks vist peamine, mida veel soovida.

Ta astus saali. Silvia ootas teda nähtava ärevusega, sest teda nähes lõi ta seesmiselt särama, mitte üle terve saali, vaid vaikselt, suletult. Ainult tema, Fred, oskas seda näha.

Tommi ja Lilli aga ei mõelnud ei vanadusele ega rahule. Nad liikusid läbi käreda külma öö käealt kinni, Tommi ümises vahepeal Toselli serenaadi ja kirus tüd-

rukuid, kes tahavad su ära süüa, kui nad ei saa sulle hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni ainiti suhu vahtida ja kogu maailmale näidata, missugune õnnistus sa neile oled. See ajab ju hirmu peale, kui ennast veel tahad elavate kirjas hoida.

«Uskuge, proua Lilian,» ütles Tommi, kui nad juba Kadriorgu olid jõudnud ja Lilli sammu lisas, et kiiremini koju sooja kätte pääseda, «ma hakkan teid järjest rohkem austama. Tegin valesti, kui plaanitsesin teid vallutada nagu mõnd . . .»

«Nagu mõnd nõndanimetatud sitsiprintsessi, tahtsite öelda, eks ole?»

Tommi vangutas eituseks ägedalt pead. Ei, nii madalale pole ta Liliani kunagi asetanud, on ta ju ikkagi proua Bertels.

Lillile meenus tore ball Tommi sünnipäeval, kus auväärsed isandad tegid teravmeelset nalja — demonstreerisid oma ilu sitskleitides.

«Eks ole, Tommi, sitsiprintsessid on väga tänulik rahvas. Viite mõne peenemasse kohta sööma, kingite mõne ehteasjakese, pudelikese prantsuse lõhnaõli, mida ta ise osta ei jõua, tantsitate korra «Glorias» — tüdruku tänutundel pole piire!»

Tommi nägi varjamatut irooniat Lilli näos, aga mis seal teha, nii see paraku on, tal oli ju isiklikke kogemusi.

«Mul on neist sitsiprintsessidest isegi kahju,» lausus Tommi siiralt. «Nende hulgas on keni ja haritud tüdrukuid, aga lendavad needki nagu liblikad tulle. Kust see ometi tuleb, et neid printsesse nii palju on? Kust tuleb, et nad nii vaesed on? Lihtsalt imestama paneb.»

Nad olid päral. Tommi suudles aupaklikult Lilli kätt. Talle meenus äkki, et Lilli on ju ka pärit agulist ja kindlasti puudutas ta teda oma jutuga.

«Proua Lilian, andestage, kui nii toorelt neist tüdrukuist rääkisin. Mõned on isegi väga tublid, õpivad koguni ülikoolis ja söövad aasta läbi ainult herkulot. Aga kust see vastik vaesus?»

«Aga kust see teie mamma-papa teenimatu rikkus?» ütles Lilli samas toonis ja lõi välisukse Tommi nina alt kinni.

«Oleks võinud vähemalt minu arvamuse rikkakssaa-

mise kohta ära kuulata,» mõtles Tommi. Tema papa oli vaese poisina maailma sündinud, aga jõudis suurte pingutustega siiski ülikoolini välja. Siin nagu tekkis stopp, aga siis astus korporatsiooni, oli päris esinduslik ja lõbus sell, polnudki raske laenuallikaid vilistlaste juures leida. Tütarlaste hulgas muutus õhkamise objektiks. Üheks selliseks õhkajaks oli mammatütar «sale Mathilde», nagu teda tollal hüüti. Papa otsustas varaka metsakaupmehe tütrega abielludes hoobilt võlgadest lahti saada ja ennast eluajaks majanduslikult kindlustada. Kaks suurt maja ja ilus rahasumma kaasavaraks, mis sa hing veel tahad. Siitpeale läks kõik nagu lepase reega. Tuntud professori assistent, oma rahade abil mõned erialased artiklid välismaa ajakirjades, doktoriväitekiri ja nii ikka edasi, kuni kuulsus hakkas ise ennast külge riputama.

Tommi leidis, et selline elutee on täiesti loomulik, siin polegi midagi pikemalt mõelda. Audre oli samuti vaene poiss nagu papagi, leidis jõuka praosti tütre, jälle asi korras. Tema ja Aime on põlvkond, mis erineb eelmisest. Abiellumisel nende juures enam haljale oksale saamise küsimused ei loe. Täielik progress.

Ta seisatas ja lõi endale käega vastu otsmikku. Selge! Selle progressiga käib vanadel kaasas igavus ja intriigid, mis pakuvad mõnu ning vaheldust. Kas polnud tänane Silvia kohalekutsumine samuti tingitud vajadusest näha, mis sellest kolmnurgast küll saab?

Ta veel näitab vanadele, millega ta hakkama saab!

Tõmmanud hommikumantli selga, istus Lilli magamistoas tugitooli. Mõtted, üks piinavam kui teine, hakkasid ründama. Ta teadis, et tema osa, nii nigel kui see oligi, on seltskonnas läbi. Nüüd hakatakse selle eest hoolitsema, et Fredi jälle Silviaga kokku sokutada. Ja see õnnestub kindlasti. Märtrikroon Silvia peas lööb järjest rohkem hiilgama ja Fredile saab varsti selgeks, kui sobiv paar nad on. Nii palju kui ta kõrv kuulis, ei olnudki Lilli selle naise suus enam kindel isik, vaid ainult «tema». Õigem oleks ise Fredi teelt lahkuda, ootamata tema otsust, mis võib-olla varsti juba langeb. Aga kuhu minna? Mida peale hakata? Mis saab Jaani-

kesest? Ei, ei, ta peab veel vastu panema, ja kas ta ise suudaks kergel käel oma laheda elu maha jätta, ema juurde kolida, majanaistele ja peremehele naeruks ja parastamiseks? Samuti virelema hakata nagu nemad, õhtul teadmata, mida hommikul hamba alla panna...

Mida rohkem ta mõtles, seda selgemaks talle sai, et pole sugugi kerge loobuda elust, mis pakub sulle kõike, mida raha eest osta saab, mis sulle juba verre imbunud. Ta vaatas Jaanikest, kes magas suures avaras toas pehmes voodikeses, Teddy-karu tugevasti kaisus. Jah, seesama Teddy, millega Fred Lillit omal ajal lõbustas ja mis maksis niisama palju kui Maria poole aasta magamata öötunnid, mis kulusid ahjude kütmise peale talveti.

Kell lõi neli, viis, kuus. Und ei olnud. Vaikus majas oli nii suur, et Jaani tasane hingamine kuuldus täismehe hingamisena.

Lilli ei oodanud enam Fredi. Ta teadis... Jah, ammu see oli, kui ta ütles, et ainsa öö, mis ta kodunt puudus, oli veetnud nagu armukade poisike oma linnakabinetis. Jah, see oli siis, aga nüüd...

Lilli polnud Silviale kiivas. Teda solvas ainult selle naise viis temast, Lillist, nagu õhust läbi vaadata, teda solvas teiste suhtumine temasse nagu Fredi elu juurde mittekuuluvasse inimesesse. Lõpuks leidis Lilli rahustava lahenduse oma olukorrale. Ta rahustas ennast sellega, et põgenemine oleks niisama hea kui enda süüdlaseks tunnistamine kas või truudusetuses. Olgu mis on, ta joob oma karika lõpuni, aga mitte enam kinniste silmadega. Ta käitub sõbralikult, teeb kõik, mis Fred nõuab, kuid hoidub ennast segamast tema ellu.

Ta keeras lauakella üles, pani teki pojale ilusasti selja taha, kus see kõige vähem paigal püsis, kustutas tule ja heitis voodisse. Kuigi kevad kippus päeva ajal sisse murdma, paukus varahommikul aiateibais pakane. Siidtekk peal, laulatussõrmus sõrmes, kalliskividega ristike rinnal — nii uinus Lilli lõpuks. Ta nägi painavat und. Sõrmus ja ristike kisti talt ära, Jaanilt tekk, aga kedagi polnud, kes seda tegi. Esemed kadusid nagu iseenesest. Lõpuks oli Lilli poolalasti, tal oli seljas vaid räbaldunud särk ja jalad paljad. Jaanil polnud särkigi

seljas, ta tõmbas ennast kägarasse, värises külma käes ja surus Teddyt vastu rinda nagu sooja otsides.

Lilli kargas voodist. Kuuldus nagu oleks telefon helisenud. Ta jooksis kabinetti, võttis toru.

«Kas doktor Bertelsil täna hommikust vastuvõttu ei olegi? Ootan juba pool tundi, aga ta pole ikka veel tulnud.»

Unenäo lumm kadus, Lilli vastas selgelt ja kindlalt: «Kahjuks ei saanud me aega sedelit välja panna, et doktor Bertelsi hommikune vastuvõtt jääb ära. Ta kutsuti öösel raske haige juurde maale.» Ta pani toru ära ja väristas ennast.

«Vale vale otsa, nii see nüüd vist kestabki,» mõtles ta ja ohkas raskesti nagu vintsutatud vanainimene.

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

Kuigi suur reede oli püha, millal ei tohtinud mingit tööd teha, ei hoolinud Liina sellest. Kui kirikukellad jumalateenistusele kutsusid ja rahvas pühakoja poole liikus, koristas ta oma korterit. Mõnigi mööduja vaatas pahaselt ebakristlikku aknapesijat. Linnudki ei laula ju sel päeval. Kuul võib näha meest, haokandam seljas. Läks suurel reedel metsa hagude järele, pühad jõud tõstsid ta aga igaveseks hoiatuseks kuule.

Liina oli õues põrandariiet kloppimas, kui väravast keegi mees sisenes, tema juurde astus ja küsis, kus elab siin Liina Mets.

«Mina see olengi,» vastas Liina imestunult. Võõras toetas portfelli põlvele, võttis sellest paki ja ulatas Liinale.

«See on teile. Olen raudteelane, mind paluti see pakike kaasa võtta ja teid üles otsida.»

«Mul pole kedagi, kes mulle pakki saadaks. Liina Metsasid võib mitmeid olla.»

Kui võõras kindlalt ütles, et just siia pidi ta saadetise edasi andma, võttis Liina lõpuks paberisse pakitud karbi vastu.

Mees lahkus kiiruga, ei vaadanud tagasigi. Liina püü-

dis oma uudishimu taltsutada, kloppis põrandariide hoolega puhtaks, läks siis tuppa ja pani paki lauale. See on niikuinii eksitus. Aga mine tea, võib-olla Lilli tegi talle pühadeks viguri poolest kingituse. Võib-olla Anna saatis värvitud mune, tal on ju nüüd neli kana, ja seal kõrval elavad tõepoolest raudteelased. Ta laotas riide puhtale põrandale, pani värsked urvad Lilli kingitud vaasi, pesi käed puhtaks, tõmbas veega üle näogi, vaatas veel korraks toa ja köögi üle, kas on ikka pühadeks kõik korras. Siis istus ta köögilaua taha ja hakkas pakilt nööri võtma.

Karbist vaatas vastu mingi väljaõmmeldud asjake, siis niidiga seotud paksust paberist rull. Liina võttis mõlemad välja. Ristpistes tikitud linik. Ta keeras rulli lahti. Vesivärvidega maalitud pilt — kimp punaseid tulpe ümmargusel laual. Põhjas oli kaks ümbrikku, üks paksem, teine õhem. Liina võttis prillid. Mis jant see küll on, mõtles ta, ja avas õhema ümbriku. «Kallis, kallis ema.» Liina vaatas pika kirja allkirja. «Sind armastav Marta.» Ta lükkas kirja eemale ja võttis prillid eest. Nii paks udu kattis äkki klaase, et lugemisele ei saanud mõeldagi. Südamel polnud äkki nagu enam ruumi, ta kippus kurku, käed värisesid. Taevane arm, kas ikka tõesti Marta! Varsti kaheksateist aastat möödas. Liina jõi külma vett, võttis tilku, istus siis uuesti laua taha, pani pea kätele ja puhkes valju häälega nutma. Linik, paberirull ja kiri lebasid ta ees, paksem ümbrik seisis alles karbi põhjas. Pikaajaline lootuste ja ootuste piin pääses vastu tahtmist nagu kosk valla. Samal ajal lükkas ettevaatusega harjunud käsi asjakesed veelgi kaugemale, et ükski piisk neid aardeid ei rikuks.

Kojas kostsid juba jumalateenistuselt tulnute sammud, kui ta lõpuks ukse lukku keeras, et segamatult oma õnnega üksi jääda. Ta luges kaua tütre kirja. Prillid ei tahtnud kuidagi selged püsida.

«Kallis, kallis ema! Saime sinu jäljed lõpuks kätte, saatsime tervisi ja hiljem ustavate inimestega ka mõned kirjad, aga need toodi meile tagasi, seltsimeestel ei jätkunud aega sind üles otsida. Kartsime, et sind võidaks meie pärast taga kiusama hakata, kui ametli-

kult kirjutame, ka Lilli võib selle all kannatada. Nüüd aga sõidab Baltimaile Kazjuki kõige lähem sõber. Tema teeb juba kõik, et meie saadetis sulle isiklikult kätte jõuaks. Üht-teist oleme sinust ja Lillist aeg-ajalt kuulnud, aga kuidas süda vahel sinu enda järele igatseb, mu kuldne ema! Elame Kazjukiga hästi, tema on raudteel väga vastutusrikkal tööl, mina ei saa samuti nuriseda. Olen kirurgia dotsent kõrgemas koolis, sügisel võib-olla pean professori kohustesse astuma. Õppekoht vabaneb minu parima õpetaja pensionile minekuga ja tema soovib mind oma järeltulijana näha. Sinna on veel aega, aga sinu Marta on, vaatamata sellele, et sa minu pärast nii pikki aastaid oled pidanud rasket muret tundma, ometi sellega rahul, et ta kahekümnendal aastal siia oma sõprade hulka jäi. Oh, ema, peale sinu ja Lilli ärasõitu kestsid raskused meil siin veel kaua, aga olime Kazjukiga noored, täis tuld, ja ei kahelnud hetkegi revolutsiooni võidus. Ka praegu, tagasi vaadates käidud teele, tunnen, et olen õnnelik inimene. Ainus, mis puudub, et õnn oleks täiuslik, oled sina, ema. Ma olen veendunud, et me teineteist veel näeme ja ilusaid päevi koos veedame. Mul on ju perekond, nagu sa lisanditestki näha võid. Dmitri on viisteist aastat vana ja Liina kaksteist. Poiss õpib hästi, tal on kunstimeelt, nagu maalistki näha võid, aga me tahame, et ta kõigepealt mõne praktilise ala omandaks ja kunstiga, mis võib-olla on kõrvalhuvi ja selleks jääbki, esialgu vähemas ulatuses tegeleks. Liina on lõbus heledapäine tüdruk, ei õpi pooltki nii hästi kui vend, aga oskab ennast alati välja vabandada pioneeritööga, igasuguste ringide tegevusega. Edasi on ta siiski jõudnud ja me loodame, et ta ka edaspidi istuma ei jää. Käsitööd meie Liina ei armasta, see on pärit vist minult. Aga kui ütlesin, et vanaemale tuleks kingitus teha, siis hakkas kangekaelselt liniku kallal pusima. Visadust neil on, eriti siis, kui asi seda tõesti nõuab. Tülitsevad omavahel peaasjalikult koduse töö pärast. Mõlemad tahavad põrandaid pesta, aga kartuleid koorida ei taha kumbki. Siis võtavad pika õiendamise peale liisku. Ehitasime endile Moskva külje alla väikese maja keset metsa. Ühe toa planeerisime sinu jaoks, ema.

Päikest, vaikust, rahu — seda võime sulle pakkuda ja loodame, et meie unistus sellest ei jää ainult unistuseks. Omavahel saame Kazjukiga hästi läbi. Eks igas perekonnas juhtu väikseid arusaamatusi, aga heaks truuks sõbraks, nagu ta oli minu lapsepõlves Kullimajas, on ta ikka jäänud. Meil on alati, mida arutada, mida lahendada, mida ette võtta — meil pole teineteisest kunagi villand. On ta kauemat aega komandeeringul, ootan nagu tütarlaps tema tagasitulekut, vahel olen südamesopis armukadegi. Pole parata, ta on praegugi veel tähelepanu äratava välimusega poiss. Mina seevastu leian sümpaatiat oma «tarkuse» poolest ja just teaduseinimeste hulgas, nagu mulle vahel meelituseks on öeldud. Ah ema, kui palju mul oleks sulle rääkida, näidata, kui palju sinult pärida! Aga üle kõige, emake, on meile mõlemale vist kallis mälestus isast. Palju aastaid seisis tema haud unustuses, elu ei andnud mahti surnutele mõelda, nüüd aga õitsevad kalmul suveti lilled, oleme kogu perega seal käinud ja leidsime kohapeal inimese, kes hoolitseb, et see kallis küngas ei rohtuks, et lilled värsked seisaksid ja mööduja tahvlilt võiks lugeda, kes seal puhkab. Mul oleks sulle veel hirmus palju kirjutada, aga kõike ei jõua korraga — Kazjuki sõber sõidab kindlasti jälle, siis saadan uue kirja. Võib-olla kunagi sõidab Kazjuk ise, see on plaanis, aga millal ta sõidab, ei tea. Kallis ema, jäägu meie kirjavahetus esialgu saladuseks, see on nii kasulikum. Kas sa Lillile ütled või mitte, seda tee oma parema äranägemise järgi. Mind peetakse siin rahuhunnikuks, kes kergesti ei ärritu, pead ei kaota, aga kui praegu sulle kirjutan, olen nii erutatud, nagu oleks mul ülejõu käiv eksam sooritada ja seisan põksuva südamega eksamineerija ukse taga, oodates oma järjekorda. Lapsepõlv, Riia, Šuvalovo, kõik kerkib nii vallutavalt silmade ette ja sind, ema, näen veidi rangena näolt, aga pruunides silmades nii palju soojust, et praegu sinule mõeldes tunnen, nagu oleksid siinsamas minu kõrval, väsimatu, hoolitsev, süda täis valu ja muret oma laste pärast. Kui hästi seda kõike nüüd mõistan. Olen oma lastele sinust nii palju rääkinud, et nad tihti küsivad, millal ometi seda ime-vanaema oma silmaga näha

saab... olen neile vastanud ja usun ka ise, et see aeg tuleb, tingimata tuleb...»

Liina pani kirja hoolikalt ümbrikusse tagasi, peitis madratsi alla ja avas teise ümbriku. Sealt pudenes lauale hulk fotosid. Perekonnapilt, Marta valges kitlis haige juures, Liina ja Mitka aias kitkumas, Kazjuk võrkkiiges, raamat käes. Siis kogu pere paadisõidul. Aga üle kõige meeldis Liinale pilt, kus Marta mingil koosolekul puldis seisab ja saalitäiele rahvale midagi kõneleb. Tagapool seisab: «Väitekirja kaitsmine». Sellel pildil on Martal just niisugune nägu, nagu tal oli siis, kui ta Šuvalovos pärast kooli lõpetamist teatas, et läheb esialgu tööle, astub kommunistlike noorte rakku ja kui neil jalad all, siis hakkab edasi õppima. Liinal aga olid siis juba kõik ettevalmistused Venemaalt äraõiduks tehtud ja ta tundis südametunnistusepiinu oma lapse ees, et oli oma mõtteis ka tema elu teisiti kavatsenud, kui Marta ise plaanitses.

Selle pildi pani ta kummutile, sinna kõrvale perekonnapildi. Kazjuk seisab Marta selja taga, Marta istub ja on põiminud käed kahe võrdlemisi väikese lapse ümber. Kui kindlalt ja kaitsvalt ta neid hoiab! Marta ise on endisest täidlasem, nägu ümmargusem, silmadest on kadunud nukrusevine, mis seal lapsepõlves oli. Nüüd on pilk selge, kindel ja rõõmus. Õnneliku tööka naise nägu! Liina tõstis pildi enesest kaugemale, kissitas silmi, et ilmet paremini tabada — ta jäi selle uue, hulga vanema, aga siiski nii tuttava Martaga rahule.

«Mis oleks temast siin saanud?» küsis ta endalt ängistusega südames. Lilli teed poleks ta iial läinud, edasi õppida poleks tal võimalusi olnud.

Liina nägu lõi vaikselt ja salapäraselt särama. Ta mõistis äkki, et kui saatus oleks Marta siia toonud, oleks ta ka siin Gustavi jälgedesse astunud ja kahekümne neljandal aastal esimesel detsembril vist samuti surma saanud, nagu paljud töörahva hulgast. Liinale meenus, kuidas sel hommikul igal pool suur ärevus valitses. Omanurga sündmused aga jäid kõige teravamalt meelde. Kalamaja surnuaia lähedal kogunesid ühe maja keldrisse varjule kuus-seitse sadamatöölist. Nad

polnudki tegelikult vastuhakust osa võtnud, kuid pidasid siiski targemaks end mitte näidata politseinikele, kes väljas kõigile töölistele jahti pidasid. Kõik oleks ehk hästi läinud, aga meestel tekkis suitsunälg. Nad nägid õuel poisikest ja palusid poest suitsu tuua, pakk «Karavani» mehe peale. Poiss oli kohe nõus minema. Kui ta nurga peal asuvasse poodi jõudis, küsis poodnik, kes nii palju korraga vajab. Poiss oma ilmsüütuses seletas ära, et nende maja keldris on onud, need saatsid. Kõvasti jalga liipav poodnik sulges ruttu poe, võttis poisil käest kinni ja tiris lähedal asuvasse politseijaoskonda. Varsti korjati mehed autosse ja ükski ei tulnud tagasi. Kõik olid lähedusest elanikud, nagu pärast selgus, üks koguni samast majast, kus nad tabati. Nagu Liina hiljem kuulis, olevat naistele pärast õuedesse laiali veetud meeste seljast võetud riided, et nad teaksid, — ei maksa enam oodata. See oli nii kole, et Liina tükk aega nagu haige ringi käis. Ja millega said inimesed reeturile kätte maksta? Õieti ei millegagi. Ainult niipalju, et senine enamalt jaolt töölistest koosnev ostjaskond tema poest eemale jäi ja ta oli selle sunnitud sulgema...

Kaua mõtles Liina veel töörahva kehvale elule. Kui Venemaal sai rahvas võimu enda kätte, miks ei peaks seda terves maailmas saama? Ja ka siin, Eestis.

Ta vaatas korduvalt Marta ja tema perekonna pilte ja otsustas Marta hoiatust mitte kuulda võtta ning kõikidele rääkida oma tütrest, kellele ta nii uhke on. Mis nad talle, vanale inimesele, ikka teha saavad? Ta vaatas uuesti tulpidega pilti. Kohe homme viib ta selle Anna juurde ja laseb Madissonil ilusa raami teha. Tema lapselaps on selle maalinud! Liniku laotas ta kummutile päevapiltide alla. Vähemalt kahele tuleb raamid osta, siis on tal just nagu omaette Marta nurk.

Vastu õhtut tuli Edvi, pikk sale tüdruk suurte hallide silmadega, keda majas nüüd nii väga põlastati, sest et ta elavat kerget elu.

«Ema palub enda juurde!»

Liina teadis, et Saalmani Mari vist ükski vägi enam surmasuust välja ei kisu. Ta oli iga päev käigu haige

juurde teinud nagu kõik majanaised, täna aga oli ta Mari täiesti unustanud.

«Noh, Edvi, kuidas elu läheb? Kõrtsi puhvetis on vist palju kergem ja lõbusam, kui oli Sitsis?»

Tüdruk kõverdas suud, ei tahtnud vastatagi. Aga kui Liina küsimust kordas, ütles nagu vastu tahtmist:

«Kõik arvavad, et seal on lõbusam ja parem. Maja on mind ju niisuguseks lipakaks tembeldanud, et hoia alt. Soovitasin Rikka Almal, kui ta mind ükspäev jälle teotama hakkas, et küsigu parem arstilt. Käime ju iga kuu läbivaatusel.»

Liinale oli Edvi alati meeldinud oma otsekohesuse ja sirgjoonelise oleku pärast.

«Mis see arst siis talle ütleks?» ei saanud Liina aru.

Edvi punastas kõrvuni ja vaatas maha.

«Et... et olen aus tüdruk. Mulle pakuti kohta suure lokaali puhvetisse just sellepärast, aga ma ei võtnud vastu. Madrused ja sadamamehed räägivad küll ropusti, tahavad sul ümbert kinni võtta, aga nad saavad kohe aru, kui see sulle ei meeldi. Nad peavad sindki inimeseks ja jätavad rahule. Suurtes kohtades võid kergemini vahele jääda. Seal sunnib sind ka peremees ise. Nagu ma ei teaks!»

«Kas Rikka Ärniga on sul ikka kõik päris läbi või?» ei saanud Liina oma uudishimu vaka all hoida. «Lasi jalga Põlevkivisse, pole kordagi siin nägu näidanud.»

Edvi mõtles, muigas, mõtles jälle, siis heitis käega.

«Ah olgu, sulle, Liina, võin tõtt öelda. Sina juba keelt lõksutama ei lähe. Meie vahel pole üldse midagi katki. Vahepeal nagu kippus minema, Alma ei salli ju mind silmaotsas ja lootis, et päästab poja minu käest. Lollus. Ärni on mitu korda Tallinnas käinud. Nüüd otsustasime, et korjame mõnda aega raha, siis hakkame oma käe peal elama. Kui minu töökoht on juba niisugune, et tuleb ennast värvida, edevamalt riides käia ja vahel kingitusi vastu võtta — las latravad, eks mina ja Ärni teame paremini.»

Liina tahtis ka ise seda uskuda, et Edvi on korralik tüdruk, aga Alma, Elts ja teised rääkisid temast nii palju võimatut ja võimalikku, et Liinagi lõi tahes-tahtmata kõhklema.

Ta näitas Edvile pilte ja seletas, et nüüd võib ta küll silmad kinni panna teadmisega, et tema nii kaua kadunud tütar elab ilusat elu töörahva keskel.

«Eks meiegi Ärniga aruta alati, kui hea oleks, kui meilgi poleks enam suuri saksu ega vabrikante. Nüüd seal Põlevkivis on ta päris punaseks läinud, nagu ise ütleb. Aga ärgu rääkigu, ta oli seda juba varem, nagu meil Sitsis isegi paljud naised.»

Edvi palus veel kord Liinat vaikida tema ja Ärni plaanidest, muidu rikub Alma veel ema viimased elupäevad oma näägutamisega ära, ja kellel seda vaja.

Edvi läks, Liina lubas varsti järele tulla. Kuidas läheb ta niisuguses õnnelikus meeleolus raskelt haiget vaatama? Edvi ja Ärni mõtlevad just niisamuti nagu tema... Marta ja Kazjuk aga on seda uut elu juba aastaid elanud...

«Ma pole vist terve aasta jooksul nii palju mõtelnud kui täna,» arvas Liina ikka uuesti ja uuesti kummuti juurde astudes, linikut kohendades ja paberirulli lahti lüües...

Mari oli üle öö kõhnaks jäänud, nagu oleks kogu vesi, mis teda nagu palli järjest tüsedamaks paisutas, korraga ihust välja lastud. Põsed lotendasid, lõug oli terav ja nahk varem pundunud kätel kipra tõmbunud.

«Mul hakkas äkki kergem,» ütles Mari, kui Liina voodi kõrvale toolile istus. «Juba öösel hakkas. Nahka rebenesid augud. Edvi on mitu korda linu vahetanud, puhast vett väänab välja.»

Liina aimas, et nüüd on lõpp lähedal. Taevale tänu, et ta ennast vähemalt hästi tunneb.

«Lasin sind kutsuda, Liina, tahaks sulle midagi öelda.» Mari madaldas hääle sosinaks, et Edvi ei kuuleks. Liina pani kõrva ta suu juurde.

«Räägitakse, et kui oled rängasti haige ja äkki kerge hakkab, siis kas saad varsti terveks või on varsti läbi. Ma ei usu lõppu, aga mine tea. Sa oled hea inimene. Kui mind enam ei ole, siis vast Rikka Alma lubab Ärnil minu Edvi ära võtta. Kui vägisi ja tüliga oma elu elama hakkavad, ega see hea ole. Ma tahaksin, et kõik oleks ilusti rahulikult. Räägi sina Almale, kui vaja, oled tark inimene, sind ta kuulab.»

Mari jäi vait. Liina katsus ta kätt. See polnud külm, vaid koguni soe.

«Aitäh, Liina. Süda läks kohe kergemaks, aga nii kangesti kipub uni peale.»

Vaevalt sai ta oma lause lõpetada, kui juba magas. Liina tõusis, Edvi noogutas talle kurvalt pead. Liina vaatas sooja südamega tüdruku silmi — suured, hallid, nii sõbralikud.

Kolmandal lihavõttepühal saatis majarahvas Saalmani Mari kalmistule. Vähe inimesi, aga pärjad katsid künka mulla siiski kuidagi kinni. Tagasiteel olid kõik sõnaahtrad. Ikkagi oma maja inimene, kellega aastaid koos elatud, kes ise kunagi teisele paha ei soovinud. Rikka Alma oli samuti tavalisest vaiksem, tõsisem. Tema käre hääl oli nagu pehmemaks sulanud. Kui nad koju jõudsid ja Edvi Almat koos teistega ema mälestamiseks hetkeks tuppa palus, ei tõrkunud ta, aga läks nagu vastu tahtmist. Tuba oli puhas, laual seisid suupisted ja pudel Põltsamaa sõstraveini. Kõik istusid, võtsid võileiba või saia ja tõstsid klaasi.

«Igale lapsele olgu mälestus oma emast eluaeg kallis,» ütles Liina oma klaasikesest lonksu rüübates. «Ja sina, Edvi, oled hea tütar, ei unusta kunagi oma ema, ma tean seda.»

Edvi tõstis oma klaasi, hoidis vapralt nuttu tagasi ja lausus tasa:

«Iga ema on isemoodi, aga minu ema soovib mulle hauaski ainult head. Ma pole oma ema nimele häbi teinud.»

Rikka Alma hammustas huult. See kahvatu Edvi, nii kindla vaatega, otsekui näitas näpuga, et tema, Alma, pole õige ema. Ta tõusis ja, salates maha kõik oma plaanid poja suhtes, kaasa arvatud Vasalemma talu, ütles käredalt nagu alati:

«Kui minu Ärni sind, Edvi, ikka veel naiseks tahab, siis mina vastu ei räägi. Lipakas sa ei ole, see on mulle nüüd selge. Aga sinu ema, see va . . .»

Ta jäi poole sõna pealt vait. Ta sai äkki aru, miks ta Saalmani Mari nii vihanud oli. Mari polnud kunagi Edvile püüdnud oma tahtmist peale suruda, ja ometi ei saanud Edvist vähem tubli inimene kui tema Ärnist,

kellega ta vahetpidamata maadlema pidi, et poiss karvapealt sõna kuulaks.

Edvi ei langenud Almale kaela, ei teinud temast nagu väljagi, aga Liina tundis, et varsti kiidab Alma Edvit kõige paremaks miniaks maailmas. Oli ta otsustanud vaadata Edvile kui oma tulevasele miniale, siis on tüdruk täieliku kaitse all. Alma kargab igaühele kallale, kes Edvi kohta julgeks mõne halva sõna öelda.

Liina elas nüüd nagu teises maailmas. Ta ei tundnud tükil ajal enam nii teravasti oma «rimatismust», ei kannatanud unepuuduse all ega mõtelnud süngeid mõtteid. Lilligi elu ja saatus olid ajutiseks nagu teisele plaanile nihkunud. Kui Lilli külla tuli, et nõu pidada, kuidas oma elu veidikene talutavamaks teha, leidis ta eest hoopis uue ema, kes näitas pilte, vahetpidamata rääkis ja üldse ei küsinud, kuidas Lilli ise või Jaanike elavad. Kas seegi süda, mis siiamaani talle kuulus, on nüüd nii äkki teise poolt vallutatud, et temal emasüdamesse enam ruumi pole jäänud? Lilli luges Marta kirja, ta püüdis ridade vahelt midagi leida, mida saaks valeks või võltsituks pidada, mis Martale väiksemagi varju võiks heita. Ta ei leidnud midagi ja kiivus õe vastu kasvas. Temal endal pole midagi peale lapse, kellele näpuga näidatakse. Martal aga on kõik, mida elu anda võib: kuulsus, õnn, armastav mees ja lapsed. Nüüd on ta suure vahemaa tagant koguni ema nagu nähtamatute niitidega enda külge tõmmanud.

«Sa ei rõõmustagi, et su õelt on teateid, et su õde nii hästi elab?» küsis Liina, kui Lilli kirja jälle kokku pani, kahvatu ja tusanegi.

«Miks ma ei rõõmusta! Kes on loodud õnne jaoks, selle saatus ei saagi teisiti kujuneda. Kellel õnne pole ette nähtud, eks see pea oma osaga leppima.»

Liina taipas pikapeale, et Lilli kadestab õde, et kiri pani tema südames kõik hellad kohad tuikama, et pildidki näitavad õnnelikku perekonda. Ja et Marta on ise kuulus inimene, ja seda mitte tähtsa mehe tõttu.

«Kulla laps,» alustas Liina pehmelt, «pole mingit saatust, kui inimene ise sõrmegi ei liiguta, vaid tahab teiste

najal maailma võita. Marta praegune elujärg on vaevarikka töö ja õppimisega kätte saadud. Kaugelt võib ju paista, et see kõik jooksis iseenesest sülle, Marta ainult istus ja ootas oma saatust.»

«Muidugi, memme, see, mis sa räägid, on õige. Ma ei vaidle ju vastu,» lausus Lilli tasa. «Minu jaoks aga on hilja. Otsast enam peale hakata ei saa.»

Liina tahtis öelda, et kas ta õigel ajal ei hoiatanud, kas ta küll ja küll ei seletanud, mis tähendab eriti vaesele inimesele haridus ja kutse, aga siis mõtles ümber. Mis mõte on tagantjärele tänitada, kui see õigel ajal ei mõjunud? See on nagu surijale ette heita, miks ta kuulda ei võtnud ja jõi vett, milles võivad olla ohtlikud pisikud.

«Hilja pole kunagi, Lilli. Sina oled alles nii noor ja terve. Lõika see rikkuse nabanöör julgesti läbi ja hakka siin minu kõrval kas või õmblema. Lapse toidame kahe peale ära ja palju siis meil endil vaja on. Minu tervis on praegu nii hea, et võin päevad otsa masinat vuristada. Mis sa nende võõraste inimeste ees ikka küürutad ja eputad? Mida sa sealt veel ootad? Kaua sa nagu varblane raasukesi sakste laualt nokid?»

Liina ei saanud isegi aru, et oli järjest ägedamalt jutlustama hakanud ja Lilli sisemuse päris pahupidi pööranud.

«Jäta, memme, jäta!» hüüdis Lilli lõpuks ahastavalt. «Ma tulin sinu juurde tuge ja lohutust otsima, aga sina hakkad mind manama. Hea on ütelda, et lõika rikkuse nabanöör läbi. Sa võtad kõike seda nii lihtsalt, nagu polekski mul südant ega hinge sees. Mul on praegu väga raske, aga mu juured on selle elu sees ja ühe ropsuga ei saa midagi teha.»

«Siis ole vait,» ütles Liina pahameelega. «Suured puud ja kännud juuritakse välja, et viljakandvat põldu saada, ega seegi niisama palja mõtlemisega sünni, ikka ränga kondimurdmisega. Kui sa nii kangesti kondimurdmist kardad, siis ära enam kunagi minu ees halise.»

Meelepahahoog läks varsti üle, aga Marta elu seisis nii selgelt Liina silme ees, et ta Lilli muresid: mida Fred ütles, mida proua Pendrik klatšis, mida Jaani

kohta sosistati, ei saanud enam tõsisteks muredeks pidada.

«Vaata parem meie endisesse keldrikorterisse, siis alles näed, mis on mure. Südame pöörab pahupidi. Seal on isa, kellel jäi käsi masina vahele, istub nüüd kodus, neli last kõnnivad paljajalu rõskel põrandal ja naine pühib tänavat, et peavarjustki mitte ilma jääda.»

Lilli polnud oma ema nii sõjakana näinud ja pani selle Marta kirja arvele. Ta lahkuski seekord, leidmata hellust, tröösti vat sõna. Nüüd polnud tal enam isegi memme, kes kaasa tunneks. Aga olgu! Imetlegu oma õnnelikku tütart, tulevast professorit. Tema, Lilli, peab nüüd lõplikult üksinda oma eluga toime tulema. Nii mahajäetuna tundis ta ennast, nii ülekohtuselt kohelduna, et iga uue mõtte juures kasvas kadedus Marta vastu. Ja see Kazjuk, justkui Apollo. Ei tea küll, mis huvitavat tema selles professori näoga upsakas Martas küll leidis?

Memme juurde ei lähe ta igatahes enam tükil ajal. Memme ei vaja teda ja milleks ennast nii hirmsasti torkida lasta, nagu oleks tema süüdi, et see Marta niisugune vooruse eeskuju on. Rikkuse nabanöör läbi lõigata! Ei, see aeg pole veel saabunud. Fred pole veel märku andnud, et Lilli peaks oma koha Silviale loovutama. Silviale? Ei...

Kui ta koju jõudis, kuulis ta Tereesalt, et härra sõitis kuuks ajaks välismaale ja jättis proua jaoks ümbriku. «Härra ütles, et ümbrikus on majapidamisraha.»

Lilli võttis ümbriku Tereesalt mehaaniliselt vastu ja läks Fredi kabinetti. Raha majapidamise jaoks! Kuuks ajaks välismaale! Hommikul ei lausunud Fred sellest veel sõnagi. Sõitis arvatavasti koos Silviaga. Andis võib-olla mulle aega siit kadumiseks.

Ta avas ümbriku. Ei ühtki tähekest, ainult üsna ohtrasti raha, palju rohkem kui tavaliselt kuu kohta.

Lillit valdas meeleheide. Raha! Tookord Audrete juures rääkis Fred, et ta on nii palju reisinud, vihkab hotelle, vihkab plaaže. Tal ei tulnud siis üldse ette, et Lilli oleks meelsasti tahtnud natuke maailma näha või suvituskohas viibida. Ta tundis ju ainult oma maja.

aeda ja Kadriorgu. Ja küllap Fred on varemgi Silviaga reisinud, talle Pariisi, Viini ja Berliini näidanud.

Lilli ei saanud isegi aru, kuidas ta käsi telefonitoru haaras ja Silvia numbri valis. Vastas keegi naine. Keda soovitakse? Lilli küsis, kas ta saaks proua Rannamäega rääkida. Süda tagus, et nüüd-nüüd kuuleb ta madalat pehmet häält. Ta lootis ja kartis seda. Aga endine naisehääl vastas, et proua Rannamäe sõitis just täna välismaale.

Lilli jättis raha lauale, läks magamistuppa, avas kapiuksed ja hakkas sealt riideid välja võtma, ladus hunnikusse voodile ja tundis naudingut, et teeb otsekohe lõpu, lahkub, lahkub juba täna.

Jaan tuli joostes uksest, juuksed poolmärjad, nägu punane.

«Jaanike käis vannis, luiged ja konnad kõik puhtad. Ema, Jaanike läheb eile jälle vanni.»

Lilli käed langesid alla. Ka homme, Jaanike, lähed sa vanni, ülehomme jälle — käid niikaua, kuni lastakse.

Äkki meenus talle ema jutt neljast lapsest nende endise keldritoa põrandal, paljajalu, isa töövõimetu, seotud käega. Tema Jaanike aga elab nagu prints! Upub igasugustesse mänguasjadesse ja suuremast osast ei hooligi. Ta otsis neid kokku terve virna, ladus kõik suurde puukasti ja lõi selle ise naeltega kinni. Siis võttis majapidamisrahast kümme krooni ja pani ümbrikusse. Kohe hommikul helistab ta ekspresside kontorisse ja palub kõik toimetada selle vaese perekonna kätte. Ta jäi oma otsusega aga ainult pooleldi rahule. Kas siis tema on nüüd samasugune heategevuseproua nagu teised? Mõttele, kuidas keldritoas elutseva naise silmad tema paki saabumisel löövad särama, liitus nagu mõnitusena proua Pendriku küsimus, kui nad Frediga Audrete juures olid:

«Ütelge ometi, proua Audre, kus niisugune pärl asub, kes meie ühingu jaoks vanu riideid nii hästi ja odavasti ümber teeb?»

Ta saatis hommikul paki ära. Rahulduse asemel tekkis südamesse häbitunne. Tuli meelde, et kui ta veel plikake oli, käisid kord ka tema memme juures prouad

heategevusest ja soovitasid last paremini toita, olla liiga kahvatu. Memme naeris pärast, et kana ja kalkunit oskab ta soovitamatagi osta, kui raha taskus kõliseb.

Ja siiski, siiski, vähemalt selle kuu veedab ta iseseisvana siin ilusas majas, korraldab kohviõhtuid, kutsub külalisi.

«Aga keda?» Käed vajusid rüppe.

Polnudki, keda kutsuda.

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

Kuursaali tuled värelesid pargi põlispuude lehestikus, liivased teerajad jooksid nagu heledad kitsad vaibad üle muru. Kõlakoda seisis viirastuslikuna puude varjus. Tundus, nagu hakkaks sealt iga hetk kostma nähtamatute käte poolt mängitav öösümfoonia. Merelt kuuldus nõrka lainetekohinat, vanast vallikraavist veelindude sulistamist ja häälitsusi. Nagu ajaloo sünge valvur kõrgus vallimäel muistne rüütliloss. Oli vaikne suveöö, selline põhjamaine suveöö, millal fantaasia ja tegelikkuse piirjooned ühte sulavad.

«Ei mingi hinna eest läheks ma praegu lossi, päevalgi on seal kõhe tunne. Lõvidekoobas, seina müüritud rüütel. Brr! Kohutavat surma leidnud ketserite vaimud ajaksid mind seal taga,» kostis erutatud naisehääl hiliste jalutajate sälgakesest.

«Öösel on loss juba eemalt tontlik. Ootad aina, et kohe kostab nende paksude müüride vahelt oigamist ja ägamist,» vastas teine naisehääl, lisades pärast hetkelist vaikust: «Aga kui ikka sada krooni peole loetaks, võtaks südame rindu küll.»

«Miks tänasel luulelisel ööl mõelda nii süngeid mõtteid? Vaadakem parem, kuidas kutsuvad Kuursaali tuled, džässi hoogne rütm. Kas see pole meie aja loss, meie elutempo. Lähme!» kõlas noormehe bariton kutsuvalt. Teine noormees toetas tema ettepanekut.

«Ei, meie jaoks pole aeg enam sobiv. Nii hilja või vara, ei tea, kumb on õigem, tokerdavad seal ainult veel igasugused onkud oma liblikatega,» vaidles vastu südim

tüdruk, arvatavasti seesama, kes oli nõus saja krooni eest öösel lossi minema.

«Tõsi, Tiina. Kuursaal ei jookse eest, jõuab teinegi kord.»

Neiud jätsid pargi ääres oma saatjatega jumalaga ja jooksid naerdes teisel pool tänavat asuvasse pansioni. Noormehed süütasid paberossid ja suundusid randa. Kahju oli sellisel kaunil ööl teki alla minna.

Kuursaali uks avanes ja sellest paiskunud valgusejoas sammusid välja kaks ülevas meeleolus härrat. Tüse, kõhukas, musta-halliseguse habemetutiga ning paksude kulmudega, peas panama — see oli professor Pendrik. Teine, hulga noorem, katmata peaga, pikakasvuline, kõhn ja terava ninaga — Pendriku assistent doktor Soogenpits.

«O jeerum, jeerum, jeerum, que est mutatio rerum,» põristas professor oma sügava bassiga. Astunud mõned sammud, lükkas ta panama kuklasse, vaatas üles ja võttis oma kaaslasel varrukast kinni.

«Soogenpits, kulla Soogenpits! Vaata ometi tähti. Üks ilusam kui teine. Kui kelmikalt nad vilguvad, kogu see triljon, mis meid sealt ülalt imetleb. Ei, Soogenpits, niisuguse ööga ja kalli peaga ei saa ometi naise selja taha põõnutama minna. Jumalgi ei andestaks seda pattu. Istume ja mõtleme, mida ette võtta.»

Nad laskusid kõlakoja ette aiatoolidele. Soogenpits tundis, kuidas värskes õhus pea nii mõnusasti surisema hakkab.

«Taevalik öö,» lausus professor heldinult. «Vanasti ratsutasin ma sarnastel öödel Pegasusel, vahtisin kuud ja õhkasin, hiilisin nagu isakass armsama kambri ümber. Ja-jah, on kord ikka noor ja rumal oldud.»

«Ja mina,» julges Soogenpits aralt pihtida, «kannatan veel praegu selle all, et vahel salamahti sepitsen värsse, enda jaoks muidugi.»

«Ega see keelatud pole,» ütles Pendrik tõsiselt. «Aga ma võin kihla vedada, et punni nende riimide kallal kaua tahad, poeeti sinust ikka ei saa.»

Soogenpits muutus tusaseks, et oli oma kõige salaja-

sema nii mõtlematult välja ladunud. See neetud konjak!

Pendrik koputas endale sõrmega vastu otsaesist.

«Aga mul tuli praegu tore idee.»

Soogenpitsil oli hea meel, et professor teda enam luuletamisega ei hakanud pinnima, ja ütles meelitlevalt:

«Kindlasti mõni erakordne ja vaimukas idee. Teie teadusalased ideed on alati erakordselt sügavad.»

«Jäta jumala pärast praegu teadus rahule. Meie ei saa ometi aasta ümberringi teadusega jännata. Praegu me puhkame ja lõbutseme. Punkt.»

«Härra professor, ka teie mitteteadusalased ideed on alati suurepärased,» jätkas Soogenpits endises toonis.

Kuigi professor oli oma assistendi sõnadega rahul, pidas ta ikkagi vajalikuks teda väikselt noomida.

«Na-na-na, jäta juba need superlatiivid, kulla mees. Mõtleme vahel ka hariliku lõbusa burši kombel. Mul tuli nimelt meelde, kuidas noored buršid kord mulle, soliidsele vilistlasele, kõige labasemat kärusõitu tegid, ja veel missugustel munakividel, o jeerum! Annab mäletada.»

Ta näitas näpuga lahtisele kuurile, kus seisis öösiti varju all pargivahi üherattaga käru. Soogenpits taipas, kargas püsti ja tahtis kohe käru järele minna. Professor, kes samuti tõusis, võttis tal kuuenööbist kinni.

«Me lähme koos. Täna tahab professor Pendrik isiklikult voorimees olla ja sina oled voorimehe assistent. Teen sinuga peaproovi. Kuursaali juures pistame Bertelsi kalessi. Aitab tal nende kõhnade tantsijannade vahtimisest. Ega ma pole unustanud, et tema see oligi, kes tol unustamatul maikuu ööl organiseeris minu kojusõidutamise kärus läbi terve linna. Ma veel näitan, mitukümmend silma teile auväärne professor praegugi ette annab!»

Käru aeti teele ja polsterdati professori taskust võetud «Päevalehe» ja «Vaba Maaga». Soogenpits ei tahtnud kuidagi kärusse istuda, et kuidas ikka professor ise teda . . .

«Kui šeff käsib, siis ei vaielda vastu. Noh, kaua ma ootan?» nõudis Pendrik.

Soogenpits kobis nüüd kuulekalt kärusse, kuid oma

pikkade koibadega ei osanud ta midagi peale hakata, need jäid rohult kastet korjama. Suurema vaevata tõukas Pendrik koorma Kuursaali ette ja kallutas järsult ümber. Soogenpits veeres liivale, jalad tähtede poole.

«Nii, maha laaditud. Nüüd mine ja kutsu Bertels.»

Soogenpits arvas, et vaevalt Bertels tema kutse peale tuleb. Õekesed baleriinid hoiavad teda kõvasti oma kütkes.

«Ütle, et professor palub teda tungivalt ja otsekohe. Rohkem pole vajagi.»

Soogenpits läks käsku täitma, käega tagumist poolt liivast pühkides. Varsti oli ta koos kutsutuga tagasi.

«He-hee,» irvitas Pendrik. «Limusiin ootab, vanapoiss. Istu aga sisse. Noh — üks-kaks-kolm — hopp!»

«Mis te õige mõtlete, mis nali see siis on?» protesteeris Bertels mornilt. Pendrik sai pahaseks.

«Kas oleme veel buršid või ei, või on meil mulla lõhn juba juures? Tartus istusin kärus mina ise, sina aga ei julge siin alevikus. Tahad sa rikkuda traditsiooni, tõrkuda akadeemilise isa vastu?»

Bertels ei vastanud musta ega valget, istus kärusse ja tõmbas põlved vastu lõuga.

«Tont teid võtku, laske siis käia, aga ainult väikese tiiru. Tüdrukutel on vaheaeg. Pärast esinevad veel kolme numbriga.»

Pendrik ei pannud Bertelsi pominat tähelegi. Ta oli hoos, vibutas oma panamat ja hüüdis:

«Eh, poisid, olid ikka ajad, kui mina noor olin. Mis teie ka minu ajast ja selle noorusest teate! Näe, Bertels on varsti kuivik valmis. Mina aga... Soogenpits, ega sa avarii juures pudelit ei kaotanud?»

«Ei, härra professor, pudel on täie tervise juures minu põuetaskus.»

Professori ja assistendi ühisel jõul hakkas käru mere poole veerema. Kuulates ratta kiunumist leidis Pendrik, et esimene viiul annab juba häält, nüüd peab Bertels laulu hakkama laulma.

Bertels, kes vähehaaval nakatus teiste uljast meeleolust, alustas hoogsalt:

«O alte Burschenherrlichkeit,
Wohin bist du entschwunden?»

Voorimeeste «O jeerum, jeerum, jeerum, que est mutatio rerum» kajas vägevalt pargi põlispuude all. Bertelsi poolt soovitud tiirukesest sai lõpuks pikk sõit mereranda. Rannakohvik oli juba ammu sulgenud oma elektrisilmad ja uinunud.

«Kas see on mõni kord,» pahandas Bertels, kärust välja ronides. «Kui mina siin oma reumat arstin, siis pean igal kellaajal ka südamekinnituseks tassi kohvi saama. Kohvikupidaja on lihtsalt idiiot. Arvab, et magades kroonid suhu veerevad.»

Pendrik rahustas sõpra. Pole mõtet nii tühja asja pärast närve kulutada. Ta käskis assistendil konjaki lagedale tuua. Soogenpits tõmbas pudeli taskust.

«Aga klaasid? Teil pole ju klaase,» hädaldas Bertels, kellel Kuursaalis võetud tropid nüüd tagantjärele hakkasid pähe tõusma.

Soogenpits kobas kiiresti taskuid. Ta kandis alati karbikeses kaasas paari väikest laboratooriumi katseklaasi — igaks ootamatuks juhuks. Aga oh õnnetust, et just nii tähtsal momendil klaasid puudusid. Pidi ta küll enne ülikonda vahetama!

«Tühja kah, see prantsuse märjuke vuliseb lõbusasti pudelikaelastki,» tröötis professor. «Ava!»

Bertels urises, et ainult voorimehed ja matsid joovad niiviisi.

«Na-na-na, matse ei maksa sugugi nii väga põlastada. Kas meiski ei voola seesama matsiveri?» lausus professor õpetlikult.

Bertels muutus ägedaks. «Mis teisse puutub, siis võib ju olla, aga minu vanaisa Friedrich tuli otse Reinimaalt.»

Pendrik muigas üleolevalt. Nüüd siis, kus jälle Saksamaal ära käis ja ennast Hitleri vaimu täis pumpas, rahadki sinna panka mattis, on mees äkki ise purusakslaseks muutunud.

«Kui sinu vanaisa on Reinimaalt, siis võin sulle, vanapoiss, kinnitada, et minu vanaisa oli kuulus mereröövel ja tuli otse Korsikalt, kust siis mujalt mu tõmmu nahk ja must juus, aga mina ise olen puhastverd eesti aadlik ja uhke oma Mulgimaale. Elagu mulgi aadlikud!»

Ta rüüpas tubli sõõmu ja ulatas pudeli Bertelsile. See mõtles veidi, siis kummutas pudelit ja tõstis käe hitlerlikuks tervituseks.

Pendrik ulatas pudeli Soogenpitsile.

«Sinu kord, noormees. Mina jõin Mulgimaa tähtsate poegade, eesti aadlike terviseks, tema tõstis klaasi saksa füüreri auks, sina, Soogenpits, aga võta meie kahe, vanema vilistlase terviseks. Nii on rahu majas.»

Bertels ei vaielnud enam, ta mornitses omaette, siis vajus pea rinnale. Kõhn Soogenpits tundis, kuidas koidueelne jahedus tungib ihu kallale, ja oleks tahtnud juba voodis konte sirutada, aga endiste kogemuste põhjal ta teadis, et nüüd tuleb veel hulk aega anekdoote kuulata, naerda, kui selleks põhjustki ei ole. Ta ei eksinud. Pendrik hakkas naudinguga rääkima, mis temaga alles paari päeva eest juhtus. Ta läheb vette, mõnuleb seliliolekus, siis märkab äkki kajakat, kes tema läheduses kivile laskub. Professor tahab kivile lähemale tüürida, see aga kaugeneb koos kajakaga. Ta pöörab ennast lõpuks küljeli, kajakas tõuseb õhku ja kivi on kadunud. Mis saatana värk see on? Professor pöörab ennast uuesti selili — jälle saareke paistab. Issand, ometi lõpuks sai selgeks, et polnud mingit saarekest, see oli ainult professori enda kõht, mis veest välja ulatus.

Professor naeris südamest, Soogenpits avaldas oma vaimustust luksumist meenutava häälitsemisega ja valmistus järgmist ånekdooti kuulama.

Pikkamööda lähenes ringteed mööda, kus suvitajad päeva jooksul järjest kohtusid, paarike, keda professor arvas tundvat. Need olid Tommi ja Lilli. Pendrik tõusis ja tõstis käe panama äärde.

«Tere tulemast, kallis poeg! Kahjuks on meil märjuke otsas. Oled ikka vemmal küll, peab ütlema. Aimeke tudub juba ammu ja näeb sinust und, aga sina?»

Tommi tundis ennast ebamugavasti isa pilgu ja pilkavate sõnade all, aga mingi jonn sundis oma öist jalutuskäiku õigustama.

«Kuule, papa, sina oled terve kambaga siin, kas mina siis ei tohi kaunist ööd nautida ja proua Lilianiga jalutada? Ma ei laaberda nagu sina, me kõnnime kombekalt ja avalikult nagu paljud teisedki. Eks ole ju, Lilian?»

Lilli ei reageerinud. Ta vaatas Fredi, kes Tommi hääle juures ärganud oli ja järsult tõusis.

«Hüit, Lilian, koju!» hüüdis ta käskivalt ja hakkas ise, nii hästi, kui jalad siira-viira teed kobasid, linna poole astuma. Lilli järgnes ja võttis tal käe alt kinni. Fred raputas enda kohe lahti.

«Kardad, et olen purjus ja vajan tuge? Mitte ilmapeal... Mis asi sind öösel hulkuma ajas?»

Lilli tahtis seletama hakata, et ta kõndis üksinda Audrete majast mööda, sattus Tommiga kokku, kes Aime koos emaga oli koju saatnud, ja nad lihtsalt jalutasid ringteel nagu teisedki. Fred aga pani tal suu kohe lukku.

«Aitab ühest mulgi aadlikust minu katuse all. Said aru?»

Lillil hakkas külm, ta pigistas huuled kokku, kõndis Fredi kõrval edasi nagu mehhanism. Nad pöördusid kõrvaltänavasse. Äkki Fred peatus ja koputas kõvasti ühele aknale. Siin elas Silvia, kes hiljuti oli proua Audre ja proua Pendriku tungival soovil saabunud. Üksi poleks Fred koduteel siin üldse peatunud, aga praegu läheb ta just nimelt Silvia juurde. Ülal lükati kardinad kõrvale. Paistis mehe pea, mis jälle kadus. Silvia ilmus uksele, unine ja naerul sui.

«Sina, Fred! Tuled vist mõnelt lõbusalt olengult? Astu sisse.»

«Kaks väikest kabareetähte võlusid mind ära. Nüüd tahan kohvi.»

Lilli seisis Fredi kõrval ja vaatas silmi pilgutamata Silviat, keda tema kohalolek ei paistnud üldse huvitavat. Ta nagu ei näinudki Lillit.

«Otsekohe panen kohvivee üles. Astu ometi sisse.»

«Kas «tema» ka võib kaasa tulla? Te pole ju veel kuigivõrd tuttavad.» Nüüd alles märkas Silvia Lillit ja noogutas, et miks mitte, palun. Kui Fred soovib, mis tal selle vastu võib olla.

Lilli hakkas edasi minema. Fred ruttas talle järele.

«Miks sa nii uhke oled, Lilian? Miks tahad sa Silviat solvata? Ta on nii südamlik ja hea.»

«Mul pole põhjust tema headuses kahelda. Head kohvijoomist, Fred.»

Nad olid juba tükk maad Silvia majast eemal, kui Lilli talle meelde tuletas, et Silvial saab niiviisi varsti kohv valmis ja joojat ei ole. See pole viisakas, eriti kui on tegemist südamliku ja hea inimesega.

«Tühja kah,» lõi Fred käega. «Eks ta homme keeda uuesti. Ma tulen koju.»

Lilli nägi mehe iharat pilku. Kui vastik see pooljoobnud Fred talle praegu oli!

«Mine, Fred. Kao silmapilk! Sa oled mulle jälk. Kuulsid, jälk!» karjus Lilli talle ootamatult näkku ja jooksis minema. Fred jäi kõnniteele seisma ja tundis ennast palju kainemana. Pea hakkas jälle selgemalt jagama. Ta läks tuldud teed tagasi ja astus raevukana Silvia tuppa. Silvial oli juba laud kaetud ja ta oli jõudnud ka ennast värskemaks teha.

«Jälk. Oled jälk!» Fred lõi rusikaga lauale. Silvia kohkus. Veel iial polnud Fred endale tema suhtes toorest käitumist lubanud. Ta oli teda piinanud oma eluviisidega, aga niisugused sõnad...

«Kallis Fred, ära unusta, et räägid praegu m i n u g a,» lausus ta vaikse etteheitega. Fred võttis enda kohe kokku ja vabandas. Öeldud sõnad olevat käinud hoopis kellegi teise kohta, ta ainult mõtles kõvasti.

«Väga kahju, kui sa «temale» niiviisi ütlesid. Proua Pendrik arvab just vastupidist. «Temas» peab midagi võluvat olema, et Tommi temast kuidagi lahti ei saa, teda ikka veel imetleb... Küsi alati naiselt arvamust teise naise kohta, siis saad kõige õigema hinnangu.»

Silvia tagasihoidlik koketsus ei avaldanud täna Bertelsile suuremat mõju. Lauale toodud poolik konjakipudel, millega nad Silvia saabumist Kuressaarde olid pühitsenud, äratas aga otsekohe tema huvi. Silvia võttis Fredi vastas istet. Ta tundis, et nüüd või ei iialgi räägib ta sellest, mis tal juba kaua on hingel pakitsenud.

«Fred, sa oled minuga alati nii käitunud, nagu see sulle on sobinud. Ma ei ole kunagi sulle oma tahtmist peale surunud. Aga nüüd luba siiski küsida, kaua mõtled sa nii edasi elada?»

Fred surus huuled kokku, valas endale kärsitult uue pitsitäie ja jõi korraga tühjaks. Siis süütas ta sigareti,

millelt ta rohkem tuhka toosi raputas kui suitsu tõmbas.

Silvia jätkas rahuliku häälega:

«Ma mõistan, Fred, sul on oma uhkus ja nii edasi. Aga sa oled, luba öelda, tasakaalu kaotanud. Su nimel ei ole seltskonnas ega patsientuuri hulgas enam endist kõla. Oh, kuidas tahaksin sind aidata!»

Fred pani käed ristamisi lauale. Huvitav, kuhu Silvia välja tüürib. Silvia tõmbas hinge, pani siis oma hoolitsetud käe Fredi omadele ja ta veidi viltused silmad tõmbusid pilukile.

«Usu, Fred, ma ei mõtle tõesti sekundikski endale, sinu pärast valutab süda. Minu kõrval jõuaksid praegu kiiresti oma endisele positsioonile tagasi. Mind hinnatakse, olen muutunud seltskonnas oma inimeseks, ainult Silvia Rannamäena ma siiski . . .»

Ta vaikis, tõmbas käe ära ja surus selle metsikult hüplevale südamele.

«Selge, nüüd on selge,» lausus Fred hoolimatult ja täitis uue klaasi. Silme ees oli juba üsna udune, aga mõte, mida Silvia taotles, jõudis tema teadvusse. Kui juba Silvia niisuguse jutuga välja tuleb, siis tähendab see seda, et ta on veendunud ohus, milles Fred seltskonna silmis viibib. Lugupidamise kaotamine, patsientuuri langus, mida ta juba ammu ise on võinud konstateerida, ja oma hea nime mahamängimine — missugune naine oleks nii ennastsalgavalt ainult temale mõelnud, selleni laskunud, et ise palub naiseks võtta.

Kõik hakkas Fredi ümber keerlema. Ta tõusis, tuigerdas diivani juurde ja viskus pikali.

«Silvia, mu ingel, jää mu juurde!» hüüdis ta hardunult ja uinus nagu lastult.

Silvia jõi Fredist pooleli jäänud klaasi tühjaks ja ringutas rahulolevalt. Aastaid ja aastaid igatsetud koht elus on nüüd nii lähedal. Esimene, ääretult raske samm on tehtud, edaspidise eest hoolitseb ta juba ainult temale omase taktika abil. Ta ju tunneb Fredi, kõiki tema Ahhilleuse kandu! Milline ilus ja õnnis hommik! Ta süütas sigareti ja hoidis seda graatsiliselt näppude vahel nagu lõhnavat viirukiküünlakest.

Soogenpits oli poolel teel professori küüsist pääsenud ja puhkas juba soojas sängis. Pidi ta oma lühikest puhkust just siia veetma tulema! Eks alateadvus kõneles vist kaasa, et on kasulik viibida oma professori läheduses ka vabal ajal. Valmistab ju ta Soogenpitsi ette oma järeltulijaks, kahetsedes muidugi, et poeg ei nõustunud isa jälgedesse astuma ja valis majandusteaduse kui kõige kergema ala. Ei tea, kui palju aastaid tema, Soogenpits, veel professori eest nagu tööloom rabama peab, aga kunagi see ikka kannab vilja. Ja temast ei saa kindlasti nõrgem professor kui on Pendrik. Professor Soogenpits — kas see on võimalik, et ta laseb endale kunagi sellise nimekaardi trükkida? Soojas voodis kippusid vägisi unistused kallale.

Ajanud käru pargivahi kuuri alla, sammusid isa ja poeg nagu täitsamehed kodu poole. Pojal oli tuju hea, papal aga oli süda saapasäärde vajumas.

«Võid päris kindel olla, Tommi, et meid kodus midagi head ei oota. On juba päris valge. O jeerum, jeerum, mis kurja me oleme küll teinud, et alati südamevärinaga koju läheme?»

Tommile tegi papa mure nalja. Mis see siis ikka ära ei ole, kui enne puhkama minekut pead paar tunnikest puid lõhkuma. See oli tavaline karistus, mida nad nii tihti olid pidanud kandma.

«Mamma arvas, et olen juba täiesti korralikuks muutunud, kiitis mind koguni, aga inimesel on kord nõrk iseloom. Tahtsin Soogenpitsile paar uut anekdooti jutustada, pudel ilmus nagu nõiaväel lauale ja . . .» Ta vaikis ja ohkas.

«Tead, papa, mis Lilian sinu anekdootidest arvab? Ma jutustasin talle selle kajaka ja saare loo. Ta ütles, et professori anekdoodid teevad peamiselt professorile endale nalja, teised aga on viisakad, kuid ei saa aru, mis seal naerda on. Ta on nii pagana otsekohene.»

Pendrikus kihvatas. Keegi pole siiamaani kriitiliselt tema vaimukusse suhtunud. Nüüd äkki tuleb ei tea kust üks tundmatu iks-igrek ja arvustab. Tal hakkas sees keema, aga poja ees ei sobinud sellest putukast

kui kriitikust rääkida. Aga käsile tuli poiss ikkagi võtta.

«Mis sa selle Lilianiga veel jändad? Aitab juba. Tema mäng on läbi. Vaata parem, et sa niiviisi Aimet maha ei maga. Kaua sa ikka kahes aias kärneriks oled?»

Maja hakkas lähenema. Pendrik tasandas sammu, et veel päästa, mis päästa annab. Ta koguni seisatas.

«Kuradile kõik naised. Huumorimeelt pole neil sendi eestki. Miks Bertels oma eidega juba lõpparvet ei tee, see on mulle lihtsalt arusaamatu.»

Äkki Pendrik vilistas heameelest.

«Oh, kuidas võisin seda unustada. Kui vanapoiss meie hoiatuste kiuste abiellus, ennustasime talle in corpore, et üle viie kuu ta selles rumalas abielus vastu ei pane. Vanapoiss sai vihaseks, kirus meid kõiki ja ütles, et tema peab viis aastat vastu. Ja põikpea on ta kuradima moodi. Ja nüüd kuula.» Ta hakkas sõrmedel lugema: «35 — üks aasta, 36 — kaks, 37 — kolm, 38 — neli. Selge. Üks aasta on veel puudu.»

Tommi vaikis. Pendrik aga leidis, et kui ta mammale oma avastuse jalge ette paneb, siis saavad nad pooled patud andeks. Ta tuju paranes. Pendrik ümises jälle muretult oma «jeerumi» ja leidis, et vahetevahel peab ikka oma tahtmist ka saama.

«Oh issand!» hüüdis ta aga südamepõhjast, kui nad koju jõudsid. Magamistoa aken oli avatud ja Matilde, lokirullid peas, kõhutas aknal.

«Tere õhtust, Matilde!» hüüdis Pendrik läbi häda lõbusa näoga. «Meie hea majavaim juba nii varakult üleval. Näed, tuleme koos pojaga, ilusti perekondlikult.»

«Mamma, kas lähme kohe puid lõhkuma või lubad meil enne sisse tulla. Riideid peab ju vahetama?» küsis Tommi õrna häälega.

Proua Pendriku kõrvust läks see mööda. Ta näitas näpuga kuuri poole.

«Viisin varakult tööriided kohale. Kaks tundi kõva tööd, siis võite tulla.»

«Aga, Tildekene,» keelitles Pendrik. «Mul on sulle põnev uudis,» — näitas ta kõrvalmaja poole, kus asus Bertelsite üürisuvila. «Leidsin võtme, miks seal nii pole läinud, nagu meie ennustasime.»

Matilde tahtis akna sulgeda, aga avas uuesti. Uudishimu põles näos.

«Karistus öise hulkumise eest peab olema. Aga et isa ja poeg koos laial teel käisid, siis vähendan ühe tunni peale.» Nüüd sulges ta otsustavalt akna.

Pendrik silus oma tutthabet. Las ta nüüd vaevleb ja ootab. Küll Tommi lõhub puid, et koksimist kuulda oleks, tema aga tukub vahepeal õlgedel.

Kui nad kuuri jõudsid, lükkas Tommi nurgas oleva prahihunniku kõrvale. Selle alt paistis õllekast. Neli täispudelit veel sees.

«Ma arvasin, et ammu otsas. No see leid on alles tervitatav. Oh, Matilde, sale Matilde, lõhume puid sinu südameröömuks palju aga kulub,» parastas Pendrik seljataga oma naist.

Tommi ja papa kustutasid kõigepealt janu, siis otsustasid vapralt tööle hakata. Pendrik läks koguni härdaks.

«Kallis poeg. Sa oled oma isale suureks rõõmuks. Mis teeksin ilma sinuta? Meie kaks kõnnime läbi paksu ja vedela käsikäes, ei nurise, ei kaeba ja Matilde on sunnitud alla vanduma, kui on tegemist kahe jõulise mehega. Eks ole?»

Tommile meenus miskipärast, et papa oli enne abiellumist vaene poiss. Sellepärast tal vist istubki siiamaani orjatunne mamma ees veres. Tema, Tommi, ei võta aga mamma manitsusi ja korralekutsumisi üldse tõsiselt, see teeb koguni nalja.

Nad ei saanudki oma tööga algust teha, kui avanes rõduaken ja proua Pendrik palus mõlemaid kohe üles tulla. Ta tahtvat ka ise veel tunnikese pärast unetut ööd puhata, ja puude lõhkumine segab.

«Seda ma arvasin kohe,» ütles Pendrik võidukalt. «Ma tunnen oma Matildet. Üks väike mõistaandmine ja tema hingerahu on läinud.»

Ta ajas rinna ette. Tommi tõrkus minemast.

«Ma jään vabatahtlikult karistust kandma. Mind ei huvita Liliani tõrvamine.»

Pendrik vibutas hoiatavalt sõrmega:

«Vaata mul ette, poiss. Vanemad valvavad, Matilde ja mina.»

Väärikalt sammus ta maja poole, Tommile aga näis ta äkki millegipärast kalkunina, kes pugu asja ees teist taga ette ajanud.

Aeglasel sammul jõudis Lilli koju. Ta oli nii väsinud uuest solvangust. Väiksemaid mükse ei pannud ta ammu enam tähele, need kuulusid nagu issameie igapäevase leiva juurde. Aga nüüd peab siiski midagi otsustavat ette võtma. Irooniline muie viirutas suud. Kui palju kordi oli ta seda «midagi otsustavat» mõtteis ette võtnud! Möödus solvumise esimene teravus, siis lükati kõik edasi ja elu hakkas jälle oma tühja mõttetut rada veerema.

Ta läks majja, riietus hommikumantlisse, võttis padja ja teki ja tuli aeda tagasi. Ta tegi endale aseme võrkkiigesse sirelipõõsa varju. Siia ei kuule ta Fredi kärsituid samme, kui ta koju tuleb, ei tunne seda salajast põlastamise fluidumit, mis isegi läbi seinte kandub ja rõhub. Ta heitis pikali, vaatas puude latvadesse, kuulas lindude laulu. Munakividel veeres mööda vanker, hakkas kuulduma lehmade ammumist. Linna kari kogunes, et minna karjamaale. Missugust lõbu pakkus Jaanile karja kojutuleku vaatamine, kui see pargi läheduses pudenema hakkas ja näis, nagu oleksid need sarvilised järsku ainuvalitsejateks muutunud mereäärses kuurordis. Jah, Jaan. Ta vaeseke ei saanud kuidagi aru, miks isa temaga ei räägi, teda, õrnalt küll, aga siiski eemale lükkab, kui ta teele ette juhtub või midagi küsib. Ja Jaan hoiab siiamaani kangekaelselt meeles pottsepalt õpitud sõnu. Ta ei ütle neid enam isa ees, küllap taipab, et ei tohi, aga kui ta oma lapsesilmadega isale otsa vaatab ja midagi küsib ning vastust ei saa, siis tuleb ta ema juurde, peidab pea tema sülle ja sosistab: «Bertels kurat.» Ka Tereesale räägib neidsamu sõnu, nagu kaevates isa peale, aga seal saadavad neid nuuksed... Ja poisi pilk on viimasel ajal ka siis kurvavõitu, kui ta naerab... Ei, midagi tuleb teha... otsustavat.

Ja mis on siis sisult üldse juhtunud? Ei mingit kuritegu, mingit eksimust. Miks on siis kõik niisuguse järjekindlusega tema, Lilli, vastu pööratud? Ta pani

käed ristamisi pea alla ja vaatas taevast. Kauge tundmatu maailm, kus iga hetk kõik muutub, nii pilvede kuju, värvus kui ka laotus ise. Kõik sama, aga ikkagi jälle uus. Kas pole eluga samuti. Iga hetk nagu teinegi, aga ometi uus... Nagu läbi ebamäärase virvenduse hakkas talle selguma, et ta pole kunagi selle seltskonna liige olnud, ei saagi olla. Pole minevikus ega ka olevikus ühiseid kokkupuutepunkte. Mis oleks Lillil õma vanematest, tädidest ja onudest pajatada, kellel kuskil midagi pole olnud, kes ka ise pole mingit nime talle kaasa andnud. Onu Mihkel? Naeruväärne harimatu tõusik. Tal on ammu selge, kuidas niisugustesse «hangeldajatesse» suhtutakse. Umbes nagu suure loosi võitnud kojamehesse. Ja eks Lillisse suhtumine ole ka midagi taolist, veel halvemgi, sest tema pole isegi loosi võitnud, on olnud Fredi juures armuleivasööja. Missugused kindlused need perekonnad omaette on, seisva veega vallikraav kaitseks ümber! Ja poegade ning tütarde eest ollakse alati valvel nagu haudujad kanad, kui neid väljaspool oma ringi mingi pisemgi kriimustus varitseb. Pole siis imestada, et Audred, Pendrikud ja teised elavad oma perekonna keskel liitunult, üksmeelselt. Nende jaoks maailma väljaspool neid endid pole olemaski.

Lillile meenusid memme, Madisson, Rikka Alma ja teised agulielanikud. Ka nemad elasid omavahel liitunult, aga neil oli millegipärast hirmus palju tegemist Pendrikute ja Audrete maailmaga. Nad kirusid neid, nende teenimatult saadud rikkust, mis peaks kuuluma kõigile ühevõrdselt. Ja neil oli õigus.

Lilli ohkas. Mille poolest on tema ema proua Pendrikust halvem? Kas selle pärast, et peab suurte raskustega endale kõhutäit hankima, rääkimata suvitamisest, välismaareisidest... Lilli naeratas absurdse mõtte juures, et tema memme võiks ju ka siinsamas suvitada ja mudavanne võtta. Aga miks ta ei või? Tal pole raha, aga miks ei ole?

Süda muutus järjest kurvemaks. Mitte enda pärast, vaid vaeste pärast. Talle meenusid neli pisikest last nende endises keldritoas...

Kui aga Jaan koos Tereesaga mööda teerada hom-

mikusele jalutuskäigule läks ja ta liivakastile vaatas, mis kuulus ainult Jaanile, peitis ta ruttu pea padja sisse, et mitte enam edasi mõtelda. Nagu jaanalind tahtis ta veel seekord pea liivasse peita, et otsustamist jälle edasi lükata.

Ühel õhtupoolikul, kui seltskond pärast tavalist kohvijoomist Pendrikute rõdul jalutama läks ja nende mürgikeelne teenija piimakannuga majast väljus, hiilis Tommi naaberaeda. Lilli istus võrkkiiges ja luges juba mitmendat korda oma lemmikraamatut — Selma Lagerlöfi «Gösta Berlingit». Jaan ehitas siinsamas liivakastis torne.

«Vabandage, proua Lilian, et teid tülitan, aga meie maja on praegu tühi, võtsin südame rindu ja tulin.»

Lilli ei tõstnud raamatult pead.

«Milleks? Kui mind ei saa avalikult külastada, siis ei vaja ma ka salajast tähelepanu.»

Tommi istus koduselt murule ja põimis käed ümber põlvede.

«Ärge siis, Lilian, kohe ette juba pahane olge, kui te veel ei teagi, milleks ma tulin.»

Lilli tõstis nüüd pea ja pani sõrme lugemisjärjeks raamatu vahele. Tommil ei paistnud ruttu olevat. Ta näitas naeratades Jaani poole, kes oli nii innukalt ametis torni ehitamisega kuivast liivast, et ei pannud teisi üldse tähele. Siis vaatas ta oma kätele.

«Teate, proua Lilian, ma ütlen kohe ausalt välja, milleks tulin. Tahtsin teid hoiatada ohu eest.»

«Missuguse ohu eest?» küsis Lilli kulmu kortsu tõmmates ja raamatut põlvedel jälle lahti lüües.

Tommi ei teadnudki äkki, mis teda siia oli ajanud. Kas üldine põnevusjanu või tahtis ta Lillit tõsiselt hoiatada? Tal polnudki ju palju muud öelda, kui et tema mamma ja proua Audre juba mõned päevad Silvia tituleerimisega järjest eksivad ja siis jälle vabandavad. Nad kipuvad, eriti Kuursaalis ja kohvikus, Silviat ikka ja jälle eksikombel «kalliks proua Bertelsiks» nimetama — muidugi kogemata. Bertels ise ei pahanda selle üle, vaid teeb daamide lõbuks Silvia ees kummar-

duse ja ütleb naljatledes: «Proua Bertels, palun tantsima.»

«Mis oht mind teie arvates siis varitseb?» küsis Lilli uuesti.

«Ma ei tea täpselt, see on rohkem nagu aimus, aga võib juhtuda, et doktor Bertels, nagu mammade ninalt loen, on nõuks võtnud lahutada.»

Lilli heitis nüüd raamatu selja taha ja lausus hoolimatult:

«Teate, Tommi, kui te mammadele-papadele peate täpselt edasi andma, kui kohutavalt see teie uudis mind rabas, siis minge kohe ja ütelge, et esimese ropsuga minestas, siis suri. Laip on võrgus, tulgu ruttu vaatama, muidu jäävad hiljaks.»

Tommi oli solvunud. Ta tõusis kiiresti jalule ja jäi Lilli ette sirgena seisma nagu valvehoiakus.

«Kuulge, proua Lilian, mina olen siin praegu teie ainus tõeline sõber. Mina väärin küll kõige vähem sellist kohtlemist. Hoidun teist veidi kõrvale sellepärast, et teil minuga seoses lisapahandusi ei tuleks.»

Lilli nägi, et Tommil on tõsi taga ja ta näitas käega murule.

«Palun võtke istet. Ma usun, et te nüüd enam teistega kaasa ei mängi. Olete ju Aimega niisama hästi kui kihlatud. Ta kirjutas mulle ja palus teid rahule jätta, siis andestab mulle isegi kõik teie endised seiklused minuga.»

Tommi ei istunud, aga ohkas. Kui kahju, et tal Lilianist ühtki seikluse järele lõhnavatki mälestust ei ole. Nüüd muidugi ei tule see enam kõne alla, vahekord on üle läinud tõsiseks austuseks.

«Vaene Lilian, siis on Aime ka juba kahurina teie vastu käiku pandud. Ise see lapsukene küll niisuguse mõrvamõtte peale poleks tulnud.»

Lilli naeratas. Tommis oli midagi niisugust, mis hetkekski sügavamad muremõtted võttis.

«Ausalt öeldes on mulle kõrini villand sellest saastast siin,» jätkas Tommi nördimusega. «Ma õieti tahtsin vist teiega jumalaga jätta. Homme lahkun siit vaba looduse rüppe ja elan mõnda aega Robinsoni elu. Muidu võib hulluks minna. Pealegi on mul plaanis

mängida siinsele seltskonnale, kaasa arvatud mamma ja papa, väike vingerpuss. Hea, kui Aime vahepeal endale uue peigmehe valmis vaataks. See kõik on praegu saladus, aga teie jääte minuga kindlasti rahule, Lilian, ma tean seda.»

Lillit üllatas Tommi tulisus, millega ta oma jutluse maha rääkis.

Aiavarbade vahelt vilksatas saabunud teenija kogu ja käes helkiv piimanõu.

Tommi suudles kiiruga Lilli kätt ja lahkus, lisades: «Lilian, keegi ei tea, kuhu siirdun, aga teile annan aadressi. Järve teemaja juurest mööda metsa umbes pool kilomeetrit Sõrve poole seisab merepoolses küljes telk, sini-must-valge lipuke tipus. Seal elan mina. Nii et . . . kui teid peaks kutsuma vaba loodus . . .»

Ta lehvitas käega ja kadus, pead õlgade vahele tõmmates, et keegi ei näeks.

Järgmisel päeval, kui Lilli aias kõndis ja floksipeenart vaatas, millel varsti-varsti puhkevad õied, esimesed sügisekuulutajad, mis oma mõrkja lõhnaga nii ruttu panevad unustama värske heina ja meelõhnalise aasa, sõitis naabrite õue lihtne talumehevanker. Pikk säärikuis ja luitunud kaabuga mees läks majja, piits käes. Lilli hakkas jälgima tegevust professori maja õues. Mees väljus varsti koos Tommiga, tassides suurt pampu. Siis ulatas ta piitsa Tommile ja hakkas järjest uut kraami välja kandma. Esimestena laoti vankrile madrats, telk, siis järgnes korv pottide-pannidega ja veel mitu kasti ning kohvrit.

«Kas sul häbi ei ole seista, piits peos, ja pealt vaadata, kuidas vana inimene su koli tassib?» kõlas ülemise korruse aknast professori bass.

«Servus, papa,» hüüdis Tommi rõõmsalt vastu. «Ära muretse, vanamees teab, et ma maksmisega kitsi ei ole. Tassin ise, siis arvab, et kauplen viimaks maha.»

Talumees pühkis käega üle otsaesise ja küsis tõgava häälega, kas suvitaja-härra kraam on nüüd koos või tuleb veel üht-teist koorma otsa visata.

Tommi andis talle piitsa kätte ja näitas värava poole, et talumees ajagu hobune tänavale, ise aga ruttas

kuuri. Varsti ilmus ta, õngeritvade punt õlal. Kuskilt aianurgast tuli mamma Pendrik, lillekimbuke peos.

«Kallis Tommi.» Ta ulatas poisile leinalise näoga lilled.

«Puhka siis ilusti ja vaata ette, et sa ära ei külmeta, ööd on juba niisked. Ja mis ma Aimele ütlen? Ta vaeseke ei tea ju midagi sinu ärasõidust. Täitsin sinu tahtmist ja ei ütelnud.»

«Ah, mamma, tehku Aime, mis tahab. Ütle talle, et mina sõitsin Austraaliasse küülikuid nottima ja ei tulegi tagasi. Otsigu uus ja kindlam peigmees. Ta pole ju üldse minu tüüp,» tegi Tommi laia nalja.

«Pfuih, kuidas sa räägid,» noomis mamma ja vaatas üle aia. «Mõni veel kuuleb.»

Ootamatult jooksis väravast sisse Aime. Ta heledad juuksed olid sassis, käel hoidis ta supelmantlit. Tal polnud aega teretadagi, ta võttis Tommil kaela ümbert kinni ja hakkas nuuksuma.

«Võta mind kaasa, võta kaasa! Ma suren ilma sinuta siin ära. Miks sa tahtsid salaja põgeneda? Kui teie teenija poleks mulle vastu tulnud... Oh, Tommike, palun võta mind kaasa, kas või niisamuti nagu olen.»

Ta suudles poissi põsele ega tahtnud teda kuidagi vabaks lasta.

«Aime,» ütles lõpuks proua Pendrik rangelt. «Sa unustad, et ümberringi on võõraid inimesi. Ja kas sa siis tõesti ei mõista, et Tommi vajab natukene rahu nendest, kes talle ikka veel nagu koerakutsikad järele jooksevad.»

Aime vabastas Tommi kaela, kes kohe oma ritvu õigesse asendisse hakkas seadma. Aime märkas proua Pendriku silmapilgutust naaberaia suunas ja hüüdis solvunult, kuid hoiatavalt:

«Tommi, kui sina mind maha jätad, siis teen samuti, nagu tegi Silvia, ma ei taha siis ühtki tundi enam elada.»

Tommi katsus, et voorimehe juurde pääses. Proua Pendrik võttis Aimel ümber õla ja talutas majja. Küllap ta mõistis Aime ahastust, oli ta ju ise enne abiellumist Pendriku pärast nii tohutult südant valutanud. Pole viga, Tommi võib põigelda palju tahab, aga lõpuks

võtab ta ikka selle kena süütu tütarlapse, kes oma mehele üheski asjas häbi ei tee.

Lilli vaatas vankrile järele. Kui hea oleks asuda ka ise teele, mis viiks järjest kaugemale kõigest sellest, mis piirab, seob, vaevab . . .

SEITSMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Päike paistis kiuslikult silma, ei jätnud oma jonni ja ajas üles Lilli, kes polnud raatsinud öise kuuvalgega kardinaid ette tõmmata. Ta tõusis ja lõi akna lahti. Oli jahe hommik. Kaste sätendas rohul ja puude okstel, nagu oleksid nad värviliste kuulikestega üle puistatud. «Tervitavad algavat päeva,» mõtles ta nukra hardumusega. Ühel sirgel kuusel oli latv eriti uhkelt püsti, nagu näis Lillile. «Ka mina pean sirgeks jääma nagu see kuusk,» mõtles ta. «Tema juurtele võib pangede kaupa solki valada, aga kroon ei paindu karvaväärtki, aina tõuseb kõrgemale.»

Majast väljus Fred. Pendrikute õues valitses elevus. Lilli teadis, et seltskonnal on teoksil väljasõit merele Tallinna suurmetsakaupmehe luksusjahiga; metsakaupmees oli nüüd mehe poolt hüljatud proua Mairoosi oma kaitse alla võtnud. Seiklus pastoriga lõppes prouale sellega, et mees laskis ennast lahutada, vabal kokkuleppel, nagu see moes oli. Seltskonnas pakkus lahutatud daam palju kõneainet, eriti aga tema uus sõprus pururikka mehega.

Fred hüüdis Tereesale, kes härra õigel ajal üles oli ajanud, et tema pärast võib Tereesa puhata, lõbusõit kestab esialgse plaani järgi vähemalt kolm päeva. Viimasel ajal rääkis Fred Lilliga peamiselt Tereesa kaudu, kelle elu niisuguses olukorras järjest raskemaks läks. Ta hoidis Lillit, kartis härrat ja Jaani eest oli valmis kas või hinge andma. Lilli ei varjanudki enam tema ees oma seisukorda majas, nad ajasid vahel päris südamlikku ja avameelset juttu. Nii sai Lilli teada, et Tereesa elu pole sugugi lihtsalt kulgenud. Ta teenis talus, perepoeg võrgutas ära, ja kui selgus, et Tereesa ootab last, saadeti ta lihtsalt hundipassiga minema.

Tüdruk põgenes linna, vabanes oodatavast lapsest, leidis teenijakoha ja leinab siiamaani oma sündimata last. Sellest siis Tereesa kiindumus Jaanisse. Lillil oli hea meel, et ta lapse nii muretult tüdruku hoolde võis jätta. Lilli ise polekski nii jäägitult ennast pojale pühendada suutnud, sees näris ja pures järjest rohkem arusaamine, et ta on nüüd täiesti üksi, et raske on pead püsti hoida, kui oled nagu hiireke kasside hulgas, kes aina jahti peavad uue pala järele.

Kui Pendrikute maja uks lukku langes, hääled ja sammud tänaval järjest kaugenesid, hingas Lilli üle hulga aja jälle kergemalt. Naljakas, aga ta tundis sellestki rõõmu, et Pendrikute teenija, mürgine Liisa, sakstega kaasa läks, et neid jahil teenida. Nüüd ei hiili ega piilu keegi kuskilt ja professori habemetutt ei paista ootamatult ühest või teisest aknast.

Hea seegi, et paar-kolm päeva saab jälle vabamalt hinge tõmmata, mõtles Lilli ja kogu ta olemus muutus. Keksides nagu plika jooksis ta kastes puhkevaid flokse vaatama, siis pesi ennast ja riietus oma armastatud reseedarohelisse kleiti, vaatles magavat Jaani, tiirles ümber Tereesa, võttis rahakoti ja läks luusima. Kui kaunina paistis Kuressaare hommikuses karguses! Puud pargis pakkusid lahkemalt oma rohetavat varju, kiviaiad ja müürid helkisid nagu kesktalvine lumi, meri sillerdas, kajakad välgutasid oma valgete tiibadega, kergesse uduvinesse looritatud loss tervitas sõbralikult. Lilli vaatas, kuidas mehed lükkasid kitsastel rööpmetel ravilate poole musta püdela mudaga täidetud vagonette, ning silmade ette kerkis mudajärv, mis päikesepaistelise ilmaga meenutas hiigelhõbeplaati. Ravilate poolt tõi tuul tugevat mudalõhna, mida ta siiamaani vastikuks pidas, nüüd aga mõnuga nagu tervendavat õhku sisse hingas. Oh õnnis vabadus! Lilli mõtted hüplesid nagu puurist pääsenud värvukesed. Äkki tekkis tal isu värske «sääse saia» järele. Süüa seda mitte etiketikohaselt, kus õhukesed viilud värisevad nagu haavalehed tuules, vaid nii, nagu see temale kõige paremini maitses. Lõikad kõrgelt pätsilt krõbiseva kantsu, vaatad, kuidas või sulab sooja saia sees, ja pistad suhu. Jah, pagar Sääsk oli oma

vormisaia poolest suvitajate silmis omamoodi kuulsus!

Jaanike ootas juba ema ja jooksis talle vadinal vastu. Ta katsus, siis nuusutas sooja pakki ja hakkas käsi plaksutades sädistama:

«Sääse sai, ema tõi sääse saia.»

Tereesal oli kohv valmis. Jaani kruus kakaoga jahtus vees. Lilli vaatas köögis ringi. Milleks elu keeruliseks teha? Ta leidis, et siinsamas, vahariidega kaetud laua taga, sai paberil, suur kööginuga võikausi äärel, on kõige kodusem süüa. Isegi Jaanike oli elavam kui muidu ja hüüdis rõõmsalt lõuga ette ajades: «Pühi!» Kakaotilk rippus lõua otsas ja kukkus enne pudipõllele, kui Tereesa jaole sai.

Mingi rahutus hakkas Lillit vaevama, kui Jaan Tereesaga pärast einet jalutama oli läinud. Ilm oli muutumas suviselt laisaks. Puudel ei liikunud ükski leht, isegi pilved nagu ei viitsinud sinitaevasse ujuma tulla. Äkki valmis Lillis otsus sõita loodusesse, välja linnast, olla kord täiesti oma tahtmise järgi. Mõeldud, tehtud. Ta läks peremehe juurde ja palus ratast.

Peremees oli meeleldi nõus, sest Lilli kuulas alati kannatlikult tema pikka juttu oma aiast, lilledest, ilupõõsastest ja viljapuudest. Peremees veeretas kuurist ratta välja, millega Lilli siin kruusastel siledatel teedel oli vahel ringi sõitnud, õieti siinsamas ümber maja ja pargis sõidu selgeks õppinudki.

«Aga vaadake ette, et midagi katki ei lähe. Tütar pani mulle südamele, kui suurele maale läks, et ma ratast hoiaksin ja roostesse ei laseks minna.»

Lilli lubas igati hoolas olla ja tegi aias väikese proovisõidu.

«Ei juhtu rattaga midagi. Käik on kerge ja ma ise istun kindlalt sadulas.»

Lilli pani ratta trepi kõrvale seina najale. Ta oli nii elevil, nagu alustaks sõitu üle ookeani tundmatusse maailma. Kui Tereesa pojaga saabus, oli Lillil juba õhuke sallike peas ja avar toorsiidist jakk seljas. Ta ütles, et teeb pikema lõbusõidu mööda maad ja kui peaks juhtuma, et ta ööseks ära jääb, võib-olla isegi homseks, muretseda ei maksa.

Tereesa võttis Lilli ootamatu teate segaste tunnetega vastu. Just nüüd, kus härra ära on, sõidab proua ei tea kuhu. Ja noorhärra Pendrik läks alles mõne päeva eest. Eks temagi kõrvu oli ulatanud üht-teist, aga ta pidas oma prouat siiamaani igast süüst vabaks. Aga mine tea, kus see tõde sakste juures peitub. Rõõm Jaaniga päris üksi jääda tõrjus kõik oletused kõrvale.

«Ja vaata siis, Tereesakene, et Jaaniga kõik korras oleks. Seda sulle muidugi poleks tarvis öeldagi, aga ikkagi, see on ju esimene kord, kus ma teid pikemaks ajaks päris kahekesi jätan. Noh, pojuke, ole siis pai, ema on varsti tagasi.»

Kui Lilli oma ratsule hüppas ja mahajääjatele käega viipas, hüüdis Jaan kogu jõust:

«Sõida, sõida, too jälle sääse saia!»

Varsti oli Lilli Sõrve poole viival maanteel. Pedaalid liikusid rütmiliselt, salliotsad lehvisid ja jakiselg paisus kerges tuules. Lilli tundus endale kotkana, kes tuule tiiva alla saanud ja kõrgele taevalaotusse tõusnud. Isegi rattakummide krigin kruusasel maanteel kõlas kõrvus nagu tiibade sahin.

Vasakul üle heinamaa ja hõreda pilliroo avanes õrnalt sillerdav lahepind, mida raamis Abruka saare tume vööt. Varsti kadus laht puude ja põõsaste varju, samas aga kerkis paremalt vaatepiirile tinahallina läikiv mudajärv. Sellest hoovas isegi eemalt midagi sünget ja rõhuvat. Just nagu midagi kurjaennustavat. Äkki peatus Lilli pilk värvilistel esemetel, mis paistsid kaldaäärses mudases vees. Siis naeratas ta. Hulk mitut värvi lehmi seisis rahulikult kõhuni vees, ainult sabad liikusid vahetevahel, et tüütuid tiivulisi eemale peletada. Kah supelsaksad, mõtles Lilli. Võtavad mudavanne ilma arsti eeskirjata ja kallist raha maksmata. Ei teagi, et niisugused asjad maailmas olemas.

Nasva. Merekaldal karjamaa ääres askeldasid kaks väikest tüdrukut. Lilli jättis ratta maantee servale ja läks nende juurde.

«Tere, lapsed! Mida te siin teete?»

Tüdrukud vahtisid ainiti oma sinisilmadega võõrast tädi, väiksem pistis kindluse mõttes koguni sõrme suhu. Vanem ütles pikapeale häbelikult:

«Kogume adrut, ema käskis.»

Kui ta neile mõned kompvekid ulatas, võttis väiksem sõrme suust ja naeratas. Lilli küsimusele, kus siis ema ise on, vastas suurem juba julgemalt, et ema läks linna sakstele lesti ja kanamune viima.

«Ei ole veel tagasi,» täiendas pisem, kes oli samuti julgust kogunud.

«Aga kus isa on?»

Nüüd näitasid mõlemad näpuga mere poole.

«Isa on merel, nii kaugel, et siit ei näegi.»

«Olete ikka emale head lapsed, aitate teda?» Lilli paitas nende linalakk-juukseid.

«Oleme jah,» kinnitasid mõlemad ühest suust.

Lilli läks tagasi oma ratta juurde. Südamesse puges kurblik-soe tunne. Kuidas ta oleks ise tahtnud olla praegu laps ja koguda emale adrut, seistes siinsamas merekaldal palja päi ja jalu, oodates igatsusega ema kojutulekut.

Ta ei kiirustanud enam otsejoones edasi. Siin ja seal pööras ta teeäärsesse metsa, kord oli see vaigust lõhnav männik, siis jälle puude ja põõsastega kaetud puisniit. Ta istus metsaalusele kuivale rohule, kuulatas puulatvade sahisemist, mille hulka kostis mõne linnu häälitsust. Ta vaatas kahvatusinises taevas purjetavaid valkjaid pilvenarmaid. Lillile näis, et need rändavad rebitud rünkad on nagu tema enda mõtted, millel polnud selget piiritlust ja mis liuglesid samuti laialivalguvalt, olid pigem ebamäärased unelmad kui tajutav tegelikkus.

Hinge hiilis nukrus ja keha hakkas vallutama rammestus. Lilli juhtis nüüd jalgratta otsustavalt maanteele ja mõttelõng pöördus teisale, kui kruus uuesti rataste all krudises ja pilk oli sunnitud teed jälgima. Ta ei peatunud enne kui Järvel — pood-teemaja ees. Pood oli suletud, paberitükil uksel võis lugeda, et «sõitsin linna kaupa tooma». Lillil oli janu. Ta läks õue. Seal siblisid ainult kanad. Majauksel oli puust pöör ees. Nüüd veendus ta oma silmaga, et saarlane ei lukusta ust, vaid sulgeb pööraga, et pudulojused sisse ei pääseks.

Lilli vinnas kaevust pangega vett ja kustutas oma janu külma puhtamaitselise veega. Kanad ruttasid üksteise võidu kaevu juurde.

Pererahvas on vist ammu kodunt lahkunud, sellepärast siis kanadelgi keel kuivab. Lilli tühjendas pange siiasamasse tühja künasse. Lindude nokad sukeldusid kohe vee järele. Lilli arvas, et tänutäheks võiksid nad talle õhtuks küll neli muna muneda, ega ta pärast oma reisi vähemaga lepi.

Ta tundis ennast võõral õuel kanakarja keskel väikese vallatu plikana, kes on kodunt plehku pannud ja leidnud esimesed elavad hinged. Ta kohanes kiiresti, nii et söandas koguni majaukse avada. Suur köök ja selle taga väike puhas tuba kahe voodiga. Nurgas seisis kapp, millel ilutses suur läikiv luteri vabriku vineerist kartong, linikuga kaetud laual seisis villasest lõngast heegeldatud alusel kupliga laualamp, pildialbum, tuhmunud kuldse ristiga lauluraamat. Üksik kärbes pirises nurgas, põrand oli nii puhtaks küüritud, nagu oleks ta koorese piimaga üle tõmmatud. Lilli pilk peatus raamitud pildil, mis rippus voodi kohal. See oli nagu vastuolus selle hubasusega, mis tungis esile isegi vaiguvärvilistest palkseintest. Umbes kümneaastane tüdruk lamas kirstus, käed rinnal, lillede keskel. Isegi oma kiired aknasse pööranud päike ei suutnud endist hubast pilti enam taastada. Lilli lahkus siit vaikselt nagu kirikust.

Õuel võttis teda ammudes vastu valge-mustakirju lehm, kes seisis tühja küna ees. Ta oli kanadest ülejäänud veenatukese ära nõristanud ja imestas nüüd, miks seda nii vähe oli. Lillit nähes vaatas ta ootusrikkalt tema poole ja ammus uuesti jämeda häälega, mis sarnanes sadamasse sissepääsu nõudva vana auriku vilega.

Lilli oli juba väiksena lehmi kartnud. Ja see siin oli eriti suur, justkui pull, sarved otse ettepoole. Lilli võttis siiski südame rindu ja lähenes kaevule, hoides kogu aeg silmad lehmal. Parajasti kui ta pange kaevu laskis, puhkis loom valjusti ja ajas ninasõõrmed laiali, et tüütut parmu ninalt peletada. Lillile näis, et nüüd tõstetakse ta sarvedele ja visatakse kaevu. Kui jalad oleksid

sõna kuulanud, oleks ta praegu juba maja kaitsva ukse taga.

«Vitsi, vitsikene,» keelitas ta lehma, «oota rahulikult, ma tahan sulle juua anda, näed küll, et perenaine on su saatuse hoolde jätnud. Ära sa mind tema pattude pärast karista. Ma tahan ju sulle head teha, vitsikene, juua anda.»

Värisevate kätega valas Lilli vee künasse. Vitsikene hakkas ahnelt jooma.

Lõbus naer sundis pead pöörama. Õues seisis tugev, heleda juuksekahluga noormees, säärikud jalas ja kirves õlal.

«Kulla preilike, ärge kartke, see vitsi siin on sama vagune nagu jeesuse talleke. Tont võtku, kuhu siis meie Ingel Müüripealt on jäänud? Ta pidi ju majapidamisel silma peal hoidma.»

«Ingel ja müüri pealt! Issand, see veel puudus. Kas see on mõni maja kaitsevaim?» küsis Lilli imestunult.

Tulnuk naeratas sõbralikult:

«Jah, just tema pidi olema see kaitsevaim, aga nagu näete, ei ole. Ise ei tulnud, saatis enda asemel uue, noore ja ilusama.»

Lillil oli veidi ebamugav. Kui see mees tema kartlikku käitumist jälginud oli, küll ta võis teda naerda!

«Mis te pilkate, rääkige parem mõistlikku juttu,» ütles Lilli, julge käega lehma külgi siludes.

«Nojah, olgu pealegi. Vaadake, preili, Saaremaa nimedega on ennemgi naljakaid lugusid juhtunud. See on nimelt naabertalu vana tädi, ristinimi Ingel, perekonnanimi Müüripealt. Ta läks kindlasti jälle päevaga segi ja tuleb homme. Seda on temaga varemgi juhtunud.»

Lilli taandus mõned sammud, et lehm talle sõraga jalale ei astuks. Siis sammus lehm uhkelt pead õõtsutades värava poole.

Lilli küsis, kas ta kaduma või kurja peale ei lähe, ei ketti ega midagi.

Võõras pani kirve pingile ja istus.

«Kirjak on väga tark, targem kui mõni inimene. Talle ei maitse keelatud vili. Ta ei lähe üle lubatud piiride, tuleb lõunal ja õhtul ise koju. Päeval aga käib

ülevaatust tegemas, et kõik oleks korras, ja kustutab janu. Jah, preili, te ei tunne meie Kirjakut.»

«Millal ma teda siis nii väga tundma pidin õppima,» vastas Lilli turtsakalt. Võõras näis teda iga sõnaga pilkavat.

«Hea veel, et te Kirjakut härjaks ei pidanud,» sõnas võõras muhedalt. «Nüüd ju linnarahvas enam ei tea, kas kartul kasvab puus või mullas. Enne teadis, aga nagu linnatolmu kinganinale sai, kõik peast läinud.»

Lilli ei pidanud vajalikuks niisugusele häbematusele vastata. Ta küsis, kas siin saaks öömaja.

«Miks mitte,» vastas mees, võttis taskust «Ahto», litsus paberossi lõssi ja pistis otsa suhu. Vaatamata ajamata habemele ja paigatud pükstele oli ta nagu teistmoodi kui harilikud maainimesed, keda Lilli oli turul näinud. Piklik, tugevasti päevitunud nägu, päikesest pleekinud juuksed, targad sinakasrohekad silmad, kogu olemises midagi jõulist ja rahulikku — ahaa, nüüd ta teadis! Mehes oli midagi viikingist.

«Öömaja võite siin küll saada,» alustas mees uuesti. «Üleval on kaks tuba, mida pererahvas välja üürib. Ühes elan praegu mina. Kui soovite mõlemaid, siis seniks kolin lakka. Mul on pererahvaga niiviisi kokku lepitud, sest mul on ulualune prii.»

«Teie polegi siin siis peremees?» küsis Lilli pettunult. «Kes siis, kas sulane?»

«Isegi mitte seda. Lihtne päeviline. Kuidas siis jääb, tuba või kaks? Ühest on vaade mereribale ja akna all on suur ilus tamm. Teisest paistab samuti mereriba, aga tamme ei ole.»

Lilli vastas kuivalt, et tal ükskõik, kas tuba on tammega või ilma, ta ei kavatsegi ainult toas istuda, vaid tahab ümbrust vaadata ja mere ääres jalutada, ühesõnaga — päevake-teine vaba olla kuurordi saginast.

«Ah niisugused tujud on siis preilil! Mis see siis on, õnnetu armastus, tüli kallimaga või tõsine loodusearmastus?»

Lilli leidis, et sel võõral mehel puudub igasugune taktitunne. Aga maapoiss, mis sa talt ikka nõuda võid. Ta pahvatas vastu:

«Kõik kokku, kui see teid nii väga huvitab. Võib-olla oleks aeg tuttavaks saada, sest kõige järgi otsustades olete siin päris omainimene.»

«Olge lahked, Martin, perekonnanimi jäi suurele maale.»

«Lilli. Minu perekonnanimi pudenes samuti teele.»

Noormees kaalutles veidi, siis palus mitte pahaks panna, kui ta siinsamas, nagu ta juba harjunud, tööhigi näolt maha loputab. Lilli palus end mitte tähele panna ja oma harjumuse järgi talitada, ta ei tulnud ju majakorda segama.

Martin tõusis ja läks majja. Lilli lükkas raske läikiva kirve veidi kaugemale ja istus pingile.

Mees tuli tagasi suure pesukausiga, sandaalid näpu otsas, käterätt üle õla. Ta täitis kausi veega, asetas selle jämedale pakule, vaatas vilksti Lilli poole ja tõmbas siis särgi üle pea. Viikingi veri oli Lilli silmis temalt hoobilt pühitud.

«Miks te suplema ei lähe? Meres on ometi rohkem vett kui selles kausikeses, et teie ränka tööhigi maha pesta,» ütles Lilli nöökavalt.

«Oi, teate, Lilli, ma kardan merd veel rohkem kui teie Kirjakut. Ema kadunuke ütles ikka — poeg, hoia ennast viina, rikaste naiste ja suure vee eest. Nojah, nii ma siis lepingi selle pesukausiga.»

Lilli sai kohe aru, et märkus rikkast naisest käis tema kohta, aga ta ei teinud sellest väljagi. Tema riietus, hoolitsetud välimus ja kuldkäekell — eks need kõik näisid poisile rikkuse tundemärkidena.

Martin kuivatas hoolega oma rinna, õlad ja käsivarred. Siis heitis ta räti põõsale ja tegi kätega mõned võimlemisharjutused.

Lilli naeratas omaette. «Edvistab oma sportlasekehaga,» mõtles ta.

«Ja nüüd, preili Lilli,» ütles Martin lõbusalt, «tuleb kõige tähtsam eneseharimise osa.»

«Mis siis veel?» küsis Lilli jahmunult ja tõusis.

«Inimese jalad olgu alati puhtad. Seda õpetas mulle samuti ema. Ja tal, kadunul, oli õigus. Puhtad jalad teevad kogu keha kergeks.» Ta pistis enne ühe, siis teise jala pesukaussi, nühkis hoolega seebiga.

«Poleks uskunud, et nii suur mees ikka veel emale mõtleb.»

«Kui ema on elus ainuke helge mälestus, siis on ta ikka ja alati meeles,» lausus suur mees ootamatu õrnusega. Lillit häiris see uus pehme toon ja ta küsis, kas ei oleks võimalik ilma pererahvata oma toaga tutvuda.

Martin palus veel paar minutit oodata, siis on ta oma tualetiga valmis ja täielikult preili käsutuses. Lilli ei saanud kuidagi aru, mis mees see Martin on. Ühtpidi nagu ehtne maamees, aga teistpidi jälle... ei oska kohe arvata. Lilli õngitses taskust kompveki.

«Ega minugi suu seinapragu pole,» sõnas Martin vanu säärikuid puu kõrgema oksa külge riputades. «Nahkkraami madalasse jätta ei või. Kirjakule maitseb see rohkem kui meile kompvekid.» Ta rõhutas meelega sõna «meile».

«Püüdke,» hüüdis Lilli ja lennutas tema poole kompveki.

Martin püüdis kompveki kinni, vaatas seda ja pistis siis taskusse. «Kui ehale lähen, viin pruudile. Nii kallist kombut ei või ometi ise ära süüa.»

Lillile ei meeldinud äkki, et tal pruut on, kelle jaoks ta kompvekke varub.

«Te olete, nagu mulle näib, hirmus valelik. Äsja andsite mõista, et teil kedagi pole, nüüd aga on pruut. Kirjak pidi teil nii hästi kasvatatud olema, aga nüüd tuleb välja, et saapadki peab tema eest ära peitma. Jumal teab, mis minu rattast saab, pistab veel kummidki kinni, see teie tark sarvik.»

«Preili Lilli, lubage selgitada. Punkt üks: ma pole igasuguste naiste vihkaja. Minu väljavalitu on alles kuue-aastane. Kasvatan teda oma käe järgi. Punkt kaks: Kirjak on siiski hästi kasvatatud, kuid omad nõrkused on temalgi. Teie rahustuseks paneme selle riistapuu pealegi aita.»

Ta tõstis ratta nagu mänguasja aita ja lükkas ukse kinni.

«Nüüd, Lilli, võtke oma kohver ja ma viin teid üles katuse alla.»

«Võtke oma kohver,» torises Lilli ja vaatas pahaselt selle kasvatamatu mehevolaski poole, kes maja aiapool-

sel küljel ühe kitsa ukse avas. Peaaegu püsttrepp tervitas Lillit.

«Niisugusel taevaredelil võib kaela murda. Isegi käsipuid ei ole. Kah maitse!»

Äkki kadusid Lillil jalad alt. «Mis te teete, metsaline! Selline kasvatamatu . . .»

Martin aga oligi juba oma kandamiga ülal ja asetas Lilli kindlale pinnale.

«Ma ju ütlesin, et viin teid üles, preili Lilli. Siin on teie tuba. Olen liigutatud teie tänusõnadest.»

Ta lükkas toaukse lahti. «Kui tuleval aastal tulete, on siin uus längus trepp kõvade käsipuudega. Pidin selle juba tänavu meisterdama, aga pererahvas pidas esialgu uut ahju tähtsamaks.»

Paari hüppega oli ta jälle all ja küsis, kas preili sooviks piima ja maaleiba, just eile küpsetatud. Ta võiks üles tuua, kui preili kardab redelit mööda alla tulla.

«Pole viga, küll harjun ka selle liftiga. Ega ma ometi siia selleks tulnud, et istuda kambris ja oodata, millal suvatsete mind jälle alla maa peale viia,» vastas Lilli naljatledes.

Ta sisenes tuppa. Laud, suur puuvoodi, kaks tooli, pesemisnurk ja eredamustriline kodukootud põrandariie maas. Aken on vist kogu aeg lahti olnud, nii värskena tundus toa õhk. Lilli pakkis oma pagasi lahti ja korraldas asjad oma käe järgi. Siis istus ta akna juurde ja vaatas välja. Poolmetsistunud aed, eemal kõrged männid, millede vahelt sinas meri. Õhtuteekonnal olev päike paitas pehmelt lehtla katust.

Lilli pani käed ristamisi aknalauale ja toetas nendele lõua. Mõtted olid äkki nii hajevil, et neid oli võimatu korrale kutsuda. Väsimus pani haigutama. Mingi sisemine pinge oli lõtvunud ja ta ei suutnud enam midagi selgelt silme ette manada: Jaan, Tereesa, Fred, memme — kõik olid nagu kauged varjud. Missugune suur rahu! Ei kuskil mujal tahakski praegu olla kui ainult sellesama akna juures, kus päike silitab aiamajakese katust ja puude vahelt paistab meri.

Lilli võpatas, kui väljast hüüti:

«Olge lahked, preili Lilli, laud on kaetud.»

«Tänan teid, Martin, klaasike piima kuluks küll ära,» vastas Lilli haigutades.

Nüüd alles vaatas ta hääleomanikule, jahmus ja virgus. See oli ju hoopis teine Martin. Kallid heledad püksid, šoti mustriga särk, nägu raseeritud — Lilli pidi tunnistama, et hoopiski peenemaks tegi see uus riietus tolle endise sulasepoisi.

«Palun aeda, seal selles väikeses putkas ootab meid Saaremaa leib ja Kirjaku piim.»

Martini reibas olek ja heatahtlik tark nägu tegid Lilli erksaks, peletasid väsimuse. Lehtlas oli laud kaetud. Piim, sink, või ja leib. Lilli sõi nii hea isuga, nagu poleks ta mitu päeva ivagi hamba alla saanud.

«Sink on vintskevõitu, aga küllap noored hambad jagu saavad.» Martini pilk peatus Lilli paremal käel.

«Kas kannate juba ammu laulatussõrmust, preili Lilli?»

Lilli punastas. «Ei mäletagi enam. Neli aastat kindlasti juba. Tänan maitsva eine eest. Kas tasun teile või hiljem pererahvale?»

«Arvete õiendamine pole töömehe asi, seda klaarige peremehega. Küll tema juba täpselt kokku arvab, palju selline toit linnasakstele maksma läheb. Ta on sellega hästi kursis.»

Lillile tundus see jällegi tõgamisena. Ta tõusis ja ütles jahedalt:

«Mina lähen nüüd suplema. Teie muidugi oma veekartusele truudust ei murra.»

Martin ei vastanud. Lilli seadis sammud maja poole, siis pööras ennast.

«Ütelge vähemalt, kuidas siin rand on, kas saab ikka vette minna?»

«Siit natuke maad edasi on vesi juba kalda juures sügavam ja ülal puude vahele on üles löödud telk, kust saab abi uppumisohu puhul ja peavarju, kui vihma peaks sadama hakkama.» Ta vaatas taevalaotust. «Aga sadu vist karta ei ole.»

Lillil oli Tommi siinolek juba tagaplaanile jäänud. Nüüd meenus seegi, et külastada Tommit oligi see ajend olnud, mis teda just sellele teele linnast välja juhtis.

«Ah telk või?» ütles ta nagu kadunud jutulõnga uuesti kätte saades.

Martin muigas kavalalt. Küllap see telk preili siiasõidu põhjuseks oligi.

«Mul on selle telgiga peaaegu iga päev tegemist. Varustan noorhärrat toidupoolisega. Eilseks pidin värskeid suitsuangerjaid viima, aga kust mina neid võtan, kui kalamehed on kõik kuival, rinnutsi heinaga koos.»

Lillit puudutas ebamugavalt, et Martin peab seda laiskvorsti ümmardama.

«Miks peate just teie sellele telgielanikule kõik kätte tassima? Tal kuluks kohe marjaks ära oma koibi rohkem liigutada,» arvas Lilli.

Martinil oli nüüd selge, kuhu preili Lilli kipub. Ta lausus elutargalt:

«Aga tema varustamise eest saan raha, koi ta ei ole. Teie kohaletoimetamise eest paistaks üsna hea jootraha, aga niisuguse asjaga ma äri ei aja.»

Viimase lause juures Lilli naeratas. Tal oli hea meel, et Martin tema pealt jootraha teenida ei taha.

«Oodake üks hetk. Ma ei saa ometi asustatud rannal niimoodi suplema minna.»

Ta jooksis kergejalgselt trepist üles ja täitis rannatasku kõige vajalikuga. Kui ta tagasi tuli, mängles näol kelmikas naeratus.

«Nii. Näidake siis nüüd prouale kõige lühem tee. Jah, Toomas Pendrik oligi just see, kelle juurde lendasin. Te olete suurepärane inimestetundja, näete otse südamepõhja.» Ta tegi käega tõrjuva liigutuse.

«Saata pole vaja. Iga inimene peab ise, ilma abita, leidma oma tee. Nii targaks olen ka mina juba saanud. Nägemiseni.»

Lilli heitis pea kuklasse ja läks. Martin vaatas talle üllatunult järele.

Käänaku tagant ilmus vanker. Sellest hüppas välja väike must koeranäss ja sööstis Martini juurde, jällenägemisrõõmust ülemeelik.

«Tere, Tondu,» lausus Martin pehmelt ja kükitas maha. Koer hüples üle põlvede, limpsis üle näo, kukla, haaras oma saba ja laskis värtnana tiiru, laskus lõpuks

Martini ette maha, nööpsilmad vaevalt paistmas karvasest näost, keel pikalt suust väljas. Martin võttis taskust kompveki ja kooris lahti.

«Nii, Tondu. Selle teeme ausasti pooleks. Vaata, et sa ropsuga alla ei neela. See on sakste ponks, kallis ja magus!»

Hobune peatus. Peremees tatsas raskelt vankrilt maha, ajas tolmumantli seljast ja raputas seda.

«Tee tolmab nagu kütis. Meie Loora aga muudkui traavib, kui kodutee on jalge all. Kui ta linna poole ka nii virk oleks. No mis pidu sul äkki lahti on, et äripäevasel päeval, päike alles kõrgel, kõnnid ringi nagu mõni patisaks?»

Martin ei teadnud isegi, miks ta pühapäevarõivastes on, ja lausus nagu vabandades:

«Eesmete juurest tulles on särk alati viie higiga, tänase palavaga hakkab seljas viimaks veel krõbisema.»

Siis seletas Martin peremehele, et üüris toa ühele linnadaamile, ja ruttas oma tuppa, et peremehe üksikasjalisematest pärimistest pääseda. Ta võttis märkmiku, pliiatsi, pistis need püksitaskusse, samuti tüki suhkrut ja seadis sammud üle maantee hõreda metsa poole, mille taga laskus alla mereni liivaküngas. Olles juba metsa ääres, vaatas ta üle õla tagasi. Tondu istus värava ees ja seiras teda etteheitva pilguga, üks kõrv juba lootusetult lontis. Martin vilistas tasa — ja nagu rakett vuhises Tondu tema juurde.

«Noh, läki, sõbrake, jälle vabasse loodusesse õhulosse ehitama.»

Neil oli oma kindel peatuspaik. See oli lame liivalohk luite nõlval. Selja taga kulges metsariba, mõnikümmend sammu eespool aga veeresid rütmiliselt laisad madalad lained, saates kaldale valge, õrnalt kobrutava vahuäärise. Martin istus lohu äärele liivale. Tondu oli seekord vaikne ning käänas end Martini kõrvale pikali. Tahtes nagu näidata, et oma kodust ja Martinist ei saa teda enam eemale ahvatleda ükski linnalõbu, surus ta ennast kõvasti Martini ligi, nina vastu püksitaskut, kus haistis suhkrutükki.

«No-noo,» lausus Martin noomivalt, «tunnen sind, sa kaval krants. Ilm on soe, nii ligistikku hakkab meil palav. Nihku heaga eemale.»

Tondu aga teeskles, et magab kõigest väest, kui Martin tema koonu tasku juurest eemale lükkas. Kuid õige varsti oli see jälle tagasi püksitaskut valvamas.

Martini mõtted olid juba kaugel. Ta võttis märkmiku ja hakkas mõningaid arve ritta seadma. Joonealune tuli kõhn. Lähema tuleviku plaan aga nõudis priskemat summat. Puudujäägi katmiseks ei jätkunud teenitud «rahapurust», nagu nimetas neid krõbisevaid pabereid telgis logelev professoripojake. Jah, eks papasid ole mitmesuguseid. Martini oma oli juba ammu surnud, ja kui ta elakski, siis kindlasti oleks ta liiga vaene, et pojal kirves õlalt võtta ja lasta talle ülikoolis tarkust nagu taevamannat kõvade rahade eest peaajusse pumbata. Ega midagi, tuleb veel rännata ühelt tööalalt teisele, enne kui tolle «tähtsa» diplomi jõuad välja osta. Mis siis edasi? Tuntud kuldsuud ju lubaksid sul «abi» sildi all paragrahvide väänamist õppida... Ei, parem seda kunsti mitte õppida!

Martini äratas mõtisklustest Tondu, kelle ninaots oli juba taskuavas.

«Noh, otsi nüüd pealegi. Aga ilus see küll ei ole, et oma sõbra taskust salamahti noolid. See käib juba paragrahvi alla,» ütles Martin naeratades ja tõmbas suhkrutüki taskupõhjast kõrgemale.

Tondu mõistis seda loana, välkkiirelt sukeldus koon suhkrutüki järele ja varsti krabises hamba all igatsetud maiuspala.

Martin silitas Tondu selga. «Nii maitsev see muidugi ei ole, kui ilusa linnaproua kallid kompvekid, aga Martinil sulle paremat pakkuda ei ole.»

Lilli kõndis mõtlikult mööda vaigulõhnalist metsaalust. Ta seisatas tuultes kõveraks keerdunud männi ees, raputas suplusest märgi juukseid, astus jälle edasi, vahel libastus okastest vahatatud pinnal ja hingas täie kopsuga. Milline õndsus on vabadus! Mets ja siinsamas lähedal vaikselt, pehmelt kaldaliiva embav lainevirve ja ta ise. Ruum ja aeg nagu oleksid kadunud. Selline tunne võib tekkida inimesel, kes esimest korda on

üksinda looduse rüpes, millest ta varem ainult mõned head raamatud on lugenud.

Silmanud nõlval seisvat telki, ärkas Lilli jälle olevikku. Ta oli vahepeal jõudnud unustada, et Tommi siin kuskil elutseb. Ta koputas telgi tugipuule ja hüüdis: «Hei, teie, kultuuripõlgaja Robinson! Kas niiviisi siis võetakse külalisi vastu?» — Ei ühtki häält. Ta tõstis eesriide üles ja heitis pilgu telki.

Lai ase, maas vaip, kindlale jalale monteeritud lamp. Klapplaual lilled, tualettesemed ja isegi paar raamatut. Huvitav, mida ta loeb? Lilli astus telki ja vaatas raamatuid. «Kuidas peab käituma haritud naine.» Milleks Tommi seda küll vajab? Teine raamat pani teda veel rohkem imestama. «Naine — kodu hing.» Siis silmas ta tualettesemete hulgas huulepulka ja kaht sorti puudrit. Tooli all seisid kõrgete kontsadega naistekingad.

Lilli taipas ja väljus telgist. Vaest Aimet lohutatakse lõbusõiduga jahil, ja Tommi, see truudusetu hing... Aga miks ta siis teda, Lillit, nii kõvasti ennast vaatama kutsus ja ütles, et Lilli jääb temaga rahule?

Telgi kõrval oli veel midagi heinakuhjataolist, mis oli kaetud presenditükiga. Lilli avastas, et kuhja sees oli magamisase. Olukord muutus järjest mõistatuslikumaks. Kas Tommil on siin daam koos teenijaga?

Hääli kuuldes ronis ta veidi kõrgemale ja heitis põõsa varju. Telk ja ümbrus paistsid siit nagu peopesal. Ta tahtis oma silmaga näha, mis siin toimub. Teerada mööda lähenesid Tommi ja punapäine pikk tüdruk, kellele Tommi ulatus vaid kõrvuni. Tommil oli käes korv, tüdrukul kaenla all kudumistöö, vardad helkisid vastu päikest.

«Sa tapad mu ära, Lonni,» hüüdis Tommi väsinult ja pani oma korvi telgi ette maha. «No paarkümmend kilomeetrit oleme täna küll maha vantsinud. Ma olen väsimusest ümber kukkumas.»

Lonniks nimetatu hakkas lõbusalt naerma, pani oma kudumistöö rohule, võttis jalast sandaalid, raputas liivast puhtaks ja tõmbas jälle jalga.

«Mul pole häda midagi. Võiksin veel kõndida. See on ju terviseks, Tommi. Ega lamamine tugevust anna.

Selle paari päevaga siin olen ennast päikest, õhku ja soolast vett juba nii täis ahminud, et õhetan juba ka seestpoolt.» Ta vaatas korvi ja tõstis sealt midagi peopesale.

«Kuidas nad kodus küll rõõmustavad, kui neile kilumannergu täie seeni lauale panen,» hüüdis ta heldimusega. «Näed, kui ikka usinasti otsida, siis leiab ka nüüd juba ilusaid seeni. Anna nuga, ma puhastan nad kohe ära, siis kupatan ja panen vajutise alla. Varsti ongi mannerg täis.»

Tommi võttis taskust noa ja ulatas tüdrukule, hakkas siis näolt higi pühkima. Lonni asus kohe tööle.

Tüdrukul oli meeldiv nägu, hääl oli terav, kuid see sobis kogu tema asjaliku olemise juurde.

«Kuule, sitsiprintsess,» torises Tommi, «ega sa siia tulnud perekonda varustama. Mitte üht seent me enam ei korja ja nii kaugele hulkuma ei lähe. Ma tulin siia ometi puhkama, aga mitte metsa seentest rüüstama ja ringi traavima keel vestil nagu sel poemehe karvanässil.»

Tüdruk hakkas lõbusalt naerma, tähele panemata Tommi mossis nägu ja pahaseid sõnu.

«Oled aga sina naljatilk, peab ütlema. Mõtle, kaks liitrit soolatud seeni, ja jumalamuidu saadud.»

Tommi heitis käega ja astus telgi poole. Küllap vist mõtles, et ta ei keelaks ju raha kas või kümne pangetäie seente ostmiseks turult, kui aga tüdruk siin nendega jändamise jätaks. Aga et kaks liitrit enda korjatud seeni oleks ka siis ikkagi jumalamuidu saadud lisa, sellest ei saaks Tommi iial aru.

Tommi tuli supeltrikoos ja rätt käes.

«Issand, ma ei või kohe nii karvaseid jalgu nähä,» hüüatas Lonni ja kattis hetkeks kätega näo.

Tommi ohkas, siis pahvatas järsult:

«Kes sul käsib minu jalgu vahtida? Mina lähen nüüd suplema, tee sina, mida tahad. Ma olen tsiviliseeritud inimene. Päev otsa higistada, ja oleks sel veel mingi sügavam mõte... Vette, puhas pesu selga, siis saab võib-olla jälle tagasi inimese tunde.»

Tüdruk vaatas talle imestunult otsa, siis kehitas õlgu ja jätkas oma tööd.

«Mine, kui sul nii kiire on «inimeseks» saada. Aga mina saan nii aru, et inimene, kes tahab ainult vedelda, polegi õige inimene. Niiviisi kopitad ju varsti ära.»

Tommi laskus kõhuli ja pani käed lõua all kokku.

«Kuule, Lonni, milleks sa õige siia tulid? Minu ajasid telgist nagu põrsa põhku, jooksutad ringi, käsutad ja pead ennast nii ülal, et taevas hoidku.»

Lonni lõi oma punase laka, mis silmadele oli vajunud, tagasi. Ta tahtis nagu midagi öelda, kuid vaikis ja võttis korvist uue seene.

Tommi tõusis vaevaliselt, jalad olid vist kõndimisest kanged, ja lonkis vee poole. Lonni näitas talle selja tagant keelt ja jätkas oma tegevust.

Lilli ei pannud enam oma redupaigas vastu. Ta astus tüdruku juurde ja küsis, kas ta võiks klaasikese vett saada.

«Silmapilk,» hüüdis Lonni lahkelt ja oli kohe jalul.

«Aga vesi pole enam külm. Hommikul toodud.» Varsti oli ta tagasi ja ulatas Lillile klaasi.

«Mu peigmees läks suplema. Kui ta tuleb, saadan kohe värske vee järele.»

Lilli pidi läkastama hakkama, nii naljakalt kõlas sõna «peigmees» ja veel naljakam, et see «peigmees» võtab pange kätte ja läheb kuskile kaugemale vett tooma. Lähikonnas ei paistnud ei talu ega kaevu olevat.

«Tänan. Sooja ilmaga polegi hea liiga külma vett juua.» Tüdruk võttis tühja klaasi vastu, siis jäi äkki Lillit uudistama.

«Vabandage, kas te pole proua Bertels?»

«Jah, olen,» ütles Lilli hämmeldunult. Ta polnud seda tüdrukut varem kunagi kohanud.

Tüdruk jooksis ruttu minema ja tuli tagasi klapptooliga ning palus Lillit istet võtta.

«Tommi on teist palju rääkinud. Ta ütles, et teie olitegi tal soovitanud mind lähemalt vaadata. Sellepärast ta kirjutaski mulle, saatis teeraha ja palus siia sõita.»

Lilli istus. Nüüd ta taipas, miks Tommi teda siia oli kutsunud ja öelnud, et ega ta ei pettu. Tahtis nähta-

vasti oma seltskonna ja eriti Aimega abiellumise vastu mässu tõsta. Vaene tüdruk, asjata loodad, jooksidki vist juba liimile.

«Minu nimi on Lonni Haljas,» ütles tüdruk, kui nägi, et külaline on mõtlikuks jäänud. «Tulen Tartust, logelen siin juba kolm päeva, ainult kampsuni esitüki olengi jõudnud kududa. Aga see sõit oli väga kasulik... Kas olete professor Pendriku perekonnaga väga hea tuttav?» küsis ta äkki kõhklevalt.

«Oleme tuttavad, seda ma ei salga, aga kui head...»

Lonni taipas poolest lausestki, et ta võib Lillit usaldada. Ta ei mõistnud isegi, miks ta äkki temaga tahtis oma asjadest lähemalt rääkida.

Ta naeratas kavalalt, näitas oma teravaid hambaid ja täpilised silmad hakkasid lustlikult sädelema. Raske oli öelda, kas nad on hallid, sinised või rohelised, niivõrd kiiresti vaheldus nende värvus.

«Teie, proua Bertels, olete muidugi sellest suurepärasest peost, mis Pendrikute juures peeti, kui Tommi veerandsada täis sai, kuulnud? Terve Tartu lainetas jutust, kui hea poiss Tommi on. Mindki kutsuti sinna. Algul, kui ta täikal minult kleiti ostma tuli ja naljajuttu ajas, tegi ta mulle nalja, et noorhärra, värvimüts peas, ei otsi vanu raamatuid, nagu seda vahel professorid teevad, vaid võtab kleidi. Siis tuleb jälle ja jälle. Mul hea meel. Ema on haige, kallist rohtu vaja, lisakopikas villavabriku palgale kulus kohe nii ära... Aga mis ma räägin, teie ei tea ju niisugustest muredest midagi.»

Lillile meenus ema, Rikka Alma, Saalmani Edvi ja ta naeratas endamisi. Kes niisugustest muredest seal majas küll vaba oli? Ta palus jätkata. Tüdruk hakkas talle järjest rohkem meeldima.

«Ah,» ütles Lonni asjalikult, sama sädelus silmades. «Küll mu süda jäi rahule, et pärast pidu, vastu hommikut, Tommi sõprade ja nende sõbrannadega Kvissentali kaasa sõitsin. Tegin nalja, olin lõbus, aga süda läks järjest rohkem täis nende logardite pärast. Kui siis Tommi mind välja kutsus, et sees on palav, ja mulle ligi hakkas tikkuma, noh, nagu kork lendas ta põõsastesse. Ise aga pistsin linna poole plagama. Eks

kaaslakkujad ta sealt üles korja, mõtlesin. Ikka elav inimene ju.»

Lillit hämmastas, et tüdruk niiviisi oma «peigmehest» kõneleb.

«Ja nüüd siiski abiellute temaga?»

Lonni raputas oma punast lakka ja vaatas mere poole, kust paistis nagu kummipall Tommi peanupp.

«Ma kord mõtlesin, et võib-olla ta on muutunud. Miks ta üle tüki aja mind jälle üles otsis, isegi kinno viis ja nii kena oli. Kui siis kiri tuli, et tal on tõsised mõtted, arvasin, et mis seal ikka. Sõidan ja vaatan teda kohe silm-silma vastu. Ega kinoskäik kedagi veel õigest küljest näita. Ema oli ka nõus, ta teab, et mina pole võtta ega jätta, mul on endal pea otsas . . .»

«Ja nüüd?» küsis Lilli, oodates, et Lonni hakkab talle sõjaplaanist rääkima, kuidas ta Tommit oma tahtmist mööda kasvatama hakkab. Paistis, et Lonnil polnud üldse kahtlust, et Tommi tema ära võtab.

Lonni korjas seened paberilt väikesesse potti, siis vaatas jälle mere poole.

«Ma ütlen teile ausalt, proua Bertels. Muidu ma ei ütleks midagi, aga te tunnete Tommit ja olete minuga kindlasti nõus. Kõik oleks ju kena, lahe elu poleks sugugi laita, aga kuidas viin ma niisuguse logardi, kes ise veel sentigi teeninud ei ole, oma isa ette. Isa juba ütles, et mis see tähendab, et ta professori poeg on, oleks professor ise. Sureb isa ära, pead teda veel oma vabrikutööga toitma. Vaat sul siis tore peen väimees. Isa on mul sepp, ja need on kanged nõudma, et iga mees teeks tööd, kerget või rasket, aga et teeks.»

«Jah, kuidas kellegi kodus rikkust ja positsiooni hinnatakse,» mõtles Lilli. «Kui proua Pendrik seda juttu kuuleks, minestaks ta sellest hinnangust poja kohta ära.» «Kui kõik noored tüdrukud, nagu teie, Lonni, niiviisi olukordi hinnata oskaksid, oleks mõnigi õnnetus ära hoitud,» lausus Lilli ja tõusis. Tal hakkas ebamugav selle lihtsa toreda tüdruku ees.

«Eks igaüks tea ise, missugune tema õnn peaks olema. Ma veel mõtlen, aga arvan, et ega head nahka meie elust Tommiga ei saaks. Mina juba tema teenijaks ja imetlejaks ei hakka, ärgu lootku, ja mulle pais-

tab, et ta praegu juba kahetseb, et mind siia kutsus. Mamma juures oleks palju parem. Pudipõll seotakse ette ja lusikas pistetakse pihku.»

«Aga Pendrikud on ju rikkad,» ütles Lilli vaikselt.

Lonni puhus üle avatud peopesa ja sirutas ennast, oma noort rinda jõuliselt paisutades.

«Oma lühikest elu ei saa ometi raha pärast nahka panna. Kui Tommi vähemalt aru saaks, mis raha üldse tähendab.»

«Nii nagu teie seda mõistate, ei mõista tema iial,» lausus Lilli, surus Lonni kätt ja eemaldus kiiresti. Tagasi vaadates nägi ta, kuidas Lonni, veeämber käes, seisab telgi ees ja Tommi hakkab rannalt nagu tigu ülespoole ronima.

Tükk maad eemal Lilli peatus ja vaatas avarale veekogule, mis vastu õhtut oli muutunud. Kui puhtana ja kergena näis talle õhtune meri! Sealt hoovab nii mahedat soojust. Just nagu salapärasest Martinist ja Lonnist, kes peidavad oma inimliku soojuse välise karmi koore alla, tekkis Lillil tahtmatu võrdlus.

Äkki sööstis tema ette sõjaka klähvimisega väike karvane kera otse nagu tihnikust vahtivate silmadega, siis võitis uudishimu ja kerake hakkas Lilli ümber tiirlema, iga tiiruga lähemale tulles. Viimaks oli ta juba päris Lilli juures.

«Tondu,» kuuldus Martini hüüd. «Kas sul häbi ei ole nii kutsumatult sõprust otsida?»

Lilli tahtis ükskõiksena näida, aga naeratus levis vastu tahtmist üle ta näo.

«Kas te oleksite siis tähtnud, et Tondu oleks mind purenud või ära söönud?»

«Taevas hoidku,» hüüdis Martin lõbusalt, et oma kohmetust peita. «Vabal ajal longin sagedasti metsas. Siin pole su ümber seinu ega kätega tehtud pesi. See telkki seal on nagu eksitus keset kaunist vaba loodust.»

«Arvan sedasama,» ütles Lilli Martinit altkulmu seirates.

«Aga see on veel väike täpe kõige muu kõrval, mida oleks vaja selles elus merre pühkida, et inimesed tunneksid end inimestena,» lausus Martin.

Lilli vaikis hetke. Pärast tutvumist Lonniga tundis

ta ennast üsna viletsana. See tüdruk ei norutanud ega lootnud, et elu talle õnne endastmõistetavalt rüppe puistab. Tal on jõudu ja tahtmist ise enda eest seista.

«Teil on vist õigus, Martin, et palju oleks selles elus merre pühkida. Esimestena tuleks sinna kühveldada meid, nõndanimetatud seltskonnadaame. Muresid meil ei ole, raha üle me pead ei murra. Ja ise, kui oledki tühine oma mehe kõrval, aga tema nimi, positsioon täidavad väärikusetundega. Meie ei ole lihtsalt proua see ja see, vaid ikka proua professor see ja see, proua doktor see ja see. Tiitel või aunimi soojendab meid rohkem kui suvine päike . . .»

Lilli jäi oma iroonilis-pateetilise kõne juures seisma ja imestas isegi, kust tal küll need sapised sõnad järsku suhu tulid.

Martinile läksid need pilkavalt mõeldud, kuid kibedusega öeldud sõnad südamesse. Sel kaunil naisel pidi küll midagi rasket hingel olema. Ta oleks tahtnud tema kätt oma karedasse pihku võtta ja paar head sõna öelda. Aga mis õigus oli tal selleks? Jumal tänatud, et Tondu nende juures on. Ikkagi kõrvaltvaataja.

«Püüa, Tondu!» hüüdis Martin maastvõetud käbi lennutades. Tondu sööstis välguna sellele järele.

Lillile tundus, et see ei olnud ainult mänguks Tonduga.

«Kuulge, Martin, miks te väsinud loomakest jooksutate? Tal ju linnareis seljataga. Kui teie olete miskipärast tujust ära, kas peab siis sellepärast süütu koer kannatama?»

«Halb tuju või mitte, aga minusugusel vandersellil peavad mõtted alati kained ja asjalikud olema. Aga nüüd tabasin ennast sellelt, et olin keset halli argipäeva oma ainukesed paremad püksid jalga tõmmanud, et nendega metsas luusida. Lihtsalt häbiväärne lugu.»

«Keda te siis häbenete, need on ju ometi teie omad püksid, kuigi ainukesed?»

Martin vastas kuidagi rohmakalt, et vahel häbeneb inimene ka iseennast.

Lilli julgustas teda sõnadega, et tema ei häbeneks Martinit ka siis, kui neid kogu kihelkond koos näeks, püksid — kas uued või vanad — ei loe. Lilli hääl ja

nägu kõnelesid, et ta räägib tõtt ja sel hetkel mõtlebki nii. Pooleldi vabandades, pooleldi etteheitvalt lausus Martin:

«Milleks selline vaprus, proua Lilli? Valisite ju mind punaseks rätiks, mida härjale näidata ja teda sellega ärritada.» Ta vaatas tagasi telgi suunas.

Lilli ei oodanud seda pistet, aga pahameele asemel valgus südamesse soe mõnus tunne.

«Kuulge, Martin,» sõnas ta leebelt. «Kui te Tommit härjaks peate, siis olen kahjuks hiljaks jäänud. Peaksite nägema, missugune punane lakk seal praegu lehvib. Võib-olla ärritaks teidki, kui näeksite.»

«Olen juba näinud, ei ärrita,» ütles Martin reipalt ja haaras jälle käbi, andes vilega Tondule märku, et lennaku püüdma.

«Kes te üldse olete, proua Lilli?» küsis ta siis jälle uue käbi järele küünitades.

«Jätke kõigepealt koer rahule, mul on temast kahju,» hüüdis Lilli etteheitvalt.

Martin naeratas. Ta polnud märganudki, et käsi nagu iseendast jälle käbi järele sirutus. Lilli naeratas samuti.

«Martin, võib-olla ongi just nii kõige parem, et me teineteisest midagi ei tea. Ja milleks on vaja seda teada, kui mets, meri ja päike rõõmustavad ühtviisi meid mõlemaid... Öelge, Martin, kas olete olnud kunagi päris õnnelik? Kas te usute, et on olemas õnn, tõeline õnn?»

Vastust ei järgnenud kohe. Martin pani ettevaatlikult käe Lilli käevangu. Lilli ei tõrjunud.

«Kuidas teile seletada,» alustas Martin. «Sõnad on liiga kitsad... Kui see meid ümbritsev loodus ja inimesed toovad meie hinge soojuse, värvikülluse ja rõõmu, siis minu arvates see ongi juba suur õnn.»

Lilli tundis, kuidas Martini käsivars teda endale õrnalt lähemale tõmbab ja see ütles talle rohkem, kui Martin oli sõnades väljendanud. Loodus, tema ja mina, kohises läbi pea ning õnnis tunne olla siin, selle jõulise mehe kõrval, pani helisema südames allasurutud igatsuse, pani laulma nooruse, mis senini oli maetud elu kõntsa alla. Kaua kõndisid nad vaikides, siis küsis Lilli, mille üle Martin nii sügavalt juurdleb.

«Peavad mõtted siis alati sügavad olema? Tihti on nad kaunis ähmased, ilma selgete piirjoonteta, ja sõnadesse panna neid ei osatagi. Tavaliselt aga keerlevad nad ikka tänase ja homse päeva pisimurede ümber.»

«Jah, eks ta ole,» nõustus Lilli ja vabastas oma käe, istudes kõvera männi alla. Martin järgnes tema eeskujule, noppis rohukõrre ja hakkas seda närima. «Miks meenutasite homset päeva? Teadagi, et homme viib mind ratas tagasi linna, kus podiseb supelsakste klatšipada, milles keedetakse muidugi ka mind. Teie aga võtate jälle kirve õlale ja murrate tööd, nii et higi tilgub ... Selle homse eest ma põgenesingi siia, et natukesekski tüütuseni üksluiset «täna» ja «homme» unustada ja hingata vabaduses seda taevalikku õhku.»

Ta pani käed kukla taha kokku, hingas mitu sügavat sõõmu, nagu jooks õhku. Unistava pilguga ja looritatud häälega pöördus ta Martini poole:

«Kas te alati mõtlete nii kainelt, arvestate homse, ülehomse ja terve aasta peale kõik ette? Kas te kunagi pole unistanud suurest armastusest ja unustanud igava arvestuse?»

Martinile tundus, et see polnud niisama jutujätk, vaid küsimuse taga peitub midagi, Lillit ennast vaevav raskus. Ta vaatas lainete laiska rullumist kaldale, siis alustas tasase häälega, nagu ei tohiks sumedat õhtut kõvema häälega segada, nagu võiks see teha mere rahutuks või panna puud kõvasti kahisema.

«Kuidas teile vastata? Ma ei ole veel nii vana, et oleksin juba armastuse ja unistuste vastu kindlustatud. Aga elus ei saa ainult unelmatega läbi, eriti veel siis, kui elatud igapäevasest tööst. Peab olema lähem ja kaugem eesmärk, mille poole püüad, ja pead tegema plaani või arvestuse, ükskõik mis selle nimi ka oleks, kuidas eesmärgile jõuda. Kui eelmine veab viltu, tuleb teha uus ja parem. Ilma kindla sihita aga oleks elu mõttetu.»

Lilli nukker-vaikne olek oli hoobilt kadunud. Ta hakkas õhinal vastu vaidlema, et plaanidest üksi on vähe. Ka tema tegi oma rumala noore peaga plaani, et õnn seisab rikkuses, abiellud rikka mehega ja oled paugupealt õnnega koos. Nüüd on tal küll rikas mees, väike pojake, aga õnn ...

«See on hea, et teil on kindel eesmärk elus, Martin,» lõpetas ta järsult oma ebaloogilise jutu.

Ta käsi libises paar korda üle Tondu selja, kes oli otsustavalt maha heitnud Martini ja Lilli vahele, siis tõusis, ütles Martinile «head õhtut» ja eemaldus kiiresti-kiiresti, nagu põgeneks millegi kurja eest.

Martin tõmbas käega läbi oma tiheda juuksekahlu, vaatas Lillile järele ja mõtles, et alles suur laps, aga veab ka juba eluga vägikaigast.

Puud hakkasid rahutult kohisema, lainete loksumine vastu kallast kandus nii teravalt kõrvu, nagu oleks meri oma sängist akna alla tulnud. Lilli tõusis voodist. Välja vaadates nägi ta kuusirpi, mis hakkas kõrgemale kerkima. Ta läks voodisse tagasi, raatsimata akent sulgeda.

Miks ei kosta sammud ega kolksata kõrvaltoa uks? Aovalgus hakkas juba esimesi heledamaid jooni taevaservale tõmbama, kui lõpuks all käis uks ja Martin astus ettevaatlikult mööda redeltreppi üles. Lilli süda kiirendas lööke. Kus ta nii kaua oli, mida tegi? Ta kuulas, kuidas Tondu all meeleheitlikult niutsus ja Martin uuesti alla läks. Lilli kõrvu kostsid selgesti sõnad: «Noh, mis sinuga ikka teha, sa igavene võrukael. Tule siis pealegi üles.»

Varsti krõbisesid Tondu küüned kõrvaltoa põrandal ja siis jäi seal nii vaikseks, nagu poleks keegi sinna sisenenud. Magavad juba. Tondu kindlasti Martini jalgadel, nad on ju lahutamatud.

Lilli tõusis ja istus akna juurde. Tõusva päikese ketas kiirgas puude vahelt paistvale veepinnale. Toonid iga hetk vahelduvad, nagu voogaks terve värvide meri — erepunasest kuni piimjasroosani. Kui ilus võib olla suvehommik!

Ta tõmbas supelmantli selga, avas tasa ukse ja hiilis kikivarvul redeli poole, et kiiremini sukelduda värvilistesse merelainetesse. Jala all nagises põrandalaud, Lillile kuuldus see püssipauguna. Ta seisatas. Vaikus. Astus järgmise sammu, jälle naksatas.

Avanes kõrvaluks ja Martin vaatas imestunult Lillit.

«Tere hommikust! Kas kavatsete juba lahkuda?» Ja pidades Lilli kohmetut vaikimist jaatavaks vastuseks, jätkas kohe: «Tõsi, päikesetõusu ajal on see tee kõige ilusam, ja varahommikune kargus . . . » Ta takerdus — «ja head reisi siis. Ah jaa, ratas! Ma toon selle kohe välja.»

Martin laskus kiiresti trepist alla. Tema ilmumine paiskas Lilli segadusse ja kummutas järsult tema kavatsuse suplema minna. Martini sõnad teeleasumisest tundusid äkki nagu tema enda soovina. Ta pöördus tagasi tuppa, riietus kiiruga, viskas oma kraaminatukese kohvrisse ja läks alla.

Martin oli rattaga juba õueväravas. Lilli avas kärsitult käekoti ja raha otsides küsis:

«Palju ma siis võlgnen? Siin on neli . . . kuus . . . kaheksa krooni. Kui vaja, lisan veel.»

Martin ei liigutanud ennast, aga ei pööranud ka pilku Lillilt. Viimane pani raha aknalauale, haaras ratta käepideme enda kätte ja hüüdis näilise ükskõiksusega:

«Teie elusiht on praegu raha teenida ja eelarvet teha. Makske pererahvale, mis neile kuulub, ülejääk võtke endale. Olite aus teejuht. Jumalaga!»

Ta lükkas oma ratsu veerema ja hüppas sadulasse.

«Teie raha mind ei huvita, Lilli.» Martini järsk tõmme peatas pedaalid. Ta pööras Lilli pea enda poole, surus ta suule palava suudluse, lükkas siis rattale hoo sisse ja hüüdis:

«Nüüd siis lõplikult hüvasti!» Ratas hakkas vänderdades veerema, nagu oleks juhi käsi ebakindel, siis kadus teekäänaku taha.

«Justkui rakett pilkases pimeduses,» mõtles Martin tusaselt, kirvest õlale tõstes. Hommik oli äkki ükskuiselt värvitu ja kirves tundus õlal raskena.

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

Lõbusõitjaid polnud veel näha. Lilli tundis sellest heameelt. Ta sai segamatult elada mälestustele, mis andsid jõudu, tõid pikkamisi tema hinge uue arusaamise inimeste vahekordadest, mis ei seisne alatises heitluses

alistamise ja mittealistumise pärast, vaid kus inimene on vastuvõetav niisugusena, nagu ta on. Kas ei näidanud seda Martini suhtumine temasse kõige selgemalt? Ta ei soovinud midagi, leidis koguni, et on parem jääda võõraks, teineteisele tundmatuks. Martini ausad head silmad jälitasid teda igal sammul. Päeva jooksul tekkis mitu korda mõte, kas näeb ta teda veel kunagi. Ta piilus aeg-ajalt peremehe kuuri poole, kus seisis varjul ratas. Mis oleks, kui ta sellele istuks ja Järvele sõidaks?

Lilli võpatas, kui tema mõtete vahele kostis tuttav hääl:

«Proua Lilian, servus!» Tommi tuli kiirkäigul aeda, kus Lilli teerajal seisis, unustanud paiga, kus ta viibib.

«Mis on juhtunud, Tommi?» küsis Lilli.

«Proua Lilian, palun teid südamest, olge mulle kaitseingliks. Olukord on lihtsalt võimatu. Olen pigis mis pigis. Ainult teie võite mind päästa.»

Poiss oli ilmselt kimbatuses, siis ladus ühe hingetõmbega välja:

«Teate, Lilian, Lonni istub oma pampudega pargis. Äkki ilmub proua Audre Aimega. Mind nad vist küll ei näinud... Ütlesin ruttu Lonnile, et oodaku, ja jooksin siia abi otsima.»

Lillil oli kohe selge, mida talt soovitakse. Ta pidi Lonni enda hoole alla võtma ja Tommi sellest äkki ebamugavaks muutunud koormast vabastama. Ta nõustus, läks majja, riietus tänavakleiti ja tuli varsti tagasi. Nad hakkasid pargi poole sammuma.

«Ei ole tõesti kena, Tommi, et te oma pruuti niiviisi ninapidi veate. Pealegi on Lonni nägus tüdruk, see võib suure pahanduse kaela tuua.»

Tommi sügas kukalt, tal oli halb enesetunne, ta nagu aimas, et Lonni näitab ennast ise, kui teised teda ei märka, ja lahutas käsi:

«Kust võisin mina teada, et proua Audre oma maikellukesega linnas on. Arvatavasti jäi Aime juba kuival maal merehaigeks, muud põhjust ei saa olla.»

Murelik Tommi ei meeldinud Lillile. Ta käitus, nagu oleks temale ülekohut tehtud.

«Kui olete mees,» noomis Lilli, «siis olgu teil ka julgust oma supp ise ära süüa.»

Nad jõudsid pargi äärde. Tommi näitas ühele pingile. Seal olid ainult pambud, Lonnit polnud. Ringi vaadates nägid nad, et Lonni istub veidi eemal Aime ja proua Audre juures ja nende vahel käib elav jutt.

«Puudub veel, et minu mamma kohale ilmuks,» soigus Tommi.

Vahel juhtub elus ka nii, et kartus täitub peaaegu sekundipealt. Läbi pargi tulid lõbusõitjad! Jäeti hüvasti, professor Pendrik keeras Kuursaali, vist potti õlut jooma, aga mamma tuli otseteed pingi juurde, kus istus Lonni seltskonnaga.

«No nüüd läheb päris põrgu lahti!» hüüdis Tommi ehmunult. Ta tammus jalalt jalale ja aina halises. «Mamma tunneb ju Lonnit tollest neetud sünnipäevast saadik! Mis võivad nad küll arvata, kui tüdruk kõik välja laob. Mis nüüd küll saab?»

«Kaduge juba, te käite mulle närvidele! Muidu kuraasi kümne mehe eest, nüüd aga . . . »

Tommi ei kuulnud enam midagi. Ta andis jalgadele tuld. Lilli aga läks otseteed daamide juurde. Millegipärast ei kartnud ta täna nende pilkeid, tundis ennast palju kindlamana kui muidu.

Ta noogutas üldiseks tervituseks, siis ulatas Lonnile käe.

«Tervist, Lonni. Tulingi teid otsima, kui kuulsin, et olete linna jõudnud.»

Lonni naeratas sõbralikult vastu, paljastades oma teravad hambad.

«Nagu isegi näete, olen siin praegu nagu ahv näitusel. See on nii naljakas. Paluti seletust anda, kes ma olen ja kust tulen. Seletasin kõik puhtalt ära, mis mul karta. Ah ja, ühe asja siiski unustasin.»

Ta õngitses oma käekotis ja võttis sealt mingi kirja.

«Kui soovitakse, võin ette lugeda, et Toomas Pendrik mind endale külla kutsus, sõidurahagi saatis ja kirjutas, et kui me teineteisele meeldime, võime salaja registreerima minna.»

Proua Pendrik krahmas tal kirja käest ja läks näost laiguliseks.

«Noorhärra Pendrik on minu poeg, te häbematu!»

hüüdis ta käheda häälega. «Ma tunnen ju teid, tüdruk. Aga kes teid nüüd Toomasele kaela sokutas?»

Lonnit ei heidutanud see küsimus põrmugi. Ta vaatas Lillile vahelduvates värvides sädelevate silmadega ja raputas oma punast lakka.

«Ärge ärrituge, proua Pendrik. Kirja võite endale jätta, ega ma teie Toomast petmise pärast kohtusse kaebama ei lähe. Ma ei salga. Kui ta minult kleite ostis, saime sõpradeks. Olin vahel ka öösiti temaga, aga sel peol sain aru... Mina ennast ei müü ega lase ka osta. Arvasin, et inimene võib muutuda, aga ei niisugune sell muutu! Võite ta sisse soolata. Ma ei julgeks seda logardit oma isa silma alla viia. Ainult professori poeg, muud midagi.»

Kõik olid keeletud. Aime toppis kõrvad kinni, et vähem kuulda, ja peitis näo ema rinnale, kes teda kaitsvalt enese vastu surus. Lonni tõusis ja ajas oma sihvaka kogu hästi sirgu.

«Ärge arvake, et iga sitsiprintsess igatseks nii kangesti siidiprintsessiks saada. Kibe leib! Toomas valigu parem konnake oma tiigist. Jumalaga.»

Lilli juubeldas südames Lonnile, kuigi tüdruk teda ennast nii kõvasti riivas. Nad läksid pingi juurde, kus seisis Lonni pagas.

«See on meie agulidaami töö,» kuulis Lilli selja tagant proua Pendriku tõstetud häält. «Ei saanud ise Tommit kätte, nüüd tahtis oma sõbrannale kaela määrida. Vaene poiss.»

«Vaene Tommi, kuidas nad kõik teda püüavad,» tuli ohkena Aime suust, kes juba toibuma hakkas. «Ma lähen otsin ta üles ja trööstin.»

Emilie Audre oli teisel arvamusel.

«Ei lähe sina seda truuduseta hinge otsima, Aimekene. Las tuleb ise andeks paluma. Kui ta sind juba nüüd petab, mis saab siis, kui abielus olete?»

«Siis on ta mulle altari ees truudust vandunud. Ära ole nii karm, ema, las ma otsin ta vaesekese üles.»

«Ei midagi, juba täna õhtul peame kihlused ära, siis on kõik igapidi selge,» ütles Proua Pendrik resoluutselt. Ei Emilie ega Aime mõtelnudki vastu vaielda. Aime koguni suudles tulevast ämma põsele ja nimetas emaks.

Lilli teadis ilma professoriproua seletusetagi, et Tommi seiklus aetakse tema kaela, aga see tegi nüüd pigem nalja kui pani muretsema. Lonni tema kõrval kõndis elujõust õhetavana, sädelus silmis ja naeratus suu ümber.

«Teate, Lilli, teie olete küll suur proua, nagu Tommilt kuulsin, aga kohe näost näha, et niisugune hani nagu need seal pole te kunagi olnud. Need on ju ussitanud seened. Õigus?» Ta seisatas ja vaatas Lillile küsivalt otsa.

«Minagi olen juba ussitanud,» lausus Lilli naeratades. «Mul poleks iial julgust jätkunud neid nii selge ja sirge jutuga nok-auti lüüa.»

«Aga küll on ikka hea, et siia sõitsin ja kõik nii toredasti välja kukkus,» jätkas Lonni Lilli sõnu tähele panemata.

Ta oli nagu laps, kes on pahandusega hakkama saanud ja sellest rõõmu tunneb. Lilli aga mõtles, et proua Pendrik ei maga vist mitu ööd vapustusest, et üks lihtne tüdruk julges nii häbematult tema poega teotada. Julges!

Nad jõudsid bussi juurde. Lonni andis oma aadressi ja palus ennast külastada, kui Lilli juhtub Tartus olema. Lilli andis ka oma aadressi ja palus ennast külastada, kui Lonni peaks Tallinna tulema. Ainult hetke kõhkles ta, kas mitte anda memme elukoht. Aga miks peaks Lonni tema kodus halvem külaline olema kui kõik need Audred ja Pendrikud?

Säravate silmadega, põlevate juustega ja sirgena seisis Lonni bussiuksel. Ta ulatas käe ja ütles lohutavalt, nagu vajaks Lilli seda tungivalt: «Ärge laske endal neist ahvidest tuju rikkuda, ega nendegi põli igavene ole.»

Tüdruku sõjakus mõjus Lillisse julgustavalt. «Me kohtume kindlasti veel. Küll kogun ka mina südidust,» hüüdis ta uljalt.

Tüdruk sisenes bussi ja astus avatud akna juurde:

«Oh, Lilli, omasuguste hulgas ei ole ma pooltki nii sõjakas. Siin aga — teine asi, oled üksi enda eest väljas.»

Varsti mattus buss keerlevasse tolmu. Lilli seisis veel

tükike aega, nagu oleks tolm neelanud kellegi, kes nii ruttu oli omaseks saanud . . .

Jõudnud koju, sattus ta majauksel silm silma vastu Frediga, kes nähtavasti oli mudavanni minemas.

«Tere!» ütles Lilli ükskõikselt ja tahtis mööduda.

«Üks moment, proua.»

«Jah, palun.»

«Pidage meeles, et minu majas ollakse vähemalt öösiti kohal.»

«Aga mis siis, kui ei olda öösiti kohal, doktor Bertels?»

Naaberaias laoti koormalt Tommi lühiajalise «puhkuse» kraami. Fred jälgis seda hetke, vaatas siis, nagu talle näis, Lilli tõrksasse ja ülbesse näkku, võttis suust sigareti, viskas selle üle õla ja pöördus minekule. See aga riivas Lilli lõuga, veeres kleidi kaelusesse. Lilli karjatas. Fred lahkus tagasi vaatamata.

Igal teisel korral oleks selline käitumine Lillit hingepõhjani solvanud. Praegu aga tundis ta, et mida paremat ta saakski Fredilt nõuda? Kas ongi Fredis kunagi inimlikkust ja teise inimese mõistmist olnud? Martin ei käituks iial tema suhtes nii toorelt. Ei, mitte iialgi! Selleks pole vaja aastaid, et seda mõista, nüüd enam mitte. Aga kust Fred nii kiiresti teada sai, et ta oli vahepeal ära olnud? Ega ometi Tereesa! Jaan jooksis ema juurde.

«Ema, tule ruttu, Tereesa nutab ja lõhub asju.»

Majas oligi segadus. Tereesa pakkis, toolid ja voodi olid Fredi riideid ja asju täis, nii et Jaanil võis tõesti kõigest lõhutud mulje jääda. Lilli küsis, mida see kõik tähendab?

«Härra, nii kui uksest sisse sai, käskis kohe pakkima hakata. Teie ja Jaani asjad kästi siia jätta. Õhtul tuleb veoauto, mina pean asjadega kaasa sõitma ja linnas korteri korda seadma. Kolm päeva anti aega, siis tuleb härra ise järele.

Lilli hakkas Jaani suureks lõbuks äkki naerma:

«Tereesa, mis te ometi nutate? Ega meie süüdi pole, kui maailm on hulluks läinud. Sõitke rahumeelega, olete ju härra käsutuses, ega meie Jaaniga sellepärast veel lõõga kaela tõmbama hakka.»

«Ei hakka,» kinnitas Jaan tõsiselt, siis nagu aimates

midagi, jooksis Tereesa juurde, võttis tal kaela ümbert kinni, suudles ja pigistas, palju aga väikesed käed jaksasid.

«Kas sina, Tereesa, rääkisid härrale minu äraolekust?» küsis Lilli järsult.

Tüdruk ajas end kohvri juurest püsti ja punastas kõrvuni.

«Ei, proua, ma olen õppinud ainult siis vastama, kui minu käest küsitakse. Härra ei küsinud midagi, nii et mul polnud ka midagi vastata.»

Kui ausana see pakatavate põskedega ja tervete hammastega tüdruk tema ees seisis! Lilli pani käed ta õlgadele ja suudles põsele.

«Kulla Tereesa, sa vääriksid palju paremat elu kui saksa orjamist.»

Jaan oli kohe jaol ja tõukas armukadedalt Lilli eemale. «Minu Tereesa, minu.»

Poiss oli nii uhke oma Tereesale ja nii kaitsevalmis, et mõlemad naised pead ära pöörasid. Lilli läks vaiksena ja nukrana aeda. Rinnal õhetas põletatud märk. Vaevalt viskaks joobnud madruski koni lõbutüdrukule näkku...

Lilli püüdis pähe tulnud viisikest ümiseda, noppis puhkenud floksikobara ja nuusutas selle mõrkjat, nagu kaduvikku meenutavat lõhna, siis hakkas kannatamatult ootama, et tuleks juba veoauto, mis endise elu riismed kiiremini minema viiks. Teda haaras nagu mingi joobumus, nagu uskliku õnnis tunne, et kannatustel on juba äärmine piir käes, nüüd tuleb lunastus, täielik vabanemine, äralend.

Vastu õhtut seisis veoauto ukse ees. Lilli ladus sinna pea kõik, mis lahedaks majapidamiseks kaasa toodud, ise seletades, et selleks lühikeseks ajaks, mis nad Jaaniga veel siin on, pole palju vaja. Tereesa istus kabiini juhi kõrvale, tegi naljakaid grimasse Jaanile, kes kangesti kaasa kippus. Ta tundis, et see on jumalagajätt, et endisel elul Bertelsite majas on lõpp.

«Elame veel, Tereesa!» hüüdis Lilli heitunud ja kahvatuks muutunud tüdrukule julgustavalt. Ta ise ei saanud aru, aga Tereesale paistis, et proual on peaaegu nutumaik-suus, kui ta poja käe tõstis, et see oma Teree-

sale veel kord kõike head soovides lehvitaks. Nagu päeval buss, nii kadus õhtu eel veoauto tolmupilve. Kui kiiresti rebenes Lilli ja poja küljest see osa nende igapäevasest elust, mis kandis nime «Tereesa»!

Jaan nuttis, siis tahtis süüa, lõpuks ütles, et läheb magama. Kui ärkab, on Tereesa kohe tema voodi juures.

«Jah on. Kuhu Tereesa ikka jääb,» rahustas Lilli poega, et see rutem magama jääks. Hommikul tuleb väikemehel varakult tõusta.

Lilli hakkas hoolega ka oma asju pakkima. Varsti seisid kaks kohvrit rõdul. Fred, nagu ta läks — supellina õlal, polnud veel tagasi tulnud. Kui Lilli veendus, et Jaan sügavasti magab, otsustas ta veel viimast korda jalutada selles ilusas valges linnakeses. Vaevalt satub ta enam elus siia, näeb pargi põlispuid, vana lossi, kõnnib pikal ringteel mere ääres, vaatab Abruka saare poole, kus ta nii ilusaid, peaaegu taltsaid hirvi käis vaatamas. Silme ette kerkis kaugelt Järvelt Martin, meenus jumalagajätt kargel varahommikul maantee ääres. See oli ainus ilus mälestus, mille ta kaasa viib elavast inimesest. Muu kaunis on fotol jäädvustatav, võib hiljem pilte vaadata.

Ta istus laua taha ja kirjutas lühikese kirja:

«Martin! Tänan teid ilusa õhtu eest luulelisel Järvel. Kui juhtute Tallinnas olema, astuge sisse. Lilli Mets.»

Lilli arvas, et Martin meeldib emale, ta on lihtne ja kodune. Ta viis kirja ruttu postkasti, et mitte ümber mõtelda. Aga võib-olla ei lähegi kätte, oli ju aadressiks ainult Järve, teemaja, Martin. Läheb kätte või ei lähe, aga see lollus on tehtud ja parata pole enam midagi.

Ta tegi ringi ümber vallikraavi, seisatas mere ääres, siis tuli parki ja istus aiatoolile Kuursaali läheduses. Talle meeldis vaadata, kuidas tuled värelesid tuule käes hõljuvas lehestikus. See oli nagu omamoodi mänglev ilutulestik. Jah, vana elu on läbi, ees on uus, tundmatu. Kas jätkub jõudu? Peab jätkuma.

Kuuldus tuttavaid hääli. Kuursaali poole liikusid alati õitsev proua Mairoos oma suurärimehest austajaga, Silvia ja Fred. Ahaa, Fred on siiski vahepeal

kodus käinud riideid vahetamas. Ei tea, kas märkaski, et Jaan on üksi?

Kuursaalist väljusid Aime ja Tommi. Kohe Kuursaali ukse ees põimis Aime käed ümber poisi kaela ja suudles teda.

«Vaene Aime, oled küll konnake omast tiigist, aga ega sinulgi kerge saa olema eluaeg armukadeduses vaevelda,» mõtles Lilli.

Mõtted libisesid seosetult läbi pea, loiult, nagu vaadeldes asju, mis temasse üldsegi ei puutu. Ainult konstateerid nähtut mingi lisamõttega. Kui rahvast hakkas järjest Kuursaalist parki valguma, et kuuma pead jahutada, tõusis Lilli pingilt. Puud hakkasid järsku sahisema, siis võtsid päriselt hoo sisse ja varsti näis kogu park õõtsuvat. Kas tõesti on see viimane õhtu, millal ta viibib siin pargis suvitajana nagu teisedki?... Jah, pole parata, see on viimane õhtu.

Öösel istus ta avatud akna juures ja hingas, hingas seda haruldaselt puhast mereõhku, mida ainult siin, keset merd asuval saarel leidub. Esimene linnuke hakkas uniselt kädistama, hallis hämaruses hakkasid eralduma üksikud puud, aiaplank ja teerada värava juurde. Taevas oli pilves ja võis varsti vihma sadama hakata. Lillil polnud vihma vastu midagi. Seda kergem lahkuda siit, kus peale ilusa ilma nagu polnudki midagi kahetseda.

Mõtted tiirlesid varsti selle ümber, mida ta Fredile kirjutab. Ta peab ju mingi tähekese maha jätma, et ta ei põgene, vaid läheb kindla otsusega jäädavalt lahkuda. Ta võttis sule, rebis blokknoodist lehe ja süütas tule. Kui raske oli alustada, pidi ta ju millegagi oma teguviisi põhjendama. Aga kuidas Fredile selgitada, et ta aru saaks? Et ta tõesti mõistaks, et Lilli ei lähe mingi tuju pärast, vaid sellepärast, et ta ei suuda ja ei taha enam ülekohtust käitumist enese vastu taluda? Ei, pangu ta paberile mis tahes, Fred saab ikka omamoodi aru ja peab teda sõgedaks, kes endale aru ei anna oma tegudest.

Naabrite õues kuuldus naeru ja laia rääkimist, kostis sekka ka Fredi hääl, kes nähtavasti Pendriku mõne hästi soolase anekdoodi üle kõvasti naeris. Lilli pani ruttu sulepea käest.

Varsti kuulduski värava kääksumist. Lilli kustutas tule ja vaatas aknast. Fred tuli kaunis sirgelt ja vilistas. Aknaklaasid klirisesid, kui ta välisukse arvatavasti jalaga kinni lõi. Möödusid mõned minutid, siis astus ta Lilli tuppa, kes oli uuesti tule süüdanud.

«Mis põrgu segadus siin majas lahti on? Nagu oleks tuulispask üle käinud.»

Lilli vaatas oma mehele otse näkku. Kui kahvatu ja rahutu ta näis. Ja kui vana! Pummeldati vist hoolega. Pika istumise järel pea selgib, aga nägu vananeb minutitega. Ta oli nii palju näinud neid muutusi oma mehe näos, eriti pärast kommerše.

«Miks sa ei vasta? Mis põrgu segadus siin on, küsin ma?»

«Sinu enda korraldusel sõitis Tereesa kraamiga minema ja minu kohvrid on rõdul, muud segadust ei ole mingisugust.»

«Sinu kohvrid? Miks sinu kohvrid seisavad rõdul?»

«Ma sõidan pojaga hommikul ära ja oled ka minust vaba. See on mu kindel otsus.»

«Ohoo, proua sinisukk. Ma pole ju veel lahutusenõudmist kohtusse esitanud.»

«Miks peaksin ma ootama, kuni sa lahutuse sisse annad?» küsis Lilli trotslikult. «Miks ei või ma ise lahutusprotsessi sinu vastu alustada?»

Fred laskus toolile, siis hakkas valjusti naerma, ja näitas näpuga Lillile, kes seisis akna juures, käed selja taga aknalauale surutud, nagu tuge otsides.

«S i n a, sina nõuad m i n u l t lahutust. Ega sa ometi suurusehullustust pole põdema hakanud või jaburaks läinud? Noh, teil perekonnas seda tõbe ju esineb.»

«Ei, vastupidi, Fred, mu mõistus läheb järjest selgemaks. Praegu töötab mu pea hästi.»

Fredi nägu virildus, ta süütas sigareti ja lausus mingi haletseva põlgusega:

«Kas see sulasepoiss seal maantee ääres suudles su pea selgeks pärast seda, kui Tommi oli ta kinni maksnud?»

«Kust sa tead?» hüüdis Lilli raevukalt. «Kas hoiad nuhke mu kannul?»

Fred raputas tuhka põrandale, siis hõõrus jalaga laiali.

«Kes siin ei tahaks natuke suvitajate pealt teenida, eriti nii lihtsa tööga. Sinu järel nii umbes poole kilomeetri kaugusel võis ka teine ratas veereda. Lihtne, eks ole?»

Äkki hakkasid veresooned ta oimukohtadel paisuma ja ta hääl muutus kalgiks:

«Aga sa jääd! Jääd seni, kuni mina soovin! Oled mulle siiski nii palju võlgu, et mind seltskonna ees mitte naeruväärseks teha. Ma pole sulle kunagi raha keelanud, ei keela ka praegu, aga sa jääd, praegu jääd!»

«Ma ei jää, Fred. Pärast seda, mis sa nüüd rääkisid, on minu otsus juba vankumatu. Ja milleks sul mind vaja, sellest ei saa ma ikka veel aru.»

Fred astus Lilli ette, kelle süda hakkas hirmust taguma. Fredi nägu oli nii ähvardav, isegi kohutav. Lilli tõmbus üsna akna ligi. Vastu klaasi krabisesid esimesed jämedad piisad. Ta kuulis ainult krabinat, ei julgenud nägu akna poole pöörata.

«Libu! Siiamaani minu hea nimi sulle ei lugenud, nüüd peab lugema. Asjad korraldatakse soliidselt, mu proua. Mina sõidan ära, teie jääte. See sulasepoiss võib minu ärasõidu järel teid vabalt külastada... »

Fred pani käe põuetasku, et sealt raha võtta. Lilli ei mäletanud isegi, kuidas ta oma kleidi eest katki tõmbas ja ülakeha paljastas. Põletatud täpp punetas kahe rinna vahel.

«See märk ihul kaob varsti, aga hinges põleb ta alati. Sa viimane jätis inimese näol!»

Ta tõmbas kleidiräbalad ruttu kokku, sest Fred ei kuulnud tema sõnu, ta nägi ainult kaht rinda, mis ikka veel olid nii noored ja kutsuvad.

«Mis märgist sa räägid, Lilian?» küsis ta summutatud häälel.

«Põlevast konist, mille sa mulle, oma lapse emale, näkku viskasid.»

«Mis jutt see on, Lilian? Võib-olla tegin seda kogemata, hajameelsusest... ma tõesti ei mäleta. Andesta.»

Lilli kaalus hetke. Välkkiirelt leidis ta õige mõtte,

millega end päästa, kuigi ta oleks tahtnud Fredile näkku lüüa.

«Kõike võib hiljem lahendada. Aga kui mu ema on äkki haigeks jäänud ja ma pean mõnda aega teda põetama, kas see mõjuks sinu heale nimele hukutavalt?»

Fred ei vastanud kohe, siis tahtis Lillit emmata. Ta lükati järsu tõukega tagasi.

«Mind ei puutu sinu käed enam iial, ma vihkan sind, oled jätis. Ütlesin seda juba, aga sa ei suvatsenud kuulda. Kuule siis nüüd. Sinu raha ma ei vaja, isegi sõiduraha mitte. Suudan ise ennast ja oma poega vee peal hoida.»

«Kelle poega?» küsis Fred uuesti virilaks löönud näoga. Ta ei suutnud mõista, miks lükkab Lilian tagasi raha, ei taha mõnda aega enam lahedalt elada ja tont teab kelle poega poputada ja heades tingimustes kasvatada.

«Sinu poega. Kahjuks — sinu poega. Kuid õnneks on ta ka minu poeg.»

Fred mõistis, et Lilian ei tagane, et ta sõidab ja luku taga teda hoida ei saa. Kuid Lilian andis tõesti hea mõtte, et tema ema on haige ja ta peab sõitma. See on ju nii loomulik. Eks hiljem klaari kõik nagu vaja. Ta tundis, et on väsinud ja pea on uimane. Aime ja Tommi kihlused peeti ikka nii priskesti, et ta isegi ei viitsinud Silviat koju saata ja jättis ta Soogenpitsi hoolde, kes vaimustusest säras, sest Pendrik kiitis Silviat kui ainulaadset truuduse sümbolit. Ah, tont nendega. Ta läks oma tuppa ja heitis voodisse. Aga see ettekääne Liliani emaga on tõesti hea... Eks hommik ole varsti käes ja pea selgem. Aga kes selle Liliani küll niisuguseks haukuvaks kutsikaks on teinud? Rahulolekutundega, et tema, Fred Bertels, selle õie siiski esimesena noppis, sirutas ta ennast, pani käe padja alla ja uinus. Viimase mõttena läbis pooludus pead, et kui Jaan on tema poeg, siis muutus tüdruk alles hiljem lipakaks...

Lilli tiris pakke ühes käes, kuna Jaan, kes oli unelt üles aetud, virises teise käe kõrval; ta tahtis tagasi oma liivaauku, kuhu oli jäänud auto, tahtis esimesele pingile istuda, kui aga Lilli ta sellest mööda tiris, lohistas

jalgu ja tegi katset maha istuda. Lilli ei hoolinud sellest. Ta vedas poolenisti suletud silmadega last kiiresti läbi vihma bussipeatuse poole, kus juba ootasid selle ettesõitu inimesed, haigutades varajasel hommikutunnil.

Kui Lilli oli lõpuks poja istuma pannud, kohvrid pingi alla lükanud ja ise istet võtnud, vajus Jaani pea kohe tema sülle.

«Nüüd, pojake, võid magada nii palju kui soovid. Sõit on pikk, aga me oleme nüüd vabad. Õhtul teeb vanaema sulle pehme aseme ja uue auto ostame ka.»

Fred jõudis pärale, kui juba rattad veeresid ja järjest kiirust juurde võtsid.

«Head reisi, kui jonn ei lubanud teisiti,» mõtles ta loiult ja hakkas tagasi lonkima. Proua Pendrik oli esimene tuttav, kes talle vastu tuli, teenija korviga järel. Läksid nähtavasti sisseoste tegema.

«Tere. Kust teie nii vara hommikul tulete?» küsis ta hapu näoga. Tal tuli esimese ropsuga meelde Lilli, kes tema Tommile nii suure pahanduse oli teinud. Fred vastas kõige seltskondlikumas toonis viisakalt naeratades:

«Saatsin oma pere minema. Algul oli nii, et naine ja poiss pidid veel jääma ja mina esimesena sõitma, aga mu naise ema haigestus raskesti, öösel tuli telegramm.»

«Väga kahju, väga kahju,» vastas proua Pendrik moka otsast. «Võib-olla tulete meile lõunale? Poissmehel ju õiget kodu pole.»

Fred tänas, kuid arvas, et ta lahket kutset vastu võtta ei saa. Kolib üle võõrastemajja ja võib-olla sõidab ise ka juba homme.

«Noh, siis kõike head ja nägemiseni Tallinnas või Tartus. Meie viibime veel nädalakese. Loodetavasti te ei röövi meilt proua Rannamäed. Teate, Bertels, see pole inimene, see on lihtsalt ingel.»

Ta vibutas kelmikalt sõrmega.

Fredile ei istunud kunagi proua Pendriku kosjamoori toon; see lõi alati välja, kui ta midagi arvas tuha all hõõguvat ja enda arvates tuld pidi segama, et see ei kustuks.

«Proua Rannamäe siiajäämine ei olene minust. Ta on vaba inimene,» ütles Fred jahedalt ja läks edasi.

Teenija oli kohe proua kõrval ja pistis sosistama:

«Ma ise nägin, kuidas proua Bertels juba õhtul asju seadis. Kust siis öösel see telegramm tuli?»

«Jätke, aitab,» ütles proua Pendrik väärikalt ja astus jälle ette. Ta teadis ise, mida Bertelsi plika äkilisest ärasõidust arvata, ega ta pime polnud.

Fredi ärritas Silvia mainimine nii ebakohasel ajal. Silvia Rannamäe! Kunagi oli ta tõesti tore ja elulaadilt sõltumatu, iga mõte pühendatud ainult oma Fredile — see tõmbas tema juurde. Nüüd aga on ta miskipärast proua Pendriku soosik ja sõbranna. Ja kogu see naiste punt siin! Mõtlevad, et ma ei näe, kuhu nad sihivad. Ärgu lootku, et nende pilli järgi tantsima hakkan. Kurat, olen ise veel enda peremees!

See mõttekäik erutas Fredi nii kõvasti, et ta viimase lause poolvaljusti ütles.

Äkki tundis ta nõrkust, kattus üleni higiga ja põlved hakkasid värisema. Ta vedas ennast lähema pingini, istus ja katsus pulssi. Nõrk, korratu! Mõtlemine muutus järjest ähmasemaks. Fred ärkas haiglas. Ta lamas voodis ja Pendrik istus tema juures.

«Noh, vanapoiss. Tahtsid juba põrguteed sõrkima hakata, saime veel õigel ajal jaole ja süstisime sulle eluvaimu tagasi.»

Pendrik katsus Fredi pulssi ja tõusis.

«Nii, nüüd tudu. Kuid üht asja ära enam meelest lase. Viiskümmend on sul juba sama hästi kui turjal. Nooruse eluviisid tuleb maha jätta, esimene kell juba käis. Aga nüüd saadan põetaja.»

Pendrik lahkus. Varsti sisenes Silvia. Ta pühkis värisevate kätega silmist nõrguvaid pisaraid.

Fredi tema tulek ei elustanud. Tal oli ükskõik, kes ruumis viibib. Külmatunne raputas äkki. Ta tõmbas teki kaelani ja sulges silmad.

«Sa ei tohi surra, sa ei tohi surra,» sosistas Silvia ahastavalt.

«Ära karda, ei sure,» vastas Fred nõrga häälega, laugusid tõstmata.

Nädala pärast oli ta jalul ja sõitis ära.

«Ma vajan rahu ja üksindust,» ütles ta lahkumisel Silviale.

Ta tundis, et mingi murrang on toimunud, midagi põhilist on muutunud. Ta ei igatsenud ei armastust ega leebust, ta vajas ainult rahulikku keskendumist ja füüsilise tasakaalu tagasisaamist.

ÜHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

«Parem poleks sa rikkust üldse taga ajama läinud,» ütles Liina. Ta hoidis Jaani süles ja näitas talle Marta perekonnapilte, aeg-ajalt Lillile mõne noomiva või õpetava lause pillates.

Lilli istus masina taga ja õmbles. Mimi oli talle sõbralikult appi tulnud ja lihtsamat õmblemist lubanud kodus teha. Tihti aga pidi ta Mimi juures käealusena abiks olema. Lilli ei norutanud. Teda oli majarahvas ühegi parastuseta enda hulka tagasi võtnud. Kadeduse Lilli rikka saatuse pärast oli aeg maha viilinud ja uued sündmused ning mured juba ammu esiplaanile nihutanud.

Esialgu nõudis harjumist nii tihe kooselamine. Jaanil ei olnud mängukohta ega õiget jalutuspaikagi. Lillil endal oli vahel vajadus omaette rahus mõtteid mõlgutada, aga polnud kuhugi eralduda. Kuid mõne kuu järel oli juba päris loomulik, et Jaan pistetakse pliidi ees puuvanni, nühitakse ruttu puhtaks ja valatakse kopsikust puhta veega üle; oli loomulik, et iga hääl kandub kojast ja kõrvalkorterist tuppa, ja enne poodi minekut veeretatakse sente näppude vahel.

«Parem, kui sa poleks kokku leppinud. See on nüüd ju nii, nagu oleksid süüdlane. Annud ise tema peale sisse,» lausus Liina, vaadates üle prillide.

«Oh, memme, kas see pole ükskõik. Kellele see loeb, kas olen süüdlane või ei ole? Siin majas ei tehta sellest numbrit ja need seal peavad mind niikuinii süüdlaseks. Nad ju soovisid koguni, et Fred ilmatuma protsessi teeks ja kõik lehed sellest kirjutaksid, kuidas Bertelsi naine truudust murdis. Aga ega Fred ometi rumal pole, et paneb oma nime nii odavalt mängu.»

«Aga miks siis sina ja Jaan nüüd Metsad olete, kui sa süüdi pole?» hakkas Liina uuesti pärima.

Lilli pani masina käiku ega mõelnudki seletama hakata. Ta ei suutnud ju kuidagi memmele selgeks teha, et kõige lihtsam on kirjalikult teatada, et oled nõus teise sooviavaldusega sinust lahku minna ja ei protesteeri selle vastu, kui koos pojaga oma neiupõlve nime tagasi saad. Ei mingit tüli ega ebameeldivaid sekeldusi. Mis on sellel tegemist elu tegelikkude olukordadega? See on ju ainult vormitäitmine. Lilli oli sellise lahendusega rahul. Ta ei tarvitsenud Frediga silm silma vastu seista.

Liina ei saanud kohtuasjadest palju midagi aru, aga ta oli rahul, et Lilli ennast välja visata ei lasknud, vaid ise omal tahtel selle poolhullu rikka juurest ära tuli. Ta ei rääkinud sellest, et Lilli õigesti tegi, toriseski vahel, et mis komme see on, inimesed abielluvad ja siis jookseb naine ühel päeval minema, nagu poleks ta enne teadnud, kelle valib. Ta kohe pidi seda ette heitma, muidu aetakse viimaks nina püsti, et ei tea, mis kangelane ma veel ära ei ole.

«Fred pummeldavat jälle kõvasti, rääkis Tereesa mulle turul,» ütles Lilli uut õmblust masina alla lükates.

Liina pidi ütlema, et missugune naistejääger pole parajal määral joodik, aga Jaan hakkas tal kiskuma käest just seda pilti, kus Marta seisab rahvahulga ees ja kõneleb. Liinale oli vahepeal pilte juurde tulnud, samuti uus kiri, kus Marta oma igapäevasest elust räägib ja soovitab emal hästi vapper olla ja vastu pidada, varsti võib-olla näevadki teineteist. Liina oli ennast Marta elusse ja perekonda nii sisse elanud, nagu polekski vahel nii palju aastaid, nagu elaks Marta mõnes lähedases linnas, tuleb ainult oodata, millal uus raudteeliin sinna avatakse.

«Kas Marta võitles tööliste eest, püss käes? Ma olen seda ammu tahtnud küsida, aga ei julgenud. Kartsin, et naerad mind välja.»

«Küll sul on aga ettekujutus Martast! Kus tal siis püss käes oli, kui kool tuli lõpetada, ja missuguse viletsa elu juures veel! Eks see, et ta kooli lõpetas ja kirjaoskamatu rahva hulgas teisi kirjutama ja lugema õpetas, ole juba omamoodi püss. Ka teadmistega inimesi

oli siis hädasti vaja. Nii saan ma nüüd aru, kui tõsiselt mõtlema hakkan.»

Lilli oli juba harjunud, et ema iga päev jälle midagi Martast räägib. Ta ei olnud enam oma õele kade. Nii mõnigi kord, kui ema Jaaniga jalutama läks, istus ta Marta juba reast reani tuntud kirjade taga või vaatas pilte. Õde hakkas temassegi kaugusest mõjuma nagu kutsuv täht, mille helk võlub, kuigi täht on ise kaugel ja näib kättesaamatuna . . .

Ta lõpetas oma töö, pani hoolikalt paberisse ja vaatas välja. Sadas lobjakut. Inimestel olid kraed üleval ja näod punetasid või sinetasid tuulest ja sajust. Niisuguse koerailmaga välja minna polnud kuigi meelitav, aga Mimi ootab. Teda petta ei tohi. Äkki vilksatas aknast mööda Tereesa. Midagi lõi nagu pistena südamesse. Tereesa käis küll pühapäeviti salamahti Jaani vaatamas, aga nüüd niisugusel ebaharilikul ajal? Kas Frediga on midagi juhtunud?

Tereesa lõi oma räti kojas lörtsist puhtamaks, siis koputas. Lilli käsi oli juba lingil. Tüdruk astus sisse, teretas ja võttis taskust kirja, millel aadress oli vihmast laiali jooksnud.

«Kas härra on haige?» küsis Lilli kohe. Tal tekkis millegipärast mõte, et Fred on haige ja palub ennast põetama tulla. Läheks ta? Ei iial. Aga kui inimene on abitu ja haige — läheks vist küll.

«Ei, see kiri polegi härralt. See on juba rohkem kui kuu aja eest tulnud, vaatasin templit. Kraamisin härra kirjutuslauda ja leidsin paberite vahelt. Oli lahti tehtud. Tulin kohe ära tooma, ehk on midagi tähtsat proua jaoks.»

Kuigi Tereesal oli kiire, jooksis Jaan nii suure kilkamisega tema juurde, haaras ümber märgade riiete, et Tereesa palitu seljast võttis ja mõneks minutiks tuppa läks oma lemmiku rõõmsat vadistamist kuulama. Liina tuli kööki, et kuulda, mis imelik kiri see on, mis Lillile veel sinna majja saadeti. Terve linn teadis, et agulitüdruk on oma õiges paigas tagasi, aga ikka vist leidus keegi, kellele Lilli häbi polnud veel nina alla hõõrutud.

Lilli luges ja luges, siis tegi tantsusammu.

«Seda rõõmu, mis tädi Anna nüüd tunneb! Jüri elab, memme, Jüri tuleb koju.»

«Issand, missugused imed vahel juhtuda võivad,» lõi Liina käed kokku. «Salakaval meri annab poja emale tagasi. Mitu aastat hoidis varjusurmas, nüüd annab tagasi.»

Kiri võeti uuele lugemisele. Liina istus, ütles, et põlved võivad vist inimesel ka rõõmust nõrgaks minna.

«Kallis Lilli! Pöördun nüüd lõpuks Sinu poole. Ma ei saa oma kirjadele vastust. Kui me esimese reisiga, nii palju aega tagasi, Port-Saidi jõudsime, juhtus minuga kohe õnnetus. Sadamas peksis politsei pärismaalast, läksin oma rumaluses vahele, teised said minult ka hoogu ja tekkis väike lahing. Tagajärg oli see, et mu pea löödi üsna põhjalikult lõhki. Üle aasta kannatasin mälukaotuse all. Kuna minu kuub koos dokumentidega läks kähmluses kaduma, ei saadud ka otsale, kes ma olen. Kui paranesin, ei võetud mind laevale, mu pea ei olevat esialgu merele vastuvõetav. Kirjutasin koju, ootasin vastust, kirjutasin teise, kolmanda kirja. Aeg aga lendas vahepeal kohutava kiirusega. Ma ei tahtnud lööduna isa silma alla tulla ja olen tänu sellele igasuguseid ameteid pidanud: ajalehemüüja, nõudepesija, tapamajas nülgija ja miljonäri juures koerapoiss. Lõpuks ometi paranesin nii palju, et pääsesin uuesti laevale. Kui uhke ma selle üle olen. Tuleb muidugi jälle algusest peale oma meremehekutset alustada, aga see on mu ainus õnn ja soov. Saada kohe telegramm, mis on vanematega, eriti on ema mul südamel. Varsti hiivame ankru kodumaa suunas. Kui telegramm käes, on teekond rõõmsam ja jällenägemisootus tiivustab. Loodan, et sina oma õnnejahiga purjetad ikka edasi mees ja vahukoores, mind võib-olla ei mäletagi enam, seepärast kirjutan

tervitades Jüri Palu.»

«Kui kiiresti su õnnejaht küll meest ja koorest kuivale jooksis,» ei saanud Liina ütlemata jätta. «Jüri,

näe, peseb nõusid ja nülib lehmi, kui vaja, aga ikka omal käel, oma jõuga.»

Ema järjekordne parastus võttis Lillilt siira kaasaelamise rõõmu tädi Annale, kui ta talle kirja kätte viib.

«Aga naljakas ikka küll,» alustas Liina, «et kirjad kaduma läksid. Vist Maret vehkis sisse, ei andnud Mihklile edasi.»

Lilli arvas umbes sedasama, üks kiri võib veel juhuslikult kaduma minna, aga mitu — seal pole enam õigete asjadega tegemist.

Tereesa vabanes Jaanist lõpuks lubadusega homme jälle tulla ja tõmbas kiiruga palitu selga. Kirja kohta ta ei pärinud, kõrv oli isegi üht-teist kinni püüdnud. Ta tahtis öelda, et miks proua ikka veel oma riietele järele ei tule, härra on mitu korda küsinud ja alati lisanud, et ära saata ei tohi, tulgu ise. Ka nüüd ei tulnud Tereesal need sõnad suust. Proua oli pärast Tallinna tulekut käinud, mõned kõige vajalikumad asjad võtnud ja öelnud, et muu jäägu, tal pole kusagile nii toredate hilpudega minna. Aga kord ta pidi ikka ütlema. Las täna veel jääb. Kui rõõmus teade majas, ei maksa vahele segada teiste asjadega.

Lilli seadis ennast pikkamisi minekuvalmis. Jüri kojutulekuga on siis üks pilkaja juures. Ja Jüril on õigus, sajakordselt õigus; tunnistada, et teisel on õigus, pole aga sugugi nii lihtne.

Liina nagu aimas Lilli mõtteid. Ta harjas tema selga, ütles, et see õmbleja-amet on üks purukoguja, näe palitulgi lõngakübemeid.

«Kui nüüd Jüri pikemaks koju jääb, siis sul ka rohkem seltsi. Kirja järgi paistab, et ta pole seal kaugel maailmas raisku läinud ega kedagi. Raiskuläinud laps, ja veel poisslaps, vanemate pärast juba muret ei tunneks.»

Ta oleks tahtnud öelda, et ärgu Lilli häbenegu, et oma eluga viltu läks, kõik saab ju heaks teha, kui ise tahad, aga selle asemel ta palus tervitada Annat ja Madissoni ja peole kutsuda, kui Jüri on päral. Ütelgu ka Annale, et poja pea pärast ärgu muretsegu. Kirja järgi on haigus möödas.

Liina sulges tütre järel ukse ja jäi mõttesse. Talle sai

järjest selgemaks, mida Anna süda tunda võib. Tuleks õige Jüri koos Lilliga Paidesse saata. Ehk toob poja nägemine viimaks Mihkli ajusse uued mõtted...

Lilli ei rutanud nagu tavaliselt, et hästi kiiresti Mimi juurde jõuda ja uue töö kallale asuda. Talle meeldis, et lõrts kleepub nagu kompress näo ja riiete külge, et tuul võtab näo kipitama. Tee Mimi juurde viis mööda Bertelsi linnakabinetist. Muidu valis ta aja, millal Fredil oli vastuvõtt, täna läks ta just siis, kui Fred tõenäoliselt oma vastuvõtu juba lõpetanud on ja võib temale vastu sattuda. Ta peab ometi kord temaga vastamisi juhtuma, et lõplikult lahti saada sellisest tundest nagu täna, kui Tereesa kirja tõi. Nad polnud teineteist pärast Kuressaarest lahkumist enam näinud. Mõned kirjad lahutuse küsimuses olid kõik. Kas on kolme-nelja kuuga võimalik olnu jäägitult minema pühkida? Inimene on juba kord nii veider, et aja möödudes hakkab tuhmuma halb ja ilmet võtma see, mis on olnud hea. Lillis elustusid mälestused, kuidas Fred teda algul hellitas, armukadetses igal sammul, talle memme juurde öösel järele tuli, kuidas ta pärast Silvia mürgitamist hetkeks nii inimlikult nõrk ja lähedane oli...

Ta seisatas kabineti uksesildi ees, kuid nimi Bertels oli järsku võõras. Ometi oli ta seda nime hulk aega kandnud. Mets oli samuti võõras, sellest oli ta aja jooksul võõrdunud.

Tema sildivaatamine kandis vilja. Uks avanes ja väljus Fred, kaabu silmadele tõmmatud ja palitukrae juba ettenägelikult üles tõstetud.

«Tere, Lilian,» ütles ta üllatunult.

«Tere, doktor Bertels,» vastas Lilli ja läks mööda. Ta ei vaadanud taha, aga tundis kuklas Fredi silmi, mis teda saadavad.

Kuigi nägu oli tuulest ja taevamärjast üsna punane, tundis Lilli, kuidas veri tõuseb palge. Kas tõesti oli see sama mees, kelle kaenlasse ta nii uisapäisa tormas, kellele ta koguni uhke oli? See oli ju ainult korralikult riietatud inimvari, aga mitte inimene. Kas ta nelja aasta eest niisamasugune polnud? Ei nooruse jälge, ei südant ega hinge kalgis vaates, mille tänagi pani hetkeks nagu põlema Lilli ihu nägemine. Lilli tundis seda

tulukest tema pilgus nii teravalt — kui paljuid on ta elus ainult selle pilguga vaadelnud, ka teda nende teiste hulgas. Tema peale ainult kulutas ta rohkem, muud vahet ei olnud. Selle järgi hindas teda, Lillit, ka kogu see nõndanimetatud seltskond. Ainus viga, mis Fred oma ringi daamide ja härrade silmis oli teinud, oli see, et ta Lillile oma nime andis. Ainus eksimus!

Ta tegi oma käigu Mimi juurde ruttu ära, et mitte vestlusse laskuda. Tal polnud selleks pärast Fredi nägemist mingit tuju... Lõtv lõuaalune, pundunud silmalaud, kahvatud, veidi rippuvad põsed — nagu lumm kõndis see kuju tema kõrval, kui ta sammud Paldiski maantee poole seadis. Raha, positsioon, nimi — Lillil oli äkki tunne, et ta on ise kurjategija, kel pole õigust tädile rõõmusõnumit viia.

Aga tuli Anna korteriaknast vilkus nii koduselt. Lilli pühkis jalad nagu tavaliselt kuuseokstel puhtaks, siis koputas. Ukse avas keegi võõras mees ja palus teda käeliigutusega pisikesse esikusse. Lilli küsis, kas Madisson või Anna Palu on kodus. Võõras ei vastanud midagi, vaid avas ukse kööki. Mingi meeldiv hõng löi Lillile vastu. Köök oli tühi, aga midagi pidulikku oli siiski õhus tunda.

Lilli uudistas hetke võõrast, siis ilmus toast tädi Anna oma hallis kleidis, särav ja õnnelik, vähemalt kümme aastat noorem.

«Noh, kas ta nüüd pole täismehe moodi? Mäletad, kui kiitsakas ta oli, kui ära läks?» küsis Anna uhkusega. Võõras paljastas äkki oma hambad, tema kantjas lõug tungis ettepoole. See oli ju Jüri! Lilli naeratas talle vastu ja võttis kõvasti kaela ümbert kinni.

«Tere, merevallutaja. Toon emale su kirja, et oled elus ja terve, tahtsin temale suurt rõõmu teha, ja nüüd on rõõm juba ette jõudnud.»

Jüri aitas Lillil palitu seljast ja riputas varna.

«Jah, hiljaks jäid, aga pole viga. Ema ei jätnud järele, tõi kummutisahtlist minu tagasituleku jaoks kogutud veeringud välja... ja palun lauda.»

«Sa muidugi tead juba, et...» Lilli takerdus, et otsida parajaid sõnu.

«Jah, tean, et ka sina oled õnnelikult koju tagasi jõudnud. Tore, õnnitlen!»

«Aga nüüd läki pidulauda, seal on veel keegi, kellega pead tingimata tutvuma. Ma saabusin juba üleeile, aga mitte ei saanud mahti ringi vaadata. Sa tead ju, kui uudishimulikud on emad, kuidas nad sind kammitsasse panevad.»

Anna kattis ruttu veel ühe koha doktor Vahtra kõrvale. See oli ainus külaline perekondlikul sündmusel.

«Me oleme vist mõningal määral juba tuttavad,» lausus Vahtra Lillile enda kõrval kitsa laua juures ruumi tehes. Selle mehe kodune olek ja sõbralik pilk tumesinistest silmadest hajutasid varsti lummu, mis Lillit pärast Fredi nägemist seiras.

«Noh, Lilli,» hüüdis Jüri reipalt, «täna on just niisugune ilm, nagu siis, kui me kord Russalka juures merehääli kuulamas käisime. Kas lähme jälle?»

Lilli vangutas naerdes pead. Jüril aga oli niisugune nägu peas, et ta oleks kohe valmis minema tuule ja tormi kätte. Midagi otseselt temas muutunud polnud, ta oli ainult mehisem ja peas oli nii suur arm, mis jooksis pealaelt kuklani, ja juukseid seal ei kasvanud.

Lilli arvas algul, et Madisson tunneb ennast Jüri tulekuga nurka löödud ja haub süngeid mõtteid, aga imelikul kombel ta oli nagu elustunud ja paistis, et selgki pole enam nii vimmas.

«Su tervisel, kulla Madis, pole vist enam vigagi, näed nii hea välja,» ütles Lilli, kui Madisson talle nagu peremees nii endastmõistetavalt toitu pakkus.

Madisson muheles, aga ei vastanud midagi. Ta ei hakka ometi Lillile siin teiste ees seletama, et doktor Vahtra ka temale hinge on sisse puhunud ja nii palju julgust andnud. Ega ta ometi hakka kohe laia suuga jutlustama, et Vahtra on üks isevärki arst teiste arstide hulgas. Näeb ja mõistab ka tööinimeste elu ja olemist, selgitab kõiksugu ilmaasju ja annab vahel mõne raamatugi selle kohta lugeda. Neil on Annaga nagu mingi salaliit Vahtraga. Madisson oli sellele tutvusele ja usaldusele uhke, ja püüdis, kus aga võimalik, ise Vahtra moodi maailma elu teistele selgeks teha. Et Vahtra töö-

rahva poole hoidis, sellest sai ta aru, sest kui palju haritud ja suuri mehi on maailmas aidanud revolutsioone teha. Aga kust Jüri selle elutarkuse on võtnud, ise alles piimahabe? Jüri kohe nagu tundis rõõmu, et emal pole talle omaette tuba pakkuda ega peeni roogasid lauale panna. Anna arvas, et Jüri ei taha teda kurvastada ja sellepärast käib ringi näoga, nagu peakski kõik just nii olema. Madisson aga mõtles, et kui noor inimene on nii palju ringi rännanud, ise hädas olnud ja teiste viletsust näinud, siis hakkab ka pea vähehaaval jagama, viletsatest aru saama ja oma rikast kodu nagu võõraks pidama.

«Lilli,» lausus Madisson pikkamisi, õpetavalt, «ära sa pead longu lase, et suurest leivapätsist ilma jäid. Kahetseda pole midagi, kui noorus ja tervis käes. Näe, minagi oma rumala peaga mõtlen, et viimaks marsin veel teistega koos Bertelsi maja ette rahva varandust tagasi nõudma. See oleks tore! Vana Madisson ja . . .»

Ta vaikis ja kujutles piltlikult, kuidas ta koos teistega, rind ette löödud, läheb õiglast kohut mõistma.

«See tuleb kindlasti nii, et me kõik läheme Madissoniga eesotsas õigust jalule seadma,» hüüdis Jüri tuliselt. «Võib sedagi juhtuda, et Lilli tuleb meiega, on oma Bertelsile nii vihane, et hoia alt.»

Vahtra, kellele Jüri tulisus meeldis, pidas siiski õigemaks veidi jahutust piserdada.

«Nii hoobilt see kõik küll ei lähe. See on muidugi vaga soov, tegelikkus on palju vintskem. Mängus on ju kapitalistid. See päev saabub kindlasti, aga kas meie seda näeme või mitte, on praegu raske ennustada.»

«Kui memme seda juttu kuuleks, tal oleks nii hea meel,» ütles Lilli soojalt. «Ta ütleks kohe, et minu isa oleks samuti rääkinud, et töörahvas peab võidule jõudma, ja et minu õde Moskvas mõtleb sedasama.»

Vahtra, kes Anna kaudu teadis Lillist ja tema elust rohkem, kui Lilli arvas, pöördus nüüd otsekohese küsimusega tema poole:

«Aga teie, proua Mets, kas teie südant ei tõmbagi sinnapoole?»

Lilli sattus kimbatusse selle otsekohese küsimuse juures. Ta ei tohtinud enda arvates mõtlematult ühelt

poolelt teisele plagada. Kes usaldaks teda? Endisest seltskonnast päris vabanenuks ei saanud ta ennast ka veel pidada. Miks tekitas Tereesa tulek ja kiri nii suure elevuse? Praegu siin nende omaste inimeste juures ta tunneb ennast ju hästi, aga mine tea ette, mis veel võib tulla ja jälle rööpast välja lüüa?

Anna päästis ta vastamise vajadusest ja küsis pika pausi lühendamiseks, kuidas Jaan elab.

Vahtra päris omakorda, kas pojal on nüüd «s» täht selge või ütleb ikka veel «s» asemel «t».

«See oli ju nii ammu, doktor Vahtra, kui ma teie juures käisin. Teil on haruldane mälu.» Lilli punastas millegipärast.

«Poiss ei tee mulle praegu muret. Kõneleb selgesti, on ka muidu normaalse arenemisega. Aga tõesti, teil on erakordne mälu.»

«Ma ei saa seda kahjuks küll ütelda, aga juhtub, et mõni asi jääb teravamini meelde kui teine,» seletas Vahtra Lillile oma sügavsiniste silmadega otsa vaadates. Lilli punastas uuesti, ei teadnud isegi, miks.

«Siin on nii palav, tädi Anna, näo võtab õhetama. Kas ei saaks veidi akent avada?» Ta surus peopesad vastu põski.

Madisson tõusis ja avas õhuakna, kust hakkas kohe räitsakut sisse sadama.

«Noorel inimesel soojem veri, iga tühi asi võtab vere palgesse. Mul jälle kogu aeg nii paras, et veel kraad allapoole, siis paneks juba vudisema. Kas aitab?»

Lilli noogutas ja Madisson sulges akna. Jüril tõmbus kulm kortsu. Talle oli esimesel silmapilgul paistnud, et Lilli on palju tõsisemaks muutunud, aga ei midagi. Vaevalt näeb jälle üht arsti ja kohe eputab.

«Kas varsti pead jälle pulmi, Lilli?» küsis ta meremehe robustsusega, hoolimata võõra inimese juuresolekust. «Meheleminek on sul vist ainuke selgeks õpitud amet?»

Lilli kummardus sügavale taldriku kohale. Ka siin pole, nagu näha, mu koht, mõtles ta kibedusega. Madisson ja Anna olid keeletud Jüri häbematust käitumisest. Vahtra uuris lage. Jüri kogus ennast varsti ja vabandas Lilli ees. Ta ei saavat parata, aga pärast oba-

dust pähe ägestub ta kergesti ja ei suuda keelt talt-sutada.

Vahtra tõusis. Ta pidavat veel haiglasse minema. Möödaminnes patsutas ta Jürile õlale.

«Ägestumiseks polnud mingit põhjust, noormees, ja haavaga ei maksa kõike vabandada. Ja mis siis katki oleks, kui Lilli Mets uuesti abielluks?».

See oli öeldud nii rahulikult ja endastmõistetavalt, et Jüri uuesti ägedaks läks.

«Aga millal ta siis ise endale leiba teenima õpib? Millal ta siis iseseisvaks inimeseks muutub? Viimane aeg seda teha.»

«Aga kes sulle ütles, et jälle mehele lähen? Kus see mees siis on?» hüüdis Lilli, pisarad silmis.

Nüüd lõi Jüri nägu õhetama. Ta muutus üsna kohmetuks ega julgenud silmi tõsta. Vahtra patsutas talle uuesti õlale.

«Ärge muretsege Lilli Metsa pärast. Olete mõlemad noored ja jõuate elus veel küll ja küll endale leiba teenida ja ka õppida.»

Ta naeratas mõlemale julgustavalt ja lahkus.

Saatnud ta ära, tuli Anna esikust tagasi ja väristas ennast. On aga koerailm väljas. Jüri hakkas pärast piinlikkuse haihtumist naerma.

«Ma ei tea küll, kust ma võtsin, et sa tingimata nüüd Vahtraga abiellud. Ta sai kohe aru, kuhu ma sihin, ja peab mind vist päris põrunuks.»

«Sa tegid mulle häbi,» ütles Anna etteheitvalt. «Ma olen talle sinust nii palju head rääkinud ja nüüd kohe esimesel nägemisel niisugune halb asi.»

Madisson lõi käega, et mis seal ikka. Ega siis Vahtra viimast korda Jüri näe, küll poiss ennast näitab ka paremast küljest.

«Ka mul jäi niisugune tunne, et Lilli Vahtrale meeldib ja et Lillil tema vastu ka midagi pole. Päris tore paar saaks. Ega iga arst pole untsantsakas ja tööinimest ta ära ei põlga, varandusi kokku kraapinud pole, elab oma palgast.»

Ka Lilli hakkas minema. Ta enesetunne oli halb, segane. Mis sai ta sinna parata, et Vahtra temasse nüüd niisama tugeva mulje jättis nagu esimene kord, kui ta

tema jutul käis. Aga mis on siin tegemist abiellumisega? Jüri pakkus ennast saatma.

«Ma mõtlesin kohe, et ei räägi sinuga eluilmas enam ühtki sõna, aga said parajasti nina peale, nii et... Peale selle tahan vahel ikka tädi Annat ja Madist vaatama tulla, aga kui ma sinuga tutvuse katkestan, siis ei saa ju tulla. Ja merele sa niikuinii enam ei lähe?» tõgas Lilli, kelle pahameel Jüri üle oli juba kadumas.

«Mis?» hüüatas Jüri. «Kes sulle seda ütles?»

«Eks ikka doktor Vahtra, nagu ütles sullegi, et ma homme mehele lähen.»

Sõprus oli jälle taastatud. Anna ja Madisson ohkasid kumbki omaette. Nad olid vahepeal unustanud, et noorusel on oma mõõdupuu ja ta saab asjadest, mille üle vanad põhjalikult pead murraksid, palju lihtsamalt üle.

«Oi!» hüüdis Lilli, kui nad tänavale jõudsid. «Missugune torm! Võtab viimaks jalad alt ja viskab porilompi.»

Ta hoidis kahe käega oma kübarat ja tiirutas ennast küll üht-, küll teistpidi, et aga edasi jõuda. Jüril ei teinud liikumine mingeid raskusi. Ta ainult naeris linnadaamide arusaamise üle tormist ja võttis Lillil käe alt kinni.

Kõrgemate majade varjus oli hulga vaiksem. Nagu oleksid nad ulgumerelt jõudnud sadamalähedasse lahte. Jüri muutus tõsiseks, kui nad endisest Palu kaubamajast möödusid.

«Ma ei saa enne rahu, kui olen isa juures Paides ära käinud. Teda peaks siiski katsuma veel ravida, tuua siia doktor Vahtra juurde. Võib-olla ta minu palvel tuleb. Sõidame, Lilli. Sind ta hoidis. Kui ilmume kahekesi tema ette, ehk saavutame midagi. Ema küll ei usu, aga sõita soovitab igal juhul, siis on süda rahul.»

Tormine ilm, lörts ja meenutus viimasest käigust onu Mihkli kaubamaja tagatuppa ei äratanud kuidagi tahtmist teda trellitatud akendega majas uuesti näha, võib-olla veel halvemas olukorras kui eelmine kord linnas.

«Õudne mõelda sellele sõidule. Juba ette hakkab halb,» puikles Lilli.

«Noh, siis sõidan üksi.»

Seda küsimust enam ei puudutatud. Jüri naeris varsti jälle, jutustades koomilistest seiklustest seal suure lombi taga. Lilli ei võtnud vedu. Teda hakkas painama mõte, et Jüri palvet ei tohi kuidagimoodi tagasi lükata. On ju onu Mihkel ka teda, Lillit, püüdnud muretu elu juurde seada, tema vastu puhtast südamest helde ja hea olnud.

Kui Lilli kodu juba paistma hakkas, tegi Lilli ise ettepaneku kaasasõiduks ja lisas, et see on ka memme soov. Jüri vastas ükskõikselt, et ega sundi pole, tema ise ei põrka küll ühegi ebameeldiva või rõhuva elupildi ees tagasi. Ta on neid juba küllalt näinud. Aga ta loodab, et kõik polegi nii sünge, nagu ema kujutleb.

Mõned päevad hiljem istusid Lilli ja Jüri kitsarööpmelise vagunis ja lugesid seesmise ängistusega peatuste nimesid. Mida lähemale nad sihtkohta jõudsid, seda rohkem nad soovisid, et oleks veel ja veel vahepealseid jaamu. Nad ei vahetanud viimaste peatuste ajal enam sõnagi. Rõhuv erutus mõlemas aina kasvas. Jüri huuled olid kokku surutud ja kantjas lõug nagu enesejülgustuseks ette aetud.

Linnatänavail liikudes meenus Jürile tema lapsepõlv, see muretu ilus aeg. Kas võis ta siis aimata, missuguse südamega ta kunagi jälle neid tänavaid pidi kõnnib.

Kõrge plank, sellel kahekordne okastraat, akendel trellid ees ja uks väljastpoolt tsinkplekiga üle löödud. Jüri tõmbas sügavasti hinge, nagu julgust kogudes, siis vajutas kellale. Nad ootasid kaua, siis nägid ukse klaaspilus silma. Keerati mitut lukku ja uks läks paokile. Kellegi käsi tõmbas enne Jüri, siis Lilli sisse. Võttis aega, enne kui Mihkel kogu sulgemisaparatuuri jälle korda sai. Ta oli oma tegevuse juures teised unustanud. Ringi pöörates hüüdis ta jahmunult:

«Taevane arm, mu poeg!» Kaks kõhna kätt haarasid Jüril ümber kaela ja tema rinnale hakkasid veerema pisarad. Esik oli poolpime, aga Jüri tundis, et teda haaranud inimene koosneb ainult luudest, on peaaegu skelett.

«Isa,» suutis ta vaevu kogelda, niivõrd masendas teda

juba ette aimatav tõeline pilt. Nad tõmmati tuppa. Siin avanes kogu viletsus, mis inimest võib tabada. Lillil hakkas süda värisema. Ta ulatas onule käe, haletsust ja vastumeelsust alla surudes.

«Tere, onu. Tulime Jüriga sind vaatama.»

Mihkel vahtis ainiti poega, surus uuesti pea tema rinnale ja nuuksus nagu väike laps.

Tuba oli must ja segamini, toidujäänuste ja pesemata ihu lehka täis. Akent polnud siin vist kuude kaupa avatud.

Mihkel muutus äkki toimekaks. Ta kiskus lotendavad räbaldunud püksid kõrgemale, tõi teisest ruumist purgi hallituskorraga kaetud hapupiima, õngitses sahtlist kaks kroobatanud lusikat, pani lauale ja lausus, ise käsi hõõrudes:

«Sööge kõhud ilusti täis. Ega enam juurde ei saa. Üks naine tõi mulle leiba ja piima, aga ükspäev märkasin, et tema selja tagant piilub see kollaste silmadega Maret, see vanakurat ise.»

Ei Lilli ega Jüri puudutanud piima, nad uurisid ainult vargsi ümbrust. Mihkel jälgis kilavate silmadega iga nende liigutust, siis nähtavasti jäi uskuma, et tegemist pole vaenlastega, istus toolile ja hakkas katkendlikult rääkima:

«Sina, Jüri, oled mu lihane poeg. Ma ütlen sulle... hoia sularaha, ainult see loeb. Paberitega ringijooksjad on kõik petjad. Igaüks võib kirjutada veksli, žiiro, muudkui vorbi neid ja peta teisel püksid jalast. Aga sularaha, vennas, ei see käest kao...»

Äkki muutus hääl kurjaks ja ta näitas näpuga Lillile.

«Sina oled kah riisujate kambas. Kas ma vähe su peale kulutasin, et endale kõrge kooliga sugulast saada, sa tänamatu loom. Kas kutsusid mind palju külla, ah? Paar korda ainult ja siis polnud seal kedagi, ainult mina üksi, nagu nui. Kas mul pole õigust haritud sakste hulgas olla? Kas olen nendest alamal või? Nean sind maapõhja, sinu nahas on minu au, minu rahad...»

Lilli huuled hakkasid võbisema. Tal oli hirm ja tunne, et mingi needus ongi teda kogu aeg saatnud.

«Onu, mul polnud kunagi kaasarääkimise õigust, keda meile kutsuda, kuhu ise külla minna. Kõik määras Fred. Mul polnud üldse inimese õigust. Ma ei aimanudki, et sa mind oma au pärast tahtsid mehele panna. Ma arvasin, et sa mõtled ainult minu õnnele. Olin nii rumal, mis seal teha.»

«Isa, usu ometi, et Lilli ei ole milleski süüdi, ta ise värises Bertelsi ees,» püüdis Jüri isa rahustada.

Poja hääle juures Mihkli ärritus vaibus pisut. Ta vaatas nagu pidet otsides eksleva pilguga ringi. Silm märkas piimapurki. Ta tõusis, läks käsi hõõrudes laua juurde, haaras õndsaliku naeratusega purgi ja viis teise tuppa. Tagasi tulnud, pistis ta kähku lusikad lauasahtlisse ja istus jälle. Kõhnad, ammu pesemata käed laskusid lõdvalt rüppe, pea vajus allapoole, ainult silmad seirasid rahutult külalisi.

Jüris tärkas lootus, et kõik pole veel kadunud. Ta ütles nii pehmelt ja soojalt kui vähegi oskas:

«Kallis isa, ega me sulle kurja tulnud tegema. Su tervis on kaunis halb, tunned vist isegi, et oled hädine. Me tahame sind hea arsti juurde viia. Sa ei ole ju veel nii vana, elad veel kaua, kui tervis jälle korras. Viime su kaasa, eks ju, isa? Üksinda ja haigena võid siin äragi surra ja keegi ei tea.»

«Mis? Mind mu majast välja tirida, et siis mu sularaha röövida?»

Ta vaatas Lillile teraselt näkku, siis hakkas kõrinal naerma.

«Sularaha ei võta minult keegi, kuulsite, mitte keegi. Välja, kohe välja!»

Ta nägu läks laiguliseks, ta tõstis rusika, siis karjatas:

«Appi, jumal tule appi, Maret . . .»

Lilli ja Jüri taandusid esikusse. Mihkli silmis oli Lilli Maretiks moondunud. Ta hiilis nende selja tagant välisukse juurde, avas suure osavusega riivid, ketid, lukud, hiilis tagasi ja tõukas nad jõuga, mis näis uskumatuna, tänavale.

Jüri vaatas tagasi. Hullumeelne silm seisis klaaspilus. Lilli seda ei näinud, ta aina lisas sammu, et kiiremini sellest õudsest majast eemale jõuda, ise kohkunud, uimane ja täis enesepõlgust.

Au! Kahekordne müümine. Onu müüs teda, et endale au osta, ja tema müüs ennast ise, et kah rikkust ja sedasama au saavutada. Kui hirmus kõik!

Rong oli juba poolel teel Tallinna poole, kui Jüri esimesena vaikuse katkestas:

«Kui oled maailmas nii palju õiglusetust näinud, siis see pilt, mida meie äsja nägime, ei võta enam hinge välja. Enne mereleminekut oleksin vist aru kaotanud.»

«Kas võib veel midagi õudsemat inimesega juhtuda, kui juhtus sinu isaga?» Lilli väristas ennast. Onu Mihkli võigas käitumine, mille hulka lõikusid selged momendid, oli rohkem kui masendav. Ta polnud ju üldse enam inimene.

Jüri tõusis ja läks akna juurde. Oli juba pime; aknast paistvas valgusjoas vilksatas mööda riba musta maad, siis laik vihmasegust räitsakut, siis jälle musta maad. Ei sügis ega talv, ei elu ega surm, mõtles ta, süda raske, kuid mõtted juba jälle kaugetel randadel, tõmmunahksete juures Aafrikas. Ta istus tagasi Lilli kõrvale. Rikkusest ilmajäämine, pettumus isiklikus elus, kas pole see väike iilike veeklaasis selle kõrval, mida peavad taluma terved rahvad ainult tänu sellele, et nad ei kuulu valgesse rassi.

«Kas sa ei kahetse, Lilli, et andsid nii kergesti käest oma au ja hiilguse?» küsis ta mornilt.

«Aga sina?» küsis Lilli omakorda. «Ma ei usu, et isa sulle midagi pärandab. Võib-olla pärandab oma sularaha kogudusele või viimases ahastuses Maretile, et painavast kodukäijast lahti saada.»

«Mina ei vaja tema raha,» lausus Jüri kindlalt. «Kui merele läksin, ei mõelnud ma rahale, arvasin, et kuhu ta ikka eest jookseb, kui ta juba on olemas. Rahal nagu polnud mingit allakriipsutatud tähendust. Kui aga nägin kõike seda, mida miljonär võib endale lubada orjade tööga saadud raha eest, siis hakkasin mõtlema ja mõistma, et mis oleks raha orja käes ja mis on ta valge härrasmehe käes . . .»

Madisson pani teevee üles ja hakkas Annat ning Jüri ootama. Nad olid kinos, et meelde tuletada, kuidas nad seal kunagi vargsi käisid. Üle hulga aja oli jälle linal

vana film Tom Mixiga, keda Mihkel ei sallinud, ütles, et metsik ratsutaja, ei maksa raha raisata.

Madisson elas Anna jälleleitud õnnele kogu südamest kaasa. Oli ju Anna see, kes temale jõukohase töö muretses ja tal võimaldas vanul päevil soojas kodus elada. Liina tundis Madissonile kaasa, kui ta Rikka Alma venna juurest ehk «sanatooriumist», nagu nad kondimurdmist raskel talutööl nimetasid, niisama haigena tagasi jõudis. Anna aga võttis tema käekäigu otsustavalt enda kätte. Ikka kuldne süda tema Annal, nagu ta salamahti mõtles.

Kui teevesi valmis sai, keeras ta lambitule kõrgemale ja hakkas õhtust lehte lugema.

Esimesena luges ta ikka surmakuulutused läbi, siis õnnetused ja kuritööd, nagu vanadel kombeks. Tal hakkas äkki palav. Pealkiri: «Endise suurkaupmehe Mihkel Palu traagiline surm.» «Kümnenda detsembri õhtupoolikul nähti Palu majast tõusvat leeke. Kohale jõudnud tuletõrje ja politsei ei suutnud kohe kindlusena välja ehitatud majja sisse murda. Tulikahju siiski kustutati. Mihkel Palu, kes elas viimasel ajal eraklikku elu, leiti surnult ahju juurest, ahjuroop tema kõrval maas. Ahju oli ilmselt köetud paberrahadega, nagu näitasid söestunud jäänused. Kas on tegemist meeltesegaduses toime pandud rahahävitamisega ja enesetapmisega, seda näitab juurdlus.»

Kuuldus samme. Madisson peitis ajalehe ruttu padja alla. Kümnes detsember. Siis käisid ju Jüri ja Lilli Mihklit vaatamas. Ei, kui Anna ja Jüri veel ei tea, siis enne hommikut ta ei näita. Annal, vanainimesel, on iga rahulikult magatud öö kulla väärtusega.

KAHEKÜMNES PEATÜKK

Aeg kadus nii kiiresti, et Lilli ei märganudki, kuidas päevadest said järjest uued kuud. Elu ei paitanud, aga ei murdnud ka maha. Lillil jätkus tegevust varahommikust hilisõhtuni. Peamine sissetulek oli Mimi kassast. Vähehaaval hakkas ta moodide valikul Mimist isegi ette jõudma. Tihti kutsusid teda prouad Mimi

kundede ringist kaasa riiet ja lisandeid ostma. Mõni heldem andis vaeva tasuks isegi viisaka «jootraha». Ka joonistas ta mustreid õhkpeente pluuside jaoks ja õmbles neid ise välja. Liina imestas, kust küll silmad võetakse nii kribu mustri õmblemiseks.

«Kui selle töö juures järjest istuda, siis ütlevad paremadki silmad üles. Mulle tundub üldse ülearusena, et inimene ennast nii mõttetu töö peale peab kulutama,» seletas Lilli, kui vahel silmad väsisid ja näpuotsad nagu sipelgaid täis jooksid. «Mis vahe sel õieti on, kas teevad selle töö masinad või inimese käed. Oleks veel kunstinäitusele!»

Ühel päeval saabus kohver Lilli asjadega. Fred nähtavasti tüdines ootamast, et ta ise neile järele tuleks, ja saatis minema. Lilli ei tahtnud seda endale tunnistada, aga ta oli siiski veidi solvunud, et Fred nii oli toiminud, ilma et oleks veel kord Tereesa kaudu palunud teda ennast järele tulla. Ta ei oleks läinud, oh ei, aga naiselik enesetunne oleks soovinud, et teda ikkagi oodatakse. Niipea aga, kui ta kohvri avas, kadus seegi mineviku vineke. Kohvri sisu pani naerma. Neid mõttetuid jakikesi ja kingakesi, kleite, mis nagu hurjutasid pärisriiete üle oma õrnuse ja, nagu talle nüüd näis, mittekantavuse poolest. Issand, kas kõik need pitsikesed ja satsikesed on kunagi rippunud mu ümber, nagu ei tea mis aarded? Nüüd õmbleb ta teistele umbes niisamasuguseid ja peab neid esemeid inimese narritajaiks, kuigi nad on nii ilusad, nii ahvatlevad.

«Seda mardisandi kaupa ei saa isegi täikal müüa. Kes seal ometi niisugust prahti tahab,» vangutas Liina pead.

Kutsuti Rikka Alma, et nõu pidada, mis nende hilpudega teha.

«Oh, küll lahti saab. Meil on ju linnas kuulus proua Fau. Ega kõik naised, kes tahavad suurt prouat mängida, ei jõua ometi uusi õmmelda lasta. Proua Fau juures on aga kaup palju odavam.»

Rikka Alma lubas proua Fau üles otsida. Ühel päeval oligi proua kärumehega kohal. Jaan ei saanud silmi pöörata proua Fau suurelt lõualotilt ja jaanalinnusulega kaunistatud lillalt kübaralt.

«Viiskümmend viis krooni ja mitte senti rohkem kogu kupatuse pealt,» ütles ta kindlalt, kui oli kõik esemed ükshaaval üle vaadanud.

Rikka Alma, kes proua Faud paremini tundis, lõi kohvri kinni ja lükkas kaugemale.

«Müüme ise, kui te kuuskümmend krooni ei maksa. Ka siis on teil kaup võileiva eest käes. Küll ma teid juba tean.»

Proua Fau asutas minekule, siis tuli tagasi, nimetas Almat kõrilõikajaks ja viskas raha lauale. Nii sai Lilli oma endisest uhkest elust kuuekümne krooni eest ometi lõppeks lahti.

«Paar kuud jälle eluga edasi, kui just iga päev seapraadi ei sööda ja üüriraha on peale selle taskus,» lausus Alma asjalikult.

«Oh, me oleme nüüd pururikkad,» lisas Liina pilkavalt. «Meil ju veel kallis kaelarist, sõrmus ja kulduur. Kui need maha müüa, saame kolmandagi kuu elatud, kui üüriraha on peale selle taskus.»

«Pole meil midagi oma elu üle piriseda. Elame päris hästi,» kinnitas Alma, vaadates, kuidas Jaan kakaod joob ja saia sööb. Ta ise oli nüüd oma eluga õigel joonel. Ärni ja Edvi elasid kohe tema all, ta võis igal ajal õpetamas ja juhtimas käia. Noored sobisid omavahel hästi ja tegid näo, nagu nõustuksid kõikide õpetustega. Ainult siis, kui Alma pahandas, et miks Edvi oma laulatussõrmust ei kanna ja end värvib, kui sinna sadamakõrtsi läheb, mis pole kellegi koht ausa naise jaoks, sai ta Edvilt vasturünnaku.

«Sinu nooruses, ema, oli teisiti, nüüd aga on nii. Ükski töö pole praegu küllalt must. Kui laps tuleb, siis on mu teenistus läbi ja Ärni peab mind tuha kühveldamisega üleval pidama. Ja poleks teda sinna oma endise töö peale tagasi võetud, mis ta siis pärast Põlevkivist tulekut oleks tegema hakanud?»

Alma teadis isegi, kui raske on tööd leida, aga vahel läks kops üle maksa ja ta ei saanud pidama. Omalt poolt aga püüdis ta jalad kuumad hoida, et rohkem taimi korjata, mitte poja ja minia kaela peale istuma jääda.

Lillile oli nii endastmõistetav võtta Jaan käekõrvale, pista üle Edvi korteriukse ja öelda:

«Ega Jaan sind ei sega! Ma pean jooksma tööd ära viima ja memme läks turule.»

Teati ju täpselt, millal keegi kodus on ja millal tööl. Läks Edvi mõnele käigule, viidi Jaan korrus kõrgemale, Alma juurde. Isegi vana Eltsu juures oli ta vahel hoiul, kuigi Elts pooleldi halvatuna vaevaliselt toas mõned sammud liikus.

Pärast proua Fau lahkumist, sakste vana kärul, ei rännanud Lilli mõtted enam kordagi oma endise elu juurde tagasi. Selleks, et unustada kiiremini endine rikkus, oligi vist vaja seda kohvritäit viletsaid hilpe, mille pärast kord oma õnnejahti alustati.

Elu ei seisa paigal ja Lilli leidis, et juhtub nii palju uut, kui su ümber on lihtsad ja karedad, aga ausad ja head inimesed.

Laual oli kiri. Liinale oli selle Edvi üle andnud, kui nad Jaaniga koju tulid. Liina piilus teki varjult, kuidas Lilli kirja võttis ja kohe kärsitult avas. Siis pani ta kirja uuesti ümbrikusse ja pistis oma käekotti.

«Memme, kas sa magad?» küsis ta tasa, kuid väga elavalt.

«Ei maga, mis siis?»

«Kohe, memme.»

Lilli läks kööki, õiendas seal tükike aega, siis tuli tuppa ja istus Liina juurde voodi äärele. Ta tahtis midagi öelda, aga sõnad ei tulnud. Ta läks uuesti kööki, jõi vett, siis tuli jälle tagasi, kikivarvul, nagu võiks ta memme või Jaani sügavast unest äratada.

«Memme, tema, see on Saaremaa Martin, tuleb meile ülehomme külla. Nüüd ma tean ka, et tema perekonnanimi on Ennemuist. Saaremaal on nii naljakad nimed. Nagu Ingel Müüripealt ja Martin Ennemuist.»

Liina ajas ennast istukile. See uudis ei meeldinud talle põrmugi.

«Et ta sinu elu lõhki ajas, sellest sa rääkisid. Aga kust ta teab, kus sina elad ja et oled jälle Mets? Kas ise kirjutasid ja kutsusid ennast vaatama?»

Kuidas seletan ma memmele, et kõik oli hoopis tei-

siti ja nii ammu, mõtles Lilli, kes oli juba Martini kustutanud oma südamest. Kustutanud, oleks vale öelda, aga ta oli tihti endale pahane, et oli tol korral Kuressaares nii mõtlematus tuhinas kirjutanud. Vastuseks ei järgnenud ju ühtki rida.

«Ah, memme, möödunud suvel, kui teadsin, et mul enam tagasiminekut Bertelsi majja ei ole, andsin oma aadressi ja ütlesin, et kui tal Tallinnasse asja, siis võiks ta meid külastada. Memme, see oli ju nii ammu. Praegu algab juba kevad, varsti on suvi, peaaegu aasta on möödas, aga mina . . .»

«Aga sina pole teda ikka veel unustanud, seda kraavikaevajat või mis ta oli. Eks temagi oskas sind haneks püüda, uskusid muidugi tema meelitusi nagu sulatõtt.»

Liina ei kavatsenud tütrele tuska valmistada, aga iga mees, kes Lilli silmis vähegi luges, paistis talle ikka Bertelsi moodi. Mis sest, et vaene, aga ikka omamoodi kütt ja hukutaja.

«Ega me teda uksest välja ajama hakka, tulgu pealegi. Vaatame siis, kui tore ta on,» arvas Liina lõpuks, aga uni oli läinud. Mõlemad vähkresid oma asemetel, ilma et oleksid öö jooksul õiget sõba silmale saanud.

Hommikul Mimi juures selgus, et proua Pendrik on pealinnas ja saatis teate, et tuleb lõuna paiku proovile. Mimi ütles, et oleks hea, kui Lilli niisuguse nõudliku kunde puhul kohal viibiks, aga kui talle ei sobi, siis saab ka teisiti läbi.

«Aga miks ma ei peaks tahtma?» Lillil ei tulnud ettegi, et proua Pendrik puutuks veel kuidagi tema elusse. Ta tegi proua pruuni sametkleidi juures veel mõned pisted, siis arvas, et kleit peaks prooviks igati korras olema ja proua jääb Mimiga rahule. Mimi ise polnud oma kundede suhtes pooltki nii optimistlik.

Kui helises uksekell, tundis Lilli ennast siiski ebamugavasti. Näha üle hulga aja jälle seda enda väärikust täis daami, kes nii üleolevalt salvata oskas — parem kui ta nohu saaks ja ei tuleks proovile.

Aga tuppa astuski juba proua Pendrik kogu oma

vägevuses, ja mitte üksi, vaid kahe daami saatel. Need olid Aime ja Silvia.

«Vaadake, kallis Silvia, see ongi minu osavate kätega Mimi,» ütles proua Pendrik, Mimile viidates. Mimi tegi kummarduse, millele Silvia kerge peanoogutusega vastas. Aime märkas kohe Lillit ja seadis oma käe niiviisi, et tema laulatussõrmus hästi nähtav oleks.

«Siin ei olegi triljaaži, on ainult lihtne peegel,» märkis Silvia oma pehme häälega.

Lilli piilus töö juurest Silvia poole ja muigas. Tal peaks tingimata monokkel silmas või vähemalt lornjett käes olema. See sobiks nii väga tema aristokraatse hoiaku juurde.

«Noh, Mimikene, teeme siis ruttu proovi ära,» kudrutas proua Pendrik kiirustavalt. «Meil on veel palju käike ees. Silvia ja Aime, vaadake moode, võib-olla leiate midagi elegantset, et Fredi juubelipeol naised oma soole häbi ei teeks.»

Aime haaras laualt prantsuse žurnaali ja lõi lahti.

«Siin ongi kleit minu jaoks. Ainult varrukaid ja kaelust tahan muuta. Kui sellele helesinisele taftkleidile panna poolpikad varrukad ja tõsta kaelust, šikk, eks ole, mamà?»

Proua Pendrik patsutas teda põsele.

«Sina, võrukael, oled vist juba Tommiga nõu pidanud. Tal on väga hea silm naise keha ja riietuse jaoks.»

Aime naeratas õnnelikult ja vaatas jälle vilksti Lilli poole.

«Aga, mamà, muidugi pidasime Tommiga nõu. Vaidlesime tükk aega nende varrukate ja kaeluse pärast. Peaaegu oleksime tülli läinud, sest ka mul on oma arvamine.»

Proua Pendrik vibutas sõrmega ja noomis naljatlevalt Aimet.

«Katsu sa mul Tommiga juba nii varakult tülli minna! Tal vaesekesel isegi raske. Pole kerge iga päev pangas oma kuus tundi maha istuda ja inimestega õiendada. Hirmus, missugust vaeva töötamine noorelt inimeselt nõuab.»

Aime targu vaikis. Miks hakata seletama ja ämma südamevalu suurendama. Kui juurde arvata veel juha-

tuse koosolekud ja igasugused salajased koosistumised, siis on Tommi tööpäev vähemalt kahekordne.

Silvia vaatas üle õla Aime poolt valitud moodi.

«Kas teie ei arva, proua Bertels, et siin tuleb käiseid muuta? Ma vaatan nimelt klaverikunstniku pilguga, et poolpikk varrukas jätab randme ja osa käevart nii esteetiliselt nauditavaks.»

Lilli torkas nõelaga näppu, pistis selle korraks suhu ja õmbles edasi. Proua Bertels number kolm!

Mimi ajas nii ettevaatlikult kui vähegi oskas proua Pendrikule kleidi selga ja küsis, kas ta tohib oma abilist proovi juurde tuua. «Palun,» vastati kuivalt. Lilli pani oma töö ära ja astus Mimi kõrvale. Ta uuris natuke aega kleiti, eriti selle alumist serva.

«Eest tuleks alumist serva siiski allapoole lasta. Seistes pole viga, aga kõndimise juures tõstab kõht serva ülespoole. Paar sentimeetrit, mis te arvate, Mimi?»

Mimil oli veidi kõhe, et Lilli proua Pendriku kõhust räägib, oleks võinud otsese põhjuse, miks kleit käimise juures kerkib, mainimata jätta.

Proua Pendrik vaatles Lillit varjamata uudishimuga. Teda häiris, et ei saanud tema juures midagi halvustada. Lilli näis ikka veel nii pagana noor ja kena. Meeldivam oleks olnud kohata veidi allakäinud ja löödud tüdrukut. Isegi viibe kõhule tundus nii asjalikuna, et seda ei saanud pahaks panna.

Lilli jätkas ükskõikse ilmega oma tööd. Silvia muidugi ei märka teda üldse, ta oskab nii hästi lühinägelik olla ja kissitab isegi silmi, kui olukord seda nõuab. Teistele märkamatult oli Silvia kogu aeg Lillit jälginud. Ennast petta ta ei saanud. Lilli on noor ja värske, mida ta enda kohta enam öelda ei võinud. Ta oli südames koguni pahane proua Pendrikule, kes oli teda siia kaasa meelitanud.

Lilli oli täie hoolega oma proovi juures. Ta oleks meelsasti nööpnõela proua Pendriku pehmesse ihhu torganud, aga hoidus sellest kramplikult, et mitte põhjust nurisemiseks anda.

Silvia võttis karbist sigareti ja süütas. Seda näppude vahel hoides jälgis ta proovi, silmad veidi pilukil, mis talle kaalu ja väärikust juurde andsid.

«Mulle näib, madam Mimi, et teete päris korralikku tööd. Kui ma homme riide toon, kas jõuate umbes nädala ajaga valmis? Edasi lükata ei saa. Kas jõuate?»

Ta naeratas salapäraselt ja raputas tuhka lillevaasi, kuna silm ei avastanud kohe tuhatoosi. «Tegumoe jaoks mul näipunäiteid vaja ei ole. Ma tean ise kõige paremini, mis mulle sobib.»

Mimi kinnitas pühalikult, et kleit saab tunnipealt valmis ja seda kergem õmblejale, kui daam mingit nõuannet ega soovitust ei vaja.

Nüüd hakkas ka Aime oma kleidist rääkima. Tal olevat küll väga hea õmbleja, aga ämm peab oma õmblejat paremaks ja saab viimati pahaseks, kui ta vastu hakkab.

Jälle vibutas proua Pendrik lapsele näpuga. Lilli ja Mimi aga hingasid kergendatult, kui proua Pendriku kleit koos nööpnõeltega üle pea tõusis, teda karvavääritki vigastamata. Lilli riputas kleidi puule ja istus jälle oma endise töö juurde.

Lepiti kokku, et Silvia ja Aime tulevad järgmisel päeval koos, varugu siis Mimi tunnikese-teise nende soovide ärakuulamiseks.

Mimi aitas proua Pendrikule mantli selga, Lilli ei osutanud talle mingit tähelepanu. Proua ei saanud ometi niiviisi ära minna.

«Lilian,» ütles ta järsult. «Kas teil häbi pole vanu tuttavaid nagu jumalavõõraid kohelda. Ega meie ometi süüdi pole, et teie elu sassi läks. Seda võib igaühega juhtuda. Ehk saaksin teid kuidagi abistada?»

Lilli tõusis, pani oma töö kõrvale ja astus proua Pendriku ette. Silvia heitis kärsitult sigaretikoni lillevaasi. Talle ei meeldinud, et proua Pendrik familjaarseks läheb. Aga mis seal teha, vaeste abistamine istub sel õilsal naisel veres.

«Tänan, proua Pendrik, tulen omadega läbi,» ütles Lilli nõrga naeratusega. «Ma ei vaja mingit abi ei nüüd ja loodetavasti ka mitte edaspidi... Ma olen siin madam Mimi teenistuses ja mul pole õigust vahele segada madam Mimi kõnelustesse daamidega. Palun vabandage minu käitumist, kui see teile kuidagi ebaõigena näis.»

Proua Pendrik oli sellisest alandlikkusest liigutatud. Ta mõtles hetke, siis võitis jällegi heategevus.

«Teate, Lilian, visake see töö nurka. See pole teie vääriline. Olete ikkagi seltskonnas omainimene olnud ja teid tuntakse. Minu poeg Toomas on nüüd pangas osakonnajuhataja. Tal on sõna öelda. Üks viibe tema poolt ja te võiksite kohe kantseleiametniku koha saada. Minu Toomasega arvestatakse. Mul on teist lihtsalt kahju. Helistage Toomasele. Ei, ma räägin parem ise.»

«Ei iial, mamà, mitte üht sõna ei tohi sa sellest . . .» ta ei leidnud kohe parajat sõna, «sellest tüdrukust Tommile rääkida. Ta on kohutav vamp. Alles hiljuti nimetas Tommi unes tema nime. Olin nädal aega haige. Ei, ei, mamà, minu elu lõhkuda ei tohi.»

Aime nuuskas nina, nagu oleks tal äge nohu. Silvia suu kõverdus põlglikult. Fredi on see vahepealne seik selle tüdrukuga nii ära rikkunud, et nõuab palju vaeva teda vaos hoida, kipub tema, Silviaga, niisama toorelt käituma, nagu oli nähtavasti harjunud käituma selle aguliplikaga. Ja endist head vahekorda Silvia ei saagi vist enam jalule. Fredi iseloom on hoopis muutunud. Mis teab see tibuke Aime nendest vaevadest?

Proua Pendrik oli Aimele tõsiselt pahane. Kuidas võib ta võõraste inimeste ees nii šokeerivalt käituda! Esimese hooga tahtis ta Aime käsile võtta, kuid siis pöördus Mimi poole eriti lahke näoga:

«Mis seal teha, nii need noored armunud on. Te saate nüüd muidugi aru, et proua Rannamäe ja minu pojanaise proove tuleb teil ilma kõrvaliste juuresolekuta teha.»

Ta oleks meeleldi Lillilt üht-teist pikemalt pärinud, et rohkem jutuainet koguda, aga see «rumal kanake» rikkus kõik ära. Kõnelda sellest, et kardad seda õmblejannakest nagu tuld — hirmus! Ta peab nüüd Aimet tõsiselt õpetama hakkama, kuidas tõeline daam peab käituma ükskõik missuguses olukorras. Silviaga ei juhtu selles suhtes iial vääratusi.

Nad valmistusid lahkuma, kui Silvia äkki proua Pendriku poole pöördus:

«Õmblejad on nii suured petjad. Kas võite mulle, kallis proua Pendrik, oma kogemuste põhjal madam

Mimi juures garanteerida, et kleit meie kahekordseks peoks valmis saab? Fredi viiekümnes sünnipäev ja meie registreerimine — seda ju ei kordu.»

Lilli pidi peaaegu jälle nõelaga näppu torkama.

«Vaat sulle tõeline daam,» mõtles proua Pendrik pahaselt. «Oh neid tähtsaks saanud väikesi inimesekesi küll!»

Näidata tahtes, et tema pole nii väiklane, ütles ta Lillile lahke naeratusega:

«Aga minu kleidi proovide juures peate alati tingimata assisteerima. Teil on hea silm, tean seda endisest ajast. Ja kui teil eluga raskusi on, pöörduge kohe minu kaudu ühingu poole. Teen teie heaks kõik, mis võimalik. Nägemiseni, Lilian.»

Proua Pendrik oli endaga rahul, et oli teistele õppetunni andnud, kuidas peen daam käituma peab.

Pärast daamide lahkumist istus Mimi väsinult toolile. Lilli kissitas silmi, kõndis tähtsa näoga üle toa, käsi püsti nagu suitsetaks sigaretti.

«Proua Silvia Bertels. Kellele see ometi nii väga loeb, et ta proua Bertelsiks saamist kuulutama peab. Ah, suurepärane! Valavad sind solgiga üle, siis pakuvad kuldsest südamest abi ühingu kaudu. Tõesti ahvid, nagu mulle üks tore tüdruk nimega Lonni kord ütles.»

Mimile näis algul, et Lilli tahab niisamuti üleolekut näidata, südames aga on hoopis teistsugune helin. Kui ta aga nägi, et Lilli tujul pole midagi viga, ta muutub koguni ülemeelikuks teiste imiteerimisega, hakkas Mimi teda naerma.

«Nii, Mimi, ahvid on ära nähtud ja nüüd ma lähen,» ütles Lilli kuidagi erakordselt uljalt. «Homme mind siia ei soovita. See ongi hea. Mul on homme vist saatuslik päev.»

«Saatuslik? Kas on midagi halba?» küsis Mimi tõsiselt. Tema arvates võis see nõndanimetatud seltskond Lillile veel mõndagi varuks hoida.

«Miks alati halba, Mimi? Aga kas see pole saatuslik kohtumine, kui sa enam ei tea, kas sulle astub vastu inimene, keda pidasid ideaaliks, või astub sulle vastu inimene, kes ei meenuta sulle enam midagi — võõras mis võõras.»

Lilli lõi oma mütsikese pähe ja lahkus kergel sammul, nagu tõttaks juba hetkel kuhugi, kartes hiljaks jääda.

«Valus ju,» hüüdis Jaan ja lükkas ema käe eemale, kes tema nägu nii hoolega pesi, et seep läks silma.

«Aga ma ei või ometi külalisele murjani näidata. Kannata ära, pojake. Meile tuleb ju täna hea onu külla.»

«Ma ei taha onusid. Ma ise pesen.»

«Sa oledki oma näo pesemisega nii mustaks teinud.»

Lilli kuivatas Jaani näo ära. Jaan jooksis kohe peegli juurde vaatama, kas on puhtam kui tema enda pestud.

«Midagi pole uus nägu,» pomises ta omaette ja läks oma mänguasjade juurde. Kõige rohkem meeldis tal nii mängida, et laudlina ots oli üle tooli selja heidetud ja ta istus põrandal nagu baldahhiini all. Ka nüüd tõmbas ta lina toolile ja ronis selle alla, aga Lilli oli kohe jaol.

«Kortsutad ja määrid ära ja kisud viltu ka.»

Jaan ohkas, ronis oma kohalt välja ja läks ukse juurde.

«Ma lähen parem Edvi poole, seal on kass.»

Lillil polnud aega poja jaoks. Jaan surus ukselingi alla ja oligi läinud. Lilli kattis laua, siis vaatas ennast peeglist. Käib küll. See reseedaroheline kleit pole enam uus, aga ta on mugav ja kodune.

Koputati. Lilli punastas ja läks avama. Süda põksus. Kas ta on aru kaotanud, et niiviisi närveerib?

«Tere. Kas tohib?» küsis meeldiv mehehääl.

«Palun, härra Ennemuist. Ootasingi juba teid.»

Martin astus sisse. Ta oli korralikult riides, tal oli sama nägu nagu Järvel, sama naeratus, aga siiski oli see teistsugune Martin, kui Lilli oli oodanud. Ta palus Martini tuppa, vabandas, et nad elavad kitsalt. Martin istus ja vaatas ringi.

«Teil on ju päris mugav kodu, Lilli. Kas tohib teid endiselt nii hüüda?»

«Aga muidugi, Martin. Kuidas te üle nii hulga aja ometi kord Tallinna sattusite?»

Martin seletas, et alati pole võimalik oma soovide järgi käia, aga nüüd on ta tükiks ajaks pealinna asunud. «Kahjuks ei saanud Tondut kaasa tuua. Iga maakoer ei talu linna elu ja ilu.»

«Aga teie talute?» küsis Lilli ja ehmatas. See kõlas nii, nagu oleks Martin samuti maakoer. Martin muigas. Talle meeldis Lilli erutus ja järjest vahelduv näovärv.

«Eks Tondugi oleks pikkamisi harjunud müüridega ja avaruse puudumisega, aga milleks looma piinata. Järvel saab ta oma tahtmist mööda ringi joosta ja oma elust mõnu tunda.»

Jää hakkas nagu sulama. See oli ju Järve toon, millega Martin kohe algas.

Esialgne lühike jutt oli lõppenud ja järg takerdus. Võeti appi kõikepäästev ilmastik. Ka seda ainet jätkus ainult paariks hetkeks. Olid ju mõlemad nüüd Tallinna elanikud.

«Kas asusite nüüd siia tööle?» küsis lõpuks Lilli.

«Kuidas öelda — jah. Mul on haigekassa juures väike kohake. Juristi pead see ei nõua, kuid olen rahul.»

«Olete siis jurist ja kõrgema haridusega?» küsis Lilli imestunult.

Martin naeratas. Ta taipas, et Lillile oli üllatuseks, et ta võiks ülikooliharidusega olla.

«Juhtus niisugune nali, et lõpetasin juura, kuigi see mulle just ei istu.»

Lilli ei saanud enam üldse aru, mis kummaline nähtus see Martin on. Ta teadis, et majandusteadus ja juura on ülikoolis kergemini kättesaadavad kui teised alad. Õppeaeg on lühem ja praktikumid ei nõua kohalolemist nagu arstidel. Sooritad mõned eksamid ja kaod jälle raha teenima. Aga kuidas tal kordagi ei vilksatanud mõte, et Martin on nii haritud. Ta arvas, et ehk põllutöökooli või midagi taolist lõpetanud. Tavaline maapoiss küll ei ole, aga et...

Lilli tahtis midagi öelda, kuid ei leidnud õigeid sõnu. Martin tõlgendas tema muutunud olekut teisiti. Ta ütles soojalt:

«Ärge nähke vaeva, Lilli, oma elukäigu seletamisega. Seda pole vaja. Tean enam-vähem kõik ja saan vist ka õigesti sellest aru. Muidu ei oleks ma praegu siin.»

Mõlemad vaikisid. Lillile tuli see pööre jutus nii ootamatult, et ta hetkeks kaotas pea. Siis vaatas ta Martinile tõsiselt näkku ja nägi, et tema vastas istub jälle endine õlakas Martin-viiking oma heleda tiheda juuk-

sepuhmaga, sirgete tugevate näojoontega. Algul võõristas teda, et Martin oli kohmakam, et ülikond tema seljas polnud kõige värskem, et ta nagu ei sobinud linnaolustikku. Sandaalid jalas, šoti särk seljas ja rihm ümber vöö — luulelises Järve maastikus oli ta hoopis kodusem.

«Te olite mulle esimesel silmapilgul, kui sisse astusite, natuke võõras, ütlen ausalt. Nüüd näen teid jälle peaaegu endisena. Te muidugi saate aru, vahepeal on nii palju juhtunud, ja üldse, kaugusest me kipume idealiseerima. Eks ole?»

Martin aga oli Lillit jälle nähes ise meeldivalt üllatatud. Ta ees oli lihtne tore tüdruk, kaugel igasugusest eputamisest ja hüljatud daamikese mängimisest. Ta oli seda kartnud ja oma külaskäigu päevast päeva edasi lükanud. Niisuguse naisega poleks ta mingit kontakti leidnud, oleks vist minema jooksnud. Aga mälestused lühikesest tutvusest Lilliga olid nii head, et ta ei saanud neid nii kergesti olematuks teha. Nad meenutasid Järvet, rääkisid tühja-tähja, mõlemal oli kodune tunne, aga jutt lõppes siiski otsa. Martin andis märku, et on küllalt perenaise aega raisanud ja tahtis minema hakata. Lilli ei takistanud.

«Tulge, kui aega leiate, mõnikord jälle. Mu ema ja poega te ju veel ei tunnegi.»

Ta vaatas ringi ja naeratas.

«No muidugi... Jaan kasutab iga hetke, kui teda tähele ei panda, et omapead käia. Aga oodake üks silmapilk, ma otsin ta kohe üles. Kus ta mujale ikka läks kui naabrite juurde. Ta pole halb poiss ja lepib sellega, et saia ei saa igapäev.»

Lilli jooksis kiiresti minema. Martin, kes oli juba tõusnud, vaatas nüüd kummutil seisvaid fotosid. Ta leidis, et puldis kõneleval naisel on sarnasust Lilliga. Teda huvitas, kes see teadusenaine võiks olla. See peab ju tingimata teadusega tegelev inimene olema, kui vaadata tema nägu ja teda kuulavat auditooriumi. Ta ei saanud kiusatusele vastu panna ja vaatas foto tagakülge. «Väitekirja kaitsmine 4. novembril 1935. a. Marta.»

Lilli tuli Jaaniga käekõrval ja nägi, kuidas Martin pildi õigele kohale tagasi pani.

«See on minu vanem õde, ma ise teda ei mäleta. Ta on arstiteadlane, praegu vist juba kirurgia professor Moskvas.»

Martin vaatas uuesti pilti. Kui ta Lilli poole pöördus, seisis näos küsimus, mida Lilli kohe aimas. Ta punastas.

«Nooremal õel aga jäi isegi keskkool oma rumaluse pärast pooleli,» ütles ta nagu vabandades.

«Õppida pole kunagi hilja,» vastas Martin napilt ja võttis Jaani käe, kes seda juba tervitusvalmis hoidis.

Lilli noomis Jaani, et kes siis onule pesemata käe ulatab, viis ta pesukausi juurde, kus poiss kuulekalt käsi pesema hakkas, ise imestades, kuidas küll Edvi kass nii must oli, et käed kohe ära määris.

«Aga kus vanaema nii kaua on?» hakkas Jaan äkki pärima.

Lilli püüdis võimalikult lühidalt seletada, et vanaema on Eltsu korteris. Elts suri ära, tuttavad tulid kokku ja istuvad vaikselt surnu juures, nagu majas kombeks.

«Elts surnud või?» Jaani sinisilmad läksid suureks. Vaikselt ütles ta: «Nagu varblane hoovi peal maas.»

Vaadates ema ja poega täitus Martini süda hellusega. Nii loomulikud ja lihtsad mõlemad. Talle meenus äkki midagi, mille oleks peaaegu unustanud, käsi libises taskusse ja õngitses sealt väikese pudeli.

«Unustasite Järvele, Lilli. Palun. Lõhnaõli . . .»

Lilli võttis pudeli, avas, nuusutas. Jaan oli kohe ninapidi juures. Ta tõmbas aga kohe nina kipra.

«Viska prügipange, ema. Pole hea hais.»

«Ei viska, poja, see on hea lõhn ja mälestus Järvelt.» Poisi silmad kiindusid juba saiadele.

«Täna polegi pühapäev, aga nii palju saiu laual, kui naljakas.»

Lilli naeratas. «Näete, kui kasvatamata poeg mul on. Sai huvitab rohkem kui onu. Kui ta pisike oli, ei tohtinud keegi talle ilma kitlita läheneda, nüüd kolab mööda maja ringi, tolmune ja prahine. Siis anti hõbelusikaga toit suhu, nüüd, kui järele ei vaata, kahmab ise määrdunud kätega leivakannika ja muudkui närib.»

Martin imestas endamisi, kui naeruse näoga Lilli sellest räägib, nagu pilgates koguni endist peent elu. Võtnud kõige suurema saia pihku, küsis poiss, miks Martin oma koera linna kaasa ei toonud.

«Ema rääkis mitu korda, et sul on must koer Tondu.»

«Koeral on maal parem elada kui linnas,» ütles Martin ja silitas poisi heledat pead.

Lilli palus Martini pühapäevaks lõunale. Poissmehel ei ole vist midagi selle vastu, kui vahel perekonna lauas istub.

«Tänan ja tulen heameelega, kuid ärge pahandage, kui ma Jaanile kompvekki ei too. Ma ei poolda lapse meelitamist.»

«Kui te Tondu saaksite kaasa tuua, see oleks juba midagi,» naeris Lilli.

Nad lahkusid heade vanade tuttavatena. Ei mingit kunstlikku tunnete ülespuhumist, nagu oleks see olnud armastus esimesest pilgust ja selleks jäänud. Lillil oli koguni hea meel, et ideaal oli Järvel merre vajunud ja siin seisis tema ees meeldiv inimene, ei midagi rohkemat.

Kui Liina tuppa tuli, istus juba Lilli oma tikkimise taga ja ümises vaikselt laulukest.

«Tuba polegi suitsuhaisu täis. Kas ta ei käinudki?» küsis Liina.

«Käis, käis,» vaatas Jaan oma mängunurgast laudlina serva alt, «aga koera kaasa ei toonud.»

«Ta vist ei suitseta enam või oli niivõrd viisakas, et ei tahtnud daamide kodus matslikult käituda,» naljatas Lilli. «Aga tead, memme, ta on ülikooli haridusega ja vaatas huviga Marta pilti.»

«Või ülikooli haridusega? Siis peab ikka õige inimene olema, kui nii kõrge haridusega maatööd teeb ja selga ei küüruta, et kantsaleisse kohta saada.»

Kui Martin pühapäeval lõunale tuli, ei põdenud Lilli mingit ootuseärevust. Ta kattis lauale ainult ühe koha juurde. Teda ei häirinud seegi, kuidas ema Martini vastu võtab. Kõik läks üle ootuste hästi. Martin meeldis emale, sest ta hakkas kohe Marta kohta pärima. Liina imestas, kui selgesti Martin teab, missugust elu Venemaal elatakse, justkui oleks ta seal käinud.

«Kust te seda kõike nii täpselt teate? Kas olete seal elanud?» küsis Liina.

«Ei ole ma seal ei elanud ega olnud, aga on inimesi, kes sealsest elust palju teavad, ja peale selle võib kirjandust leida, kui oskad õigest kohast otsida.»

Kui ta ära läks, leidis Liina, et see on tõsine mees ja naisi ta vist küll taga ei aja. Ainult ta ei saa sellest aru, kuidas Lilli nii tõsisele mehele meeldida võib.

«Juhtub, memme, aga ega me teineteisele nii väga ei meeldigi. Oleme niisama tuttavad. Kui ilmad ilusamaks lähevad, teeme vahel pühapäeval mõne rännaku linnast välja. Selle vastu sul ometi midagi olla ei tohiks?»

Ei, Liinal polnud selle vastu midagi. Kui niisugune haritud mees temaga räägib nagu omasugusega, ei pirtsuta ega midagi ja käed on raskest tööst krobelised, siis võib-olla annab Lillilegi veidi aru juurde.

KAHEKÜMNE ESIMENE PEATÜKK

Algas suvi oma valgete öödega. Kadriorus laksutasid ööbikud ja lõhnas toomingate, kaskede ja sirelite järele. Mõndagi noort, kes oli koju jõudnud ja kavatses puhkama heita, sundis seletamatu elevus uuesti välja minema. Ööd ju ei olnudki, ainult õhtu ja hommiku ebamäärane piir.

Martin oli Lilli koju saatnud ja nad vestlesid maja ees veel mõned hetked. Martin lahkus, et minna oma üürituppa Lasnamäel. Lilli vaatas, kuidas see pikkade kindlate sammudega, sirge ja rühikas mees eemaldus. «Nagu tamm,» mõtles ta. «Ka doktor Vahtrat nimetas tädi Anna tammeks. Ta leidis, et neil, Martinil ja doktor Vahtral, on tõesti midagi sarnast, ainult et üks on noorem ja teine vanem tamm. Vaadates oma kodu akendele, meenus millegipärast, kuidas ema oli siia kolides öelnud, et nüüd on tal tõeline korter, üheainsa augu asemel seinas on kaks ilusat akent. Peaks see ometi nii jäämagi. Jätkuks vaid tööd. Hirm oli mõelda, et kui tal enam tööd ei ole, ja seda hakkas Mimilgi järjest vähemaks jääma, mis siis küll saab? Ema jääb juba jõuetuks, kuigi vaim on värske ja erk.

Äkki tekkis Lillil vallatu mõte, mis nagu nael ennast vahele lõi, et raskemad välja tõrjuda. Ta ei raatsinud tuppa minna. Kergelt nagu hirv lippas ta Martinile järele. Andis aga joosta, kuid lõpuks oli ta käes. Lilli pistis käe Martini käevangu.

«Nii ilus öö on, Martin, nüüd saadan mina sind maja ukseni ja siis tulen pikkamisi tagasi. Mis see ära ei ole — Kalamajast Lasnamäele ja tagasi.»

«Sina» oli kogemata suust lipsanud, ta ise ei märganudki. Martin aga pani seda teravalt tähele ja ütles:

«Ja siis saadan mina sind koju, siis jälle sina mind ja nii kõnnimegi surmatunnini Kalamaja ja Lasnamäe vahet.»

Lilli arvas, et see oleks väga lõbus, kui nii saaks käia, ikka edasi-tagasi ja elu ning muredega poleks üldse tegemist.

«Ma mõtlen,» lausus Martin pehmelt, Lilli käevart enese vastu surudes, «meie elu mured hakkavad ehk pikapeale vähenema. Meil on ju nüüd Nõukogude Liidu baasid. Pean seda heaks endeks nagu paljud teisedki.»

«Imelik,» lausus Lilli mõtlikult, «tädi Anna juures räägitakse sedasama, meie majast Rikka Ärni läks kohe baasidesse tööle, nagu teeniks seal ei tea kui palju, ja tema naine Edvi võttis ennast tööst lahti ja läheb ka mehele järele.»

Nad jõudsid Kadriorgu ja Lilli vedas Martinit järjest rohkem mere poole. Lõpuks olid nad Russalka juures ja istusid.

«Vanasti tegid mind valged ööd alati rahutuks, vahepeal ei pannud ma neid tähelegi, aga tänavu tunnen jälle, et aina rändaksin ringi, kuulaksin mere ja öö hääli, unistaksin õnnest ja elurõõmust,» rääkis Lilli, silmad avali merele suunatud. «Vanasti arvasin, et õnne tuleb minna kaugele otsima, või tuleb siin istuda ja oodata, mil ta ise sadamasse sisse sõidab.»

«Ja nüüd?» küsis Martin tasa Lilli pead enda poole kallutades. Lilli ei vastanud, ulatas oma huuled. Hetkeks kadus meri, Russalka ja sume öö. Siis nihutas ta ennast eemale ja pani käed sülle kokku. Polnud parata, Martin oli talle lähedaseks saanud, lähedasemaks kui üldse keegi senises elus. Ja ometi . . .

«Kehva elu sa, Lilli, vist enam ei karda. Mina ammugi mitte. Muud polegi tarvis lisada. Mõistad isegi, mis ma mõtlen.» Martin tahtis oma käe Lilli piha ümber panna, aga see lükati õrnalt tagasi.

«Ma ei taha ei sind ega ennast petta, Martin,» alustas Lilli leebelt. «Me sobime teineteisega hästi, me elu ei jookseks karile, Jaanil oleks hea isa ja memmel väimees, kelle hoolde ta oma pere rahumeelega usaldaks. Ka raskused ei loe, kuid ometi... praegu pole selleks aeg.»

«Miks?» küsis Martin üllatunult. Lilli oli talle kogu oma õnnetu elu üksikasjadeni usaldanud. Lilli teadis Martinist samuti kõik. Tema lapsepõlvest, mis kulges lasterikkas maakooliõpetaja perekonnas kehval Saaremaal, tema püüdlustest hariduse poole ja vintskest heitlusest, mida selle saavutamine oli nõudnud. Ka teadis ta tema esimesest armastusest vaese tüdruku vastu, kes perepoja võrku sattus ja hiljem enese uputas. Miks ei võinud nad ühiselt oma eluvankrit veeretada?

«Miks?» kordas Lilli tüki aja pärast. «Millal ma niiviisi iseseisvaks saan? Mu õde on haritud, Jüri on haritud, sina oled haritud. Saavutan selle ka mina, kui ennast nüüd kätte võtan ja õppima hakkan. Kas minust kunagi rakenduskunstnikku saab, seda ma ei tea, aga pean hariduse saavutama ise... Kas mõistad sa, Martin, mis tähendab mulle sõna «ise»? Vaevalt mõistad.»

Taevaserv hakkas õrnalt roosatama ja öö võlu järkjärgult hajutama. Kaldale veeresid apelsini- ja banaanikoored reidil seisvalt ameerika luksusaurikult, millel viibis rahakas seltskond ümbermaailmareisilt; liivaviirg pühkis üle jalgade ja karge hommikutuul tõmbas ihu kananahale.

Lilli tõusis, silitas kergelt üle Martini tihedate juuste, peitis hetkeks sinna pea.

«Ära pane pahaks, Martin. Sa ütlesid, Järvel, mäletad, et on parem meile mõlemale, kui me teineteist enam ei näe. Tookord oli see õige. Ja kui ma nüüd ütlen, et võib-olla on parem, kui me teineteist mõnda aega ei näe, võib-olla on see nüüd samuti õige?»

Martin ei lausunud sõnagi, ainult surus tugevasti Lilli kätt. Lilli lahkus kiiresti. Martin mõistis, et Lilli

tahab segamatult oma õpinguid alustada, esimestest raskustest üle saada, ja siis annab märku, et nüüd on ta õppimise sees ja Martini uus ilmumine ei vii enam treeningust välja. Kindlasti mõtles ta ainult seda. Ta tõmbas käega läbi juuste. Need olid veidi niisked. Vist hommikune kaste, arvas Martin ja vajus jälle mõtteisse. Pole ju midagi katki, kui tõsiselt võtta. Ja kas ongi alati õige õnn see, millele midagi ohvriks ei tooda. Ta tundis kogu olemusega, et tal on kindel koht Lilli südames. Kas sellest siis ei piisa? Aga ikkagi tuleb mõneks ajaks oma plaanid lammutada, tuleb oodata... Ta on harjunud ootama.

Kõik oli nii selge ja arusaadav, ent kui ta kodu poole hakkas sammuma, polnud jalgades tõtlikku kergust ja hommik oli nii üksluiselt argipäevane nagu tookord Järvel pärast Lilli jalgratta kadumist käänaku taha.

Liina imestas, miks Martin enam ei tule, ja küsis lõpuks, kas nad on tülli läinud.

«Oh ei, memme,» vastas Lilli, «Martiniga ei lähe me kunagi tülli, aga ma palusin, et ta mõnda aega meile ei tuleks. Usu, memme, need valged ööd ja ilus suvi, ma ei saaks ometi niiviisi eksamiteks valmistuda. Ma tahan sügisel kolledži astuda ja ometi kord kooli lõpetada. Viimane aeg. Varsti olen vana ja mis kasu mul siis sellest enam on?»

Liina jättis kartulikoorimise pooleli, astus tütre juurde, kes, pakk kaenlas, tahtis just tööd ära viima minna, ja pani käed ta õlale.

«Mu laps, kas sa räägid tõtt? Oh issand, et ma niisuguseid sõnu sinu suust kuulma pean! Arvasin juba, et suren ära ja ei kuule neid. Ütle veel kord, et tahad kooli lõpetada.»

Lilli surus ennast oma vana ema rinnale ja tundis, kui soe, hell ja kõike andestav on emasüda, mis tuksus kuuldavalt tema rinna vastu.

Nad polnud harjunud õrnustega. Liina läks kohe tagasi oma töö juurde ja Lilli väljus.

Liina kooris kartuleid edasi, pühkis aeg-ajalt põlleotsaga silmi. Jaan, kes seda oma mängunurgast jälgis, tuli lõpuks välja ja lõi oma kõhu pungi. Ta nähtavasti

pani vanaema silmadepühkimise valmistatava kasina lõunasöögi arvele.

«Vaata, vanaema, mul on nii palju sööki sees. Ära keeda palju.»

Liina andis talle õrna laksu vastu kõhtu.

«Ära punnita midagi oma kõhtu. Küll mahub sinna hakklihasoustki veel ilusti ära. Täna on justkui pühapäev. Jookse peremehe poodi ja too kolmsada grammi hakkliha. Kolmsada grammi, kas jääb meelde?»

«Hakklihasoust,» kordas Jaan ja tundis, et kõht hakkabki tühjaks minema. «Kolmsada grammi, ütlesid?»

Liina surus talle täpse raha pihku ja Jaan andis kandadele tuld. Talle meeldis vaadata, kuidas peremees tõstab liha kaalule ning hakkab siis labidakesega ära võtma. Mitte kunagi ei pane juurde.

Lillil oli sel päeval üsna palju õiendusi. Kõigepealt viis ta oma töö ära. Seekord Mimil polnudki uut tööd anda, aga ta palus varsti läbi astuda, proua Pendrik lubanud talle uusi daame saata, ühingu kaudu olevat see alati võimalik. Kundede arv polnud ju vähenenud, aga suveks olid tualetid valmis ja mitmedki olid neid palju vähem õmmelda lasknud kui eelmistel aastatel. Kukrud olid vist õhemaks jäänud.

Lillit see kõik ei heidutanud. Ta oli nii hasardis, et aina kaalus, palju ta kullassepalt oma kalliskividega ristikese eest võiks saada. Proua Fau viis tema hilbud peaaegu jumalamuidu minema, eks seegi iluasi lähe võileiva eest. Aga midagi ikka saab! Põksuva südamega võttis ta kullassepalt raha vastu, pani paberisse ja peitis kleidi kaelusesse, et see kallis varandus taeva pärast kaduma ei läheks. Seda varandust oli pisut rohkem kui ta viimase hinnana ise mõelnud oli, aga kaugelt alla väärtuse. «Kõik pakuvad väärtasju, aga vähesed ostavad,» oli kullassepp käsi lahutanud. Olgu, alus on siiski pandud. Õppemaks ja raamatud on garanteeritud. Ta siirdus kolledži kantseleisse. Direktor ise oli juhtumisi kohal ja julgustas teda tublisti. Eks siin õpi enamikus need, kes ise peavad töötama, pole normaalse ajaga keskharidust saanud, ühesõnaga neid vanemaid õppijaid tuleb võtta arusaamisega. Direktor jättis Lillile hea

mulje, ta ei häbenenud enam, et täiskasvanud inimesena istub uuesti koolipinki. Ja eksamitega ei kuku ta kindlasti läbi. Mitu kuud aega ette valmistada. Peaasi, et oled ennast üles andnud.

Nagu tiibadel kantuna jõudis ta täikale, kus valis endale mitu tarvitatud õpikut, siis läks kauplusse, ostis veel paar uut raamatut, vihke, tinti, sulepea, pliiatsi, kummi, et kõik oleks alustamiseks korras.

Ärid olid juba suletud, kui ta lõpuks Tornide väljakule jõudis ja oma kalli kandamiga pingile istus, et uurida ja vaadata, mida need õpikud sisaldavad, kas ta ostis ka ikka rondoo-sule, nagu oli kavatsenud.

Läbi vaadanud oma ostud, laskus ta pingi seljatoele ja tundis, et elu on üle hulga aja jälle ilus... Pursk-kaev sulises, veduriviled huikasid, päike paistis soojalt. Pingi taga kõrguval vanal müüril püüdsid end sirgena hoida äbarikud kased, mis tuulest kantuna olid idus sinna kanda kinnitanud. Lilli tundis, et temagi on niisugune äbarik kask, kes on end kinnitanud müüri kivisele pinnale. Ja seal taga, Kloostri tänaval, olid uksed, mis talle nii sõbralikult avanesid ja nõuavad nüüd ainult head tahet ja püsivust, et õpingutega edasi jõuda. Kas suudab ta seda? Peab ja suudab! Kui sellega said hakkama Marta ja kangekaelne Martin — miks peaks tema nendest viletsam olema? Jah, Martin... Kui hea oleks temaga praegu siin arutada, aga ei või, siis lähed nõrgaks, hakkad unistama...

Kodus ootaski teade Martinilt:

«Lilli! Sõitsin tükiks ajaks uuele tööle. Aadressi ma ei saa anda. Ära noruta. Elame veel! Martin.»

Lilli küsis emalt, kust see kiri tuli. Ema õiendas pliidi juures ja vastas vastu tahtmist, et Martini korteriperenaine, kõhn eideke, tõi.

«Aga mis see siis tähendab? Mis ta ütles?»

«Andis ära, muud ei midagi. Ei mina hakanud pärima. Kiri on kiri, eks seal ole kõik öeldud.»

Ei emal ega tütrel tulnud sel ööl kaua und. Liina vähkres ja ohkas. Lilli küsis mitu korda, kas ta on haige. Siis jäi Liina kohe rahulikuks, varsti aga, arvates, et Lilli on uinunud, muutus uuesti rahutuks.

«Memme, ütle, mis sul on?» Lilli tõusis ja istus ema voodi äärele.

«Ei ole midagi, mu laps. Vanal inimesel tuleb vahel üks või teine asi kaugest ajast silma ette. Mul ei kao tänini meelest päev, kui sinu isa kinni viidi, korter segamini puistati ja ma ei teadnud, kas ta tuleb enam tagasi või ei tule. See oli Riias, sind polnud siis veel ja Marta oli väike.»

«Memme, sa salgad minu eest midagi. Ma kohe tunnen seda. Vist on ka Martiniga midagi pahasti, et sul just täna isa kinnivõtmine meelde tuli.»

Liina ajas enese poolistukile, palus üle hulga aja tilku elutinktuuri pudelist, siis lausus tasa:

«Eks ikka üks asi tuleta teist samasugust meelde. Martini perenaine ütles, et ei tohtivat küll rääkida, Martin keelanud ära, aga Martin saadeti Tallinnast välja uuele elukohale, perenaisel oli meelest läinud, kuhu, oli nii ära hirmunud, jõudnud ainult meeles pidada aadressi, kuhu tuleb kiri ära viia.»

«Mis eest, mis eest küll?» küsis Lilli sosinal.

«Küllap selle eest, et punast värvi juures, mis muud.» Liina oli selles päris veendunud, sest kust Martin muidu nii hästi teadis, kuidas Venemaal elatakse. Ja oli ju kohe näha, et ta sealset elu pooldas. «Aga ega nad praegu, kus meil vene baasid tehti, julge kõvasti karistada.»

Ka Lillit hakkasid ema sõnad ja mõte baasidest vähehaaval rahustama. Võib-olla viiakse ainult vabrikute ja tuttava rahva juurest kaugemale.

Nüüd ootas Lilli iga päev kirja, ja kui kord pühapäeval uksele koputati, teadis ta juba aimamisi, et see on kirjakandja. Kärsitult rebis ta ümbriku lahti. Kiri polnud pikk. «Lilli! Olen hea tervise juures ja liigun palju linnakeses ja ümbruskonnas. Nii ilus siin pole kui Järvel, aga omamoodi ilu on siingi. Kirjutan jälle, aga aadressi ei anna. Milleks? Võib-olla rändan homme juba edasi. Ole tubli ja õpi hoolega. Tervita ema ja poega. Martin.»

Ta luges kirja emale ette seesmise uhkusega.

«Vaat see on õige mees,» kiitis Liina. «Kui Gustav oleks teistsugune olnud, ei tea, mis siis küll Martast

oleks saanud. Ja mis sinustki oleks saanud, kui see Martin oleks olnud niisama tuuletallaja ja püüdnud kerge elu poole.»

Lilli töötas, õppis, sai vahetevahel jälle mõne kirjakese, ja näljatont, mis alati aegsasti kollitama hakkas, kui näpud põhja jõudsid, vajus kuhugi kaugele, kuigi sageli palju midagi peale leiva, kartuli ja silgu hamba alla polnud panna ja üürimaksmise järel kergendatult hinge tõmmati, et vähemalt see raha koos oli.

Mingi hõõguv ootus, et kõik muutub, ei lasknud pead norgu vajuda. Seesama meeleolu valitses tädi Anna kodus, samasuguse meeleoluga käisid Edvi ja Ärni baasidest pühapäeviti kodus. Ja sakslased, kadakad ning üle öö sakslasteks saanud eesti rahamehed kippusid ihust-hingest «nach Vaterland» — Hitleri kaitsva tiiva alla.

«Ma ei tea, memme, kas midagi halba juhtub või,» eietas vahel Lilli, «aga ma olen nii kergemeelselt muretuks läinud, et homne päev oleks nagu mägede taga ja mõtlen, et eks ikka kuidagi edasi saa.»

Liinal oli samuti tunne, et midagi nagu hõljub õhus, inimesed on elevil ja millegi ootel. Aga mis just selle taga on, ei osanud nad ja paljudki nende ümbruskonnast seletada.

Metsade juurde tõi ühel päeval ekspress kirja. Lilli võttis selle ise vastu ja tundis piinlikkust, et tal polnud ekspressile jootraha anda. Ekspress oli oma ametis vilunud, taipas ja ütles, et kõik on ausasti saatja poolt tasutud. Mis asi see ometi on? Ümbrikul oleks nagu tuttav käekiri, aga kelle oma? Lilli avas ümbriku ja vaatas allkirja: Silvia Bertels. Kiri Silvialt! See peab küll midagi väga erakordset olema. Ta hakkas lugema ja enesetunne muutus järjest ebamugavamaks.

«Lugupeetud proua Lilli Mets! Kirjutan Teile oma abikaasa käsul. Tema sooviks homme kella kümne ja üheteistkümne vahel teid näha, kuid tingimata koos pojaga. Pärast lõunat lahkume Eestist. Loodan, et leiate endas nii palju kohusetunnet mineviku vastu, et tulete, kuid tingimata pojaga. Silvia Bertels.»

Kui hea, et memme kodus ei ole ja kiri minu kätte

sattus, mõtles Lilli. «Kohusetunne mineviku vastu» — kas tahab Silvia veel kord demonstreerida oma «suurt võitu» või tahab Fred veel teise koni talle näkku visata. Aga miks Fred ise ei kirjuta ja laseb oma sekretäril seda teha?

Igasugused mõtted ründasid Lillit, aga ta ei suutnud midagi leida, mis teda selle minevikuga veel nii kohustavalt seoks. Otsus minna valmis aga peagi. Miks peitu pugeda ja mida karta, kui sind, ja tingimata koos pojaga, soovitakse nii väga näha?

«Kas hakkate Jaaniga lauakirikusse minema või?» küsis hommikul Liina, kui nägi, millise hoolega Lilli Jaani riietas ja ka ennast nii kaua seadis, nagu ta seda ammu enam polnud teinud.

«Mul on täna vaba ennelõuna ja tahaksin natuke Jaaniga linna mööda uhkeldada,» naljatles Lilli. Ta vaatas peeglisse ja jäi endaga rahule. Igati viisakalt ja maitsekalt riides. Vahtigu ja imetlegu! Et kõhus on tükk kuiva leiba ja klaas teevett, seda ei näe ju keegi.

Varbtara, jalgvärav, nimesildi asemel värava kõrval tulbal tume laik. Käsi avab nagu vastu tahtmist värava. Lilli laseb Jaani enda ees sisse. Kiviplaatidest teerada, kahel pool noored vahtrad juba sügiseselt kuldsed, punakalt helkivate lehtedega. Jaani pilk on kiindunud värvirikkasse lehestikku, kael õieli, jalg komistab. Kolm astet ja nad seisavad ukse ees. Lilli käsi tõuseb kellanupu juurde, vajub jälle alla. Jaan vaatab maja nurga tagant paistvat astripeenart, mis kirendab mitmetes värvides.

«Ema, vaata, vaata, ema!» hüüab ta vaimustuses. Nüüd vajutab Lilli otsustavalt nupule. Samme ei kuuldu, uks avaneb peaaegu silmapilkselt, nagu oleks ukse taga seistud ja kella helistamist oodatud. Avaja on Silvia. Idamaine tõmmukas nägu on pinevil, kuigi «palun» kõlab asjalikult, isegi ükskõikselt. Ta avab ukse nõndanimetatud proua Bertelsi salongi ja palub käeviipega sisse astuda. Tuba on peaaegu tühi. Ainult suur palm, käsitöölauake ja vanaaegne tugitool meenutavad ebamääraselt minevikku. Kõle, elutu! Seina ääres seisavad kaks viini tooli, mis vanasti olid köögis. Silvia palub

veidi oodata ja lahkub. Pruun kitsas kleit hoiab sammu kammitsas.

Lilli istub. Jaan liibub tema vastu. Nii võõras ja kummaline on siin, ta ei taha eraldi toolile istuda.

Klaveritunnid! Meenub sõbralik preili Flemming, kes arvatavasti samuti Hitleri kutsel ja suure vaimustusega lahkub koos oma poolkurtide sõbrannadega, teemoonaks kaasas kuivikud, pakike margariini ja kotike keedetud kartuleid. Kuidas keegi õnnistust otsima tõttab! Tereesa, jumal tänatud, sai maale leseks jäänud venna juurde nüüd päriskodu, kus tal Jaan peagi ununeb. Siin aga on kindlasti mõni Tereesa asemel, mõni, kes kaasa sõidab.

Lilli läks kärsituks. Kas tõesti tahetakse temale veel midagi enne ärasõitu näkku paisata? Ta hakkas juba kahetsema, et oli nii mõtlematult tulnud.

Lõpuks tuligi Fred, kergelt kepile toetudes. Parem põsk ja huul olid veidi allapoole kaardunud, mis tegi ta näo pahuraks ja süngeks. Sõnatult laskus ta tugitooli ja suunas pilgu puurivalt Jaanisse. Sisse astus Silvia, kelle silmad vaheldumisi Fredi ja Jaani vahet rändasid. Fred tõstis käe lauba juurde, mis oli higiga kattunud.

«Toon ma sulle rohtu? Sul on vist halb?» küsis Silvia rahutult, kui Fred taskuräti võttis ja uuesti üle otsmiku pühkis. Fred tegi tõrjuva liigutuse, siis näitas Jaanile.

«Silvia,» ütles ta käheda häälega, «proua Pendrikul on õigus. Kohutav sarnasus. See on ju Hans, täpselt minu Hans. Kas sa mõistad, mida see tähendab?»

Jaan liibus veelgi rohkem vastu ema. See võõras onu oli nii kurja häälega.

«Mina ei ole Hans, mina olen Jaan Mets,» ütles ta tasa, pead tõstmata.

Lilli süda hakkas äkki kõvasti taguma. Kas tahab Fred veel viimasel minutil Jaani temalt ära kiskuda?

Ta tõstis poja sülle ja surus kaitsvalt enese vastu. Fred naeratas, mis oli pigem viril grimass.

«Ära karda, Lilian,» ütles ta rahulikult. «Seadus on praegu sinu poolt. Aga ma tulen tagasi! Kuidas seadus siis välja näeb, seda näeme siis.» Ta hääl paisus ja ta lõi kepiga vastu põrandat. «Mind, Fred Bertelsit julgesid sa petta, ja millega? Truudusega!»

«Kas nad võivad nüüd minna?» küsis Silvia väriseva häälega, nägu laiguline.

«Jah, võivad. Nüüd ma tean,» lausus Fred väsinult.

Lilli tõusis, pani poja põrandale ja hakkas minema. Fredi jaoks ei eksisteerinud hetkel kedagi ega midagi peale poja. Ahnelt jälgis ta ukse poole minevat poissi. Ei tea, kas kergendustundest, et on pääsenud siit võõrast raskest õhkkonnast, aga Jaan pööras ennast uksel ringi, naeratas ja lehvitas käega. Fredi hall pea vajus rinnale. Valu ja uhkus tegid härdaks.

Silvia avas välisukse. Nagu luksumine tungis tema kurgust Lillile järele paisatud «roimar».

Masendus vallutas Lillit. Nagu virvatuli möödus silme eest kõik möödunu. Ta võttis Jaanil käest ja läks pooljoostes mere poole, kus laskus esimesele pingile. Jaangi oli vaikne ja mõtiskles omaette, siis võttis kõvasti emal kaela ümbert kinni.

«Ema, ma ei taha selle onu juurde minna. Me enam ei lähe?»

«Ei iial, pojake!»

Sügisesest soojusest õhkuv meri, mis nii rahulikult laineid veeretas, pani pikapeale rinna jälle rütmiliselt hingama ja pilk jälgis unistavalt purjekat, mis nagu valge luik aeglaselt sadama poole liugles. Hakkasid südamesse tagasi asuma inimesed, kes hetkeks olid sealt vägivaldselt eemale tõrjutud... Alles see oli, kui nad saatsid uuesti Jüri kaugetele meredele. Ta oli tõsine, ei vibutanud mütsi, Anna ei nutnud, Madisson hüüdis kraaksuva häälega üle vee: «Ahoi, Jüri!», mis aga lahkujani ei jõudnud. Kõik oli aegadega muutunud tõsisemaks, asjalikumaks, lihtsamaks.

Lilli avas käekoti... Seal oli Martini aadress, mille ta tema perenaiselt välja oli kaubelnud. Nüüd on kindel. Pühapäeval sõidab ta Martinit vaatama. Olgu see keelatud või mitte! Ta naeratas õnnelikult... Kui hea, et siis on laev tema endise elu riismetega juba kaugel ja jäädavaks mattunud piiri taha.